

СТУДИЈА ЗАШТИТЕ
НЕПОКРЕТНОГ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

ВРАЊЕ

Ивана Цветковић
Ђорђе Стошић

ВРАЊЕ

(ПГР ВРАЊЕ - ЗОНА 1)

СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НЕПОКРЕТНОГ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

СТАРИ ГРАД ТРАЖИ СКЛАД

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ

Ниш, 2024.

Ауторски тим:

Ивана Цветковић
дипл.инж.арх. - виши конзерватор

Ђорђе Стошић
дипл. историчар - виши документатор

Сарадници:

Горан Радосављевић, дипл.инж.арх. - виши
конзерватор

Маријана Минић, м.и.а.

Лазар Динић, м.и.а.

Фотограмetriја:

Александар Никшић, д.и.а.

Фотодокументација:

Лазар Динић

Александар Никшић

Ивана Цветковић

Стручни консултант:

др Гордана Митровић, историчар уметности -
конзерватор саветник, научни сарадник

Дизајн корице:

Маријана Минић, м.и.а.

Документација:

Завод за заштиту споменика културе Ниш

Архив Југославије

Историјски архив "31. Јануар" Врање

Народни музеј Врање

*Израду студије финансирао је Град Врање, за употребу
Измене и дојуне Плана генералне регулације зоне 1 у Врању*

Ниш, 2024.

САДРЖАЈ:

ПРАВНИ ОСНОВ ЗА ИЗРАДУ СТУДИЈЕ.....	7
МЕТОДОЛОГИЈА ИЗРАДЕ СТУДИЈЕ.....	10
САДРЖАЈ ОБУХВАТА ПЛАНА.....	13
ПОЛОЖАЈ И ПРИРОДНО ОКРУЖЕЊЕ.....	16
КРАТАК ПРЕГЛЕД ИСТОРИЈСКИХ ПРИЛИКА И УРБАНИХ ПРОМЕНА.....	18
УРБАНО ТКИВО ГРАДА.....	37
УРБАНИСТИЧКИ ПЛАНОВИ ВРАЊА.....	42
КАРАКТЕРИСТИКЕ АРХИТЕКТОНСКО-УРБАНИХ ВРЕДНОСТИ ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА ВРАЊА.....	47
Јавне зграде из турског периода.....	48
Објекти староварошке трговачко-занатске архитектуре (пре 1878. године).....	52
Објекти староварошке стамбене архитектуре (пре 1878. године).....	53
Објекти староварошке стамбене архитектуре (након 1878. године).....	59
Детаљи просторног обликовања 19. века.....	60
Јавне зграде грађене након ослобођења од Турака.....	65
Објекти грађанске архитектуре.....	66
Детаљи просторног обликовања прве половине 20. века.....	68
Простори амбијенталних вредности.....	71
ДЕГРАДАЦИЈА АРХИТЕКТОНСКО-УРБАНИХ ВРЕДНОСТИ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА ВРАЊА.....	74
ПРИЛОГ: НЕСТАЛО/ИЗГУБЉЕНО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ОБУХВАТА ПЛАНА ГЕНЕРАЛНЕ РЕГУЛАЦИЈЕ ЗОНЕ 1 У ВРАЊУ.....	81
ОЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА УРБАНОГ ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА ВРАЊА.....	87
МЕРЕ ЗАШТИТЕ НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА.....	94
ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ ВРАЊА.....	98
НЕПОКРЕТНА КУЛТУРНА ДОБРА НА ОБРАЂИВАНОМ ПОДРУЧЈУ - ПГР ВРАЊЕ ЗОНА 1.....	101
1. Саборна црква Свете Тројице, Ул. Доситејева бр. 5, на к.п. бр. 6609/1 К.О. Врање I.....	103
2. Стара црква Св. Богородице у Собини, Ул. Хаџи Томина бр. 47, на катастарској парцели број 3438 К.О. Врање I.....	105
3. Зграда Гимназије, Ул. Партизанска бр. 12, на к.п. бр. 5005/3 К.О. Врање I.....	106
4. Зграда Монопола, Ул. Краља Стефана Првовенчаног бр. 209, на к.п. бр. 6829/1 К.О. Врање I..	108
5. Зграда Начелства (СО Врање), Ул. Краља Александра Карађорђевића бр.2, на к.п. бр. 2418 К.О. Врање I.....	110
6. Зграда Општинског суда, Ул.Краља Милана бр.2, на к.п. бр. 5222 К.О. Врање I.....	112
7. Стари хотел “Врање”, Ул. Трг Републике бр.2-6, на к.п. бр. 5220 К.О. Врање I.....	114
8. Споменик ослободиоцима Врања од Турака, Ул. Трг Републике, на к.п. бр. 5221 К.О. Врање I.	116
9. Пашини конаци, Ул. Пионирска бр.1 и бр.3, на к.п. бр. 5423 и 5415 К.О. Врање I.....	118
10. Кућа Борисава Станковића, Ул. Баба Златина бр. 9, на к.п. бр. 6681 К.О. Врање I.....	120
11. Стара варошка кућа Прибојчића, Ул. Оца Јустина Поповића б, на к.п. бр. 6680/1 и 6680/2 К.О. Врање I.....	122
12. Кућа Драгутина Влајинца, Ул. Генерала Белимарковића бр. 4б, на к.п. бр. 7376, 7375 и 7377 К.О. Врање I.....	124

13. Стара варошка кућа Станисављевића, Ул. Боре Станковића 6, на к.п. бр. 6601 К.О. Врање I...	126
14. Кућа народног хероја Симе Погачаревића, Ул. Београдска бр. 49, на к.п. бр. 7433 К.О. Врање I.....	128
15. Стара варошка кућа Стане Јањић, Ул. Др Копше бр.17, на к.п. бр. 2662 К.О. Врање I.....	130
16. Стара чесма “Ђеренка”, Ул. Шумадијска бр.2, на катастарској парцели број 2277 К.О. Врање I.....	132
17. Стари мост у Врању-Бели мост, Ул. Отона Жупанчића, на катастарској парцели број 12856/1 К.О. Врање I.....	134
18. Турски амам, Ул. Краља Милана бр.24, на к.п. бр. 1863 К.О. Врање I.....	136
19. Комплекс Баба Златине улице,.....	154
ПРЕПОЗНАТЕ ЦЕЛИНЕ И НИЗОВИ У СКЛОПУ ГРАДСКОГ ТКИВА ВРАЊА.....	176
Преглед досадашњег истраживања непокретног културног наслеђа на предметном обухвату...	177
ПРОСТОРНЕ ЦЕЛИНЕ ПРЕПОЗНАТЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ПГР ЗОНА 1.....	179
РЕЖИМИ И МЕРЕ ЗАШТИТЕ ПРОСТОРНИХ ЦЕЛИНА.....	185
ОПШТЕ МЕРЕ ЗАШТИТЕ ЗА ПРЕПОЗНАТЕ ПРОСТОРНЕ ЦЕЛИНЕ.....	187
1. ВАРОШ МАХАЛА.....	191
ОБУХВАТ.....	191
ИСТОРИЈСКО-АРХИТЕКТОНСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ.....	194
СПИСАК НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА И ГРАЂЕВИНА ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ У ОКВИРУ ЦЕЛИНЕ.....	194
ТРЕНУТНО СТАЊЕ.....	195
МЕРЕ ЗАШТИТЕ ЗА ЕВИДЕНТИРАНУ ПРОСТОРНУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКУ ЦЕЛИНУ “ВАРОШ МАХАЛА” У ВРАЊУ.....	200
ПРИМЕРИ УРЕЂЕЊА НИЗОВА ЦЕНТРАЛНИХ ГРАДСКИХ ЗОНА У ЕВРОПИ И СРБИЈИ.....	205
2. ДОЊА ЧАРШИЈА.....	214
ОБУХВАТ.....	214
ОПИС.....	214
ИСТОРИЈСКО-АРХИТЕКТОНСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ.....	216
ЗНАЧАЈ.....	221
СПИСАК НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА И ГРАЂЕВИНА ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ.....	222
ТРЕНУТНО СТАЊЕ.....	223
МЕРЕ ЗАШТИТЕ ЗА ЕВИДЕНТИРАНУ ПКИЦ “ДОЊА ЧАРШИЈА” У ВРАЊУ.....	231
ПРИМЕРИ УРЕЂЕЊА КВАРТОВА СА УСКИМ УЛИЦАМА.....	235
3. ЦРКВЕНА МАХАЛА.....	241
ОБУХВАТ.....	241
ОПИС.....	242
ИСТОРИЈСКО-АРХИТЕКТОНСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ.....	244
СПИСАК НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА И ГРАЂЕВИНА ОД ВРЕДНОСТИ И ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ.....	251
ТРЕНУТНО СТАЊЕ.....	252
МЕРЕ ЗАШТИТЕ ЗА ПКИЦ “ЦРКВЕНА МАХАЛА” У ВРАЊУ.....	254
4. ЦЕЛИНА У УЛИЦИ САВЕ КОВАЧЕВИЋА.....	262
ОБУХВАТ.....	262

ОПИС.....	262
ИСТОРИЈСКО-АРХИТЕКТОНСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ.....	263
ЗНАЧАЈ.....	263
СПИСАК НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА И ГРАЂЕВИНА ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ.....	264
ТРЕНУТНО СТАЊЕ.....	264
МЕРЕ ЗАШТИТЕ ЗА ПКИЦ “САВЕ КОВАЧЕВИЋА”	268
5. ТУЛБЕ.....	271
ОБУХВАТ.....	271
ОПИС.....	272
ИСТОРИЈСКО-АРХИТЕКТОНСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ.....	273
ЗНАЧАЈ.....	273
СПИСАК НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА И ГРАЂЕВИНА ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ.....	277
ТРЕНУТНО СТАЊЕ.....	277
МЕРЕ ЗАШТИТЕ ЗА ПКИЦ “ТУЛБЕ”	277
ПРИМЕРИ УРЕЂЕЊА ПОРОДИЧНИХ СТАМБЕНИХ ЗОНА.....	280
МАЊЕ АМБИЈЕНТАЛНЕ ЦЕЛИНЕ ПРЕПОЗНАТЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ПГР ЗОНА 1.....	287
ПОЈЕДИНАЧНА ДОБРА КОЈА УЖИВАЈУ ПРЕТХОДНУ ЗАШТИТУ НА ОСНОВУ ОБАВЉЕНИХ ИСТРАЖИВАЊА И СЛУЖБЕНЕ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ - ОБЈЕКТИ, МАЊЕ АМБИЈЕНТАЛНЕ ЦЕЛИНЕ, НИЗОВИ И ДЕТАЉИ.....	298
ПРИЛОГ: КЛАСИФИКАЦИЈА АРХИТЕКТОНСКО-УРБАНИХ ЕЛЕМЕНАТА КУЛТУРНО ИСТОРИЈСКОГ НАСЛЕЂА ВРАЊА ПОЈЕДИНАЧНИХ ГРАЂЕВИНА И ЦЕЛИНА НА ОСНОВУ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ ЗАВОДА ИЗ 1972. ГОДИНЕ.....	302
ПРИЛОГ: ПРЕПОЗНАТА ДОБРА КОЈА УЖИВАЈУ ПРЕТХОДНУ ЗАШТИТУ КРОЗ ДОСАДАШЊУ ПРОСТОРНО-ПЛАНСКУ ДОКУМЕНТАЦИЈУ.....	305
ПРИЛОГ: КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ У ОПАСНОСТИ НА ТЕРИТОРИЈИ ОБУХВАТА ПЛАНА ГЕНЕРАЛНЕ РЕГУЛАЦИЈЕ ЗОНЕ 1 У ВРАЊУ.....	310
ГРАФИЧКИ ПРИЛОЗИ ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА НА ОБРАЂИВАНОМ ПОДРУЧЈУ.....	311
ГРАФИЧКИ ПРИЛОЗИ ОБРАЂЕНИХ ПРОСТОРНИХ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИХ ЦЕЛИНА.....	318
ОЧУВАЊЕ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ ВРАЊА.....	333
ЛИТЕРАТУРА.....	336

ПРАВНИ ОСНОВ ЗА ИЗРАДУ СТУДИЈЕ

Чување наслеђа препознато је и уграђено је у највиши правни акт Републике Србије - **УСТАВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ** („Сл. гласник РС”, бр. 98/2006, 115/2021 - Амандмани и 16/2022), у члану 89: *Свако је дужан да чува природне ресурсе и научно, културно и историјско наслеђе, као добра од општег интереса, у складу са законом. Посебна одговорност за очување наслеђа је на Републици Србији, аутономним покрајинама и јединицама локалне самоуправе.*

Културно наслеђе је скуп ресурса, материјалних и нематеријалних, наслеђених из прошлости, препознатих као одраз и израз непрекидно еволуирајућих вредности, уверења, знања и традиција, насталих интеракцијом човека и простора током времена (члан 4, Закона о културном наслеђу¹). Као вишеслојна историјска и културна баштина, непокретно културно наслеђе се уграђује у развојне перспективе посебним третманом у просторно-планској документацији.

Према члановима 14, 15, 16, 17, 18 и 19 **Закона о културном наслеђу** („Службени гласник РС”, број 129/21) у групу непокретних културних добара спадају: **културни предели, споменици културе, просторне културно - историјске целине, археолошка налазишта и знаменита места**. Набројана културна добра утврђују се и проглашавају **Одлукама** надлежних органа и штите се одредбама поменутог Закона. Добра под претходном заштитом и добра која уживају претходну заштиту штите се истим Законом. Заштићена околина непокретних културних добара, добара под претходном заштитом и добара која уживају претходну заштиту, у погледу предузимања мера заштите и свих других интервенција, имају исти третман као и заштићена непокретна културна добра.

Планирање и уређење простора има кључну улогу за стварање услова за одрживи развој трајене средине и осигуравање оквира за квалитетну архитектуру, па је стога, у оквиру побољшања методологије планирања и одређеног истраживања и израду студија и прелиминарних анализа, као што су:

- *студијске основе за уређење квалитета архитектуре, контекста и идентитета места за урбана насеља на нивоу јединица локалне самоуправе (амбијенталне целине, јавни простори, урбани и рурални предели и др.);*
- *прелиминарне анализе и студије, и примена управљачких инструмената и планских алата за одређе урбане и руралне обнове и реконструкције (подручја нарушене просторног идентитета, браунфилд локације, централне урбане зоне, јавне просторе и амбијенталне целине, подручја са културним и традиционалним наслеђем и мултидисциплинарним истраживањем...²*

Одредбама члана 2, став 78) и члана 46 **Закона о планирању и изградњи** (“Службени гласник РС”, бр. 72/09, 81/09, 21/11, 121/2012, 40/2013 - УС, 50/2013 - УС, 98/2013 - УС, 132/2014, 145/2014, 83/18, 31/19, 37/19 - др, Закон, 9/2020, 52/21 и др. 62/23) и Закона о

¹ Закон о културном наслеђу („Службени гласник РС”, број 129/2021):

<https://www.propisi.net/zakon-o-kulturnom-nasledju/> (приступљено: 09.03.2024.)

² Национална архитектонска стратегија за период од 2023. до 2035. године -

<https://www.mgsi.gov.rs/cir/aktuelnosti/javni-poziv-za-ucheshtshe-u-javnoj-raspravi-o-predlogu-nacionalne-arhitektonske> (приступљено: 27.08.2024.)

изменама и допунама закона о планирању и изградњи ("Сл. гласник РС", бр. 62/23) предвиђено је да се пре доношења одлуке о изради планског документа прибавља мишљење организације за послове заштите непокретних културних добара о потреби израде **Студије заштите непокретних културних добара**, и да се студија израђује за заштићене просторне културно-историјске целине и друге просторне целине за које је утврђен статус непокретног културног добра, односно просторе на којима се налазе непокретна културна добра.³

На основу члана 32 Закона о културном наслеђу РС („Службени гласник РС”, број 129/21) простор у земљи или води који садржи трагове човековог трајања кроз време, укључујући и места на којима нема видљивих трагова на површини земље, а није утврђен за археолошко налазиште препознаје се као **археолошки локалитет**. Више међусобно повезаних овако дефинисаних археолошких локалитета представља **археолошко подручје**.

Претходна заштита археолошких локалитета (евидентираних и неевидентираних), односно археолошког подручја је трајна.

Ратни меморијали посвећени ослободилачким ратовима Србије уживају заштиту у складу са **Законом о ратним меморијалима** („Службени гласник РС”, број 50/2018),⁴ а мере техничке заштите за очување ратних меморијала прописују се од стране Завода за заштиту споменика културе Ниш. Законом о ратним меморијалима уређују се питања од значаја за заштиту, редовно одржавање, инвестиционо одржавање, уређење, уклањање и финансирање одржавања и уређења ратних меморијала, успостављање и вођење прописаних евиденција.

Добра која уживају претходну заштиту су ствари и творевине за које се претпоставља да поседују културне вредности, која се утврђује на основу чињеница о својствима и особеностима наслеђа, значаја за очување идентитета и културе, као и историјских, уметничких, архитектонских, археолошких, антрополошких, етнолошких, духовних, природњачких, техничких, научних, друштвених, економских и других вредности. Добра која уживају претходну заштиту представљају културно наслеђе и уживају заштиту. Културно добро, добро које ужива претходну заштиту и добро под претходном заштитом, археолошки локалитет и ратни меморијала **не сме се оштетити, уништити**, нити се без сагласности надлежне установе заштите може мењати његов изглед, својство или намена, у складу са Законом о културном наслеђу („Службени гласник РС”, број 129/21), Законом о културним добрима („Службени гласник РС”, бр.71/94)⁵ и Законом о ратним меморијалима („Службени гласник РС”, број 50/2018).

Градитељско наслеђе представља важну компоненту просторног и културног идентитета, и као такво је препознато у највишем планском документу Републике Србије - **Просторном**

³ Закон о планирању и изградњи ("Сл. гласник РС", бр. 72/2009, 81/2009 - испр., 64/2010 - одлука УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 - одлука УС, 50/2013 - одлука УС, 98/2013 - одлука УС, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019, 37/2019 - др. закон, 9/2020 и 52/2021) - https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_planiranju_i_izgradnji.html (приступљено: 23.05.2023.)

⁴ Закон о ратним меморијалима („Службени гласник РС”, број 50/2018): <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-ratnim-memorijalima.html> (приступљено: 09.03.2024.)

⁵ Закон о културним добрима („Службени гласник РС”, број 71/94, 52/2011 – др. закон, 99/2011 – др. закон, 6/2020 – др. закон, 35/2021 – др. закон и 129/2021 – др. закон): https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_kulturnim_dobrima.html (приступљено: 09.03.2024.)

плану Републике Србије.⁶ Просторни план РС, као и **Стратегија одрживог урбаног развоја Републике Србије**⁷ дали су јасне смернице да се планским решењима усмери развој урбаних предела у правцу креирања позитивног архитектонског идентитета градова и насеља кроз усклађивње градње са природним и културним, регионалним и локалним специфичностима.

Такође, **Национална архитектонска стратегија од 2023-2035. године** („Службени гласник РС”, број 48/2023),⁸ препознаје да:

Традиционално (архитектонско) наслеђе представља једну од најзначајнијих категорија културног наслеђа, самим тим и просјорног и културног идентитета државе. Просјорног и културног идентитета традиционалног наслеђа РС условљен је географским, историјским, економским и другим чиниоцима захваљујући којима је настало културно разнолико и специфично наслеђе. Многи наслеђени објекти јавне и приватне намене и данас су у употреби а неки од њих представљају препознатљива обележја идентитета појединих средина или градских зона. Одрживо коришћење и обнова традиционалног (архитектонског) наслеђа не представља само културни ресурс, већ и економски потенцијал који значајно утиче на просјорни развој и очување просјорног идентитета.

С обзиром да се традиционално наслеђе не налази само у појединачним објектима који су, у организованој правној и техничкој заштити, сачувани својом непокретног културног добра (својоменички статус), већ да савремена конзерваторска делатност уједно препознаје вредности заштите већих подручја која су дефинисана ратификованим конвенцијама и Унеско документима, на првом месту Конвенцијом о заштити Светске културне и природне баштине (1972), пре свега би било потребно израдити план свих облика наслеђа.

Осавремењивање и унапређење целина са конзервацијом традиционалног наслеђа мора се заснивати на проучавању карактеристика сваког од постојећих облика наслеђа, уз њихово поштовање и осмишљавање нових садржаја који неће нарушити основне вредности заштите наслеђа, односно просјорних културно-историјских целина.

Све надлежне институције и органи власти требало би да раде на препознавању вредности које су наслеђене из прошлости, с обзиром да многа међународна документа, повеље, резолуције и принципи који потичу од Унеско иницијативе за „интегративну заштиту културних и природних ресурса” не дефинишу само поједине облике ових целина (културни пејзаж/територија, историјски урбани пејзаж, рурално наслеђе, индустријско наслеђе и др.) већ и пружају врло јасне и директне смернице за њихово очување и одрживо управљање.

⁶ Просторни план Републике Србије од 2021-2035. год:

<https://www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/PPRS%20Nacrt.pdf>

⁷ Стратегија одрживог урбаног развоја Републике Србије до 2030. године: 47/2019-4:

<https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2019/47/1/reg>
(приступљено: 09.03.2024.)

⁸ Национална архитектонска стратегија за период од 2023. до 2035. године -

<https://www.mgsi.gov.rs/cir/aktuelnosti/javni-poziv-za-ucheshtshe-u-javnoj-raspravi-o-predlogu-nacionalne-arhitektonske> (приступљено: 27.08.2024.)

МЕТОДОЛОГИЈА ИЗРАДЕ СТУДИЈЕ

Истраживање старог језгра Врања реализовано је у склопу израде Студије заштите непокретних културних добара као саставног дела израде ПГР Врање зона 1. Градитељско наслеђе је до сада било недовољно сагледано, препознато и третирано у оквиру претходних процеса планирања, чиме су идентитет и аутентичност јединственог амбијента Врања нарушени, услед чега постоји опасност од потпуног губљења идентитета овог града.

Примарни циљ истраживања јесте да идентификује, прикаже, али и приближи јавности значајно градитељско наслеђе Врања, односно понуди смернице за његову заштиту, очување, унапређење стања и укључивање у развојне токове.

Истраживање и валоризација градитељског наслеђа Врања заснивала се на следећим задацима:

1. Анализирати главне утицаје на развој Врања и дати кратак преглед историјских прилика и урбаних трансформација.
2. Извршити мапирање градитељског наслеђа.
3. Започети валоризацију сачуваног градитељског наслеђа, појединачних грађевина и амбијенталних целина.
4. Спровести анализу стања и третман наслеђа данас.
5. Предложити мере заштите и унапређења стања наслеђа, као и укључивања у развојне планове, програме и стратегије.
6. Упознати заједницу на локалу и ширу јавност са наслеђем Врања, у циљу повећања свести о његовом значају.

Имајући у виду задате кратке рокове за израду Студије заштите непокретних културних добара и градитељског наслеђа Врања, и велики обухват обрађиваног подручја, служба заштите је у склопу ове студије успела да **мапира** утврђена непокретна културна добра са њиховим границама заштите и заштићене околине, према Одлукама и Решењима, затим да **убицира** на катастарском плану грађевине са споменичким својствима које су већ препознате у претходним поступцима израде просторно-планске документације, али и да спроведе **рекогносцирање** у циљу сагледавања тренутног стања и очуваности градитељског наслеђа, при чему је извршена идентификација наслеђа и мапирање на катастарској подлози. Валоризовани су просторни обухвати са већом концентрацијом сачуваног градитељског наслеђа, а одређено је више просторних културно-историјских и амбијенталних целина, уз полазну валоризацију целина и грађевина у оквиру њих.

Напомињемо да Студија представља почетно систематско истраживање градитељског наслеђа Врања, које је, у наредном периоду, потребно додатно истраживати и детаљније обрађивати.

Као полазна основа за израду Студије заштите непокретног културног наслеђа на територији обухвата плана коришћена је документација преузета из досадашње просторно-планске документације, као и материјал из 1972. године који су прикупили и обрадили стручни сарадници Завода (архитекта Милорад Војиновић, архитекта Александар Радовић,

историчар Борислав Андрејевић, Александар Блатник, Радославка Стојановић, Јован Шурдиловић), са применом начела заштите коришћених и код осталих насељених урбаних подручја уз непосредна детаљна сагледавања и анализе директно на терену. Радом Завода на подручју Врања у 1972. години нису исцрпљена истраживања у смислу анализа и валоризација архитектонских вредности и просторних целина културно-историјског наслеђа, већ је прикупљен материјал послужио као основ за сагледавање (третман) појединачних елемената и читавих просторних зона.

Овом Студијом неке од целине детаљније су обрађене, дефинисане су границе заштите/заштићене околине, спроведена су почетна вредновања појединачних грађевина, прописане су смернице за очување и унапређење стања наслеђа и њихове непосредне околине. Такве су целине **Варош махала, Црквена махала и Доња чаршија**. За назначане целине потребно је спровести додатна истраживања и разраду студијске документације, са циљем да се предметне локације са концентрацијом градитељског наслеђа детаљније сагледају и разраде, а урбанистичке параметре прилагодити условима непосредног окружења и значају градитељског наслеђа у оквиру препознатих амбијенталних целина. За **простор у близини Хамама, целину Тулбе и улицу Саве Ковачевића** одређен је прелиминарни обухват граница заштите/заштићене околине и започета прелиминарна валоризација грађевина са мерама заштите у оквиру целина, али је детаљније вредновање, као и мере техничке заштите са предлозима за уређење неопходно додатно дефинисати у склопу обраде појединачних целина, у циљу обезбеђивања пуног третмана градитељског наслеђа и непокретних културних добара.

Смернице за отклањање непримерених промена на градитељском наслеђу, односно у оквирима амбијенталних целина могу бити подстицај доносиоцима одлука за даљи развој интегративне заштите и управљање наслеђем, на чему локална самоуправа треба континуирано да ради. Смернице су и обавеза власника објеката у оквиру просторних културно-историјских целина, имајући у виду да је за одређене целине по завршетку истраживања, и са изразом ове Студије, покренут процес правне заштите.

Студија се базира на принципима одрживог развоја зацртаним у европским и светским повељама и документима.

Приказује историјске и историографске прилике циљаног подручја, као и стање наслеђа данас, његово место у урбаном ткиву и третман у просторно - планској документацији. Студија је конципирана на начин да прикаже развој насеља и његову историјску трансформацију.

Интегрални део Студије представљају графичке и друге анализе, валоризације сачуваног наслеђа, у контексту у коме се налази данас са мерама заштите и предлозима за успостављање процеса који би могли да промовишу рестаурацију наслеђа и укључивање становника у процесе рестаурације, развијање локалне економије, оснаживање локалног идентитета, и др).

Кроз реализацију пројекта спроведено је теренско истраживање са прикупљањем техничке, фото и друге документација и извршена је прелиминарна валоризација градитељског наслеђа. Затим је сва прикупљена документација систематизована. Даље, спроведена је компаративна анализа тренутног стања наслеђа са стањем из 1972. и 1980. и 2024. године, али коришћени су и јавно доступни алати - геосрбија, е-катастар, гугл мапе са снимцима улица из 2014. године и гугл земља са 3д снимком Врања из 2022. године, чиме је у одређеној мери реконструисан изглед грађевина и период у коме су настале промене.

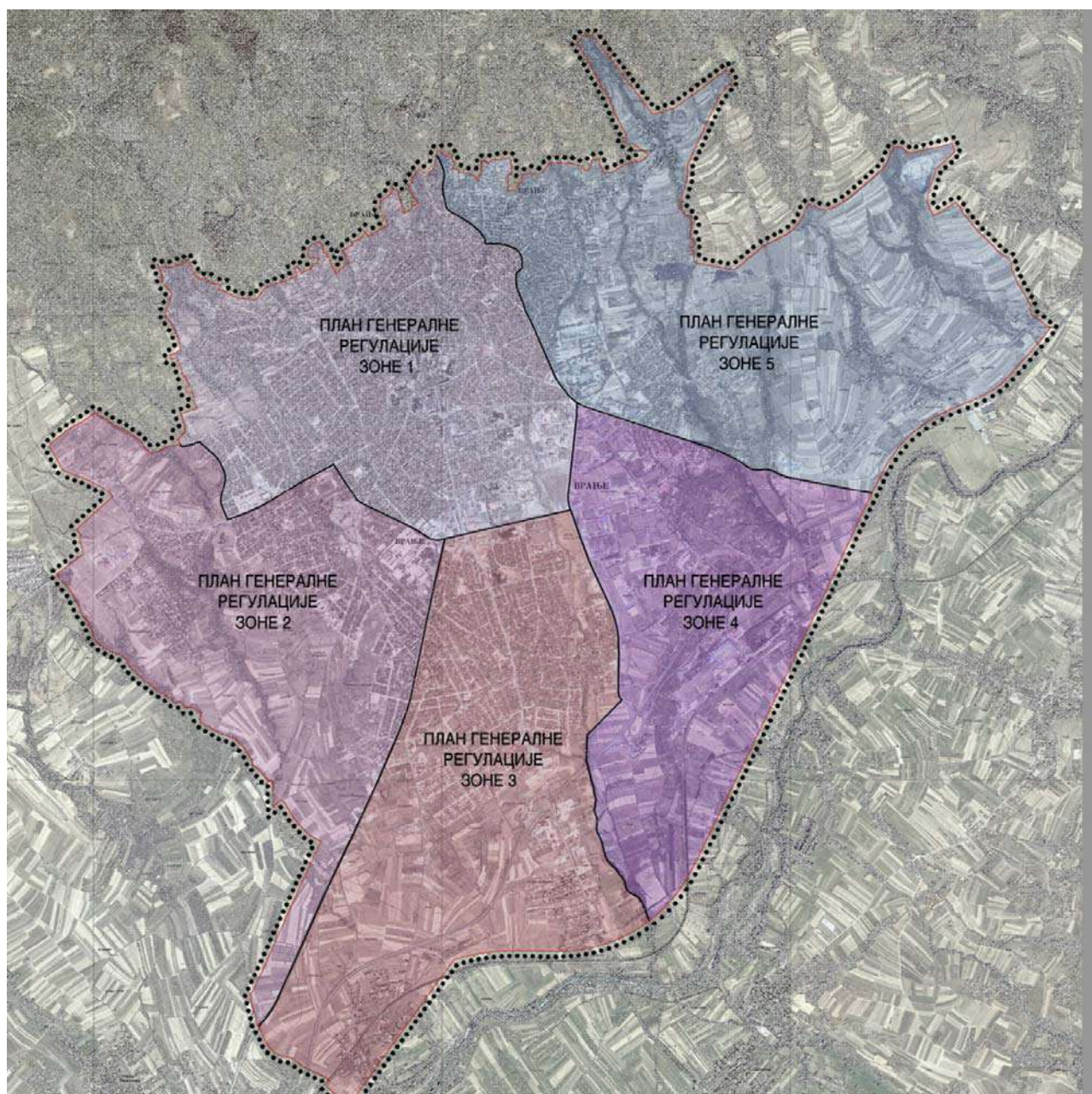
Извршена су фотографска снимања и обрада прикупљеног материјала методом фотограметрије, чиме је направљена почетна база података реалистичних 3д модела грађевина и одређених амбијенталних целина, а за потребе реализације студије спроведено је техничко снимање, разрада и дигитализација постојећег стања одређених целина (део Варош махале и део Црквене махале).

Поменута база дигиталних 3д модела грађевина у Врању, доступна је на следећем линку: <https://sketchfab.com/HeritagePhotogrammetry/collections/0c2d40807b704e16a174a99aec2a64d4-a3a92238b9404f3f8cdcb0b5d1320ddc>

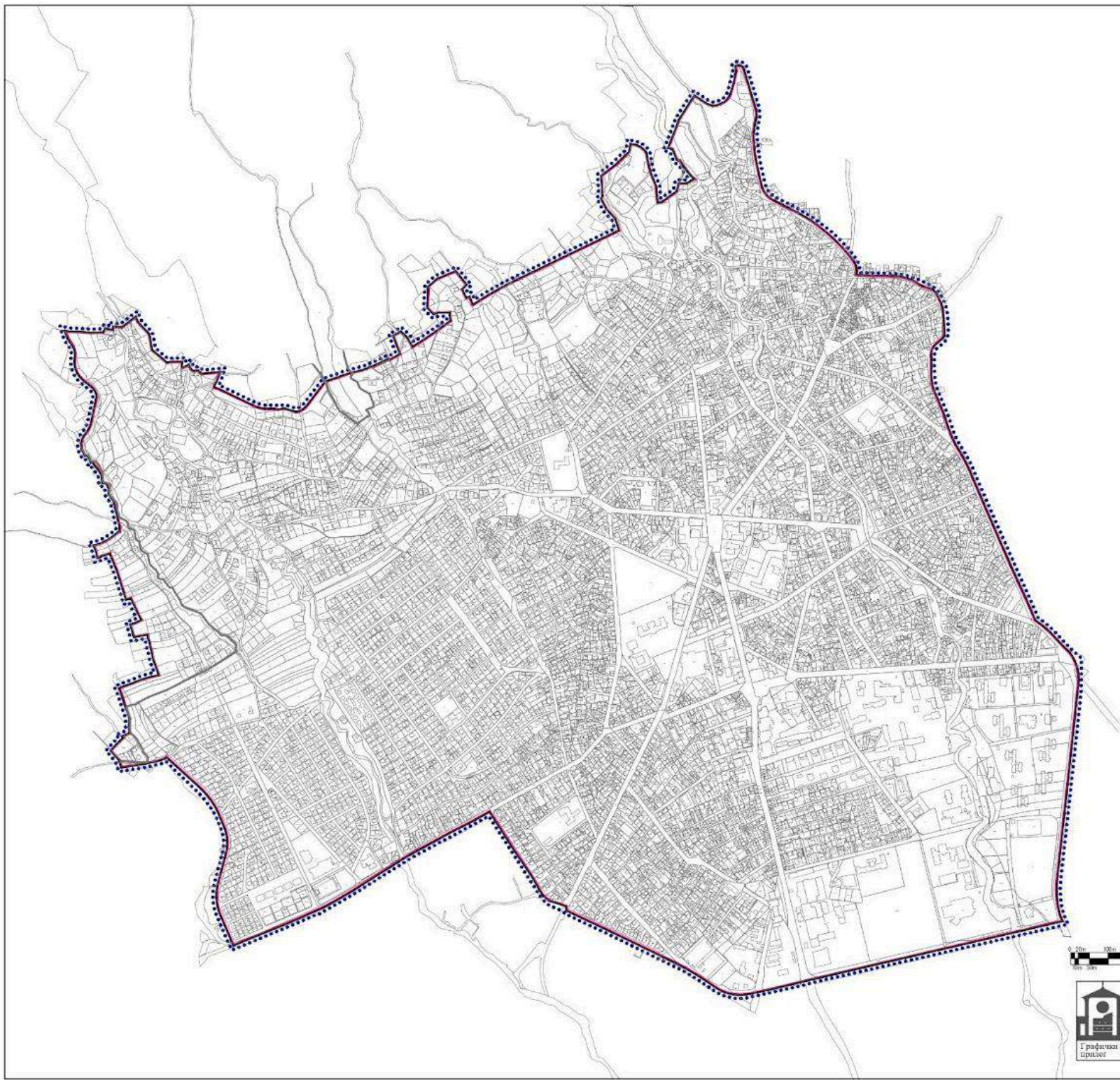
Концепт Студије се заснива на препознавању потенцијала непокретних културних добара и градитељског наслеђа које оно има за идентитет једне средине, подизању свести о значају његовог очувања уз изналажење адекватног начина за укључивање у развојне стратегије подручја и обogaћивање туристичке понуде Врања.

САДРЖАЈ ОБУХВАТА ПЛАНА

Студија заштите непокретног културног наслеђа зоне 1 Врања израђена је за потребе израде Плана генералне регулације Врања зона 1 и третира централно градско подручје на коме се налази највећа концентрација непокретних културних добара и градитељског наслеђа Врања.

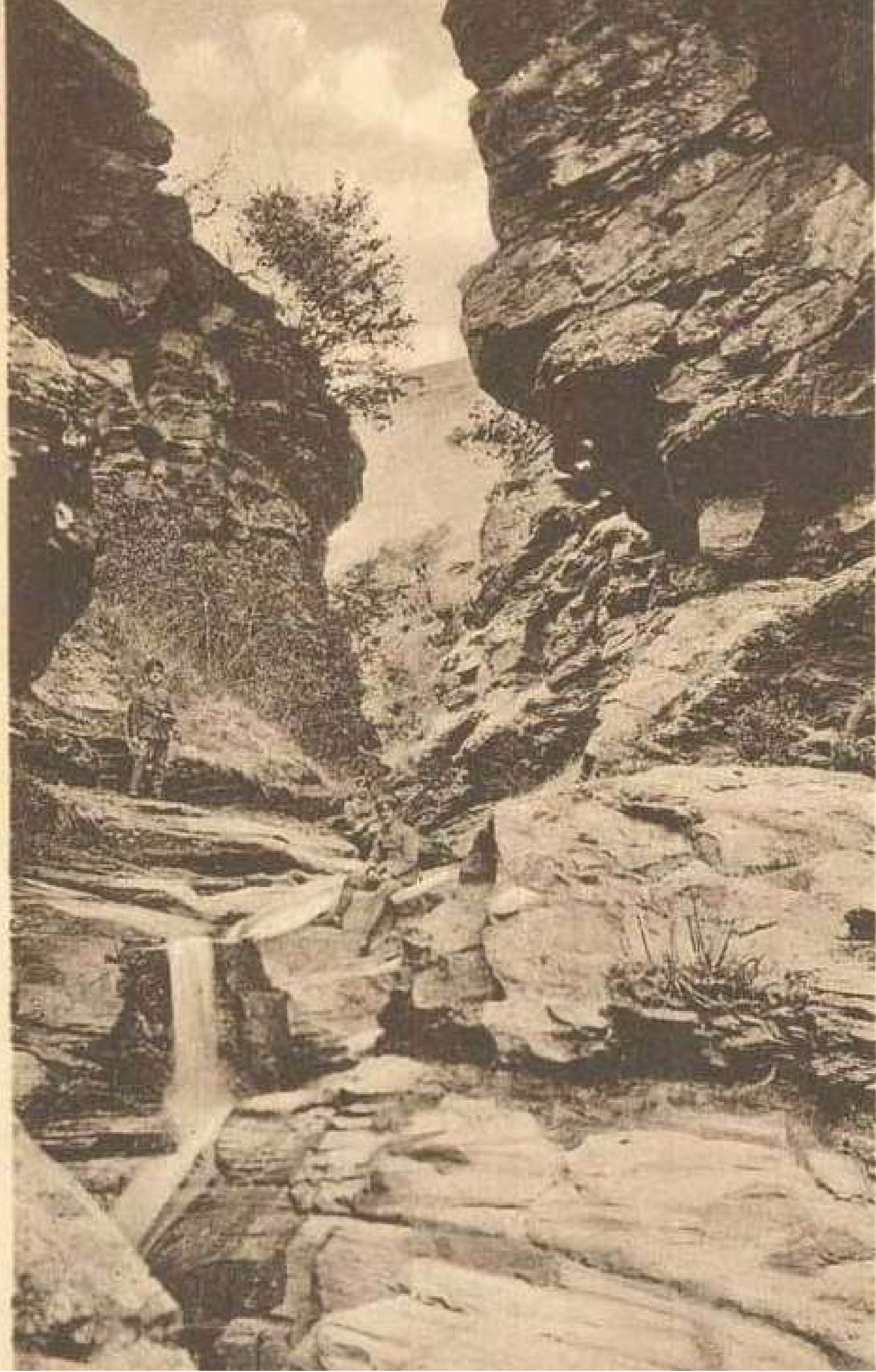
Извод и ГУП-а Врања-ГРАНИЦА ОБУХВАТА ПЛАНОВА ГЕНЕРАЛНЕ РЕГУЛАЦИЈЕ ЗА ЦЕЛО ГРАЂЕВИНСКО ПОДРУЧЈЕ

ЛЕГЕНДА:
■■■■■■ ГРАНИЦА ОБУХВАТА ПЛАНА

	ЗАВОЈ ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
	СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД-а за ППР ВРАЂЕ 1
	ОБУХВАТ ПЛАНА
Графички прилог	

ПОЛОЖАЈ И ПРИРОДНО ОКРУЖЕЊЕ

Врање се налази на крајњем југу Србије, у долини Јужне Мораве, 45 км од Македонске и 80 км од Бугарске границе. Град се налази на комуникационом правцу коридор 10 који повезује средњу Европу са јужном. Удаљеност од Београда 350 км, Ниша 120 км, Софије 170 км, Приштине 100 км, Скопља 90 км и Солуна 350 км. Град се налази у северозападном делу врањске котлине, на левој обали Јужне Мораве. Смештен је у подножју Пљачковице (1231м), Крстиловице (1154м) и Пржара (731м).

Врање је економски, административни, здравствени, образовни и културни центар Пчињског округа. Територија града заузима површину од 860 км². Средиште града је градско насеље Врање.⁹ Град Врање има 107 катастарских општина, 105 насељених места (град Врање, градска општина Врањска Бања и 103 сеоска насеља), 52 месне заједнице и 21 месну канцеларију, од тога 17 за насељено место Врање, 3 за насељено место Врањска Бања и 32 за остала сеоска насеља. Спада у ред већих градова у Србији.¹⁰

Природни амбијент Врања са својим брдско-планинским залеђем, тереном нагнутих према југу и градском реком са својим током у источном делу града, органски употпуњен богатим остацима баштине архитектонско – урбаног наслеђа, представља јединствен колорит ширег региона југоисточне Србије.

⁹ <https://tovranje.rs/polozaj-града/>

¹⁰ Просторни план града Врања, Службени гласник града Врања, 2016.

КРАТАК ПРЕГЛЕД ИСТОРИЈСКИХ ПРИЛИКА И УРБАНИХ ПРОМЕНА

Вечером зајрејери у лишћу ораха, ѿојола и кајсија она врањска ѿсма, ѿуна вајре и балканској ѿемѿераменѿа, оѿејнуѿа и узбудљива. Она ѿрелази ѿреко кућа, уѿија се у башѿе, ѿродире кроз ѿрозоре и до сама срца младих ѿуди који од ноћи, од шајуѿања лишћа, а нарочнијо од ѿе ѿсме, очекују ѿрозничаво нешѿо велико, недоживљено и нејасно. Скоро се Врање буди, шири и обухваѿа цео крај, цело ѿморавље и ишчезава далеко. Онда се гише ѿешко, дубоко и ѿочне да машѿа, сања, сања, сања...

Аријон Михаиловић

Врање се као насеље у историјским изворима први пут спомиње крајем 12. века. Међутим, очуваних остатака материјалне средњовековне културе урбаног карактера, осим још увек недовољно истраженог локалитета „Марково кале“ (тврђава) на пет километара удаљености северно од града, у самом граду и његовој ближој околини готово и да нема. Претпоставља се да је тврђава саграђена на прелазу из 14. у 15. век, највероватније током владавине Деспота Стефана Лазаревића. Утврђење се у развалинама сачувало до данас.

Најважније податке о овом утврђењу дао је је Феликс Каниц, аустроугарски путописац, 1890. године. Треба споменути француског путника, Жан Палерн Форезјена, који је прошао поред Марковог калеа 1582. године. Наши истраживачи који су се бавили утврђењем вредних старих српских градова и утврђења су Милан Кашанин, Олга Зиројевић, Александар Стојановски, Александар Дероко и Иван Здравковић.

У средњем веку Врање је било село, о чему сведоче подаци дати у повељи Краља Душана о манастиру Св. Николе у Врању, и могло је имати физиономију подграђа тврђаве Марково кале. За време турске управе Врање је постало касаба и седиште вилајета, крајем 15. века, а затим се развило у варошко насеље османско-балканског карактера.

Бенедикт Курипешкић у свом путопису из 1530. године наводи да се Врање састојало из “града” (тврђаве) и “вароши”.¹¹ Град је уствари тврђава Марково кале, док се варош односи на простор подграђа ове тврђаве. Постало је седиште балканског кадилука, затим и пашалука, односно кајмакамлука. Ову физиономију Врање је задржало до ослобођења 1878. године, док се у деловима града, иако угрожено и делимично девастирано, сачувало се до данас.

Врање почиње интензивније да се развија после аустро-турских ратова 1689/90. године, након дуже стагнације у првој половини 18. века доживљава снажан привредни напредак који се карактерише и великом грађевинском делатношћу.¹²

Трговачко-занатлијска чаршија Врања почиње нагло да се развија и напредује током друге половине 18. века, да би око половине 19. века достигла свој врхунац у периоду пре ослобођења. У овом периоду заступљени су бројни занати - урари, бачвари, мутавџије, самарџије, казанџије, ковачи, колари, абаџије, терзије, док су Турци и Арбанаци имали обућарске, сарачке, табачке, пушкарске, папуџијске и нануџијске дућане, а Роми, поткивачке радње. У том периоду у Врању се гради неколико значајних зграда међу којима су Пашини конаци - Селамлук и Харемлук, затим неколико ханова и магацина за смештај путника, трговаца и робе која се продавала на врањском панађуру, који се одржавао још од 16. века.¹³

¹¹ Бенедикт Курипешкић био је члан делегације коју је посало аустријски краљ Фердинанд 1530. године, османском султану Сулејману II, ради закључивања мира између Аустрије и Османлијске империје. Наслов путописа гласи: “Путопис кроз Босну, Србију, Бугарску и Румелију 1530.”

¹² Николић, В. (1963): *Исељавање Врањанаца ван майице у прошлости и данас*, Лесковачки зборник 3, стр. 86

¹³ Костић, М. (1968): *Врањско-бујановачка коџина*, Врањски гласник 4, стр. 209

Половином 18. века подигнуто је око 40 турских кућа у махали Курт-оглија, која је вероватно тада и настала, као и десетак воденица и ваљавица на Врањској реци.¹⁴

У току 19. века, а нарочито након 1839. године, када је Врање постало седиште казе новом административном поделом, представљало је већ развијену турску варош са веома развијеном трговачко-занатлијском чаршијом, која се пружала до сахат-куле у подножју Пљачковице. Трговина у Врању нарочито се развила након изградње пута од Ниша до Куманова, који је пролазио кроз Грделичку клисуру и Врање. Пут је изграђен у време Митхад пашиног управљања нишким санџаком од 1861-1864. године.¹⁵

Неколико година пре ослобођења у турским изворима (Призренска салнама из 1873/74. године) стоји да је у Врању било 990 дућана, 5 магацина, 14 ханова, 28 пекара и 86 кафана. Тада је евидентирано постојање 5 великих џамија и 6 турских капела, 6 текија, 1 хамам, 1 сахат кула, 2 цркве, 1 телеграфска зграда и 32 млина.¹⁶ После ослобођења Врања од Турака џамије су порушене, осим једне познате под именом Крстата џамија, која је сама била у рушевинама. Пописано је постојење две цркве, Св. Никола која почива на темељима старије црквене грађевине и црква св. Тројице, довршена 1858. године. Од профаних зграда помиње се хамам који и данас постоји у Врању. Од монументалнијих турских грађевина у Призренској салнами пописана је Сахат-кула и телеграфска зграда. Сахат кула је подигнута крајем 18. века, а налазила се у Горњој махали. Порушена је 1925. године. Телеграф у Врању је могао бити изграђен у периоду после 1841 - 1873. године. Од 32 пописана млина у Врању претпоставља се да се овај број односио и на воденице и на табане на Врањској реци, јер се један део града и називао Табана. М.Ђ. Милићевић наводи да је у Врању после ослобођења од Турака било 15 воденица.¹⁷

У Врању је у време ослобођења било 11 махала: Горња махала, Једик-пашина махала, Клисе (црквена) махала, Ковач махала, Куртологија, Нова махала, Панађуриште, Погачарска махала, Сефер-челебијина махала, Турска и Циганска махала.¹⁸

Врањска Каза је по старој турској администрацији припадала врањском јаничарском паши, а доцније, кад су у Турској Царевини заведени вилајети, Призренском Вилајету, а пред само ослобођење и Дунавском Вилајету — „Tuna-Vilayeti“ . У црквеном погледу Врање је са својом околином припадало Скопској Епархији. Митрополит је становао увек у граду Скопљу, а његов епископ у Врању (кад га је било).

Народ је живео као и по другим крајевима турским и чувао се колико је могао. Откад је обновљена Србија у крајевима Шумадије и Доње Мораве У 19. веку од 1804. и 1815. године, Врањанци су увек обраћали своје очи ка својој слободној браћи и чезнули за слободом и

¹⁴ Б. Андрејевић, М. Војиновић, А. Блатник, Р. Стојановић, Ј. Шурдиловић (1979): *Прилози из документације Завода за заштитну сјоменика културе Ниш: Архивеконска баштина Врања*, Врањски гласник 12-13, стр. 250

¹⁵ исто, стр. 251

¹⁶ Ризај, С. (1970): *Успројсво нишкој елајеја*, Врањски гласник б. стр. 312

¹⁷ Милићевић Ђ. Милан (1884): *Краљевина Србија*, Краљевска српска државна штампарија, Београд.

¹⁸ Јовановић А. С. (1898): *Врање и њено Поморавље*, Дело XX, Београд, стр. 44

уједињењем, што су и доживели у почетку 1878. године.¹⁹ Врање је са својом околином ослобођено је од Турака и сједињено са Србијом 1878. године.

Лист "Застава" од 18. 1. 1896. године овако описује ослобођење Врања: *После њага Ниша крене се једна колона, да тргелички њеснац очисти од Турака и да, освоји Врању и већ 8-ога јануара 1878. Био је њеснац њосле љуђих бојева у српским рукама, а 18-ога јануара њосле жесњоке борбе њред Врањом и око исње, српска војска њоказа, да је њођђуно дорасла своје задатку јер биђка код Врање (како вели релација њагање команде), беше једина биђка њога њохода у њољу, која је велике резултате њоказала. По оној трозној цичи, српски војници морадоше њођове расклађађи, ња њоједине делове о својим њлеђима уз легене сњазе и снењом њређрђане, на висове узвлачиђи а њако исњо и муницију за исње. Бој се њред Врањом зађочео 18-ој јануара у 10 и њо часова њре њодне, а завршио у вече њога дана коначном њобедом српском, када се њосле жесњоке борбе њредадоше до 2000 њурских низама, заједно са официрима и свом убојном сњремом и оружјем, а њрве српске њруђе 19-ој зором улеђоше у варош!*²⁰ Заузећем виса Чеврљуга пред Врањем, практично је била решена битка за ослобођење вароши. У овој битци одликован је и био рањен новосађанин Коста Бокшан, командант групе добровољаца.²¹ Други кључни вис био је Два брата са којег су Турци одступили у ноћи између 18. и 19. јануара.

Након вишевековне турске управе, ослобођено старо Врање описивано је на следећи начин:

Феликс Каниц наводи следеће:

...Јужни оквир Врањске кођлине чине исњређлеђени њовијарци српско-буђарско-њурских њланина, кроз чије се јако усњаласано њредбрежје неколико водених њокова слива ка кривудавој Морави. Близу 1300 т висок Кључ зађвара овај леђи њредео у чијем се њредњем њлану црвене кровови Врања. Њеђов сасвим зађагњачки уређен хођел »Еврођа« (»Hotel Еигоре«) уђагђиво се својим сњилом издвађа од околних оријенђалних уџерица и кривудавих сокака. Са својих 10800 душа Врање мења лик, као и осњали њурски трагови које је Србија добила Берлинским мировним уђовором, само шњо је њај њроцес овде нешњо сњорији неђо у Нишу и Лесковцу.

Феликс Каниц је записао да повољан положај града - зашњићен је од веђрова и кроз њеђа њече свежа Врањска река - и близина лековитњ њојле воде њривукли су многе ођмене Турке да се насњане у њему. Мада је веђина сњановнишњва осњала верна хришћансњву, мнођбројне џамије, хамами, коначи и караван-серађи гали су овом сњаром еђискојском траду окруженом леђим вођњаџима и винотрадима оријенђални њечай. Чак је и једина црква у Амбар-махали њређворена у њекију, а кад је 1739. године гео хришћанској сњановнишњва њрешао с њађријархом Арсенијем IV у Уђарску, у трад су се доселили мнођи Албанџи.

¹⁹ Учитељ, 1. 11. 1906., страна 30

²⁰ Застава, 28. 1. 1896., страна 2

²¹ Исто

Године 1858. Врање је било седиште мудира који је био поштомачки урезаном џамији и имало је у 14 махала, поред 1000 хришћанских кућа, 600 албанско-муслиманских и 50 циџанских породица.

По Хановој процени, број становника Врања досега је 8000. Врање је имало врло развијену трговину конојом и снабдевало је ширу околину аршиклима увезеним из Београда, Сереса и Солуна.

Конак паша Мехмеда и Хусеина у Врању

Са турским трупама, које су без отпора предале Врање, њега су из страха од освете напустили и они Арнаути који су највише зла нанели својим хришћанским суграђанима. Следећих месеци исељавање муслимана је узело великог маха, али је и досељавање Срба из околине било исто тако брзо, тако да је Врање већ 1879. имало 8000 становника. Након ослобођења од Турака 1878. године турске четврти су сасвим разрушене, а усред града, око једноспратне зграде окружног начелства почиње да се образује Велика пијаца.

Каниц наводи следеће о ослобођеној вароши: *Ошћко је наћашено оријентална мезулана са својим шрошним баракама замењена лећом новом зградом за пошћу и телећраф и дрворедом са честом исћред хошћела »Евроћа«, ћијациа је добила евроћски изћлед. Заћадно од ње, дућом улићом у којој су у свим кућама били ради сушења извешани лисћови дувана, досћео сам у некадашњој »ћрад«. Ђамо се на ћрићличној висини налазила ћлавна ћурска чећврћ, са башићама које се ћроћежу ћрема виноћрадима Шаћранца, и, сага већ оћусћело, највеће муслиманско ћробље, око чијећ још усћравноћ ћурбећћа на чећири сћуба ћојединачни, усамљени надћробни каменови са ћлавом у облику ћурбана ћужно ћледају ћрема небу. Ту ћде је некад владала дубока ћишина сага одјекују звуци ћрубеле и ећзерцира 14. баћћћћона Тимочке дивизије и весела ћраја деце некадашње раје. Из веома ћримићивне школе, на коју су ћа деца била ућућена у ћурско време, развила се ћосћейено ћоћћуна*

основна школа са многим паралелним одељењима, у којој 15 учитеља ради са преко 600 ученика. Уз њо је дошао један завод за васпитање девојака и гимназија са 12 професора и више од 170 ученика, чије издржавање сјаје 38000 динара годишње; њо је несумњиво значајан најредак. На 470 m високој њачки градске њеријорије диже се најлепши архитектонски украс Врања, његова црква Св. Тројице, која је, како је већ речено, у немирно време њодигнућа на сјајим њемељима; за њу је, као нека врсња филијале, везана оближња црквица у Шајранцу.²²

Следећи опис старог Врања дао је и **Алекса С. Јовановић**:

Варош носи њиј насеља њурској кроја и укуса. Улице су уске, њрљаве и искривудане. Месњимце завршују се врајницама њривајних домова као „ћорсокаци.“ Неједнаки зидови или блајом олејљени њлојови, скривају од радозналих очију унуњрашњосњ сњанова. Куће земљеделаца и нижеј радничкој сњалежа, леже њо крајевима махала на оњвореним њросњоријама, и у свему су налик на боравишња њо селима... Чаршија њредсњавља мрежу нењравилних завијуњака. Варош секу многе нењравилне и њесне улице, које носе срњске или њурске називе, њо размешњају обњјавача, као: Курњоњлија, Једикњаша, Сеферчелењија, Клизе-махала; Панађуришње, Ковач-махала, Поњачарека, Нова-махала, Горња и њг.²³

Куће у Врању (извор: Борба, 29. март 1959. године, стр. 11²⁴)

Борисав Станковић је овако описао Врање 1900 године:

Шња има сад њамо да видиње? Нишња. Просња, мала варошица оњкољена виноњрадима и брдима. Са удаљене сњанице довезење се кроз виноњраде. Од „баждарице“ силазиње шиироким, њросњраним улицама, које бивају све њешње и њешње шњо се више улази у

²² Каниц Феликс (1987): Србија – земља и сњановнишњво од римској доба до краја XIX века, књига 2, Српска књижевна задруга. Београд, Србија.

²³ Алекса С. Јовановић (1898): Врања и њено њоморавље, Дело књ. 20, Београд 1898.

²⁴ Борба, 29. март 1959. године, стр. 11

варош. Исїрва куће ѿола евроїске, ѿола варошке. Гомила ђубреїа, ѿек сада избачена слама из коњушница која се ѿуши, и дворишїа ѿуна балеїе и ѿрљавих кокошака. То су већином куће досељеника из Турске. Даље већ ѿочињу: дућани, ковачнице, лончарнице, али највише механе. Онда, изривена калдрма, оїале чесме, река, камени мосї са ѿурским најїисом, ѿресушено кориїо, обала ѿуна врба, ѿоїола, ѿрња, међ њима нанос речни и бело, зечје ѿрње исечено из суседних башїа...

Воденице које не раде, већ се у њима ѿече ракија. Оїеї куће. Час нове, све ѿо ѿлану, час сїаре, ѿурске, и ради шора ѿресечене ѿе сїоје као неке ѿруїине. Шїрче им и беле се ѿресеци њихових ѿочађавелих їреда...Навише, изнаг уїнуїих, сїарих кровова и башїа, диже се велико, жуїо здање, окружно начелсїво, у чијем дворишїу, ѿо калдрми обраслој ѿравом, и исїод баїремова одскора ѿосађених, лешкаре у їомилама сељаци и чекају да их ѿозову у „заседаније“. Наниже и навише чаршија је. Дућани високи, уски. Час збијени, час расїављени каквом заїарложеном башїом, оїрађеном ѿарабама, исїод које се ѿровлаче ѿси, ѿе јуре коње или краве шїо ѿо башїи ѿасу...²⁵

Чувени газда Димитрије Митке Стаїић је држао дућанчић са ћепенцима у коме је продавао ужарију. Радња му се налазила преко пута некадашње „шарене чешме“, на месту где се налазила и продавница „Седми јул“ у главној улици. До дућанчића се налазила капија од куће са великим двориштем (сада познато као Чапљино двориште), а постојала је капија и с горње стране куће, наспрам садашњег Синдикалног дома. Захваљујући Станковићевом сликовитом опису старих дана можемо искористити и причу о “врањским чешмама” које су се налазиле на сваком углу вароши:

Насред Врања шарена чесма - за леїњих дана када је водосїај река био низак, а млаз воде низ цевина чесмама ѿреслаб, људи су чекали у ред да захваїе воду. Одгласак за воду са ѿесїијама за мноїе девојке ѿаїрјахалної Врања био је ѿровод и ѿредсїављао је гоїађај дана. Такође, ѿако су се ѿреносиле мноїе новосїи.

Вероватно најупечатљивији опис старог Врања дао је **Аритон Михаїловић** 1934. године:²⁶

Са мало најора у ѿењању кривудавом сїазом избио сам на велики ѿуї, који су још Римљани їрадили. Он ѿролази кроз Врање, али се сїално и љубоморно држи Мораве. У колико се више ѿењем и удаљујем од Мораве све више се ѿоказује їрад и ѿо најїре кровови касарне и нове їимназије. Заїим осїалих кућа у ценїру їрада. Врање се уїодно смесїило у самом заїрљају Пљачкавице и Крсїиловице. Крајеви їрада ѿону у зеленило, а широки улубљени кровови сїарих кућа са ѿешким, чесїо нахереним, димњацима, скривају живої ѿун рада, вере, сїрадања и ѿесме. Над њима је модро као чивиї небо шїо се ѿодуїрло над околним ѿланинама. Само би ѿребало сай-два ѿењање ѿа би се моїло, ѿако изїлега руком дохваїиїи ѿај свод, највећи сан свих људи н циљ свих релиїија. Коїлина, чије је дно Морава, а сїране ѿлави ѿланински венци, ѿласїично развучени, ѿрошарана је жиїородним њивама и виноїрадима, чији се редови оцрїавају на косим, сунцу изложеном равнинама. Док се Крсїиловица и Пљачкавица сїрмоїлаве ѿрема Средњој Чуки и їоїово додирују зигине Маркової Калеїа, доїле своју ѿолу-ѿошумљену сїрану, која све ближе їраду ѿрелази у ѿиїоми кесїен, виноїраде а заїим у саме врїове, ѿре личе на зашїиїїну брану од северних веїрова и верну сїражу. Сама варош има једну їлавно широку улицу, која

²⁵ Звезда, 1. 1. 1900., страна 154

²⁶ Правда, 29. 7. 1934., страна 10

йочине од Горње чаршије, ђа све до Маџазина дувана, где се излази на Рисџовачки љуџ. Осџале се улице уливају или изливају из ове џлавне, која је оса џрада. С леве и десне сџране нижу се радње наизменично модерне са оним у „ћейенцима“, где је џоџово сва роба изложена џред самом радњом. Кад није субоџа, бучан џазарни дан, џрад је миран. Некада су џишину ремейили фиџакерски џочкови и баџ коњских џоџкованих коџиџа, џре и џосле доласка возова. Умесџо џоџа, сада се чује џо која сирена ауџомобила као жалосџан мук данашњике... Иако су Врањанци обузеџи радом они иџак наџу средсџава и времена за разоноду џо сџаром. И данданас, као шџо беше у сџара времена, чују се свирачи како од недеље до среде негде свирају уморно и оџеџнуџо. Они се не задовољавају да се о џима џовори само као о бившим џудима меракџијама, сладокусцима и сладосџрасницима, већ имају далеко веће амбиџије и живом џажњом џраџе развој осџалих џокраџина и држава. Нове куће које се сада изџраџују имају џаркеџ, куџаџила и осџали комфор. Понос, онај сџари врањански џонос, осџао је још у знаџној мери. Своје се невоље не казују лако осџалом свеџу. У џежњи да имџонују, они џосџају несвесно џорди, џосџодсџивени. У кући и у раду велики су џесимисџи и веома секанџни, али џред свеџом џоказују осмеџак задовољсџва...Некада увозно и извозно месџо, сада је Врање џоџово ван саобраџајне арџерије и са изџубљеном инициџаџивом у џрџовини. Околне мање варошице џоџово му џркосе конкуренџијом у сваком џоџледу. Оџуда је насџуџио џериод исељавања. Све шџо има амбиџије за сџиџањем и сџварањем наџушџа ово леџо месџо и џласира своје одличне особине далеко од џеџа.²⁷

Врање сликано из ваздуха 1929.године (Извор: https://www.facebook.com/groups/223549334974/?locale=sr_RS)

²⁷ Крајем 1937. године само у Београду живело је приближно око 5000 Врањанаца.

Опис старог Врања, налазимо и у тексту **Д. Вучковића** у “Борби” од 24. новембра 1957. године. Наговештавао је нова времена која су долазила за Врање:

*Некако се конзервирало Врање, — на њрви њоїлед изїлега као да се у њему нишїа није изменило од времена Боре Сїанковића. Исїе оне сїаре њурске куће, са њоцрнелим крововима од ћерамиде са високим авлијама и мушеїцима, са њросїраним башїама њуним расїиња. Циїанске махале, са ниским нахереним њоїлеушама и колибама. Поређани дуж їавне улице, која се њење уз њадину, дућани и ћеїенци їледају нас као неке велике, усахле очи. Ту и њамо њонека новоїрадња, која једва наїовешїава да је сїаро Врање начеїо. Сва ња шарена касаба, окружена с бокова виноїрадима, њружила се свом дужином уз њадину Пљачкавице. Тако вам издалека, а нарочиїо ноћу, Врање личи на неки ланац или ћерган, који је хиїнула нека од Бориних јунакиња, ња се њу заусїавио, на њадинама њланине.*²⁸

Врањанска циганска мала, где се одиграо последњи чин Станковићеве “Коштане” (извор: Звезда, 1. 1. 1900., страна 154)

До изградње водовода Врањанци су захватили воду са бунара и чесама. У Врању се некада налазило око 60 чесама, које су изграђене још под Турцима. Некадашњи врањски чешмеџија Спира Антић, забележио је називе врањских чесама и њихове локације. Чесме у Рудници и Горњој чаршији до Хамама добијале су воду из градске реке. Такође, изузев Ђеренке, Топлик-чешме, у Ђошки, Хигијенском заводу, двеју у Загребачкој улици, и у Фабрици цигарета - све остале су добијале воду из Собинске реке.

Стари чешмеџија, чика Спира је говорио за воду са чесми: “Чим пређе преко девет каменчики, вода је чиста, ништа вуј неје..”

²⁸ Борба, 24. 11. 1957., страна 6

Изградња водовода у Врању (извор: Слободна реч, Врање)

Насред Врања, на тргу прекопута Осигуравајућег завода и бивше продавнице “Вартекс”, била је најпознатија Шарена чесма. Шарена чесма је на овом месту била до 1915-1916. године, када су је бугарски окупаторски војници порушили. Касније је премештена на углу Маршала Тита и Кочићевог сокачета, до изградње зграде где ја данас Апотека. На њој је деценијама сваке ноћи био упаљен фењер, али и на многим другим чесмама до 1925. године били су постављени фењери. Познато је да је под Турцима изграђена и чесма Ђеренка у Синђелићевој улици у Горњој чаршији. Велика турска чесма била је и на тргу у Горњој чаршији са богатим натписом на арапском и турском језику, затим чесма у улици Петог конгреса - на месту где је сада Здравствена станица број 2. У топлику су биле две чесме: Топлик чесма, са својим извором у винограду, а друга код куће Ристе Филиповића. Једна чесма била је и у Краљевића Марка улици, код Динета Енцета, и у Пржарској, крај куће Драгутина Стаменковића Брке. Чесма у Собинској цркви добијала је воду из Собинске реке, али и чесма у дворишту некадашње касарне у Сараини, и чесма уврх улице Кнеза Милоша (Георги Димитрова). Угао Кнеза Милоша и Змај Јовине захватала је такође једна чесма, код куће Милета Вучковића док су још две биле у њеном суседству, у Змај Јове улици крај самог излаза из парка, а друга код куће Ивана Гочобана. Прекопута Стропљанца на углу Змај Јове и Осме бригаде још увек стоји пресахла чесма, док је друга била непуних сто метара даље на углу Хајдук Вељкове и Симе Погачаревића. Више чесама било је у Загребачкој улици. Чесма код Тасиног млина је једина у Врању имала две цеви - из једне је текла вода са извора, а из друге вода из Собинске реке. Као и Шарена, у књижевност је ушла и Бела чесма која се налазила на углу улица Народног хероја и Филипа Вишњића. Овде треба поменути и чесму у Ђошки која је уживала глас врањанског шампањца, најбоље

воде у Врању. Чесма је постојала и у улици др. Копше, код Шупљекара, а три су биле на самом Тулбету: код Радета Каранфиловића, у дворишту пензионисаног учитења Димитрија Николича и на крајњем горњем углу парка, код Торника. Две чесме биле су у двориштима Суда и старе Поште у улици цара Душана, затим на углу цара Душана и Сутјеске, која је три пута премештана да би се на крају нашла код Дзаке Аврамца. Угао Карађорђевог и Саве Ковачевића, код Бондета такође је красила чесма. На углу Карађорђевог и Пионирске такође је била чесма, и у дворишту основне школе “Вук Караџић”, и у Карађорђевој број 6, Мачкина чесма у Панађуришту и друге...²⁹

Чланови синдикалних подружница у Врању раде на копању јаркова за постављање водоводних инсталација у главној улици маја 1957. године. Изградња црпних бунара у Врању почела је 1956. године, а већ 1957. године направљена је прва црпна станица, резервоар, потисни вод и извршена монтажа опреме 7. јула 1958. године обављена је свечаност којом је обележено пуштање водовода.

Борисав Станковић наводи и податак о великом броју кафана које су се налазиле у Врању. Прве податке о кафанама које су се налазиле у Врању налазимо у књизи Сретена Л. Поповића “Путовање по новој Србији” који је боравио у Врању одмах после ослобођења од Турака 1878, а затим и 1880. године. Путописац спомиње и податак да је кафана/хан у којој је био смештен била тик уз Градску цркву (можда срушена кафана Призрен). Врање је тада имало и познату кафану “Код круне”.

Врањске новине у свом фељтону “Кафане старог Врања” наводе да је Врање до почетка Другог светског рата имало 44 кафане, 23 бифеа и три ашчине, укупно 70 угоститељских објеката. Поуздано се зна да су две најстарије кафане у Врању хотел “Врање” и “Европа”. Хотел “Врање” је изградио Јанча Јовановић Балџија-помиње се 1894. године иако је подигнут раније. Крајем 19. и почетком 20. века радила је и Марганска кафана (на споју улице М. Тита и Трга Републике, Знатно касније изграђен је 1935, године Официрски дом. Код фабрике цигарета се помиње Четвртинина кафана (код Данета потара са конаком), бифе Благоја Колчака (на тргу код ДИВ-а), кафана Ђоке Тумпоше, “Отпад”), кафана Мике Колчака са конаком где је сада бифе “Код три листа дувана”), Магаричетова кафана (бифе “Еспланаде”), Паничкина кафана са конаком (кафана “Пчиња”), кафана “Ратаје”, познатија као “Макина кафана”, (сада продавница намештаја), Благојин бифе, кафана “Русија” или Гаврина кафана (угао Вардарске и М. Тита), Џокинска кафана, Сердерова кафана са конаком (доња самоуслуга), Крстина кафана (раније “Металац” па “Агротехника”), “Шарени ан” или “Шангај” (продавнице преко пута “Европе”), кафана анета Икиног (Управа “7. јула”), Персин бифе, кафана “Европа” са биоскопом (самоуслуга “Европа”, иначе најстарија кафана у Врању), Алавантићев бифе (посластичара до Удружења пензионера), кафана “Србија” почетком 20. века, затим Стајићева кафана (смоуслуга у центру), бифе Пере Епеклије, а на углу М. Тита и Београдске бифе Мите Нумере. Наводе се још и кафане “Касина”, “Париз”, Тафина кафана и др. Крајем 1938. године почео је да ради Занатски дом у улици Лоле Рибара.

²⁹ Фељтон Насред Врања шарена чесма, Слободна реч, Врање 1967.

Угоститељска мека била је и у Горњој чаршији од зграде суда па навише. На углу испод Хамама била је Цинцарска односно Шупењкарова кафана, прекопута ње “Булевар кафана”, затим Грофова кафана, па “Пољаница”. На супротној страни улице постојала је још једна истоимена кафана “Пољаница” Милоша Хаџиниколића (угао Петог конгреса и Вука Караџића), затим кафана “Бело јагње”, Коцина кафана, Сербезова кафана и још три бифеа. Тома Бунушевац држао је бифе у Улици Змај Јове... Помињу се ашчанице Воје Чешмеџије, Мике Крце и Драгог Џампрде које су биле познате по врањским специјалитетима.

Кафана “Бело јагње” (Извор: https://www.facebook.com/groups/223549334974/?locale=sr_RS)

Чувени врањски дух огледао се и у другим стварима. Позната је чињеница да су Врањанци врло много полагали на лепоту свога одела, као и на игру и песму. Врњанке су око половине 19. века поручивале хаљине чак из Призрена и Скадра. Сиромашни становници који нису имали лепих хаљина, позајмљивали су их за свадбу, причешће и др. прилике. Градска врањска ношња била је средином 19. столећа до 70 година углавном турска и српска. Турска је била женска, српска мушка.³⁰

Двадесетпетогодишњицу свог ослобођења прославили су Врањанци 1903. године откривањем споменика оним борцима што изгибоше у ратовима за ослобођење и независност. На споменику је натпис: „Јуначким борцима који су у рату за ослобођење и независност под врховном командом књаза Милана Обреновића IV, а под вођством ђенерала Белимарковића у бојевима код Два Брата и Врања 12. и 18. јануара 1878. године

³⁰ Учитељ, 1. 2. 1933., страна 78

славно изгинули. Овај скромни споменик подиже благодарни народ града Врања и срезова Пчињског, Пољаничког и Масуричког".³¹

У центру Врања, на великом бетонском постолу, постављен је масивни споменик ливен у бронзи, дело вајара Симеона Роксандића. Подигнут је у знак захвалности ослободиоцима Врања од Турака у рату 1878. године, а откривен је 7. маја 1903. године. Споменик ослободиоцима, познатији у врањском крају као "Чика Мита", представља српског војника крај топа, са заставом у десној и пушком у левој руци.

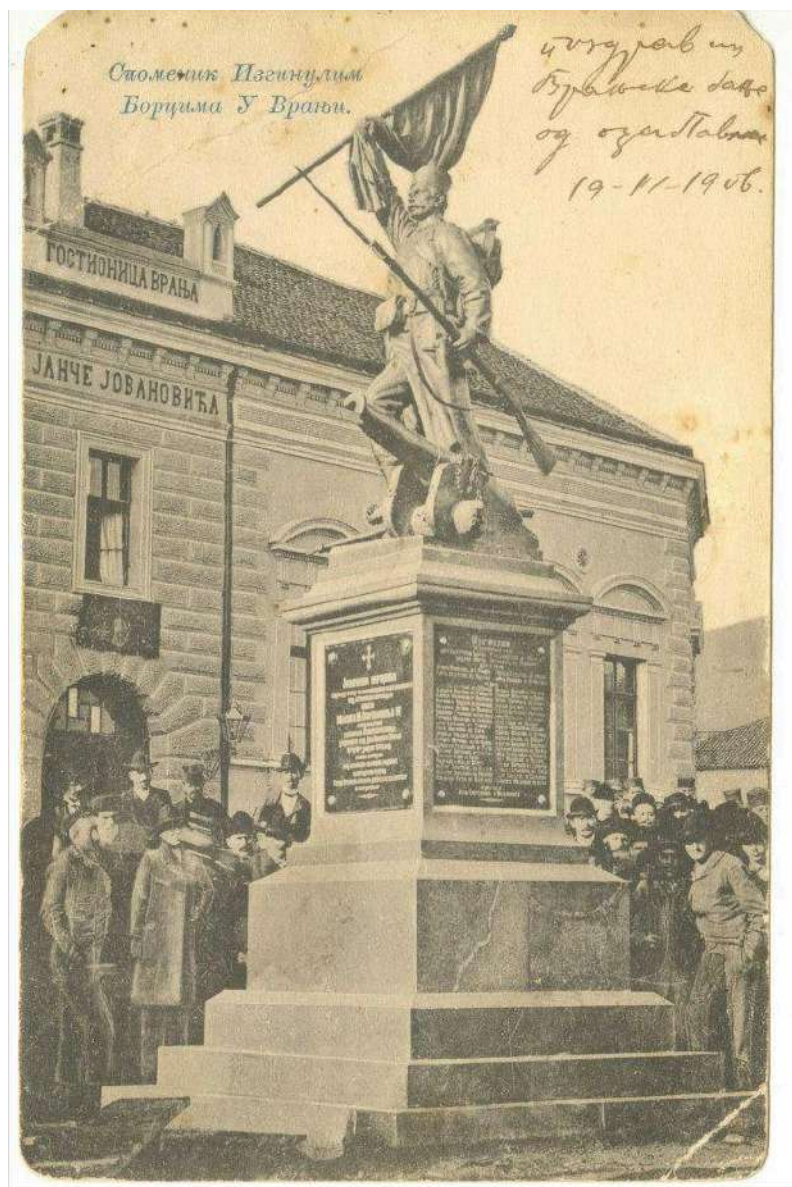

(Извор: https://www.facebook.com/groups/223549334974/?locale=sr_RS)

Године 1915, за време Првог светског рата, споменик су скинули бугарски окупатори и на запрежним колима однели у Бугарску. Код Грделице се споменику губи сваки траг. Врањанци су 1929. године новчаним прилозима поставили нову скулптуру, на основу фотографије претходног споменика. На другој страни масивног постолу постављена је још једна мермерна плоча, сада са посветом палим родољубима у ратовима од 1912. до 1918. године. И ова скулптура је доживела сличну судбину као претходна. Бугарски фашисти су 1941. године ланцима привезали "другог" "Чика Миту" за тенк и кип је оборен на земљу. Том приликом је отпала лева рука са пушком. Врањанци су тада осакаћени споменик сакрили у подрум и фигура је дочекала ослобођење 7. септембар 1944. године. Споменик је јуна 1946. године поново откривен. На постолу је постављена и трећа мермерна спомен плоча са уклесаном посветом палим родољубима у народном устанку и револуцији.³²

³¹ Нова искра, 1. 1. 1904., страна 32

³² Борба, 7.09.1971, стр.8.

Споменик ослободиоцима (Извор: https://www.facebook.com/groups/223549334974/?locale=sr_RS)

Официри гарнизона Врањског (о)држали су 3. априла 1894 год. збор на коме су основали „ОФИЦИРСКУ ЧИТАОНИЦУ" и изабрали управни одбор из следећих лица: За председника: Пешадијски мајор Јовица Милетић. За потпредседника: Пешадијски капетан I. кл. Јован Рогожарски. За благајника: Пешадијски поручник Љубомир Михајловић. За књижничара: Пешадијски поручник Ђунисије Ђурић. За деловођу: Пешадијски потпоручик Милијан Недељковић. За чланове: Пешадијски капетан I. кл. Недељко Трифуновић, пешадијски капетан II. кд. Стеван Обреновић и коњички поручик Јеврем Ивановић.

7. априла 1894. год.^{33 34}

³³ Службени војни лист, 7. 5. 1894., страна 22

³⁴ Борба је овако извештавала о Библиотека Гарнизона ЈНА у Врању, која окупља велики број љубитеља писане речи, проглашена је за најбољу у Скопској армијској области. Њене витрине красе прелазни пехар и заставица, као и многа друга признања. Библиотека, која је смештена у просторијама Дома ЈНА у Врању, има више од 30.000 одабраних књига домаћих и страних аутора. Комплетирана је и књигама из области војне доктрине, као и марксистичком литературом. Осим војника и старешина, књижни фонд ове институције годинама користе и грађани Врања, као и ученици и студенти.

Природне непогоде - земљотреси су два пута, 3 фебруара 1897. године, а затим почетком двадесетог века, 1904. године, направили праву пустош у Врању. Приликом великог земљотреса у Врању 4. априла 1904. године констатовано је да су више пострадале зграде у горњем крају и око пијаце него у доњем крају.³⁵ Цео град је био у рушевинама након катастрофалног земљотреса са два велика потреса, а најјачи је задесио Врање, у 11 часова и 27 минута. Земљотрес је рушио куће, обарао кровове, по калдрми је избијала вода, нанео је велике штете војној касарни, јер је цео један спрат остао у рушевинама. Штета на хотелу "Врање" била је 8.000 динара, у кафанама "Призрен" и "Шумадија" 4.000 динара. Краљ Петар I Карађорђевић је лично са својом свитом коју су чинили Сава Грујић, Никола Пашић и Ст. М. Протић посетили Врање 3. маја 1904. године, и обишао пострадале од овог земљотреса.³⁶

Упркос природним катастрофама, привредни и културни напредак Врања се наставио: Главни савез српских земљорадничких задруга у Србији пириредио је девети конгрес српских земљорадничких задруга који се састао у Врању 29. августа 1904. године у 8 часова пре подне и трајао до 31. августа. Седнице конгреса одржане су у сали гостионице „Врање“. На конгресу су биле следеће расправе и предавања: Мисли о фонду за пензије земљорадничке, од г. Јована Жујовића, државног саветника; О сељачком хлебу и задружним пећима, од г. др. Милана Јовановића-Батута, професора в. школе; О задружном

³⁵ Просветни гласник, 1. 2. 1906., страна 57

³⁶ Застава, 2. 5. 1904., страна 3

облику, познатом под именом заједничке набавке намирница, и установама за то, од г. Милића Ј. Радовановића, професора в. школе; О рационалном свиларству, од г. В. Т. Катунца; учитеља; Задружни дух и живот код наших задругара, од г. Милана Љ. Поповића свештеника; О земљишним књигама (Grunbruch), од г. Драгољуба М. Јоксимовића, судије првостепенога суда у Београду. Сељаци спекуланти, од г. Сретена Динића учитеља; Окружни и обласни савети, од г. Славољуба Панића, учитеља.³⁷

У Врање је 25. јануара 1930. године већ радила комисија за откуп дувана. Квалитет врањских дувана био је познат као врло добар, а производњом дувана бавио се велики део пољопривредника који су се надали да ће дуван у неколико решити питање привредне кризе. Већ прве цене по којима држава откупљивала дуван наговештавале су да ће 1930. године произвођачи проћи далеко боље него прошлих година. Вођа комисије био је г. Тихомир Јовановић управник стоваришта непрерађених дувана у Врању, а повереник произвођача председник Врањске општине г. Димитрије Стојковић.

Тих дана се у биоскопу “Оријент” у дневној и вечерњој представи приказивао Мали трубач, а у хотелу “Србинац” могао се одслушати радио-концерт. У хотелу “Врање” на репертоару био је Матине певачког друштва “Предводница”, читаоница Грађанске Касине била је отворена целог дана, а дежурна апотека Ђорђа Ристића.³⁸

Болница у Врању постојала је још из турског доба: - Многе је страћаре она променила вршећи своју самарићанску дужност, да је једва 1930. године добила један дрвени павиљон, кроз који годишње пролазило 1000—1200 болесника. Овај број показује један максимум, који је годишње могла да прими врањска болница, иако је цела област бројала око 350.000 становника. Болница је требало да преко године пружи помоћ бар за 3500 болесника.³⁹

Значајни подаци за историјски развој вароши и настанак градитељског наслеђа је демографски развој Врања, а податке у периоду од 1879. до 1961. године пружио је Завод за статистику, али и књига Косте Михаиловића и Емилије Верон “Становништво НР Србије-Производне снаге Србије”.

Након ослобођења Врања од Турака, извршен је попис становништва у времену од 22. фебруара до 22. марта 1879. године. Тада је Врање имало 8.271 становника. Други попис извршен је 14. јуна 1884. године ради разрезивања пореза. Трећи попис становништва извршен је 31. децембра 1890. године, и тада је Врање имало 9500 становника. Приметан је пораст становништва за 1229 становника, а разлог повећања становништва био је условљен цветањем заната, развојем трговине, и повећаним природним прираштајем након ослобођења од Турске власти. Привредни успон утицао је да се 1900. године број становника повећа на 10.586. Први попис становника Врања у двадесетом веку извршен је 31. децембра 1905. године, и тада је Врање имало 10.110 становника. Након балканских и Првог светског рата следећи попис становништва из 1921. године даје податке да се

³⁷ Застава, 17. 8. 1904., страна 4

³⁸ Време, 26. 1. 1930., страна 8

³⁹ Правда, 18. 1. 1933., страна 5

становништво Врања смањило за 690 људи, односно било је 9.420 становника. Након пописа становништва из 1931. године у Врању је имало 10.805 становника, а број становника се за десет година повећао за око 1385 лица или 14,7 одсто. Попис становништва 1941. године није спроведен, али се процењује да је Врање могло имати око 12.000 становника. Ратне прилике утицале су да број становника града опадне, а попис из 1948. године указује на опадање становника на 9.816 људи.

Након оваквих прилика, следи демографски раст, највише условљен наталитетом и миграционим кретањима из села у град. Важно је истаћи да је Врање 1948. године имало 2659 домаћинстава, 1953. године 3.265, и 1965. године 4.760 домаћинстава.

Врање је 1953. године имало 12.072 становника, односно број се повећао за 2.256 становника. Позитиван тренд раста становника се наставио у наредним годинама јер већ 1961. године Врање је имало 16.415 становника (нарасло је за 4.343 становника, 8.366 жена и 8.409 мушкараца).

Урбанистичким планом из 1958. године предвиђено је да Врање има 15.000 становника, а када се 1962. године приступило детаљној разради урбанистичког плана закључило се да он више не одговара потребама и намени. Убрзо је донета одлука која замењује урбанистички план, а 1968. године у граду је већ живило преко 25.000 људи. У међувремену никло је 800 бесправно подигнутих објеката, преко 600 стамбених зграда и 2.500 станова. Сматрало се да је почетком 1970 - тих година у Врању живело око 27.000 људи.

Динамичнији развој ове вароши почео је 1960. године. Почетком шездесетих година 20. века Врање се (муњевито) развијало у индустријски центар јужне Србије. У веома кратком времену изграђено је осам фабрика: "Коштана", Дуванска индустрија - ДИВ, трикотажа "Врањанка", конфекција "Слобода", Памучни комбинат, Фабрика намештаја "Сима Погачаревић", Фабрика металне робе "Алфа", Фабрика кудељних влакана, и Грађевинско предузеће "Новоградња". Врањанци су полагали велике наде у своје фабрике. У Врању, које је деценијама живело од ситних заната и неразвијене пољопривреде, индустрија је из корена изменила живот. Нова, модерно опремљена предузећа доводила су нове стручњаке, производња се стално повећавала, усавршавала се технологија, а поклањала се велика брига истраживачком раду и примени најновијих техничких достигнућа. Уместо чађавих приземљуша и уџерица нахерених кровова изникле су вишеспратнице, просечене су широке улице и формирано тргови.

Старо Врање, Врање турске калдрме, ћепенака и кућа оронулих, ћерамидом покривених кровова, мењало је свој изглед из године у годину, и полако је претворено у ново Врање.

Врање из Бориног доба остало је само у траговима.

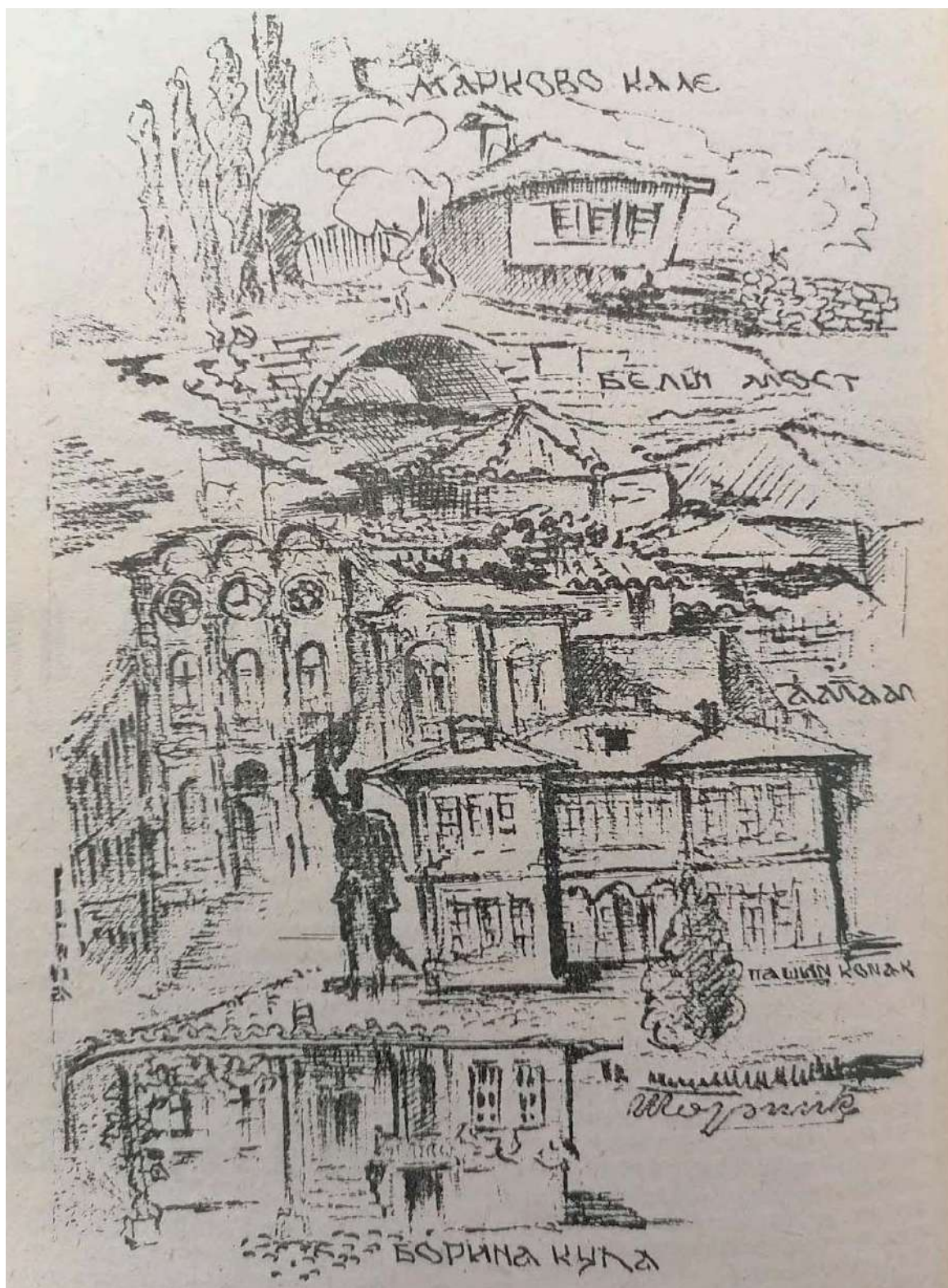

УРБАНО ТКИВО ГРАДА

Прогресивна трансформација, од традиционалних руралних економија ка модерним, расипањем градова и креирање људи у градове, резултирала је стварањем урбанизације. Урбана баштина јесте најважнији симбол историје урбанизације једног места и представља корене урбаног развоја на локацији.

Урбано подручје Врања састоји се од материјалних и нематеријалних елемената, које би требало неговати. Материјални елементи укључују, поред урбане структуре, архитектонске елементе, пејзаже у склопу града и око њега, археолошке остатке, панораме, градске силуете, перспективе, вредне целине и појединачне зграде. Нематеријални елементи укључују обичаје и активности симболичке и историјске намене, културна деловања, традиције, успомене и културне референце које конституишу ткиво њихове историјске вредности. Заједно, материјални и нематеријални елементи наслеђа изражавају еволуцију друштва и његовог културног идентитета. Саставни су део ширег природног или људском активношћу створеног контекста и морају се сматрати нераздвојним.

Природни амбијент Врања са брдско планинским залеђем, тереном нагнутим ка југу и градском реком у источном делу града, допуњен бројним остацима елемената баштине урбаног архитектонског наслеђа, представља јединствен колорит овог дела Србије.⁴⁰

Староварошки омнибус - баштина Врања (извор: Лист Слободна реч, Љубинко Ђорђевић)

⁴⁰ Б. Андрејевић, М. Војиновић, А. Блатник, Р. Стојановић, Ј. Шурдиловић (1979): Прилози из документације Завода за заштитију сјоменика културе Ниш: Архитектонска баштина Врања, Врањски гласник 12-13, стр. 253

Цивилизацијска је тековина сагледати архитектонску баштину једног урбаног подручја, па тек са тим сазнањима размишљати о даљем развоју и градњи, а то значи да подручје треба проучити временски све дотле, док нас на лицу места воде трагови остатака његове проошлости.

Бројни „турски“ топоними за поједине делове града сведоче о османском наслеђу: насеље **Асамбаир** (Асан-баир) у основи има реч „баир“ што значи узвишење, а **Панађуриште** од речи „панђур“ која је настала од турске речи за сајам, вашар, **Тулбе** (тур. центар), **Сарајина** (тур. сарај, дворца), **Амам** (тур. Хамам, турско купатило), **Кусо Блато** (мало блато), **Горња и Доња Чаршија** (назив за трговачки део града) и **Текија** (арап. „текуе“ - верска грађевина за окупљање дервиша). Такође, неке махале имају турски корен имена или су назване по локалним муслиманским феудалцима који су у њима живели. Називи махала које су постојале су: **Ашарат махала** (назван према убирачу пореза, није познат простор који је обухватао), **Дућанџик или Шећер махала** (од центра града ка Бујковском мосту), **Дурмиш-бег махала** (назив по феудалцу), **Еврем-бунар**, **Једик-паша махала** (простор који обухвата је непознат), **Ђеренка**, **Куртоглија махала**, **Јеребакан махала**, **Сефер-челебијина махала**, итд.

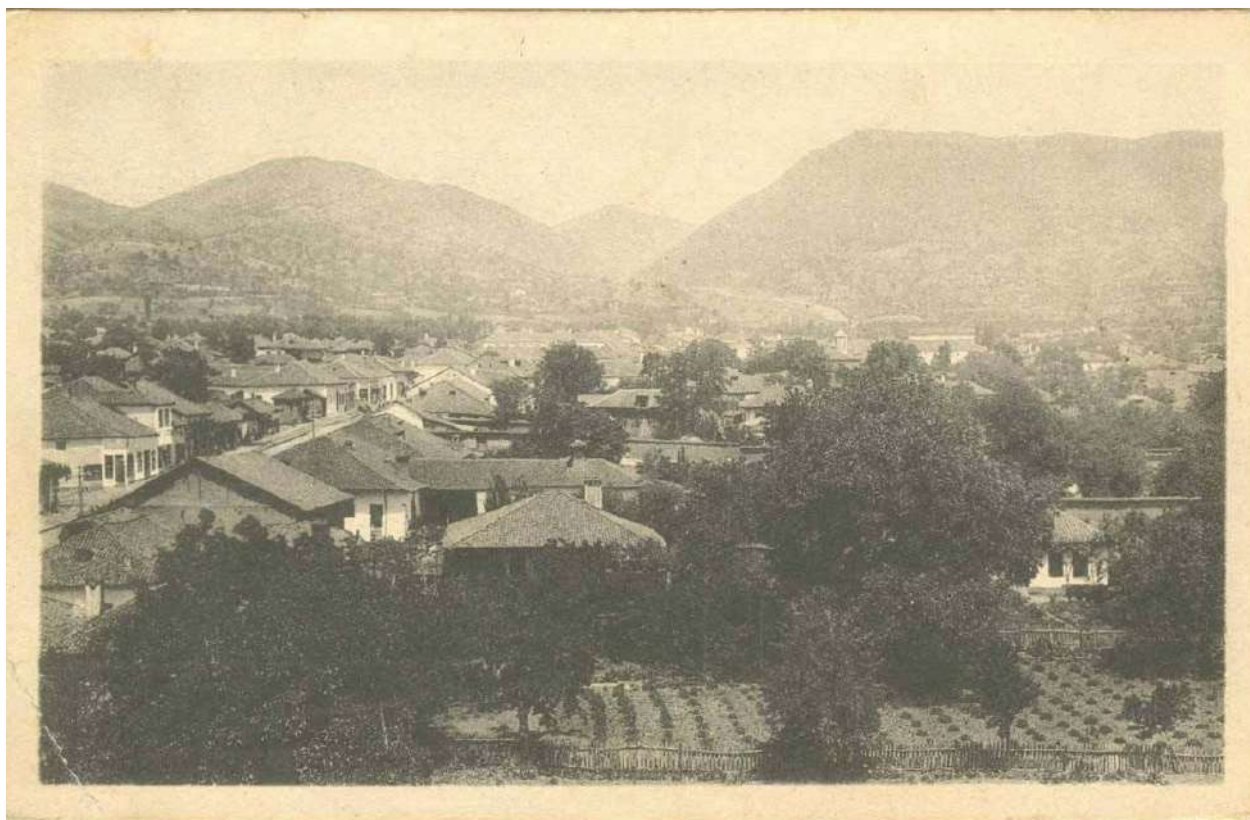

Панорама Врања (извор: старе разгледнице, Народни музеј Врање)

Урбанизам Врања настајао је спонтано са аутохтоном архитектуром, типично оријенталних облика. Насеље је пратило конфигурацију терена везујући се органски за простор и уклапајући се у изузетан пејзаж.

Интензивни развој Врања дешавао се око половине 19. века, о чему и даље сведоче материјални остаци на тлу града. Карактеристично је да се Врање формира као јединствено градско насеље, што се одражава положајем и распоредом улица према странама света и природном амбијенту, а саме улице настају као низ систематски груписаних стамбених јединица.

Повољни климатски услови омогућили су посебан култ према вегетацији у склопу окућница, што је својствено оријенталном систему обликовања домаћинства.⁴¹ Овако су се формирали јединствени урбани склопови стамбених кућа са великим озелењеним интимним двориштима, одвојених од улица зиданим оградама, стварајући карактеристичне уличне низове вијугавих улица са високим зидовима преко којих се надвисују расцветале руже и друго зеленило. Овакви низови данас се, само делимично, могу сагледати у улицама: оца Јустина Поповића, Баба Златиној, Југ Богдановој, Димитрија Туцовића, генерала Белимарковића, Албанске голготе, Николе Тесле, Херцеговачкој, углавном у Доњој чаршији, док се у Горњој чаршији може уочити у Улицама Гаврила Принципа и Вука Караџића, и др, што не значи да није могуће у будућности их ревитализовати.

Панорама Врања (извор: Vranje - Stare slike)

Бели мост и мост у Златиборској улици преко Врањске реке грађени су отприлике у истом периоду, средином 19. века. Мост код Мачкине чесме, и мост код Амама, испод својих данашњих конструкција имају основну конструкцију саграђену у време османске власти.

⁴¹ Б. Андрејевић, М. Војиновић, А. Блатник, Р. Стојановић, Ј. Шурдиловић (1979): *Прилози из документације Завода за заштитиу сјоменика културе Ниш: Архивекџонска башџина Врања*, Врањски гласник 12-13, стр. 254

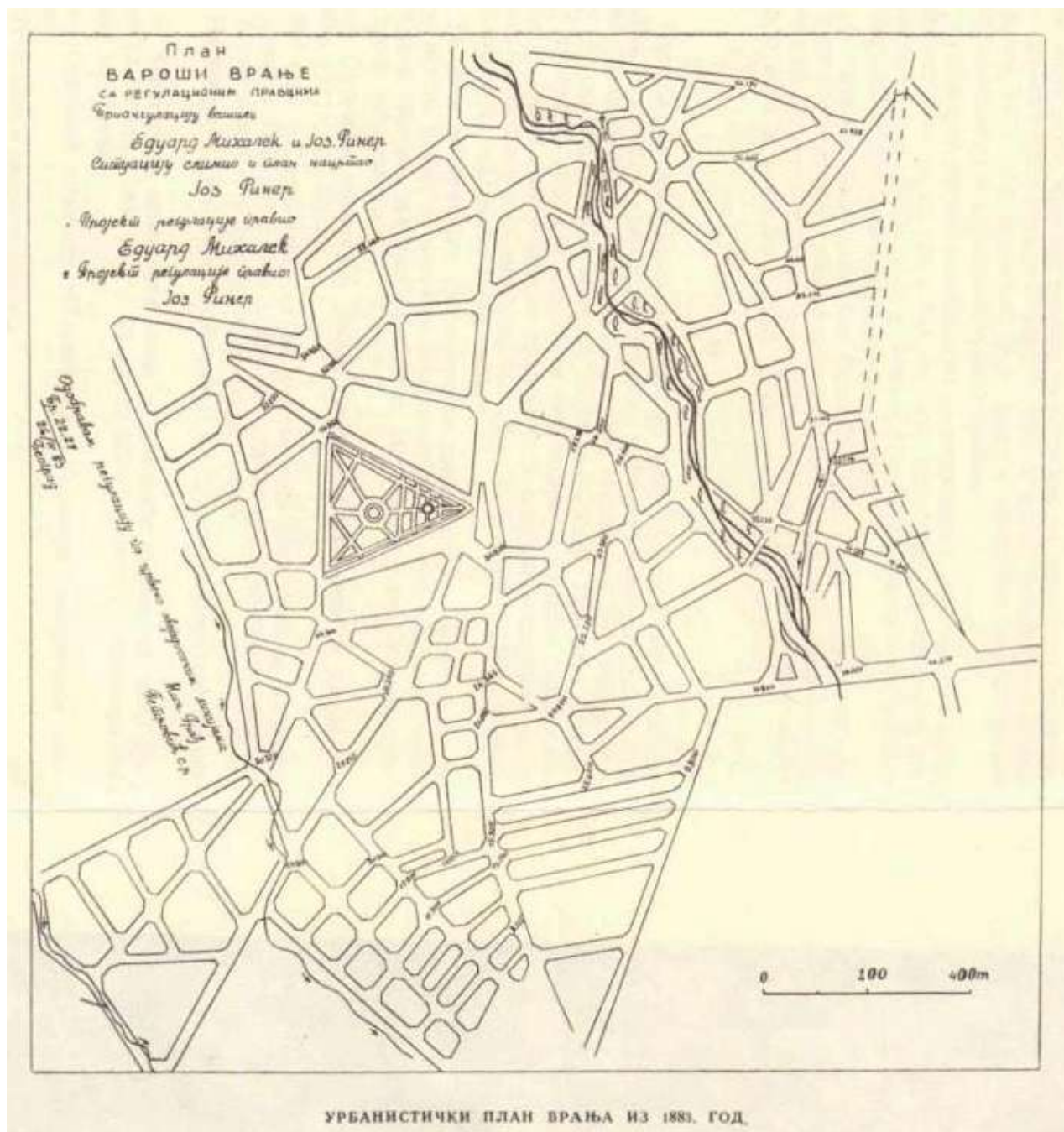
Врање је до ослобођења од Турака 1878. године, како наводи Татомир Вукановић у свом делу “Врање”, била *балканско-орјентална варош, са уским њрљавим и кривугавим улицама и ћорсокацима. Зидови од ћерџића или блайом облејљени њлојови служили су као ограда варошких кућа.*

Значајније урбанистичке промене у Врању догодиле су се крајем 19. века, у склопу урбанизације моравских градских насеља југоисточне Србије. Ове промене подстакнуте су изградњом моравско-вардарског пута и железничке пруге, изграђене 1886-1888. године. Напомињемо да је Врање међу првим варошким насељима јужне Србије, после ослобођења од Турака, добило урбанистички план, 1881. године, односно 1883. године. После ослобођења Врања од Турака 1878. године, са развојем града и градске привреде под утицајем европске културе, јављају се објекти са елементима грађанске архитектуре карактеристични за крај 19. и почетак 20. века. То су углавном објекти са наменом јавног карактера (Окружни суд, Начелство, Дуванска индустрија, Касарна и Гимназија), затим Хотел “Врање”, као и више стамбених, са стилским карактеристикама (очуваних у потпуности или делимично).

У времену од 1901. године до 1918. године у Врању су према попису изграђене 332 куће. Врање се затим, у времену од 1918. до 1941. године увећало за још 672 стамбене зграде. Непосредно пред Други светски рат у граду је било 2.317 стамбених објеката. Званична статистика бележи податке о томе да је од 1946. године у Врању изграђено 10 приватних станова и три у друштвеној својини, 1948. године 17 приватних, 1949. године - 11 приватних и један друштвени и 1950. године - 20 приватних. Надаље је динамика текла 1951. - 1 друштвени и осам приватних, 1952. године - 47 приватних, 1953. - седам друштвених и 24 приватна, 1954. - 55 друштвених, 1955. године -11 друштвених и 84. приватних, 1956. -15 друштвених и 61 приватна, 1957. - 10 друштвених и 66 приватних, 1958. - 46 друштвених и 100 приватних. Значајно је да је у периоду од 1960. до 1965. године била највећа стамбена изградња. Тада је изграђено укупно 540 станова са 25.640 квадратних метара. Стамбена изградња 1966. године бележи стагнацију, изграђено је 5 станова, а 1970. године 39 стана. На другој страни у порасту је била “дивља градња/изградња”: 1965. године подигнут је 161 објекат без грађевинске дозволе, 1966. године - 147, а 1967. године - 176 објеката. Такође, политика давања грађевинског земљишта на коришћење и његовог уређивања на подручју општине Врање мењана је од 1959. до 1972. године шест пута. Вођена је краткорочна политика тренутног расположења, без усвајања концепцијског, програмског или дугорочног развоја ове области. Великим делом узроке треба тражити у непостојању генералног и детаљног урбанистичког плана, и недостатка детаљних разрада.

УРБАНИСТИЧКИ ПЛАНОВИ ВРАЊА

Први урбанистички план Врања је израђен 1881. године у размери 1:1000. Све послове који су предходили изради плана, али и саму израду, обавила је техничка канцеларија округа врањског са седиштем у Врању. План са регулационим правцима нацртао је Јозеф Ринер. Триангулацију плана и пројекат регулације обавили су Едуард Михалек и Јозеф Ринер. План Врања са регулационим правцима одобрен је 26. априла 1883. године, након извршених исправки регулације.

Урбанистички план Врања из 1881. године (извор: Вукановић, Татомир П., 1907-1997 (1968): *Урбанистички план Врања из 1883. год.*, Врање)

Урбанистички план Врања из 1883. године је историјски документ који сведочи о просторној-функционалној организацији града тога доба. У њему се помињу неке површине у насеобинском ареалу (виногради, ливаде, државно имање и сл.), објекти (школа, болница, суд, црква и сл.) и географски називи (Врањска река, Собина, Пољаница и сл.). Он је и основни урбанистички документ-полазиште планског обликовања урбане композиције. Нека од урбанистичких решења задржана су и у каснијим плановима те врсте, док су извесна модификована и тако укомпонована у савремену урбану физиономију Врања.⁴²

Од **1883.** године до почетка II светског рата нису се израђивали урбанистички планови за Врање. Период са карактеристикама понешто “стихијског” урбаног развоја наступио је непосредно након 1945. године.

Први, послератни Генерални урбанистички план Врање добија 28. децембра **1956.** године, а урадио га је Атеље за урбанизам и архитектуру "Урбанпројект" - Београд. План је израђен за период од 20 година (до 1976. године). На основу њега, **1961.** године израђене су прве детаљне урбанистичке разраде којима су дефинисане површине по намени, садржини и висини. У време израде овог урбанистичког плана друштвено-економски развитак Врања заснивао се на екстензивној пољопривреди, трговини, занатству и административно-управној функцији.

Међутим, већ у време његовог доношења јављају се “клице” индустријализације насеља, која иначе, планом није била предвиђена. Изградњом и динамичним развојем индустрије које је уследило, ствара(о) се град са значајним економским и демографским потенцијалом. Повећане потребе за радном снагом демографски потенцијал Врања није могао да задовољи. Урбанистички план Врања из 1956. године стављен је ван снаге 1966. године, десет година након његовог усвајања, као неадекватан нарастајућим друштвеним потребама. Нови, Генерални урбанистички план, Врање добија 23. децембра **1971.** године. Урадио га је "Завод за унапређење комуналне делатности" - Београд. Убрзо после тога, 12. фебруара **1972.** године донета је Одлука о усвајању детаљних урбанистичких разрада.

Измена и допуна Генералног плана Врања из 1971. године извршена је за део Горње Чаршије (потез испод Пржара) и усвојене су **1981.** године.

Следећи Генерални урбанистички план Врање добија **1988.** године. Овим планом су осим административне територије града, обухваћена и два суседна, приградска села - Рибинце и Суви Дол. Израдио га је за потребе општине "Завод за урбанизам и комуналну делатност СР Србије", Београд. У процесу спровођења овог ГУП-а у периоду од 1988. године до 2000. године, услед насталих промена у области социјалног и привредног развоја, својинских односа, програма развоја магистралних инфраструктурних система, законске регулативе и инвестиционих токова, уочени су простори у ГУП-у које је у актуелним околностима или у перспективном развоју планска решења требало изменити или допунити да би се обезбедило доследније спровођење утврђеног планског концепта.

⁴² Вукановић, Татомир П., 1907-1997 (1968): *Урбанистички план Врања из 1883. год.*, Врањски гласник, Врање

Измене и допуне Генералног Урбанистичког плана Врања усвојене су **2002.** године, а урадио га је "Завод за урбанизам" Ниш, а План генералне регулације Зоне 1 у Врању, донешен је 2010. године.

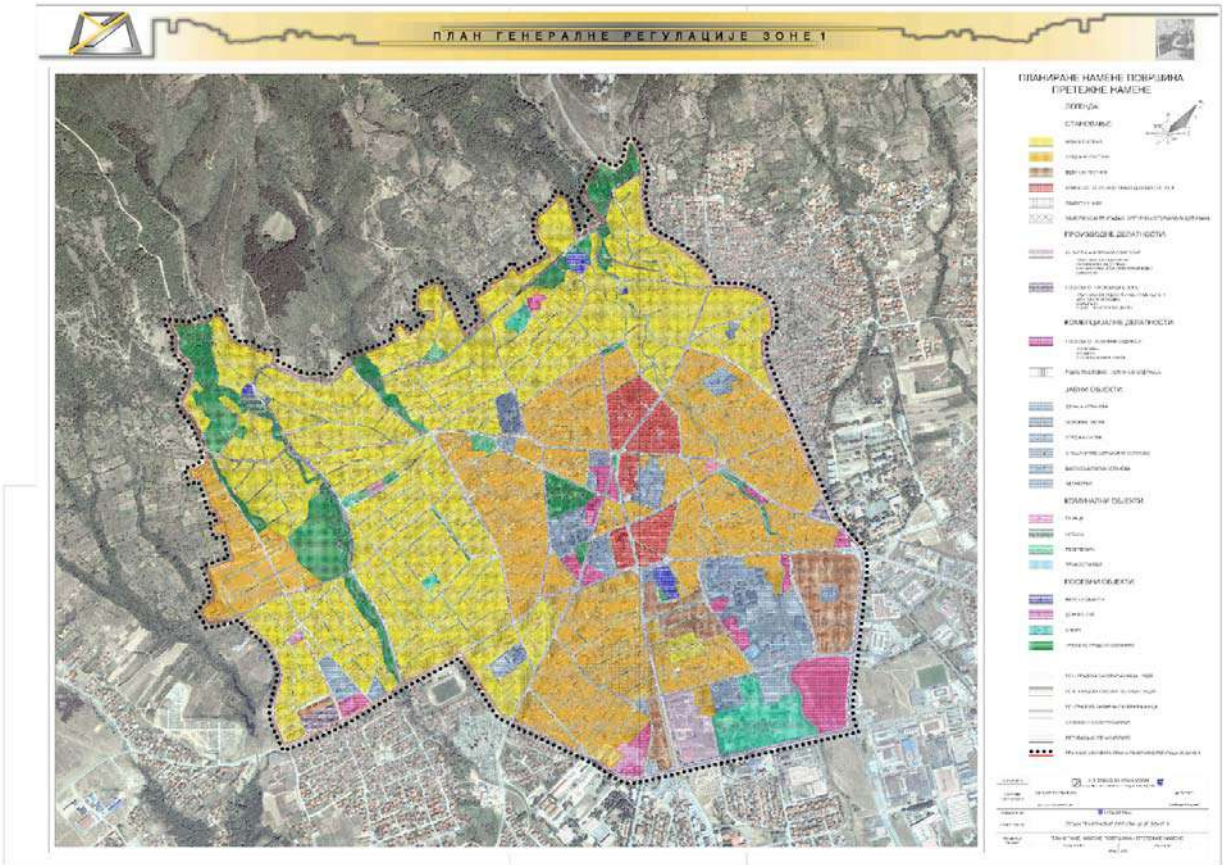
Са доношењем новог Закона о планирању и изградњи, планска документа су морала да се усаглашавају са законским одредбама."⁴³

Последњи Генерални урбанистички план Врања донешен је **2018.** године.

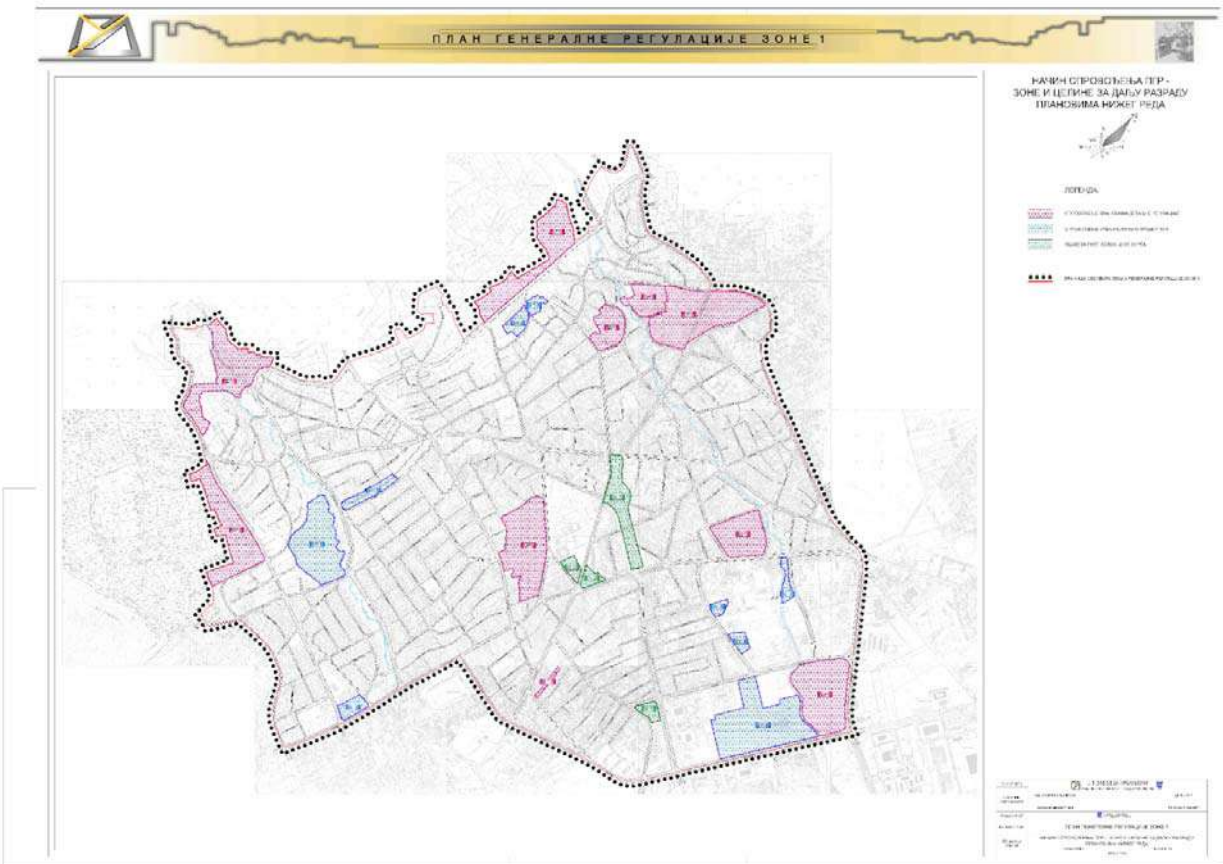
Последњи, важећи плански документ ове зоне града Врања - План генералне регулације Зоне 1 у Врању, централне градске зоне усвојен је **2020.** године.

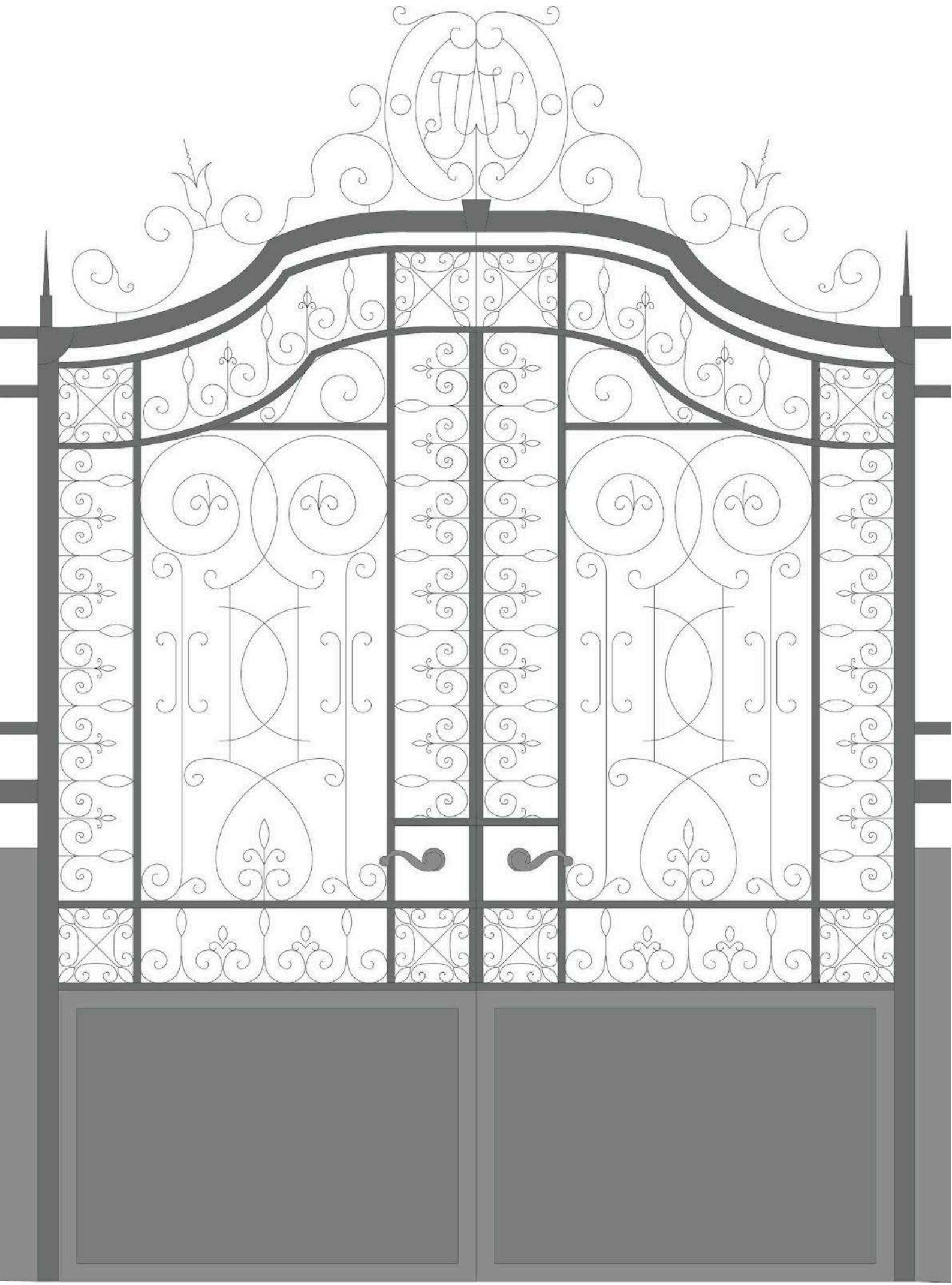
⁴³ <https://urbanizamvr.rs/images/mojPDF/Tekst%20Generalni%20Urbanisticki%20Plan%20Vranja.pdf>

План генералне регулације Зоне 1 у Врању, из 2010. године (намена површина)

План генералне регулације Зоне 1 у Врању, из 2010. године (начин спровођења)

КАРАКТЕРИСТИКЕ АРХИТЕКТОНСКО-УРБАНИХ ВРЕДНОСТИ ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА ВРАЊА

Целокупни изглед Врања одише спонтаношћу формирања кућа, улица и квартова у сагласју са природним условима, а саме улице формирале су се уз низове груписаних стамбених јединица са пространим окућницама.

Познато је да је у Врању непосредно пре ослобођења било 990 дућана, 5 магацина, 14 ханова, 28 пекара и 86 кафана. Тада је евидентирано постојање 5 великих џамија и 6 турских капела, 6 текија, 1 хамам, 1 сахат кула, 2 цркве, 1 телеграфска зграда и 32 млина.⁴⁴

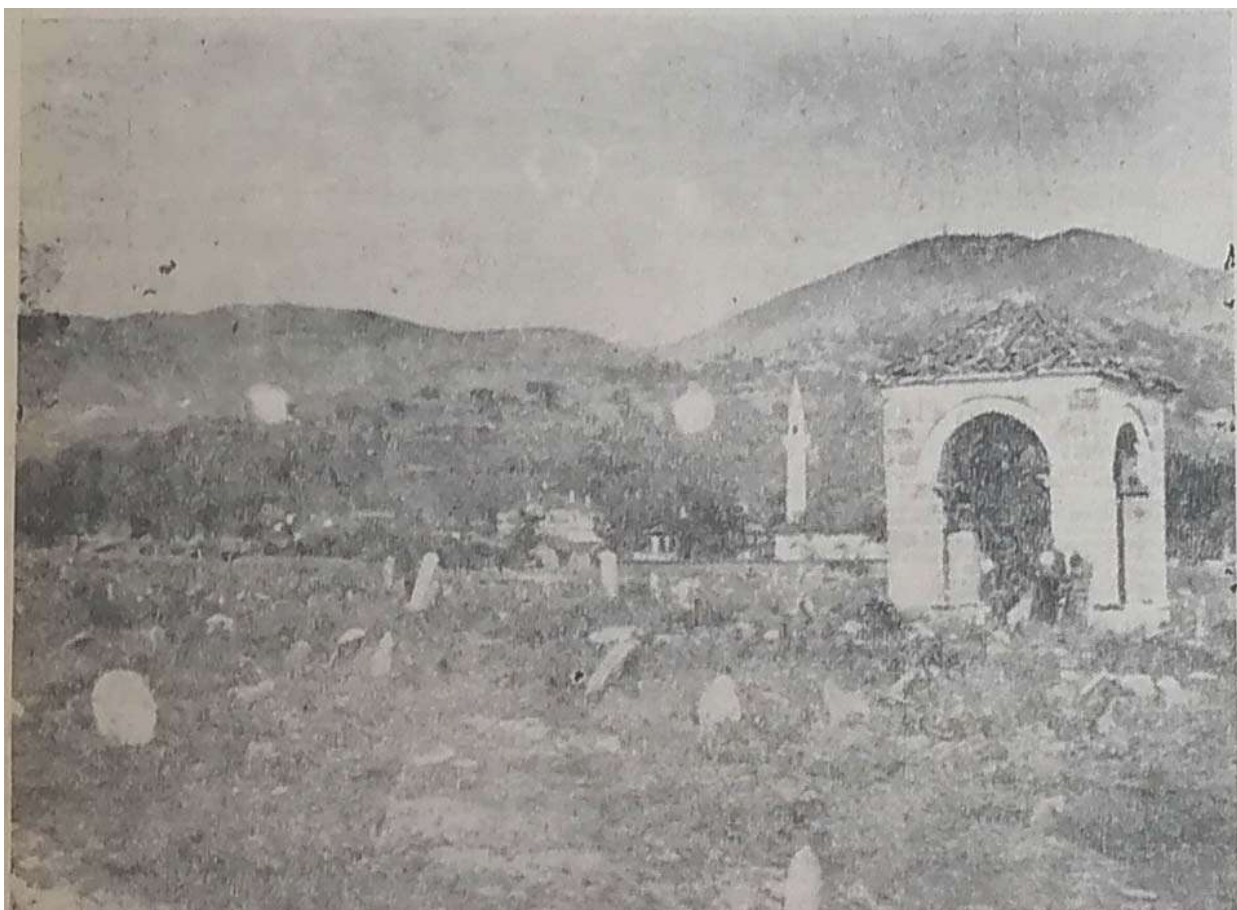
Поред већ историјски значајних грађевина, грађених у току 18. и 19. века и стављених под заштиту државе (Пашини конаци, Амам, Бели мост, чесма „Ђеренка“, Саборна црква Св. Тројице, кућа књижевника Боре Станковић, односно комплекс Баба Златине улице, кућа адвоката Влајинца, стара варошка кућа Стане Јанић, Стари хотел “Врање”), или по питању културне вредности евидентираних (Крстата џамија и Шапрановачка црква), а из периода после ослобођења из првих деценија 20. века па до Другог светског рата (Зграда Начелства и Зграда општинског суда, као и Зграда Гимназије) присутан је низ бројних архитектонски вредних грађевина, елемената просторног обликовања или амбијенталних низова и простора, груписаних или расутих у склопу садашњег градског ткива.

У склопу студије највише се бавимо архитектонским елементима, недовољно сагледаним и недовољно обрађеним кроз досадашње стратешке и планске документе, у циљу проналажења модела њихове заштите и очувања.

⁴⁴ Ризај, С. (1970): *Успројсјиво нишкої елајейџа*, Врањски гласник б. стр. 312

Јавне зграде из турског периода

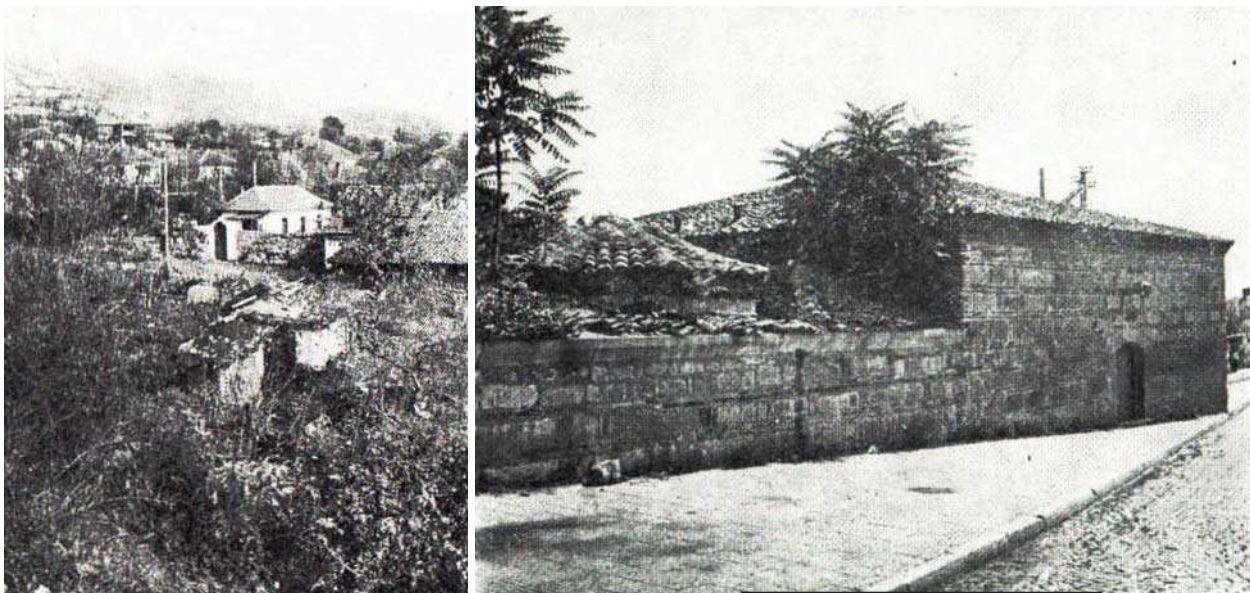
Најзначајније зграде јавног карактера које су грађене у периоду турске доминације у Врању свакако су биле **џамије**, којих је било пет у граду, али ни једна није остала сачувана након ослобођења. Џамија, чији се минарет истиче на овој фотографији из 1879. године више не постоји. Налазила се иза данашњег градског парка, у улици Кнеза Милоша (Георги Димитрова) бр. 26. На месту где се налазила џамија, Душан и Велка Вучковић су подигли кућу. Ова џамија је порушена на други дан Ускрса 1904. или 1905. године, по наводима Душана Вучковића. Важно је знати да су се у дворишту куће, испод цветног врта налазили темељи минарета. Камени темељ минарета зидан је у малтеру од песка и врућег креча који се тешко разбија. Постојале су још две џамије. Једна се налазила на углу улица Краља Александра Карађорђевића (Матије Гупца) и Народног Хероја. Иако се не зна када је порушена, то место су Врањанци дуго звали “џамијиште”, и на њему нико није хтео да озиди кућу.⁴⁵ Временом је на овом месту ипак изграђена стамбена кућа. Некадашња Крстата џамија настала је вероватно у другој половини 17. века, али су се до данас сачували само трагови обимних зидова, озиданих каменом и опеком.

Изглед некадашњег Турског гробља у Врању, изглед 1879. године, простор на коме је сада Зелена пијаца, Гимназија, Учитељска школа

⁴⁵ Б. Андрејевић, М. Војиновић, А. Блатник, Р. Стојановић, Ј. Шурдиловић (1979): *Прилози из документације Завода за заштитиу сјоменика културе Ниш: Архитекционска баштина Врања*, Врањски гласник 12-13.

Стари турски хамам који се налази на углу улица Дрварске и Краља Милана и припада групи једноделних варошких хамама, што значи да су се мушкарци и жене купали на смену. Као део културне институције из времена османске управе, у смислу важности личне хигијене и бриге о себи, имао је велики значај за јавно здравље. Хамам представља материјално сведочанство о традиционалним отоманским и исламским обичајима. Чињеница да се сачувао у свом изворном облику, као и да архитектонски и урбанистички доминира овим делом града као најзначајнији градски репер, заслужује сваку пажњу.

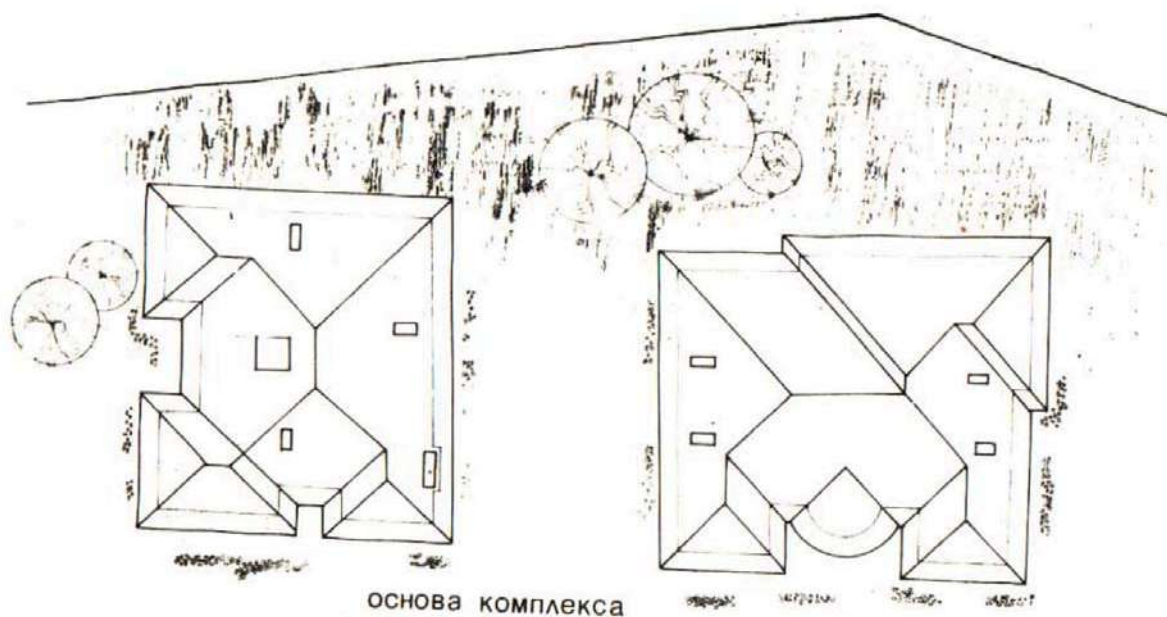
Амбијент Крстате џамије, лево и изглед Хамама, десно (извор: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980)

У близини Хамама, североисточно ка Тргу Бакоје Бакића, са исте стране улице као и Хамам, налазила се **Сахат кула**, која је срушена 1925. године, под изговором да је дотрајале конструкције.

Сахат кула у Врању (извор: Народни музеј Врање) Пашини конаци (fb: Старо Врање)

Најрепрезентативније сачуване грађевине у Врању јесу **Пашини коначи** (Селамлук и Харемлук), лоцирани у најстрожем центру града, и чинили су комплекс комбиноване јавне намене која је била присутна у Селамлуку, и потпуно приватних просторија Харемлука. Грађевине имају приземље и спрат, приближно су истих димензија, и са симетричним распоредом просторија, постављеним око централних холова, са којима су директно повезане. Симетричност у распореду просторија одражава се и на репрезентативним фасадама. Селамлук, са јужним приступом и оријентацијом главне фасаде служио је за становање паше и његове мушке пратње, док је Харемлук са источним приступом и главном фасадом окренутом ка интимном дворишту, служио је за становање жена.

Пашини коначи, лево - селамлук и десно - харемлук (извор: ЗЗСК Ниш, М. Војиновић)

Пашини коначи - селамлук (Извор: fb: Старо Врање)

Од репрезентативних објеката за потребе српског становништва, 1858. године завршена је изградња **цркве Св. Тројице** у Црквеној махали.

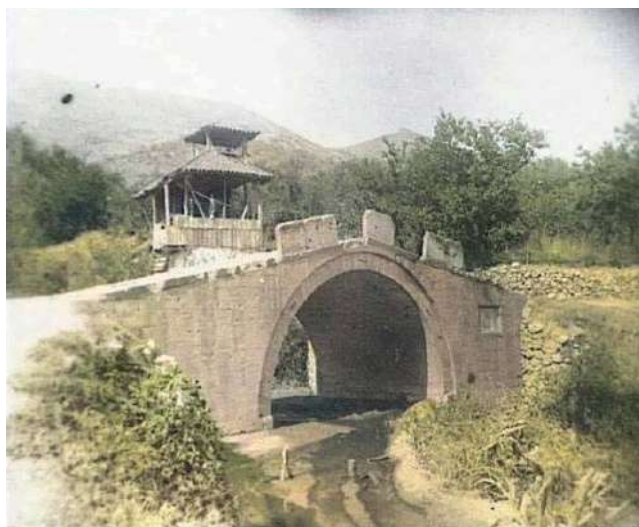

Саборна црква Св. Тројице (fb: Старо Врање)

Изузетне градитељске и историјске вредности имају **стари мостови** који су премошћавали Врањску реку и којих је било четири. Најочуванији и једини заштићен као непокретно културно добро је **Бели мост**, који је изграђен 1844. године, као задужбина Ајше Хануме и њених родитеља, која је имала трагичну судбину.

Остали мостови сачувани су у доњим зонама темељних зидова, без горње носеће конструкције, а налазе се низводно од Белог моста, у Златиборској улици, испред Хамама и у близини Мачкине чесме.

На **мосту у Златиборској улици** сачуван је натпис о његовом настанку, са годином изградње - 1848/49. Натпис даје податке и о градитељу - Хаџи Хусеину, сину Сулејмановом, односно Хусеин паши, који се спомиње као врањски паша од 1815-1842. године.

Бели мост у Врању (извор: Народни музеј Врање) и натпис на мосту у Златиборској улици (извор: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980)

Објекти староварошке трговачко-занатске архитектуре (пре 1878. године)

Главна чаршија - Улица Краља Стефана Првовенчаног, протеже се од уласка у Врање, све до самог центра са монументалним јавним грађевинама и представља жилу куцавицу Врања, те обједињује вишевековну традицију занатско-трговачке делатности на овим просторима.

Доња чаршија фотографисана са Зграде Монопола - Дуванске индустрије (извор: старе разледнице Врања)

Из периода развоја врањске чаршије за време турске власти, зграде које су чиниле ову целину више се не могу препознати, мада се њихови материјални остаци и данас налазе у чаршији. Детаљним сагледавањем службене документације Завода за заштиту споменика културе Ниш из 1972. године, када су спроведена теренска истраживања и израђена документација, могу се препознати одређени фрагменти аутентичног кутка са остацима ћепенака на углу Баба Златине и улице Краља Стефана Првовенчаног. Поред ове микролокације, тада је забележено да се и у најјужнијем делу улице, у близини Дуванске индустрије, као и у близини куће адвоката Влајинца, налазило аутентичних, мада већ тада измењених дућана из периода половине 19. века. Ови остаци старих трговачких радњи привлачиле су пажњу ћепенцима, истуреним кровним стрехама и калдрмом која се била сачувала испред њих.⁴⁶

⁴⁶ Б. Андрејевић, М. Војиновић, А. Блатник, Р. Стојановић, Ј. Шурдиловић (1979): *Прилози из документације Завода за заштиту споменика културе Ниш: Архивекшонска баштина Врања*, Врањски гласник 12-13. стр. 256

Објекти староварошке стамбене архитектуре (пре 1878. године)

Изграђено окружење Врања, „структура коју је направио човек“, има значајне историјске и архитектонске вредности, човекомерна је и поседује карактеристике високог квалитета за живот. Урбанистичка и архитектонска решења настајала током 19. века у Врању створила су пријатну атмосферу за живот и рад његових становника.

Најзначајније карактеристике наслеђених вредности староварошке српске куће Врања могу се описати на следећи начин: *Мала, њриземна трагска кућа, ојасана дуваром, са обавезном лејњом кухињом, башњом и дудом насред ње, ње кајџиџиком који води у комшијско дворишње. Уске улице од калдрме или коцке са њуно дрвореда и зеленила.*⁴⁷ Описаном композицијом су се формирали јединствени урбани склопови стамбених кућа са великим озелењеним интимним двориштима, одвојених од улица зиданим оградама, стварајући карактеристичне низове вијугавих улица са високим зидовима преко којих се надвисују расцветале руже и друго зеленило.

Овакви низови данас се само делимично могу сагледати у улицама: Оца Јустина Поповића, Баба Златиној, Југ Богдановој, Димитрија Туцовића, генерала Белимарковића, Албанске голготе, Николе Тесле, Херцеговачкој, углавном у Доњој чаршији, док се у Горњој чаршији може уочити у Улицама Гаврила Принципа, Вука Караџића, и др.

Кућа Драгутина Влајинца (документација ЗЗСК Ниш, 1971. година)

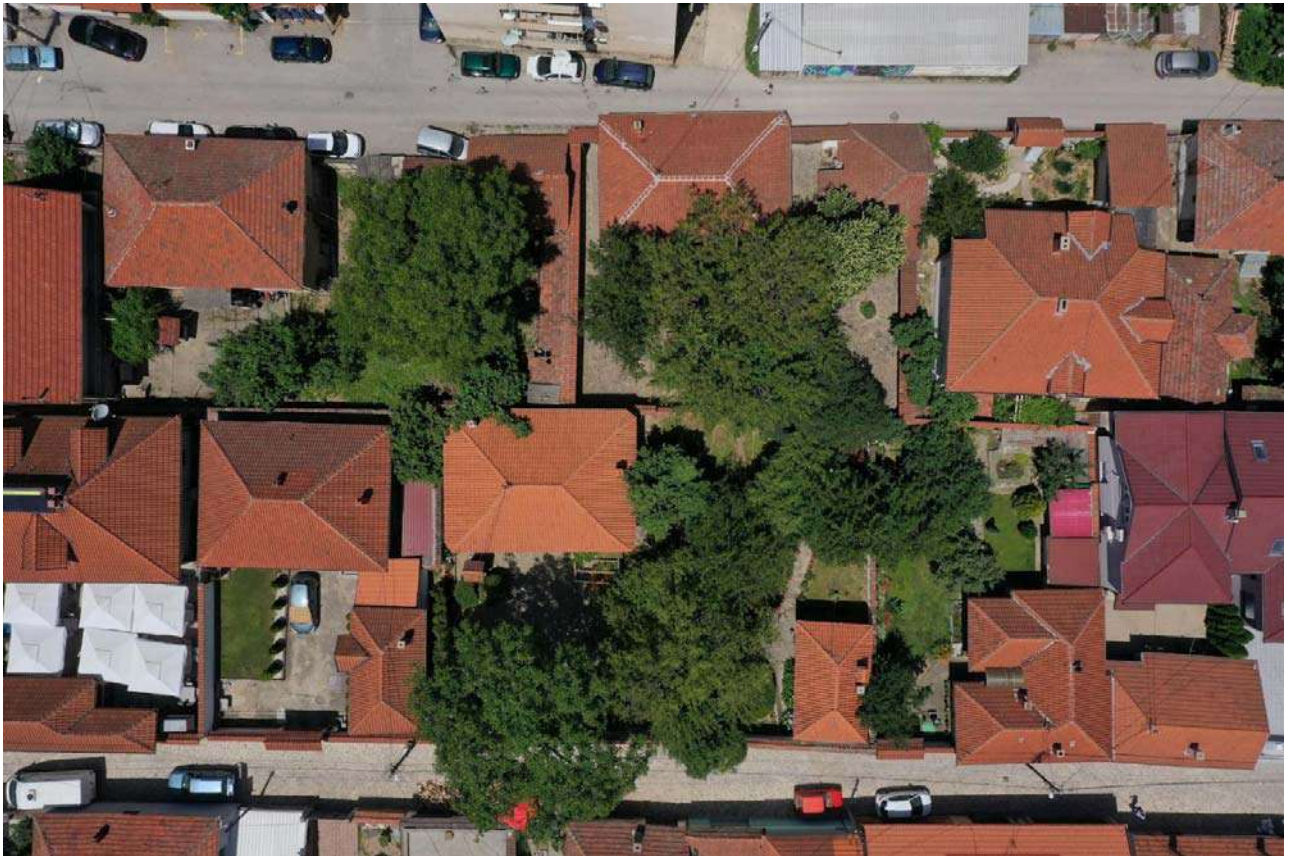
⁴⁷ Б. Андрејевић, М. Војиновић, А. Блатник, Р. Стојановић, Ј. Шурдиловић (1979): *Прилози из документације Завода за заштитиу сјоменика културе Ниш: Архитектонска башњина Врања*, Врањски гласник 12-13

Турско становништво је више било груписано у горњим, северним деловима града, те турски тип куће преовлађује у овим крајевима, док српски тип куће преовлађује у доњим, јужним деловима града, где је било концентрисано српско становништво.

Сачуване грађене јединице у оквиру поменутих низова на простору Врања могу се сагледати као појединачне, односно у склопу низова или мањих целина, и оне су углавном стамбеног карактера. Зграде су углавном приземне са подрумом или спратне са свим карактеристичним обележјима балканске архитектуре и особеностима у односу према зеленилу.

Битни елементи стамбене староварошке архитектуре у Врању су:

- слободностојеће приземне или спратне куће постављене централно у односу на двориште, односно у складу са условима локације како би се обезбедила јужна оријентација;
- куће су правоугаоног облика симетричног или асиметричног типа, са таквим распоредом да су стамбене просторије окренуте ка југу;
- конструктивни систем градње ових кућа је углавном свуда исти (бондрук са испуном од ћерпича или набоја и зидови подрума и темеља од ломљеног камена);
- карактеристични су вишеводни кровови и кровне стрехе са великим препустима, опшивене дашчаном оплатом на делу фасада према дворишту;
- кровни покривач је ћерамида;
- поред наведених општих карактеристика, један већи број објеката ове групе обилује изванредним детаљима у првом реду ентеријера и то углавном, у обради таваница, унутрашњих врата, долапа или пак у погледу обликованих елемената екстеријера;
- у неким од њих, сачувани су и оригинални делови кухињских уређаја из времена првобитног коришћења објекта (огњишта, кухињски ћирици, и др.);
- дрвени прозори су једноставне обраде, у равни са спољном ивицом фасаде и отварају се у поље;
- важан функционално-просторни елемент који омогућује непосредно повезивање ентеријера и дворишта куће, представља доклат који чини продужетак централне просторије - предсобља;
- дворишта су ограда дугим зидом од ћерпича, који сачињавају уличне фасаде, са наглашеним и надкривеним дрвеним улазним капијама покривеним ћерамидом;
- двориште са вртом, на чијој је једној страни зграда за становање, а на другој пратећи економски објекти;
- врт одваја економски део од стамбеног, а истовремено служи за боравак;
- врт обилује вегетацијом са неколико високих сеновитих стабала (најчешће дуд, трешња, шефтелија, орах, и сл) и доста цвећа, и незаобилазним старим сортама ружа, као и сеницом од винове лозе;
- у склопу дворишта врло често се налази и бунар;

Позиција грађевина стамбене староварошке архитектуре у односу на улицу и страну света, кућа Боре Станковића и кућа Прибојчића (фото: А. Никшић, 2024)

Богатија обрада архитектонских детаља, нарочито код дрвених собних таваница са арабескама, украшених прозора и врата, али и доксата, указују на турско порекло куће, док знатно скромнија обрада са елементима сеоске куће, указује на српско порекло.

Српско становништво је градило своје домове доста скромнијих димензија, најчешће су приземне и са асиметричним распоредом просторија.

8

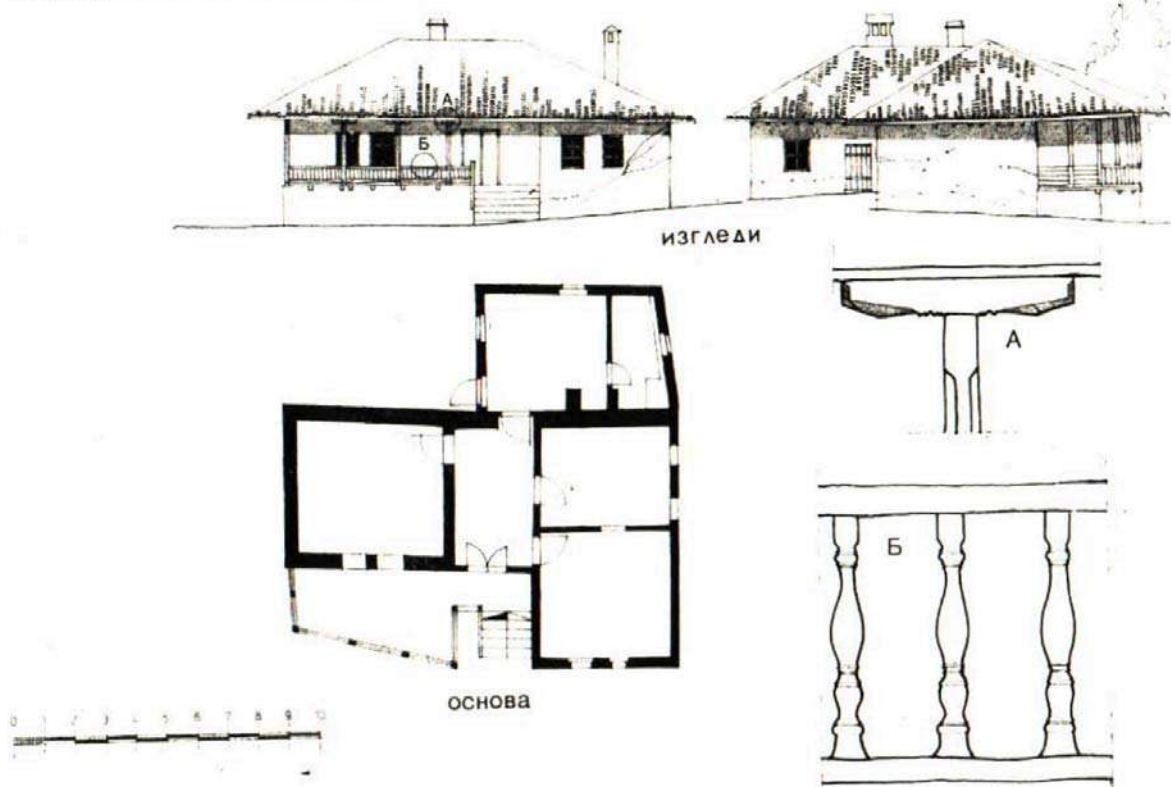
Турске куће су простране, најчешће спратне и симетрично организованог распореда просторија, са богато обрађеним детаљима ентеријера и екстеријера.

Код ових правила има изузетака, па се симетричне, спратне и раскошније куће могу наћи и код власника српског порекла (кућа адвоката Влајинца у Улици Генерала Белимарковића, грађена као српска кућа, "на два боја" - са спратом, или спратна кућа на броју 6, у Улици Боре Станковића).

Међутим, приликом градње кућа за српско становништво, декоративни и композициони елементи нису формирано према оријенталним моделима.

С друге стране и код турских кућа има асиметричности (Кајмакчаланска 23 и 34, Патриса Лумумбе 1).⁴⁸

кућа у Кајмакчаланској бр. 23

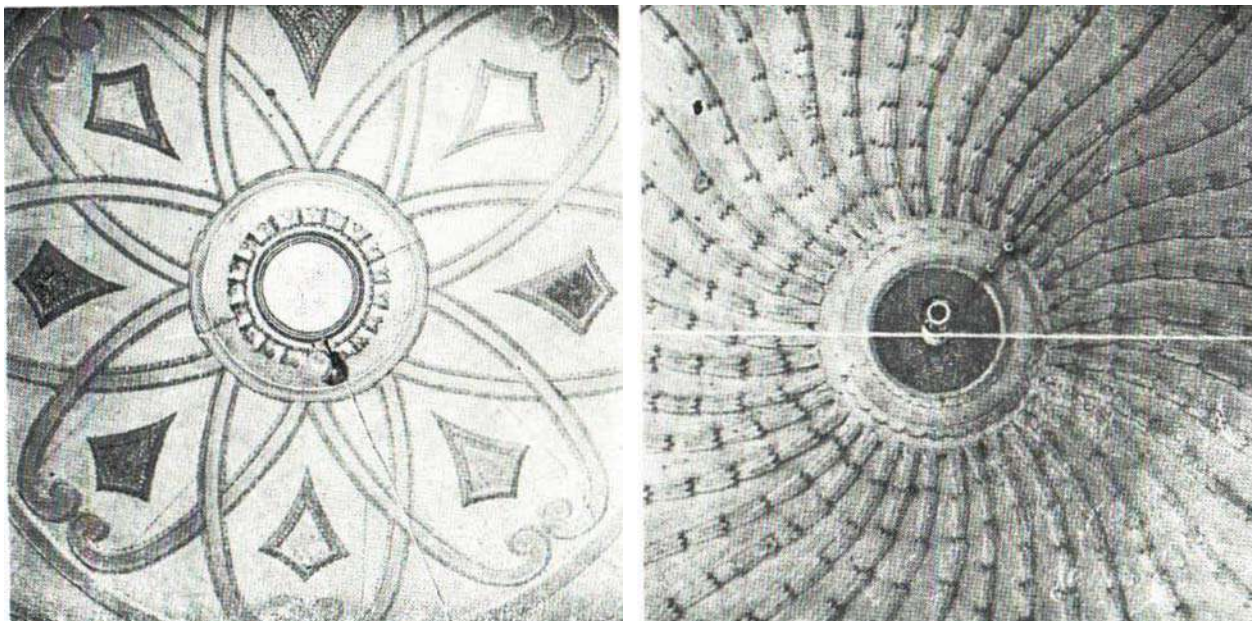

Кућа у Кајмакчаланској улици бр. 23 (извор: ЗЗСК Ниш, *Архијекџионска башџина Врања*, Врањски гласник 12-13, стр. 267)

⁴⁸ Б. Андрејевић, М. Војиновић, А. Блатник, Р. Стојановић, Ј. Шурдиловић (1979): *Прилози из документације Завода за зашџићу сџоменика кулџуре Ниш: Архијекџионска башџина Врања*, Врањски гласник 12-13, стр. 255

Кућа у Кајмакчаланској улици бр. 23 (Фото: Ј.Шурдиловић, 1980)

Собне таванице у кућама у Улици др. Копше бр. 17 и 30 (извор: ЗЗСК Ниш, *Архитекционска башџина Врања*, Врањски гласник 12-13, стр. 267)

Таваница на затвореном докату у кући Станисављевића, у Улици Боре Станковића бр. 6 (фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024)

Изузетно вредни објекти из ове групе препознати од стране службе заштите документима из 1972. године били су објекти у улици Боре Станковића бр. 6, Вула Антића 7 и 9 (ДЕЛИМИЧНО СРУШЕНА), Народног хероја 4, др Копше 17 и 25, Сутјескиној 3 (СРУШЕНА), Задарској 18 (СРУШЕНА), Патриса Лумумбе 1 (ДЕЛИМИЧНО СРУШЕНА, још увек се може вратити у изворно стање) и Кајмакчаланској бр. 23 и 34 (СРУШЕНЕ), Саве Ковачевића 15 (СРУШЕНА).

Након више од четрдесет година од претходних систематских истраживања врањског културног наслеђа, ова групација објеката староварошке архитектуре показала се као најрањивија и најугроженија. У протеклом периоду велики број зграда је срушен, преправљен или се делимично урушио. Иако изузетно вредне ове врсте зграде као репрезенти, главно обележје и идентитет Врања, рушене су у потпуности, да би се на њиховом месту градиле безвредне зграде, којима се деградира изглед читавог града, умањује квалитет живота и смањује проценат зеленила (примери уништених зграда и новоградње на њиховом месту приказани су у наредним поглављима).

На основу овог списка може се закључити да је већи број кућа овог типа уништен у протеклих пола века, а сачувале су се махом куће које су и формално правно заштићене као споменици културе, док остале, иако идентификоване да имају вредности, нису препознате у урбанистичкој и планској документацији као значајно обележје и материјално сведочанство Врања. Ово јасно показује неопходност другачијег приступа и озбиљнијег улагања у очување културног наслеђа, на првом месту најрањивијег народног градитељства.

Овакво стање нас упућује на неопходност спровођења процедура заштите ширих простора - просторних културно-историјских целина, на шта ће се Завод и фокусирати у наредном периоду.

Објекти староварошке стамбене архитектуре (након 1878. године)

Куће староварошке архитектуре настале непосредно након ослобођења од Турака одликују се сличним архитектонским карактеристикама, као и објекти пре ослобођења:

- симетричност у распореду просторија је и даље присутна;
- обавезна је изградња трема у средишту;
- кровни покривач је и даље ћерамида;
- градња је масивнија, са употребом камена и опека, уз местимична ојачања зидова дрвеним сантрачним гредама;
- кровни венац изведен је у одговарајућем профилу, а сачињен је од кованих летава и завршно обрађен малтерисањем;
- богатија је спољна обрада са симетричном фасадном композицијом;
- почиње да се појављује стилска обрада у духу еклектичке архитектуре, али са још увек невешто обрађеним детаљима;

Једна од ретких сачуваних овог типа, била је кућа у Карађорђевој бр. 33, настала непосредно по ослобођењу, док је кућа у Цона Фротингема бр. 10 (Сутјескина бр. 40) (данас ПРЕПРАВЉЕНА И ДОГРАЂЕНА), једна од првих зграда у Врању која је обрађена са еклектичким елементима на фасадној декоративној обради.

Кућа у улици Цона Фротингема бр.10 (Сутјескиној бр. 40), некад и сад (Фото: Ј.Шурдиловић, 1980 и googlemaps, 2014)

Детаљи просторног обликовања 19. века

Без обзира на архитектонско-амбијенталну вредност објекта у целини, а често и ван архитектонског јединства и препознатих просторних целина, у брањским улицама јављају се детаљи просторног обликовања у виду обраде појединачних елемената (најчешће капија, балкона, улазних врата или портала), чија вредности није занемарљива.

Капије и оградни зидови у Николе Тесле бр. 11 и Дунавској бр. 1 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980)

Својим сликовитим визурама и положајем у односу на присутан амбијент, као предмет изузетне пажње, издвајале су се капија куће на бр. 40 у улици Народног хероја (СРУШЕНА ИЛИ ПРЕПРАВЉЕНА), а својом специфичном орнаментиком улазна врата куће на бр. 125 у улици Краља Милана.

Објекат на адреси Краља Милана бр. 125 (Фото: ЗЗСК Ниш, Л. Динић, 2024)

Зидани оградни зидови покривени ћерамидом, са дрвеним наткривеним капијама, уклопљеним са кућама на регулацији карактеристични су за читаво градско језгро Врања, али се издвајају на простору Доње чаршије (Улице Баба Златина, Оца Јустина Поповића, Генерала Белимарковћа, Албанске голготе, Херцеговачка, Николе Тесле, и др.), затим у улицама Др. Копше, Вука Караџића, и тд.

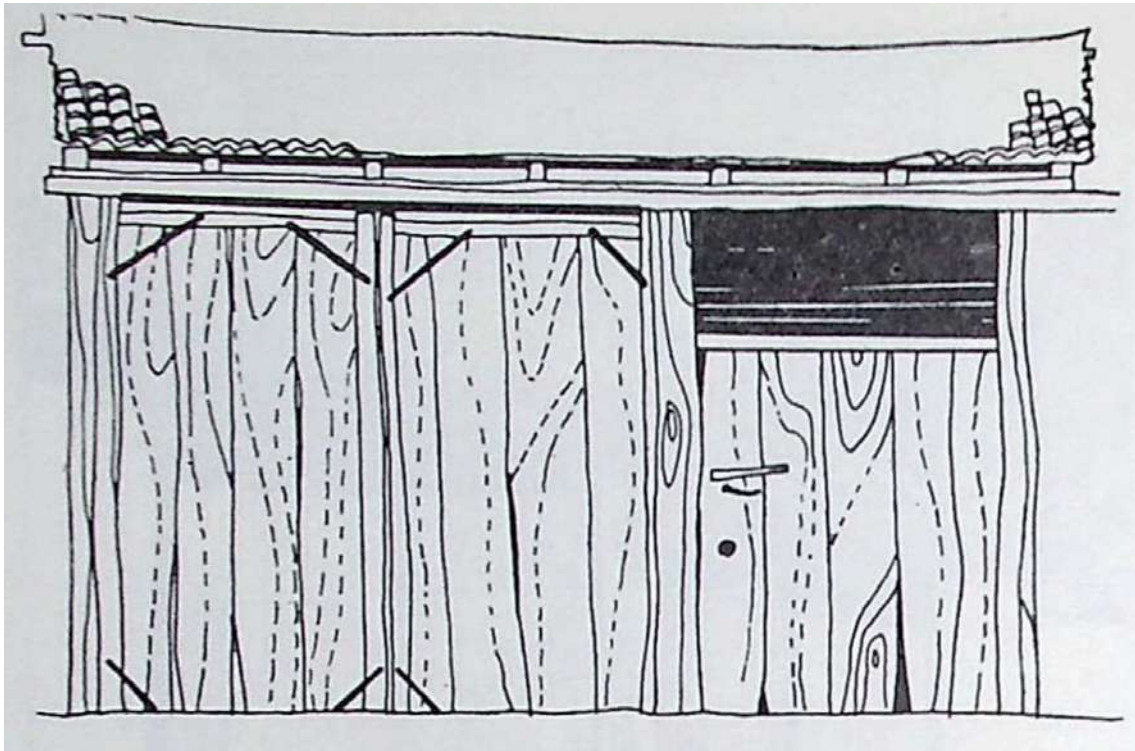

Улични низови у Николе Тесле и бунар у Херцеговачкој (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980)

Приземне (ређе спратне) куће опасане *гуваром* покривеним ћерамидом и наглашеним наткривеним капијама, заједно са уским вијугавим улицама од калдрме, са зеленилом које из дворишта прелази и у улицу, формирале су јединствене урбане склопове стамбених квартава и чине прави дух старог Врања.

Врањске капије и оградни зидови (Извор: https://www.facebook.com/groups/223549334974/?locale=sr_RS)

Уобичајни изглед капије у Врању (Извор: Вукановић, Татомир П., 1907-1997 (1978): *Врање : етничка историја и културна баштина врањској гравијационој подручја у доба ослобођења од Турака 1878*, Врање)

Врањске капије из 19. века (Извор: Вукановић, Татомир П., 1907-1997 (1978): *Врање: етничка историја и културна баштина врањској гравијационој подручја у доба ослобођења од Турака 1878*, Врање)

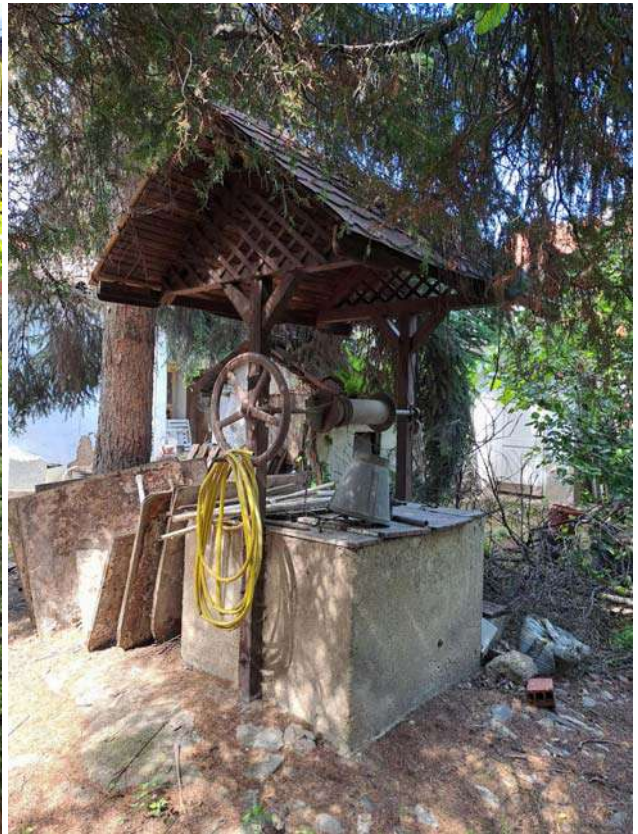
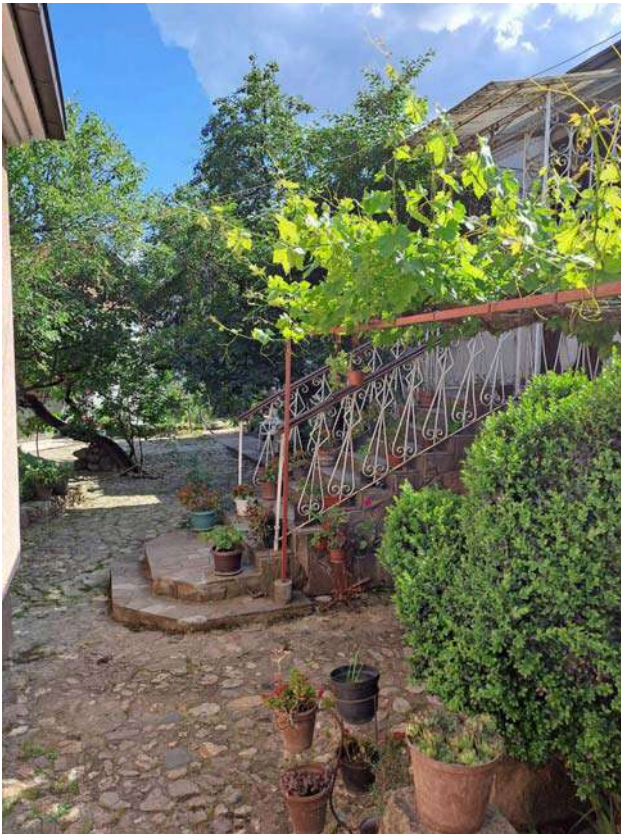
Дворишта су била ограђена дугим зидом од ћерпича, који сачињавају повезане уличне фасаде, са наглашеним и надкривеним дрвеним улазним капијама покривеним ћерамидом.

Изглед врањских капија у улицама Скопској и Церској (Фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024)

Врт обилује вегетацијом, обично има неколико високих сеновитих стабала (најчешће дуд, трешња, шефтелија, орах, и сл) и доста цвећа, и незаобилазним старим сортама ружа, као и сеницом од винове лозе.

Део дворишта који се користио у свакодневним активностима и рад у дворишту поплочан је калдрмом од камена облутака. Врло често се у дворишту налазио озидани и надкривени бунар и чесма уклопљена у оградни зид.

Дворишта утонила у зеленило (Фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024)

Детаљи архитектонске обраде у екстеријеру, кућа у Власинској улици (Фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024)

Јавне зграде грађене након ослобођења од Турака

Од јавних зграда монументално репрезентативног карактера најзначајније место заузима зграда окружног начелства, лоцирана у најужем градском језгру, а саграђена је 1908. године у српско-византијском стилу, по пројекту архитекте Петра Ј. Поповића. Успешно имплементирајући декоративну пластику карактеристичну за споменике друге половине четрнаестог века на савремено конципирану форму грађевине, Поповић је створио, по мишљену релевантних тумача историје архитектуре, „најстудиознији академизовани пример профане архитектуре националног стила”.⁴⁹

У непосредној близини начелства, 1907. године, саграђена је и зграда општинског и среског суда, мирног еклектичког ренесанса, по пројекту Светозара Јовановића, Старијег.

Зграда Начелства и Општинског суда (Извор: старе разгледнице)

Грађевине са стилским карактеристикама у духу европског академизма јављају се између два светска рата, после 1920. године. Међутим, осим зграде Гимназије, монументалних и репрезентативних грађевина овог стила, готово и да нема у Врању.

Зграда Гимназије (Извор: старе разгледнице, Vranje - Stare slike)

⁴⁹ А. Кадијевић (1997): *Један век изражења националног стила у српској архитектури (средина XIX–средина XX века)*, Београд

Објекти грађанске архитектуре

Након ослобођења Врања од Турака, 18787. године, у стамбеној архитектури постепено се јављају нови облици, који се најпре огледају у одређеним поједностављењима у погледу ритма облика и маса, без нарочите обраде архитектонских детаља, али са задржавањем диспозиције унутрашњег решења, као и волумена саме куће из турског периода.⁵⁰

Код имућнијих власника крајем 19. века почињу да се граде куће са стилским елементима карактеристичних за западно-европске узоре. Најстарије куће са оваквим карактеристикама су кућа у Улици Боре Станковића бр. 5 и 7, саграђене 1895, односно 1907. године (на основу натписа са годином изградње над улазним вратима). Једна од старијих са овим карактеристикама је кућа у Улици др. Копше бр. 2 из 1886. године, са још недовољно вешто обрађеним декоративним елементима у духу неоренесансе, која је у међувремену преправљена до непрепознатљивости.

Кућа др Томе Јовановића, Ул. Доктора Копше бр. 2 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980); Кућа у Улици Боре Станковића бр. 5 (фото: А. Никшић, 2024)

Репрезентативне стамбене зграде са елементима грађенске архитектуре и импозантних димензија настају тек после 1900. године. Стилска обрада је најчешће у духу еклектичне ренесансе, са масивним зиданим конструктивним системом, мада има и малобројнијих са елементима сецесије.

Еклектичне су куће у Улици Вуле Антића бр. 1 и 21, затим на Тргу 7. септембра бр. 12, док је кућа у Улици Саве Ковачевића бр. 46 са елементима сецесије.

Елементи породично-стамбене грађанске архитектуре у Врању огледају се, пре свега у архитектонском обликовању насталом под утицајем европске академске архитектуре с краја 19. века, а јављају се на објектима почев од мањих трговачких, преко индивидуалних мањих или већих стамбених кућа, све до јавних зграда са већ предодређеним монументалним обележјима.

⁵⁰ Б. Андрејевић, М. Војиновић, А. Блатник, Р. Стојановић, Ј. Шурдиловић (1979): *Прилози из документације Завода за заштитију сјоменика културе Ниш: Архитекционска баштина Врања*, Врањски гласник 12-13. стр. 256

Битни елементи стамбене грађанске архитектуре у Врању су:

- складно обликована фасадна композиција у смислу распореда отвора и маса;
- прозори су високи и покривени дрвеним капцима;
- архитектонско-уметничка и занатска обрада фасадне-композиционе пластике;
- употреба академских постулата приликом пројектовања и обраде фасадних равни;
- правилни вишеводни кровови покривени ћерамидом, бибер црепом или сличном врстом покривача, ређе мансардни кровови;
- грађене су у масивном зиданом конструктивном систему са зидовима од опеке, односно камена у подрумским просторијама, са дрвеном таваничном конструкцијом;
- најчешће су високопартерне зграде са издигнутим приземљем у односу на коту терена и великом спратном висином. Најчешће су приземне, ређе спратне зграде;
- најчешће позициониране својом краћом фасадом на регулационој линији улице, са улазима из дворишта, наглашеним балдахинима од декоративног лима;
- богато украшени профилирани прозори и врата са декорацијом у дуборезу и ручице за отварање су такође декоративно обрађени;
- ограде од зиданих стубова са транспарентним металним пољима и богато украшеним металним капијама са иницијалима или декорацијом, код старијих кућа још увек су присутне зидане ограде и дрвене улазне капије;
- задржан је врт који обилује вегетацијом са високим сеновитим стаблима и доста цвећа;
- у склопу дворишта често се налази и бунар;
- у неким од њих, сачувани су и оригинални делови ентеријера;
- У времену после 1920. године на фасадама присутни су углавном прозори троделних симетричних диспозиција, често са спуштеним хоризонталним попречницама бочних делова у односу на средњи и карактеристичним фасадним детаљима изнад отвора удвојене гирланде;
- појава низа сличних фризова биљних орнамената на равним и лучним фронтовима изнад прозорских отвора.

Савршенством и импозантношћу обраде фасадно-композиционе пластике са донекле очуваним елементима ентеријера највише пажње заслужују објекти у улицама Вула Антића бр. 1, Саве Ковачевића бр. 46 и Трг 7. септембра бр. 12, а присуством детаља ликовно-просторних композиција хотел Врање представља највреднији пример.

Да поседују вредну архитектонску обраду препознате су угаона приземна трговачка зграда у улици Краља Стефана Првовенчаног бр. 218 (ДЕЛИМИЧНО ПРЕПРАВЉЕНА) и зграда у улици Симе Погачаревића бр. 12 (ДЕЛИМИЧНО ПРЕПРАВЉЕН) са готово истоветно на специфичан начин обрађеним атикама, фланкираним са бочних страна малим вертикалним елементима у виду кула.

Вредне зграде настале после 1920. године јесу следеће: Димитрија Туцовића 20, Албанске голготе 18, Баба Златина 16, Херцеговачка 21, као и Београдска 47, Саве Ковачевића 21 и 37а, Боре Станковића 13 и др.

Детаљи просторног обликовања прве половине 20. века

Требао би споменути и специфичне дворишне улазне капије из времена двадесетих и тридесетих година 20. века, са орнаменталним представама у металу, најчешће са крилима причвршћеним за вертикалне камене стубове који имају завршетак у виду кугли.

Посебне вредности, када су у питању дворишне улазне капије из времена двадесетих и тридесетих година 20. века, могу се уочити у улицама Карађорђева 6, Боре Станковића 13, Народног хероја 8-10 (само ограда са капијом је остала сачувана, док је кућа потпуно промењена), Џона Фротингема (Сутјескина бр. 43), и др.

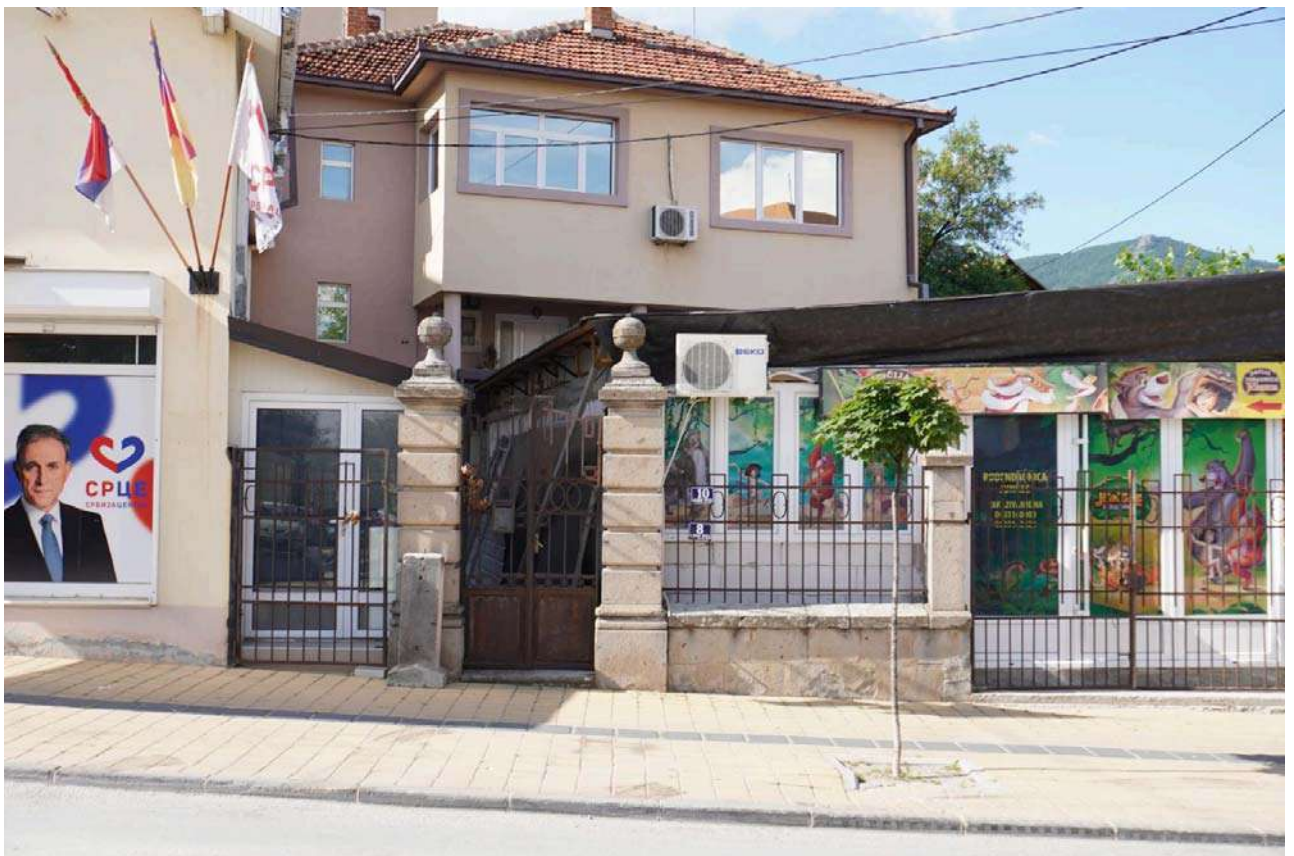
Капија у Улици Вулета Антића 1 и Саве Ковачевића 46 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980)

Капија у Улици Боре Станковића 13 и Карађорђева 6 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980 и Л. Динић, 2024)

Капија у Улици Џона Фротингема бр.43 (фото: ЗЗСК Ниш, Л.Динић, 2024)

Капија у Улици Народних хероја бр. 8-10 (фото: ЗЗСК Ниш, Л.Динић, 2024)

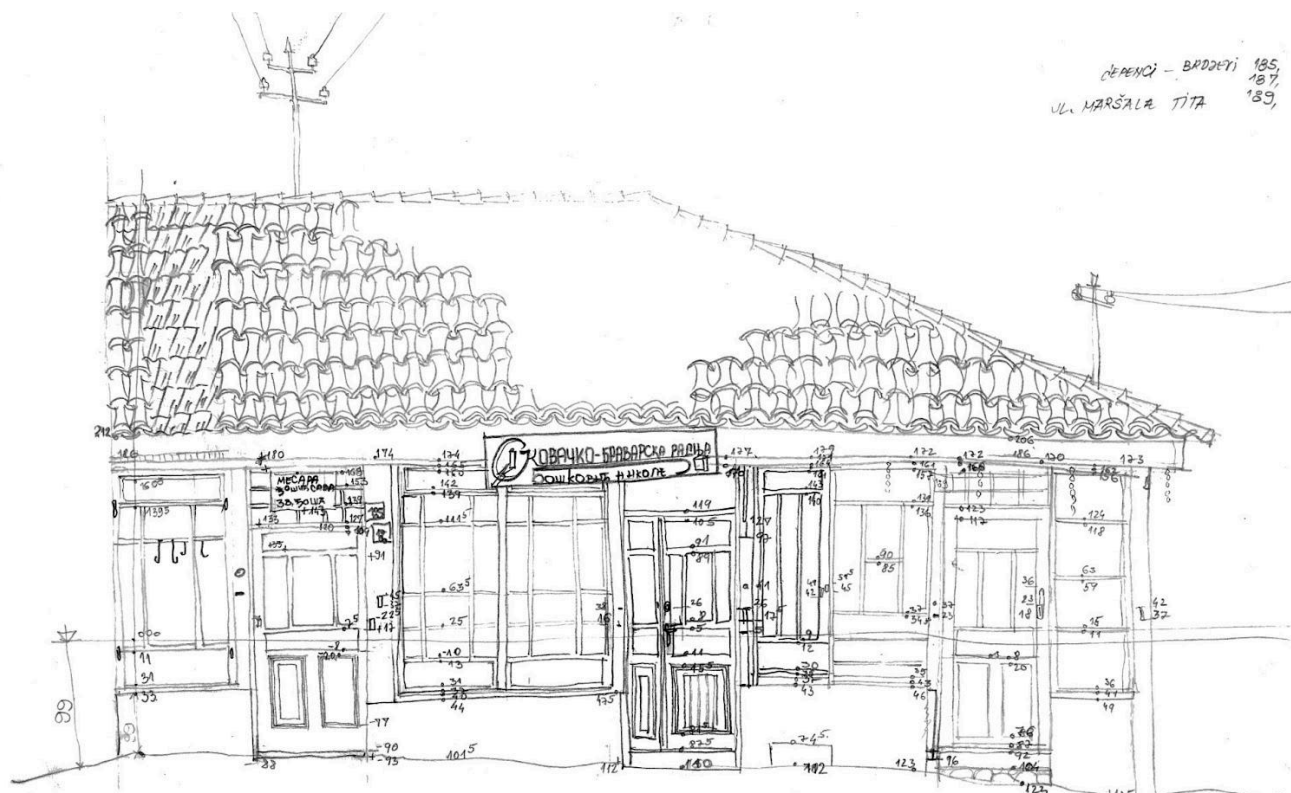
Дворишне улазне капије на почетку 20. века и њихове (релативно) успешне данашње модификације (фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024)

Простори амбијенталних вредности

Карактеристика урбанизма Врања јесу кривудава уске улице са низовима сачињених од одређених групација појединачних грађевина, а можда и значајније читавих уличних фасада и њихових издиференцираних силуета састављених од оградних зидова и капија, који се формирају у склопу уличне и архитектонске физиономије, где су улази наглашени капијама и крововима над њима.

Очуваних, делимично или у потпуности, амбијенталних низова са својим првобитним силуетама и системима регулација и даље има (иако не у мери у којој их је било приликом рекогносцирања службе заштите 1972. године).

Значајни низови, који су препознати од стране екипе Завода 1972. године, у већем делу Улице Краља Стефана Првовенчаног од зграде Поште до Дуванске индустрије, улицама Др Копше, Ђуре Јакшића, Гаврила Принципа данас нису сачувани у целости већ су делимично промењени и деградирани. Остали су само фрагменти. Тада, највећи део низа Улице Краља Стефана Првовенчаног, посматрано обострано, сачињавали су углавном приземни објекти трговачког карактера, и још пар примера интересантних малих ћепенака у близини Дуванске индустрије. Карактеристично, за овај део града, је угаоно наглашавање фланкирањем углавном спратним објектима (бројеви 110, 130, 171, 236 и 270), или приземним са присутним елементима просторног обликовања ради наглашавања угла (број 218).

Угао Баба Златине и Краља Стефана Првовенчаног, изглед изворно сачуваних ћепенака (Документација Завода, 1972)

Од појединачних грађевина у склопу низа Улице Краља Стефана Првовенчаног, посебну пажњу заслужују и угаони објекти бр. 130 и бр. 218 (ДЕЛИМИЧНО ПРОМЕЊЕНИ), а изузетно ћепенци бр. 185-189 (ДЕЛИМИЧНО ПРОМЕЊЕНИ), као најстарији у комплексу Старе чаршије.

Складношћу композиција маса и фасадних детаља посебно се истичу објекти у улици Џона Фротингема бр. 10 (Сутјескиној бр. 40), Боре Станковића бр. 47, Димитрија Туцовића бр. 18, итд. Сви ови објекти егзистирају и данас, али су претрпели значајне промене које су их учиниле скоро непрепознатљивим.

Амбијенталних низова очуваних у великој мери има у склопу улица Генерала Белимарковића, Николе Тесле, Херцеговачке, Оца Јустина Поповића, Баба Златине, Доситејеве. Уличне фасаде ових низова сачињавају углавном, дуги оградни зидови покривени ћерамидом, са наглашеним улазним капијама, као и самим најчешће стамбеним зградама, које својом композицијом надвишавају хоризонтале зидова. Ту је готово увек присутно и вртно растиње, које је својом висином прелазило висине оградних зидова, стварајући тако сликовитост читавог система групација. Оградни зидови и објекти на ивици, често су ломљени према конфигурацији терена или граница парцеле. У односу на висине оградних зидова и кућа, ширина улице делује доста уско. Улице са својим застором од калдрме и профилем подешеним тако, да средина омогућује отицање атмосферске воде, битно су утицале на сликовитост амбијента.

Главна карактеристика грађевина који су у склопу низова, без обзира на архитектонске утицаје јесте складност појединачних елемената, маса и детаља, склад целине, повезаност са окружењем, и његов положаја у односу на простор.

Врањски амбијенти (извор: приватна слика "Стари бунар" и фото: И. Цветковић, 2024)

Својим положајем у односу на ужи (рачунајући ту просторност и уређење дворишта), и шири (однос са улицом), па и природни амбијент (у односу на конфигурацију терена, стране света, и визуре ка природним маркантним елементима у окружењу), зграде у улицама Генерала Белимарковића бр. 8, Албанске голготе бр. 9, 15 и 18, Баба Златиној бр. 16 и 18,

одишу складом и промишљањем и остављају утисак висококвалитетног стандарда становања и живота.

Изузетно вредне, у односу на најужи екстеријер дворишта, биле су две зграде у улици Баба Златиној бр. 1 и 3 под истим кровом са заједничким двориштем потпуно утонуле у зеленило (СРУШЕН), као и кућа са пространим двориштем и уличним бунаром испред улазне капије у улици Херцеговачкој бр. 22, затим куће у Јована Хаџивасиљевића (Загребачка) бр. 33, 35, 35а, лоцирани по ободу проширења које је повучено према Херцеговачкој улици, на коме се налази низ сеновитих стабала и који и данас има велики потенцијал за формирање проширења/трга/сквера са зеленилом, цвећем, јавним простором за седење, па можда и отвореном баштом ресторана.

Проширење на углу Херцеговачке и улице Јована Хаџивасиљевића (фото: И. Цветковић, 2024)

ДЕГРАДАЦИЈА АРХИТЕКТОНСКО-УРБАНИХ ВРЕДНОСТИ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА ВРАЊА

Нови систем државног уређења, нова динамика, и полуконтролисана урбанизација након Другог светског рата временом је у Врању створила велике промене у градском језгру, а самим тиме и културном наслеђу града, који се од 60-тих година 20. века плански трансформисао у индустријски центар. Брза урбанизација је довела до даљег пропадања објеката културног наслеђа. Локална власт, али и становништво имало је тенденције да улаже у изградњу нових зграда, а не да брине о онима које су наслеђене, тако да су многе зграде нестале, или су данас у деградирајућем стању, и потребна им је обнова. Раст урбанизације све више је притискало постојеће објекте и инфраструктуру урбаног/градитељског наслеђа, нарочито услед пораста броја становништва и веће потражње за задовољење њихових потреба. Економски притисци такође су допринели да се елиминише старији стамбени (баштински) фонд и изгради нови.

Извор: Лист Слободна реч

Негативне (по градитељско наслеђе) трансформације (које су већ дуго присутне у градском центру) су углавном биле резултат интерактивности фактора као што су повећање становништва, политике тоталних реконструкција градских јазгара, неусаглашености стратешких докумената, економски раст, брза урбанизација и комерцијални развој који занемарује културу, модернизација/глобализација и пост-глобализација (профит), гигантски грађевински пројекти, кршење закона, итд. Промене које су спровођене и извршене на објектима градитељског наслеђа, довеле су до приметних, негативних последица по историјски и културни идентитет града. Брза урбанизација Врања након Другог светског рата довела је до уништења дела историјских грађевина и локација, јер се град изграђивао и ширио у историјском центру Врања како би прихватио растућу популацију, а још више, почетком двадесет првог века, да би задовољио ускогруде интересе. Оправдана је чињеница да брзи урбани развој угрожава културно наслеђе и ремети кохезију заједнице, што може довести до осећања отуђености и губитка идентитета.

Извор: Лист Слободна реч, 1957. година

Извор: Лист Слободна реч, Врање.

Такође, све већи притисак урбанизације око већ изграђених, старих, историјских зграда у Врању био је кључни покретач промена на изграђеном наслеђу (континуирано стање до данашњих дана). Очување градитељског наслеђа, проткано статичним конотацијама губило је на снази, док је модернистичка визија Врања, укореењена у нереално и ексклузивно, преовладала.

Основна тензија између динамичног урбанизма и агенде очувања, од којих су оба интензивни политички процеси, резултирала је просторним хибридима и урбаним окружењем које је проблематично дефинисати.

Недостатак одговарајуће политике у урбаној средини и неколико фактора, углавном економских, политичких и друштвених, утицало је на изграђено окружење. Победила је концепција модерног и рационалног, индустријског “новог Врања”.

У главној улици у Врању рушиле су се старе зграде, нарочито почетком 70-их година 20. века, нестајале су авлије са бунарима у ширем центру и почињале су да ничу нове вишеспратнице, свеједно колико лепе или ружне. Све мање је било старог Врања, а све више града који се пење у висину.

Живојин Павловић, режисер, књижевник и професор на ФДУ у Београду, описао је Врање 1981. године:

Хаос србијанској обезглављеној урбанизма, с немилосрдним уништењем свега што постојећа на прошлости и неразумним ојонашањем најбезличнијих провинцијалних представа о модерном метрополису, у којој вароши је, кроз невероватну збрку металоманије, неукуса и примитивизма, доведен до асурда. Незграбни кубуси неуклађених величина и боја, олујских фасада дрзавијим нехајем преушћених брзом пројавом, као да су њиханачком руком разбацани дуж и преко некадашњих сокака, поклоњених разбијеним београдским пројектима или освајачима дрвене јурске калдрме, по којима се коловозима огрљавшијине и смећа не може ходати: по савременим схваћањима сеоских придошлица, њи криви, ручајима изровани, прашином, сламом или блатом задржани пролази, као и саме зградурине, изузев кућа из предграђа које су сами сазидали, за себе, нису ничији. Тако се сиче уписак да ни град, њун безличних излоја и пројавница, ружних кафана и мнобробних, касарнама налик школа, предузећа, фабрика, усјанова, судова и комисија не припада никоме. У живоју, на улицама, по сјановима и савременим надлежњима и усјановама, као и на физиономијама данашњих Врањанаца, од минулој доба ни граја. Захукљала њаујеризација, одбацујући све што се некада кријавало „лејом духа“, и своје је примитивне хорде, похлепне на удобности савременој индустријализма, обезглавила обманом да само овај час у коме смо јесме једина истина; велика њразнина, умеско вере у било каквој боја и илузије о било каквом смислу човековој постојања, њроујала је у њеоврај сваку њрадицију; са њом и њоследње њрајове бивших цивилизација овој њоднебља и њојово сваки резултат њрејходних култура...⁵¹

Савремене архитекте Врања као да су заборавили на цео онај сентиментални терет традиције овог града на ивици одакле почиње Оријент, и удесили га по страшној модерној униформисаности за рачун такозваног прогреса.⁵²

Старо урбано ткиво Врања је у урбанистичким концепцијама развоја града третирано више као сметња него као интегрални део савременог урбанизма. Да ствари буду још горе, тако се и данас третира. Староградску агломерацију су првобитно сви потцењивали, у почетку предвиђајући њено потпуно рушење, а касније задржавајући само неке делове. Раскомадано је старо ткиво града, интервенисало се спонтано и рушилачки, агресивним интервенцијама на штету споменичких, стилских и амбијенталних вредности. Такође су и грађани, притиснути лошим условима за становање сами предузимали акције за побољшање живота рушећи старе аутентичне објекте или дограђујући анексе, често и читаве породичне зграде од бетона на местима, или уз старе куће.

Процес нарушавања урбаног ткива старе урбане целине у Врању, и поред постојања урбанистичке документације још од краја 19. века, настављен је, данас је веома изражен и очигледно тешко заустављив.

⁵¹ Теорија и пракса св, 30

⁵² Борба, 4. 12. 1971., страна 7

Свеобухватно гледано, градитељско наслеђе које се налази у обухвату плана ПГР Врање зона 1 је у лошем стању, статично је и нема (дугорочну) осмишљену сврху. Уместо да се инкорпорира у савремени живот и искористе његови многобројни потенцијали, на њега се углавном гледа као на проблем. Склони смо да културно наслеђе доживљавамо као реликт прошлости. Ипак, остављати старо наслеђе да пропада док се гради ново је ирационално, неетички и нееколошки.

Извор: Лист Слободна реч, Врање.

Карактеристике постојећег стања за све препознате целине су:

- нелегални и/или нестручни радови на објектима традиционалне архитектуре;
- савремене и непримерене интервенције на објектима грађанске архитектуре;
- неодговарајућа архитектура нових објеката која није нашла инспирацију у традиционалној архитектури овог поднебља, нити се усклађивала са њом;
- неадекватна материјализација;
- недовољна брига и одржавање зграда и парцеле од стране власника и корисника;
- недовољна едукованост локалног становништва о вредностима наслеђа, и др.

Упркос дугој и богатој историји града, идеја да би „културно/градитељско наслеђе“ требало да буде очувано као јавна брига као да је прилично скорашња.

У погледу сагледавања градитељског наслеђа Врања и потребе градње нових блокова, у прошлости је било доста пропуста, уметањем стамбеног блока „Чешаљ“ у језгро старе

чаршије, у непосредној близини једне од најкарактеристичнијих улица старог Врања, Баба Златине, у којој се налази и симбол Врања, кућа књижевника Боре Станковића, и која је заштићена као непокретно културно добро од великог значаја за РС.

Амбијент старе чаршије нарушио је и крајње непримерен и крутих линија прозаичан стамбени блок у улици Краља Стефана Првовенчаног, између улица Генерала Белимарковића и Албанске гоглоте, као и приземна трговачка радња на углу улица Краља Стефана Првовенчаног и Генерала Белимарковића, подигнут на месту сликовитих старих ћепенака, и то у непосредној близини куће адвоката Влаинца, још једног споменика културе од великог значаја за РС.

Проблематична је и појава већег броја непримерених и архитектонски потпуно безвредних индивидуалних стамбених грађевина, углавном, у северном и североисточном делу града и то још и у непосредној близини законом заштићених грађевина Хамама, чесме „Ђеренке“, Белог моста.

Проблем постаје још већи, када схватимо да се такве ствари дешавају и данас. Између вредних приземних или спратних кућа из међуратног периода умећу се стамбене зграде колективног становања са четири и више спратова, које су последњих неколико деценија узеле маха.

Непримерено уметање вишепородичног становања у улице породичних стамбених кућа ниске спратности - зграда у улици Александра Карађорђевића (Матије Гупца) (извор: googlemaps.rs и google earth)

Поред уништења материјалног наслеђа, са сваком срушеном зградом, уништава се дух Врања, брише комадић историје, део из живота старих Врањанаца и неповратно губи идентитет овог града.

Можда најдрастичнији пример оваквог уништења јесте Крампусова кућа у Врању, чијим уништењем је неповратно нестало вредно архитектонско и историјско наслеђе. Међутим, рушењем ове куће уништени су бројни вредни образовни реквизити и изгубљен потенцијал за креирање још једног вредног наратива из историје града. Како његова кућа није сачувана, у школи Доситеј Обрадовић је отворена Спомен соба „Најдражем учитељу Крампусу“, посвећена раду учитеља Александра Поповића Крампуса са педагошким училима, који ће подсећати многе његове генерације како су учили и развијали другарски и такмичарски дух, захваљујући њему.

Осиромашењу амбијенталних вредности Врања, нарочито су допринеле разне непримерене адаптације и грађевинске интервенције на многобројним мањим стамбеним, јавним и трговачким објектима, а да при томе ни у ком случају није тражена сагласност надлежних установа. Бројни примери уметања нових прозора, врата, излога, уништавања фасадних орнамената и др., доводи до бесповратног уништавања сведочанства једне културно-историјске прошлости, а уједно је резултирало остваривању ефекта у супротности ономе који би допринесио развоју једне важне привредне гране – туризма - кроз очување амбијентално-урбаног јединства.

Евидентно је да Град Врање очигледно није имао квалитетног предлога за смишљену заштиту старог урбаног ткива. Урбано ткиво Врања са својим наслеђем никада није третирано кроз смишљени истраживачко-планерски поступак. Концентрација градитељског наслеђа евидентна је претежно у централној градској зони, управо у зони која је предмет обраде кроз Студију.

Урбанизација такође представља изазове за очување традиције, култура и идентитета. Балансирање између предности урбанизације и очувања културног идентитета захтева инклузивно урбанистичко планирање, ангажовање заједнице и политике које подржавају културну разноликост и очување наслеђа. Такође, недостатак одговарајућег финансирања, мањак ресурса и стручности довело је до занемаривања и пропадања градитељског наслеђа у централној зони града.

Досадашње урбано планирање се у највећој мери ограђивало од наслеђа и постојеће матрице изградњом мегаломанских структура и формирањем нових градских центара. Сходно наведеном, градско језгро више не представља уравнотежену градитељску средину. Убудуће се може говорити само о компромису или компромисном помирењу препознатог наслеђа са већ изграђеним непримереним објектима, са циљем да се заиста сачува сећање на старе мераклије, на слатко жутих дуња из прозора, и ледену бунарску воду, на чаршију са ковачима, бојаџијама, свећарима, лимарима и опанчарима и њену камениту калдрму.

ПРИЛОГ: НЕСТАЛО/ИЗГУБЉЕНО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ОБУХВАТА ПЛАНА ГЕНЕРАЛНЕ РЕГУЛАЦИЈЕ ЗОНЕ 1 У ВРАЊУ

Крампусова кућа и зграда која је подигнута на њеном месту (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980, З. Радосављевић, 2018 и google earth, 2022)

Кућа у улици Баба Златиној бр. 1-3, данас служи као паркинг (фото: Ј. Шурдиловић, 1980; И. Цветковић, 2024)

Кућа у улици Саве Ковачевића бр.15 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980 и Л.Динић, 2024)

Кућа у улици Његошева бр.33 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980 и googlemaps, 2024)

Угао Саве Ковачевића и Немањине

Кућа у улици Цара Душана бр. 20 и 20а (фото: ЗЗСК Ниш, З.Радосављевић, 2019 и Л. Динић, 2024)

Кућа у улици Александра Карађорђевића (Матије Гупца) (извор: googlemaps.rs и google earth)

Зграда у улици Боре Станковића 65 (извор: googlemaps и Л.Динић, 2024)

Угао улица Краља Стефана Првовенчаног и Албанске Голготе бр. 1 и 3 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловића, 1980)

Улица Албанске голготе бр. 1-5 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980; извор: googlemaps)

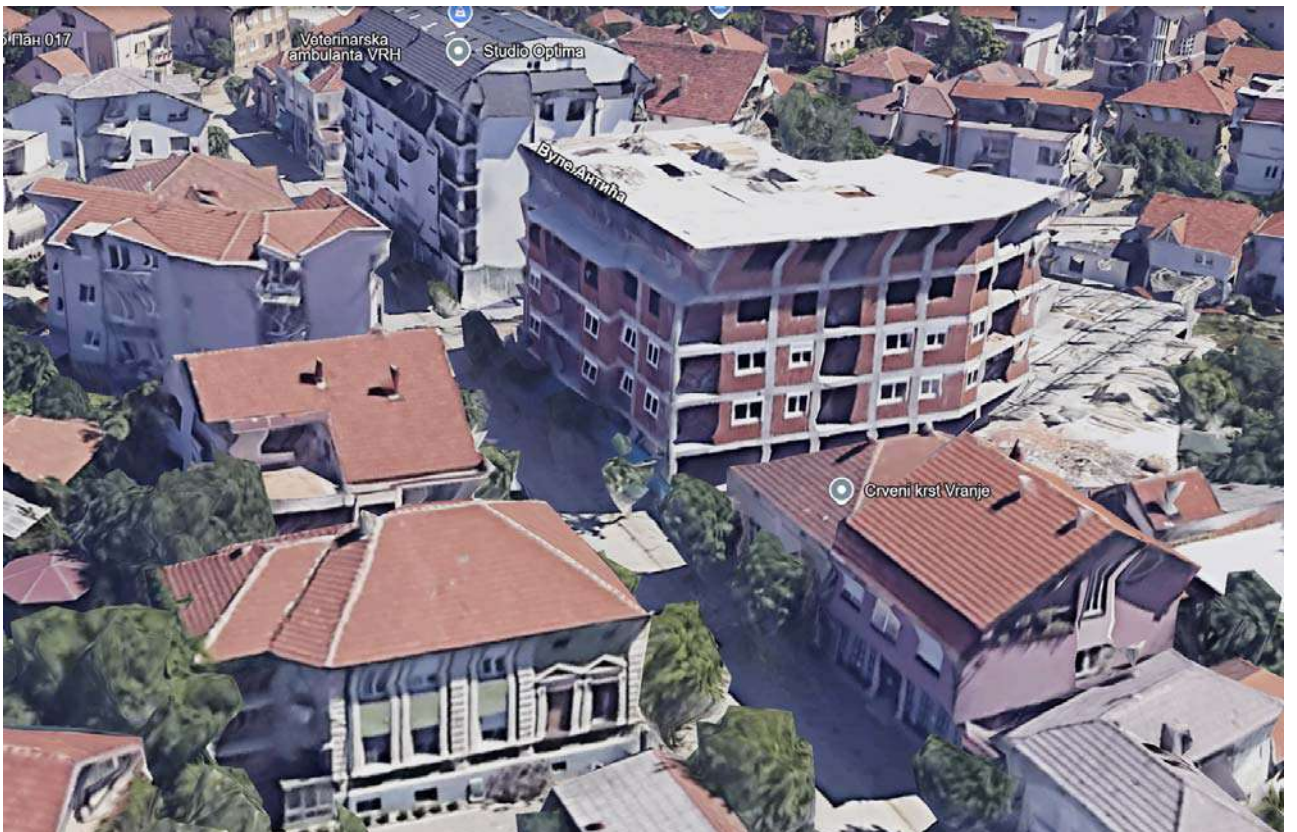
Кућа др Томе Јовановића, некадашњи Турски конзулат, Ул. Доктора Копше бр. 2 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980; извор: googlemaps, 2014)

Објект у улици Албанске голготе бр.11 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980, googlemaps, снимљено 2014 и И.Цветковић, 2024)

Кућа у Улици Вуле Антић бр. 18, срушена (извор: googlemaps, снимљено 2014)

Нова вишепородична зграда на месту куће у Улици Вуле Антић бр. 18 (извор: google earth, снимљено 2022)

ОЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА УРБАНОГ ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА ВРАЊА

Студија заштите непокретног културног наслеђа разматра ревитализацију и унапређење културног наслеђа у просторном, урбаном и пејзажном контексту просторног обухвата дефинисаног кроз ПГР Врање зона 1, и истражује моделе за његово укључивање у савремени живот. Подручја заштите одређена су како би се подстицало њихово унапређење и заштитио посебан архитектонски и историјски интерес од неповољног и неодговарајућег развоја. Иако су целине/подручја одређена првенствено због урбанистичко-архитектонског и историјског значаја, њихова вредност зависи од много више фактора.

Историјски распоред саобраћајница, мешавина намена, употреба природног материјала за градњу, визуре дуж улица, простори између зграда, оградни зидови и дрвене капије, транспарентне ограде и капије, присуство дрвећа и “старовременског” пејзажа су фактори који доприносе вредности подручја.

Дом Боре Станковића у Улици Кнеза Милоша 78 (Извор: Време, 21.6.1936. године, googlemaps, 2014 и Л. Динић, 2024)

Историјске анализе у овој студији се користе у контексту генезе простора испитивањем фактора који су утицали на стварање и мењање простора у прошлости. Оне могу понудити одговоре на питања приликом спровођења вредновања појединачних зграда (Пример је кућа на фотографијама изнад - Дом Боре Станковића, која је данас изгубила и архитектонске и историјске везе са прошлошћу. С друге стране, материјал, облик и габарит куће су и даље присутни, а значај Боре Станковића, као личности која је повезана са зградом, свеприсутна је у култури. Тако ова зграда има све предиспозиције да постане значајан градски репер, место наглашавања и стварања наратива). Идентитетске карактеристике простора/наслеђа препознате у овом процесу служе као полазна тачка за будуће интервенције на наслеђу, а архитектонски конзерваторски поглед се нарочито фокусира на постизање изврсноности у новој/савременој градњи унутар простора наслеђа, односно заговара обнову градитељског наслеђа која афирмише релевантне карактеристике и карактер наслеђа уз задржавање његове аутентичности. Модерна архитектура мора да поштује простор и старије грађевине.

Студија заштите градитељског наслеђа Врања представља интегрални поглед на наслеђе, у складу са идејама одрживог развоја. Градитељско наслеђе се не посматра кроз изоловане објекте, већ као део и ближег и ширег окружења. Контекст/окружење утиче на наслеђе и његово оживљавање, док проналажење нове употребе и пренамене наслеђа стимулативно делује на животну средину и њен развој. Ефекти ове интеракције могу учинити наслеђе препознатљивим и могу стимулисати његову одрживост.

Опстанак и будућност наслеђа везани су за урбанистичко и просторно планирање, које би морало водити рачуна о интегритету простора и културног наслеђа у њему. Заштита градитељског/урбаног културног наслеђа Врања темељна је обавеза сваке разборите културне политике. Систематска брига о заштити, конзервацији, очувању градитељског наслеђа града не само да су обавеза друштва у културно-историјском смислу, већ и залог привредног развоја.

Културно наслеђе се може користити за брендирање места, развој културне и туристичке инфраструктуре, као кључни елемент урбаног дизајна, или на друге начине који имају за циљ постизање интегралног погледа на културно наслеђе. Ово захтева усклађено деловање различитих области, као што су регионални развој, архитектура, привреда, туризам, саобраћај и инфраструктура, али и образовање и култура. Иако често гледамо на културну баштину као на изоловане грађене артефакте, фрагментиран и селективан приступ не даје очекиване резултате, а у свету је давно превазиђен.

Главна питања које се постављају овом Студијом (и на њих даје делимичан одговор) су:

- Како сачувати и спречити пропадање културног наслеђа?
- Шта можемо да изгубимо ако културно наслеђе не буде укључено у просторе у којима људи живе и у заједницу којој то наслеђе припада?

Усконаменска употреба историјских зграда само за потребе музеја или културних институција више није одржива. Промена перспективе је пожељна јер се културно наслеђе мора посматрати холистички, на мултидисциплинаран начин, из различитих перспектива, и узимајући у обзир критеријуме дугорочне одрживости. Како се људске навике, идеологије и пејзажи мењају, мења се и живот наслеђа, **али оно се не сме уништити**.

Када се очување наслеђа и урбано планирање удруже, резултат може бити побољшано животно окружење. Неопходно је путем систематских организованих студија и анализа прилазити овим проблемима, у смислу сагледавања могућности не само очувања затечених културних вредности, већ и усаглашавања са савременим токовима живота и укључивањем постојећих вредности у нова решења.

Архитектура, као и сви облици уметности је начин на који меримо наш напредак као друштва. Без уметности (а ни архитектуре), не бисмо били ту где смо данас. То је један од разлога зашто је очување градитељског наслеђа толико важно.

Реч "очувати" дефинише да се нешто задржи истим или спречи да се оштети/уништи или да се на нечему примени превентивна заштита, тако да дуго остане у добром стању. Губимо делић наше прошлости сваки пут када зграда од историјске и културне вредности претрпи штету. Иако је обнова, очување и ревитализација урбаног наслеђа изузетно снажно подржана на међународном нивоу, а кроз законске оквире Републике Србије формално је уграђена у законску регулативу, очекивана практична решења на националном нивоу су изостала. Планирање у контексту очувања и афирмације наслеђа није постало пракса, а механизми за практично деловање нису развијени у довољној мери.

Законом о планирању и изградњи, предвиђено је да се планирање, уређење и коришћење простора заснива на начелима одрживог развоја. Кроз планирање које има интегрални приступ, необновљиве ресурсе требало би рационално користити подстицањем урбане и руралне обнове и заштите (одрживо коришћење непокретних културних добара), али је пракса најчешће далеко од тога, чак и од појединих добро формулисаних законских норми. Одређени помаци у законској регулативи препознају се доношењем Закона о културном наслеђу, изработом Стратегије одрживог урбаног развоја и Националне архитектонске стратегије, којима је појачан фокус на градитељском наслеђу.

Стратегија одрживог урбаног развоја РС идентификује да културна баштина није довољно заступљена у пракси просторног и урбанистичког планирања. Такође, ова стратегија уочава да и градитељско наслеђе и други елементи урбане структуре, поред непокретних културних добара, представљају вредне чиниоце карактера и идентитета насеља. Дато је и запажање да су последње три деценије у Републици Србији карактеристичне по некритичким интервенцијама у простору којима се урбани идентитет градова девастира. Чести су примери неусклађених хоризонталних и вертикалних регулација габарита и архитектонског обликовања, чиме се нарушава баланс између старих и нових грађевина. Иако је очување наслеђа препознато као један од општих циљева, са јасним препорукама за проширивање предмета заштите, тако да обухвата и оне објекте и целине градитељског наслеђа које

тренутно нису утврђена као непокретна културна добра, стварна примена ових смерница је изостала, а планским документима се термин градитељско наслеђе не препознаје.

Наслеђе не обухвата само материјалне артефакте као што су историјске зграде, споменици и уметничка дела, већ и нематеријалне аспекте као што су језик, обичаји и традиционалне праксе. Оно одражава колективна искуства, веровања и вредности заједнице или нације. Чувајући наше наслеђе, чувамо јединствене карактеристике које дефинишу ко смо као појединци и као друштво.

Очување градитељског наслеђа Врања од суштинског је значаја за одржавање културног идентитета, разумевање наше историје, али и стимулисање економског раста, промовисање управљања животном средином и пружање могућности за образовање и целоживотно учење.

Очување културног наслеђа је заједничка одговорност која укључује појединце, заједнице, локалне управе, владе и међународне организације.

Правилно третирање културних артефаката, неговање традиције и заштита историјских локалитета је од суштинског значаја за њихово очување. Конзерваторско - рестаураторски радови имају за циљ да физички заштите непокретно културно наслеђе од пропадања. То обухвата и рестаурацију, одржавање и употребу одговарајућих материјала и техника, али низ потребних активности као што су снимање градитељског наслеђа савременим методама, каталогизацију и креирање дигиталних архива, израде студија заштите градитељског наслеђа, записивање и критичко разматрање усмених предања и сл.

Сачувана историјска језгра градова и правилна презентација традиције културног наслеђа привлаче туристе, подстичући економски раст и отварање радних места у туристичкој индустрији.

Рецимо да највећи проблем заштите градитељског наслеђа у данашњем тренутку представља некавалитетна и непромишљена архитектура, односно урбанистички параметри и архитектонска концепција која не почива на типолошким одликама средине у којој се гради. Градњом која није одговарајућа за одређену локацију умањује се квалитет живота становника тог подручја, и неповратно уништава наслеђе и идентитет кварта или дела града.

У Врању се то нарочито уочава јер се зарад архитектонски недоречених и нефункционалних стамбених зграда изломљених, неправилних основа, како би се до максимума изградила парцела, уништавају традиционалне варошке куће или квалитетне предратне грађанске куће са великим двориштима и зеленилом, по чему је Врање на далеко било познато.

Национална архитектонска стратегија је зато препознала потребу:

- *израде студијских основа за унапређење квалитета архитектуре, контекста и идентитета места за урбана насеља на нивоу јединица локалне самоуправе (амбијенталне целине, јавни простори, урбани и рурални предели и др.);*
- *израде прелиминарних анализа и студија,*
- *примене управљачких инструмената и планских алата за употребу урбане и руралне обнове и реконструкције (подручја нарушене просторног идентитета, браунфилд локације, централне урбане зоне, јавне просторе и амбијенталне целине, подручја са културним и традиционалним наслеђем и историјским идентитетом).*

На основу овде помнутих елемената, Закон о планирању и изградњи је са последњим изменама 2023. године, напослетку као обавезну документациону основу за израду планског документа, унео студију заштите културног наслеђа,

У Европи се тренутно развија Нови европски Баухаус који подразумева одржив урбанистички развој инспирисан уметношћу, и економски и друштвени развој у складу са природом, наслеђем и очуваном животном средином. Што на првом месту подразумева квалитетну градњу, усклађену са окружењем и обнову већ изграђеног фонда.

Планирање и пројектовање у историјским урбаним целинама мора бити процес који доноси и ствара промене које је потребно реализовати на одговарајући начин како би се сачувао карактер целине. Пројектовање у старој урбаној матрици и већ формираном историјском амбијенту требало би да буде поступак очувања у пуном смислу конзервације и рестаурације оригиналних зграда од посебног значаја, за које је идентификовано да поседују културно-историјске вредности.

Пројектовање нове архитектуре између препознатих грађевина од посебне вредности, представља софистицирану интерполацију у историјској средини, којом се мора постићи уважавање градитељског наслеђа. Форме и облици архитектуре требало би да представљају пример очувања и ненарушавања амбијенталних вредности споменичке целине, прилагођавањем савремених функција амбијенту у коме се пројектује.

Промена у областима урбаног наслеђа није ограничена само на физичке и опипљиве аспекте, већ се треба посматрати као одраз промена повезаних друштвено-политичких пракси, економских импликација и културних утицаја. То је процес очувања и заштите постојећих урбаних подручја, материјалних и нематеријалних вредности, уз истовремено промовисање одрживог развоја и раста.

Свеобухватни план за урбану конзервацију мора укључити очување постојећих вредних зграда, зелених површина и других елемената који чине јединствени карактер града.

Због све веће претње присутног контроверзног процеса у коме се сиромашно урбано подручје мења или модернизује, наводно побољшавајући становање, а да се притом гради неквалитетна и естетски неусаглашена архитектура, врањске историјско архитектонске знаменитости су у опасности да буду измењене, оштећене или уништене. Сходно наведеном одговорност је урбанистичких планера и стручњака за урбану конзервацију да

очувају знаменитости и наслеђе града који му даје његов јединствени идентитет – естетски, културни и историјски.

Промовисање свести и разумевања културног наслеђа је кључно. Културно наслеђе града Врања поседује високу вредност и јединствено је. Култура и њено наслеђе одражавају и обликују вредности, веровања и тежње, дефинишући на тај начин национални идентитет народа. Важно је да чувамо наше културно наслеђе, јер оно чува наш интегритет као народа.

Приликом планирања урбане конзервације, користе се одређени критеријуми да би се утврдило које су урбане карактеристике и/или зграде у оквиру датог подручја вредне очувања и конзервације:

- критеријум архитектонске у уметничке вредности,
- критеријум историјских заслуга људи везаних за одређене грађевине, односно историјских догађаја везаних за зграде,
- критеријум стилске припадности,
- критеријум старости,
- критеријум друштвеног значаја,
- критеријум повезивање са важним људима или групама,
- критеријум функционалности
- критеријум географског значаја
- критеријум јединствености карактера
- критеријум оригиналности
- критеријум раритета
- критеријум доприноса амбијенталном и уличном карактеру.

У свакој од препознатих целина заступљено по неколико набројаних критеријума. Архитектонска и уметничка вредност појединачних зграда огледа се у занатски обрађеним дрвеним елементима стубова и јастука у дуборезу, или оградама тремова и доксата код кућа Боре Станковића, Влајинчеве или Прибојчића куће у Доњој чаршији, кући Станисављевића у Црквеној махали, изведеним профилацијама кровних и подеоних венаца и занатски обрађеним кованим оградама и капијама на кући доктора Коцића у Улици Вулета Антића. Простор Доње чаршије место је живота књижевника Боре Станковића, оца Јустина Поповића, трговца Јање Влајинца и адвоката Драгутина Влајинца, у Црквеној махали се налази кућа Вулета Антића, на простору Варош махале налазе се конаци врањског паше, у близини су и спратне зграде породица Тоскиних и Каранфилаца, Стојана Јанићијевића Бојаџије, док се на простору непосредне околине Хамама (још увек) налази кућа коју је подигао Хусеин паша. Критеријум функционалности се може уочити у свим целинама, а можда је најуочљивији на простору Доње чаршије, где су све куће постављене на начин да се искористе услови локације, па су куће постављане на начин да су стамбене просторије окренуте ка југу и према дворишту. Тако су куће на парцелама

северно од Баба златине улице постављане унутар дворишта, како би прозори могли да се формирају према југу, док су се на парцелама јужно од Баба Златине улице куће постављале на регулационој линији са улицом, тиме су прозори опет могли да се отварају ка југу и дворишту које је постављено у дубини, иза куће.

Очување историјских грађевина и квартова представља веома моћно средство за истицање јединственог карактера и идентитета једног подручја. Градитељско наслеђе представља материјализовани доказ достигнућа претходних генерација и важну компоненту просторног и културног идентитета. Очувањем локалних историјских квартова чува се и идентитет града и јединствени дух места. Очувани историјски квартави служе као видљив подсетник на социјалну, културну, економску, политичку, архитектонску и урбанистичку историју града и округа. Савремено очување културног и градитељског наслеђа подразумева да се у историјским деловима градова већа пажња посвети коришћењу неког простора током времена, односно континуитету функција и везама који појединачне грађевине чине са деловима урбаног контекста.

Пре извођења радова у историјским подручјима потребно је спровести свеобухватна истраживања, проучавања и вредновања, а затим предузимањем активне заштите културног наслеђа, и одговарајућим одрживим планирањем, могуће је усмерити развој мањих урбаних предела у правцу креирања позитивног историјско-архитектонског идентитета градова и насеља кроз усклађивање градње са природним, културним и локалним специфичностима.

Конзервација је процес кроз који се дизајн, историјски и материјални интегритет било које изграђене структуре која има споменичке вредности продужава кроз пажљиво планиране, стратешке интервенције.

Архитекте-конзерватори раде на заштити архитектуре изграђеног наслеђа, најчешће угроженог од неконтролисаних услова околине, као и од промена које могу настати урбанистичким планирањем.

Рестаурацијом се задржавају аутентичне, изграђене форме значајних старих зграда. Једно од главних питања у конзервацији архитектуре је аутентичност (оригиналност, веродостојност) и идентификација порекла историјских структура. Компоненте аутентичности укључују: форму и дизајн, материјале и супстанце, употребу и функцију, традиције и технике, локацију и поставке.

Чињеница је да су многи објекти у оквиру обрађених целина измењени у динамичном новијем усклађивању потреба њихових корисника/власника, али и да још постоји могућност и прилика да буквално у "последњем часу" сачувамо/спасемо мале амбијенталне целине које сведоче о континуираном развоју Врања.

Заштита и очување урбаног градитељског наслеђа Врања обухвата утврђена непокретна културна добра - споменике културе, знаменита места и просторне културно-историјске

целине, добра под претходном заштитом добра, добра која уживају претходну заштиту, и културно наслеђе које је идентификовано због својих архитектонских, историјских, уметничких или других разлога.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА

Примарно и специфично средство за очување историјског урбаног пејзажа Врања - мере заштите - морају бити уграђене у предметне Измене и допуне плана генералне регулације Врања - зона 1, заједно са анализом парцела и јавних простора мерама заштите и дефинисаном акцијом очувања коју је потребно спровести у тој области:

1. Као приоритет се намеће рестаурације фасада и усклађивање намена са изворним карактером подручја и типолошким карактеристикама одређених делова града. Предлаже се стручна обнова фасада појединачних грађевина и враћање првобитног изгледа тамо где је то изводљиво и оправдано, док се на преосталим објектима предвиђа стилско и волуменско надовезивање на очуване објекте у виду уклапајућег колорита, волумена, ритмичности, али и хоризонталне и вертикалне регулације. Ово се постиже или условљавањем власника да у наредним интервенцијама морају поступат према условима службе заштите, или организованим свеобухватним уређењем и обновом уличних низова препознатих целина.
2. Интервенцијама на фасадама, које власници спроводе под текућим одржавањем, или интервенцијама мањег обима, а нарочито реализацијом парцијалних интервенција, и начином истицања рекламних паноа и придодатих елемената, уколико се не изведу у складу са конзерваторским принципима и правилима конзерваторске струке, може се довести до девастације естетске перцепције читавог блока и да знатно умањити његове споменичке вредности. Оваква умерена девастација подручја захтева "мањи труд" како би се појединачни објекти обновили и вратили у живот. Потребно је организовати механизме, којима неће бити дозвољене овакве врсте интервенција, већ ће се радови на фасадним равнима спроводити једновремено за целу фасадну раван искључиво према прописаним условима службе заштите.
3. Потребно је предузети хитне мере како не би дошло до даљег нарушавања вредности на грађевинама препознатљивих стилских карактеристика, и како би се њихово стање и изглед унапредили.
4. Једна од мера заштите градитељског наслеђа односи се на прописивање начина оглашавања, односно постављања рекламних елемената на фасадама зграда у просторним амбијенталним целинама. Неопходне видове оглашавања - рекламе потребно је визуелно усагласити, ограничити на што мању површину и одредити њихову позицију на фасадним равнима, а у зависности од стилских и волуменских карактеристика. Уређењем и налагањем уклањања непримерених, предимензионисаних рекламних елемената и других елемената којима се наружује фасада, може се постићи велика промена у визуелном идентитету делова града.

Естетски проблеми, који у великој мери нарушавају визуелни идентитет, често настају имплементацијом неодговарајућих елемената ситне и крупне пластике, накнадно уграђених и неусклађених са изворном архитектуром, чиме се ствара “колаж” елемената који припадају разним временским и архитектонским инстанцама и добија се утисак визуелног и архитектонског хаоса.

Потребно је спровести интервенције на терену у оквиру надлежности грађевинске и комуналне инспекције, односно потребно је наложити уклањање непримерених елемената на фасадним равнима (предимензионисане, непримерене рекламе и облоге фасада, постављене спољне јединице клима уређаја, и др.).

Такође, треба подстицати уређење фасада у складу са овом Студијом и посебним условима, при чему ће се уклоњени изворни орнаменти, промењени портали и излози, обновити и вратити у изворно стање, чиме ће се стање непокретних културних добара и непосредног окружења, као и евидентираних просторних културно-историјских целина унапредити. Радовима је потребно обезбедити уважавање урбанистичког контекста шире локације, допринети афирмацији и унапређењу просторних односа, односно повратити архитектонско обликовање које одговара захтеву локације.

Непокретна културна добра - сакралне грађевине са црквеним портама и непосредним окружењем, представљају потенцијални археолошки локалитет. Неопходно је поред осталих мера заштите, планирати археолошка ископавања пре било каквих земљаних радова, односно пројектовања. Смернице на који начин је могуће уређење непокретних културних добара овог типа су следеће:

- Очување изворног изгледа, изворних материјала и других споменичких вредности, у складу са одлуком о заштити и мерама заштите.
- Проучавање и истраживање зидног сликарства и спровођење конзерваторско-рестаураторских радова.
- Вођење уредне евиденције свих покретних добара, намештаја, икона и сл.
- Обавезна примена конзерваторског поступка у обнови.
- Није дозвољено постављање рекламних и других ознака, спољних јединица клима уређаја, и сл. на фасадама.
- Уређење порте и непосредне околине спроводити у складу са историјским моделима и изворним изгледом.
- Обавезна је израда конзерваторског пројекта уз претходно прибављање услова за предузимање мера техничке заштите надлежног Завода и добијање сагласности на пројектну документацију, за **СВЕ ВРСТЕ РАДОВА** (уређење ентеријера, текуће и инвестиционо одржавање, адаптација, санација, рестаурација, и сл).
- **За било какву интервенцију на овим објектима потребно је прибавити посебне услове и сагласност надлежног Завода.**

Непокретна културна добра - јавне грађевине са непосредним окружењем, представљају изграђено (консолидовано) земљиште, за које није предвиђена нова градња. Смернице на који начин је могуће уређење непокретних културних добара овог типа су следеће:

- Очување изворног изгледа, изворних материјала и других споменичких вредности јавних грађевина, у складу са одлуком о заштити и мерама заштите.
- Обавезна примена конзерваторског поступка у обнови.
- Постављање рекламних и других ознака, спољних јединица клима уређаја, и сл. на фасадама није дозвољено, осим основних табли са називима институција, а према условима службе заштите.
- Уређење непосредне околине у складу са историјским моделима и уређењем централних градских зона старих језгара.
- Обавезна је израда конзерваторског пројекта уз претходно прибављање услова за предузимање мера техничке заштите надлежног Завода и добијање сагласности на пројектну документацију, за **СВЕ ВРСТЕ РАДОВА** (уређење ентеријера, текуће и инвестиционо одржавање, адаптација, санација, рестаурација, и сл).
- **За било какву интервенцију на овим објектима потребно је прибавити посебне услове и сагласност надлежног Завода.**

Непокретна културна добра - балканско варошка архитектура са дворишним просторима и непосредним окружењем, представљају изграђено (консолидовано) земљиште, за које није предвиђена нова градња. Смернице на који начин је могуће уређење непокретних културних добара овог типа су следеће:

- Очување изворног изгледа, изворних материјала и других споменичких вредности кућа балканско варошке архитектуре, у складу са одлуком о заштити и мерама заштите.
- Обнова изворног изгледа оградних зидова и дрвених капија и капиџика
- Обавезна примена конзерваторског поступка у обнови.
- Није дозвољено постављање рекламних и других ознака, спољних јединица клима уређаја, и сл. на фасадама кућа.
- Уређење дворишта и непосредне околине у складу са историјским моделима и озелењавање окућница по угледу на куће сличних архитектонских карактеристика и периода изградње, уз постављање одговарајућег мобилијара и стварање пријатног амбијента за боравак посетилаца. Одговарајући угледни примери су Пашини конаци, Кућа Боре Станковића, Прибојчићева куће, Кућа Драгутина Влајница у Врању, затим Завичајни музеј у Власотинцу, Мокрањчева кућа у Неготину, и др.
- Обавезна је израда конзерваторског пројекта уз претходно прибављање услова за предузимање мера техничке заштите надлежног Завода и добијање сагласности на пројектну документацију, за **СВЕ ВРСТЕ РАДОВА** (уређење ентеријера, текуће и инвестиционо одржавање, адаптација, санација, рестаурација, и сл).
- **За било какву интервенцију на овим објектима потребно је прибавити посебне услове и сагласност надлежног Завода.**

МАРКОВС КАМЕ

БЕЛИ МОСТ

ДАША

ПАШИН КОНАК

Шекарник

БОРИНА КУЛА

ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ ВРАЊА

Врање је захваљујући географском положају простор различитих културних струјања, важно место културе нашег народа, а улепшавају га материјални и нематеријални трагови византијског, османског и српског наслеђа.

Урбано наслеђе Врања обухвата споменичко наслеђе изузетне културне вредности, првенствено стару балканску варошку архитектуру из 19. века, али и монументалне јавне зграде и грађанске зидане куће с почетка 20. века, затим старе фабричке зграде, складишта, транспортну инфраструктуру, канале и др., односно мање познато и схваћено наслеђе, које је свеprisутно и кохерентно са новим урбаним елементима које треба узети у обзир, као што је урбана изграђена форма - улице, јавни отворени простори, инсталације и сличне урбане инфраструктуре. Ово постојеће урбано подручје морало би бити схваћено и прихваћено као резултат историјске слојевитости културних и природних вредности (и атрибута), проширујући концепт историјског центра у шири урбани контекст.

Урбано наслеђе се односи на архитектонско-културно-историјске елементе унутар града који доприносе његовом идентитету и осећају места. Обухвата очување и заштиту историјских подручја, зграда и пејзажа који имају значај у одражавању прошлости града.

Урбано наслеђе би поред чисто правних оквира морало бити заштићено и политикама очувања како би се одржале његове вредности и интегритет. Оно игра кључну улогу утичући на осећај вредности и припадности. Сходно наведеном, навешћемо неколико кључних разлога зашто је културно наслеђе значајно:⁵³

⁵³ Giraud-Labelte, Claire & other (2017): Cultural heritage counts for Europe, Evropa Nostra Srbija, Beograd

1. Културно наслеђе **битно доприноси привлачности регија, градова, вароши и руралних области** кад је реч о спољним приватним улагањима, развијању културних креативних четврти, и окупљању талената и доласку индустријских грана са високом мобилношћу, подстичући тако и регионалну конкурентност у Европи и глобално.
2. Културно наслеђе **даје градовима или регионима специфичан идентитет** и утиче на стварање упечатљивих градских наратива који, заузврат, пружају основу за успешне маркетиншке стратегије усмерене на развој културног туризма и привлачење нових улагања.
3. Културно наслеђе **битно доприноси отварању радних места**, а ова област обухвата широк спектар послова, типова запослења и квалификација запослених: од грађевинских послова везаних за рестаурацију и одржавање, преко културног туризма, малих и средњих предузећа до стартап компанија, углавном у области креативних индустрија.
4. Културно наслеђе је **важан извор креативности и иновација**, стварајући нове идеје и решења, као и иновативне облике услуга – од дигитализације културних добара до употребе најновијих технологија виртуалне реалности са циљем интерпретирања историјских целина и грађевина, тако их чинећи доступним грађанима и свим посетиоцима.
5. Културно наслеђе **даје позитивне резултате када је у питању исплативост инвестиција** и важан је извор пореских прихода за власти, како кроз економске активности сектора везаних за баштину, тако и кроз посредне позитивне последице пројеката који се баве наслеђем и доводе до даљих улагања.
6. Културно наслеђе је **катализатор одрживе регенерације**.
7. Културно наслеђе је **део решења за климатске промене** са којима се свет суочава. На пример, кроз заштиту и ревитализацију историјских објеката велике енергетске ефикасности.
8. Културно наслеђе **доприноси квалитету живота**, дајући карактер и атмосферу градским четвртима, градовима и регијама Европе, чинећи их привлачним за живот, рад и обилазак, како за становнике и туристе, тако и за представнике креативних друштвених група.
9. Културно наслеђе **даје неопходни подстрек образовању и целоживотном учењу, бољем разумевању историје, као и осећању поноса и припадности**, те подстиче сарадњу и лични развој.
10. Културно наслеђе комбинује многе од горенаведених позитивних утицаја за стварање друштвеног капитала и кохезије заједница, пружајући оквире за учешће, анагажованост и интеграцију грађана.

Културно наслеђе дефинише идентитет и даје осећај припадности. Повезује се са прецима и пружа културни оквир који помаже да се разуме место у свету.

Историјска перспектива је јако битна јер културно наслеђе чува историјске наративе, омогућавајући човеку да учи из прошлости, да избегава понављање грешака и цени

напредак који је друштво постигло у одређеном времену. Веома је важно схватити историјски контекст у коме је неко градитељско дело настало.

Градитељско наслеђе Врања је сведочанство о богатству људске разноликости на овом простору и подсећа на важност поштовања различитих култура и традиција.

Приоритет је интегрисање вредности урбаног наслеђа и статуса његове угрожености у шири оквир развоја града. Ово захтева пажњу у планирању, пројектовању и реализацији развојних пројеката града. Све већи развојни притисак стога наглашава хитност разматрања на који начин би урбана конзервација и урбани развој требало да буду интегрисани. Интегрисање изграђеног наслеђа постојећег урбаног ткива и будућег развоја Врања требало би бити на начин да савремена употреба може да подржи даље постојање наслеђа које се у том погледу све више дефинише у смислу савремене употребе прошлости, као и садашњих потреба.

Планирање има моћ да обликује изграђено окружење и може да формира мост између изграђених ресурса наслеђа и развоја, посебно као адаптивне идеја поновне употребе/уравнотежене интеграције. Интегрисање очувања ресурса изграђеног наслеђа у урбано ткиво града даје изграђеном наслеђу савремену друштвену улогу!

Визија коју прати ова Студија је:

Врање ће се и надаље развијати у складу са најбољим примерима европске праксе, градећи савремену и квалитетну архитектуру, која поштује сво сачувано наслеђе и према њему се односи са највећом могућом пажњом. У савременом ткиву града, поред модерних зграда и комуникација, стара врањанска кућа сигурно ће блистати као драгуљ, стари делови града са улицама и јавним просторима биће уређени у складу са историјским подацима, према историјским моделима, уз додавање аутохтоних врста зеленила. Са тако истакнутим и поштованим наслеђем Врање ће имати одакле да напаја своје савремено стваралаштво и справом да носи крилатицу **ВРАЊЕ ИМА ДУШУ.**

Док изазови предстоје и даље постоје, Завод за заштиту споменика културе Ниш, појединци, локална заједница и градска управа морају заједно да раде на заштити, очувању и презентацији непокретног културног наслеђа.

НЕПОКРЕТНА КУЛТУРНА ДОБРА НА ОБРАЂИВАНОМ ПОДРУЧЈУ - ПГР ВРАЊЕ ЗОНА 1

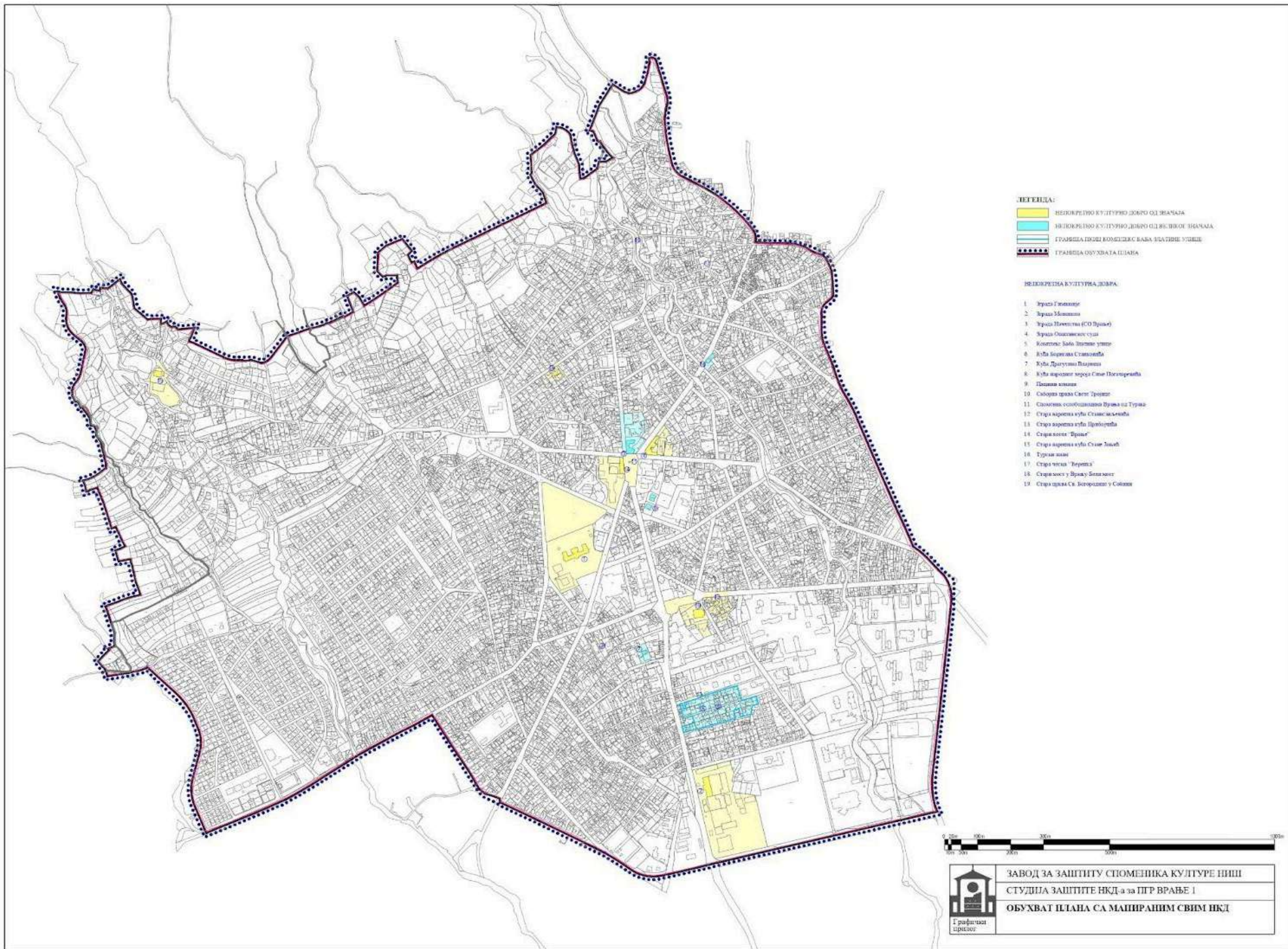
Урбана структура Врања садржи, поред осталог, и градитељско наслеђе које сведочи о друштвено економском развоју и неимарским думетима у прошлости насеља. Као вишеслојна историјска и културна баштина непокретна културна добра чувају се и уграђују у развојне перспективе посебним третманом у просторној планској документацији.

Бели мост (фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024)

Према члановима 14, 15, 16, 17, 18 и 19 Закона о културном наслеђу („Службени гласник РС”, број 129/21) у групу непокретних културних добара спадају: **културни предели, споменици културе, просторне културно - историјске целине, археолошка налазишта и знаменита места**. Набројана културна добра утврђују се и проглашавају **Одлукама** надлежних органа и штите се одредбама поменутог Закона. Добра под претходном заштитом и добра која уживају претходну заштиту штите се истим Законом. Заштићена околина непокретних културних добара, добара под претходном заштитом и добара која уживају претходну заштиту, у погледу предузимања мера заштите и свих других интервенција, има исти третман као и заштићена непокретна културна добра. Непокретна културна добра и добра која уживају претходну заштиту не смеју се уништити или оштетити, нити се без сагласности у складу са Законом о културним добрима, може мењати њихов изглед, својство или намена.

На подручју обухваћеном Планом налазе се утврђена непокретна културна добра за које је пре сваке интервенције потребно прибавити претходне конзерваторске услове од надлежне институције заштите.

- ЛЕГЕНДА:**
- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД ЗНАЧАЈА
 - НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД БЕДНОГ ЗНАЧАЈА
 - ГРАНИЦА ПЛОШ КОМПЛЕКСА ВАЖАЈАТИВЕ УЛИЦЕ
 - ГРАНИЦА ОБУХВАТА ПЛАНА

НЕПОКРЕТНА КУЛТУРНА ДОБРА

1. Зграда Гимназије
2. Зграда Монастира
3. Зграда Поклоника (СО Брање)
4. Зграда Општинског суда
5. Комплекс Бабо Штепане улице
6. Кућа Београдца Станковића
7. Кућа Драгутина Влајића
8. Кућа народног хероја Симе Поповића
9. Пашини аман
10. Собора преко Свете Тројице
11. Споменик ослободилаца Београда на Тргу
12. Стара варошка кућа Станковића
13. Стара варошка кућа Црвеновића
14. Стара кућа "Брање"
15. Стара варошка кућа Станковић
16. Турски манастир
17. Стара кућа "Берета"
18. Стариност у Врху Београдца
19. Стара црква Св. Богородице у Собани

Градски
институт

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД-а за ПГР ВРАЊЕ 1
ОБУХВАТ ПЛАНА СА МАШИРАНИМ СВИМ НКД

1. **Саборна црква Свете Тројице**, Ул. Доситејева бр. 5, на к.п. бр. 6609/1 К.О. Врање I.

Заштићена је на основу Одлука Владе Републике Србије број 05 број 633-1530/98-18 од 2001. године ("Службени гласник Републике Србије" број 32/2001).

Категорисана за непокретно културно добро - споменик културе.

Саборна црква Св. Тројице (фото: ЗЗСКНиш, А. Никшић, 2024)

Првобитна црква Свете Тројице у Врању изграђена је од 1837. године (прикупљањем прилога), а стављена је под кров 1841. године. После буне локалних Турака и Арнаута, за Спасовдан 1843. године, црква је срушена. На темељима срушене цркве је од 1858. -- 1860. године сазидана нова црква. Саборна црква св. Тројице у Врању је тробродна базилика са три полигоналне апсиде на источној страни и тремом дуж западне, северне и јужне стране. Изнад аркадног дела трема надзидана је галерија. Унутрашњи простор је подељен витким стубовима који носе полукружне лукове на три брода. Средњи, највећи, надвишен је са три куполе, док су бочни бродови засведени сегментним сводовима. Горње површине наоса живописао је 1859. године зограф Емануел Исаковић. Богато изрезбарену иконостасну преграду осликалу су 1859-60. године зографи Дичо, Вене и Зафир. Споменик културе, изведен у српско-византијском стилу са елементима барокне и оријенталне уметности, заузима запажено место у развоју националне уметности ослоњене како на традицију српске средњовековне архитектуре, тако и на модерна европска струјања. Списак покретних добара од посебног културног и историјског значаја која се налазе у Саборној цркви Св. Тројице у Врању чува се у Саборној цркви Св. Тројице у Врању.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

- 1) очување изворног изгледа спољашње архитектуре и ентеријера, хоризонталног и вертикалног габарита, облика и нагиба крова, свих конструктивних и декоративних елемената, оригиналних материјала, функционалних карактеристика и оригиналних натписа;
- 2) ажурно праћење стања и одржавања конструктивно-статичког система, кровног покривача, свих фасада, ентеријера и исправности инсталација у споменику културе;
- 3) забрана радова који могу угрозити статичку безбедност споменика културе;
- 4) изградња инфраструктуре дозвољена је само уз претходно обезбеђење заштитних археолошких ископавања и адекватне презентације налаза;
- 5) редовно одржавање споменика културе;

2. **Стара црква Св. Богородице у Собини**, Ул. Хаџи Томина бр. 47, на катастарској парцели број 3438 К.О. Врање I.

Заштићен је на основу Одлука СО Врање број 633-4/86-04 од 30.06.1986. године ("Службени лист општине Врање" број 10 од 01.07.1986. год).

Категорисана за непокретно културно добро - споменик културе.

Саборна црква Св. Тројице (извор: ISNKD)

Црква се налази на сеоском гробљу у Собини, грађена је 1826. године, а обнављана 1925. Грађена је као тробродна базилика, правоугаоне основе са савремено грађеном припратом, и највероватније накнадно дозиданим тремом, који се пружа дуж јужне и делом западне стране. Изнад припрате је галерија са полукружном избаченом певницом. На истоку је мања полукружна апсида. Црква је грађен масивно, са пуним зидовима од меког, fino обрађеног камена, са узаним спојницама и профилисаним венцем. Таваница је од дрвених греда које су у простору наоса системом аркада ослоњене на два реда дрвених стубова. Унутрашњот објекта је малтерисана, а у делу наоса се сачувао слој живописа. Иконостас је грађен од профилисаног дрвета, а сачувана су три реда икона. Код јужних врата наоса, поред профилације налазе се фигурални флорални елементи. Изнад врата се налази камена плоча са натписом о времену градње и обнове цркве, а са бочних страна су сачуване две фреске. Посебно богато је обрађена фасада на делу апсиде са флоралном, фигуралном и геометријском орнаментиком у камену.

3. **Зграда Гимназије**, Ул. Партизанска бр. 12, на к.п. бр. 5005/3 К.О. Врање I.

Заштићена је на основу Одлуке Владе Републике Србије број 633-3153/97-16 од 08. 08. 1997. године („Службени гласник Републике Србије“ број 39 од 05.09.1997. год).

Категорисана за непокретно културно добро - споменик културе.

Зграда Гимназије (фото: ЗЗСКНиш, А. Никшић, 2024)

Зграда Гимназије је репрезентативна, монументална школска зграда, подигнута у периоду од 1931. до 1933. године, према пројекту израђеном у Министарству грађевина 1927. године. Састоји се из сутерена, високог приземља, два спрата и поткровља и симетричне је основе. Главна фасада има ризалитно истакнути средишњи троспратни део и плитко истурене ризалите подужих трактова. Еклектичко композиционо решење грађевине је настало ста- пањем различитих архитектонских елеманта традиционалних и савремених стилова. Зграда је академски конципована (хоризотална троделна подела зона фасада, наглашена симетричност, подеони венци, балкони на конзолама са оградом од балустера), има пластичне и декоративне елементе националног средњовековног наслеђа (залучени портал, рашчлањен паровима кратких прислоњених стубова који фланкирају лучну нишу) и народне неимарске традиције (четвороводни кров, истакнуте стрехе, истурени високи димњаци), док се продор модерних архитектонских схватања уочава у доминацији широких безорнаменталних површина у хоризонталном ритму низа правоугаоних прозора на спратовима. У посебним квадратним пољима између другог и трећег спрата главног средишњег ризалита постављено је седам медаљона са рељефним попрсјима: Вука Караџића, Светог Саве, Боре Станковића, Ивана Мажуранића, Франце Прешерна, Ивана Гундулића и Петра Петровића Његоша, рад академског вајара Марка Брежанина, чиме је потенциран југословенски карактер савременог школског система у Србији.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Утврђују се следеће мере заштите споменика културе:

- 1) очување изворног изгледа спољашње архитектуре и ентеријера, хоризонталног и вертикалног габарита, облика и нагиба крова, свих конструктивних и декоративних елемената, оригиналних материјала, функционалних карактеристика и оригиналних натписа;
- 2) ажурно праћење стања и одржавање конструктивно-статичког система, кровног покривача, свих фасада, ентеријера и исправности инсталација у споменику културе;
- 3) забрана преправки, доградње и надградње;
- 4) забрана промене намене;
- 5) забрана радова који могу угрозити статичку безбедност споменика културе.

Утврђују се следеће мере заштите заштићене околине споменика културе:

- 1) забрана градње и постављања трајних или привремених објеката који својом наменом, волуменом габарита по висини и облику могу угрозити или деградирати споменик културе и његову заштићену околину;
- 2) забрана градње грађевина који нису у функцији споменика културе;
- 3) забрана постављања покретних тезги, киоска и других привремених објеката унутар заштићене околине;
- 4) забрана промене намене или коришћења заштићене околине, која би угрозила споменик културе или његову заштићену околину;
- 5) дужност корисника да уређује зеленило и негује декоративну флору;
- 6) урбанистичко и комунално уређење, хортикултурно опремање и одржавање простора заштићене околине у функцији споменика културе;
- 7) забрана просипања, одлагања, складиштења и привременог или трајног депоновања отпадних и штетних материја – хемијски агресивних, експлозивних, отровних, радиоактивних.

4. **Зграда Монопола**, Ул. Краља Стефана Првовенчаног бр. 209, на к.п. бр. 6829/1 К.О. Врање I.

Заштићена је на основу Одлука СО Врање број 635-5/87-04 од 27.05.1987. године ("Службени лист општине Врање" број 5 од 06.06.1987. год)

Категорисана за непокретно културно добро - споменик културе.

Зграда Дуванске индустрије (извор: ISNKD)

Зграда Монопола грађена је као магацински објекат за потребе стоваришта непрерађеног дувана. Подигнута је око 1909. године према пројекту непознатог архитекте. Грађена је масивно по систему градње индустријских магацина у опеци са међуспратном конструкцијом која није видљива, обложеном у нивоу плафона даскама и присутним гвозденим стубовима груписаним у два низа који омогућава преношење од међуспратне конструкције наниже. Сама грађевина у основи решена је симетрично, што долази до пуног изражаја и на њеној спољној фасади, обрађеној са пиластрима између прозорских отвора у фугованој опеци. Симетричност зграде наглашена је средишњим ризалитом у чијем је саставу решена и улазна партија, а који се елевационо завршава атиком, обогаћеном елементима првостепене пластике. Кров зграде решен је под благим нагибом и покривен лимом, по систему правилног четвороводног. Архитектонском ефекту старе зграде доприноси и дворишна ограда изведена од масивних стубова са декоративним елементима и гвозденим профилима.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Носилац права, одговорности и обавеза у погледу коришћења, управљања и располагања културним добрима, нема права да користи и употребљава културно добро у сврхе које нису у складу са његовом природом, наменом и значајем, нити да руши, преправља, презиђује или врши било какве радове које могу довести до оштећења културног добра или нарушити његова својства.

Власник и носилац права, обавеза и одговорности из претходног пасуса дужан је са изузетном пажњом чува, одржава културно добро и спроводи утврђене мере заштите и да неодложно обавештава Завод за заштиту споменика културе Ниш и надлежну службу Града Врање о правним и физичким променама насталим у вези са културним добром.

Зграда Дуванске индустрије (извор: старе разгледнице)

5. **Зграда Начелства (СО Врање),** Ул. Краља Александра Карађорђевића бр.2, на к.п. бр. 2418 К.О. Врање I.

Заштићена је на основу Одлука СО Врање број 633-5/86-04 од 30.06.1986. године ("Службени лист општине Врање" број 10 од 01.07.1986. год).

Категорисана за непокретно културно добро - споменик културе од великог значаја за РС на основу Одлуке о категоризацији Службени гласник СРС број 47 од 5. децембра 1987. године ("Службени гласник Социјалистичке Републике Србије" број 47/87)

Зграда Начелства (извор: ISNKD)

Зграда је изведена 1908. године према пројекту архитекте Петра Ј. Поповића (1873-1945) за потребе администрације Окружног начелства у Врању. Њен положај на углу улица условио је асиметрично решење основе. Монументални угаони ризалит са издигнутим главним улазом посебно је наглашен и на њега се наслањају бочни трактови (различитих основа и димензија условљених обликом парцеле). Има подрум (сутерен), приземље и спрат. Зграда је академски компонована. У декоративној и пластичној обради фасада подражавање византијског грађења и доминантни мотиви преузети су из моравске школе (полихромна обрада постигнута наизменичним смењивањем трака у малтеру и редова фасадних опека, розете, лучни отвори, рељефне траке од теракоте, полуколонете, венци, преплети). Унутрашњи простор решен је функционално. У средишњем делу је улазни хол са монументалним степеништем које води до свечане сале на спрату и из кога полазе ходници за бочне трактове дуж којих су канцеларије. Декоративна обрада ентеријера, инспирисана српским средњим веком, била је најбогатија у свечаној сали, улазном холу и на декоративним парапетима степенишне оgrade хола - штуко декорација, профилација, полихромија, плафонске површине са украсним бордурама и секо сцене Паје Јовановића и Уроша Предића са темама из националне историје. Конзерватоски радови су завршени 1997. године.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Носилац права, одговорности и обавеза у погледу коришћења, управљања и располагања културним добрима, нема права да користи и употребљава културно добро у сврхе које нису у складу са његовом природом, наменом и значајем, нити да руши, преправља, презиђује или врши било какве радове које могу довести до ошећења културног добра или нарушити његова својства.

Град Врање је као власник и носилац права, обавеза и одговорности из претходног пасуса дужан да са изузетном пажњом чува, одржава културно добро и спроводи утврђене мере заштите и да неодложно обавештава Завод за заштиту споменика културе Ниш о правним и физичким променама насталим у вези са културним добром.

Зграда Начелства током изградње (извор: Vranje - Stare slike)

6. **Зграда Општинског суда**, Ул.Краља Милана бр.2, на к.п. бр. 5222 К.О. Врање I.

Заштићена је на основу Одлука Владе Републике Србије број 633-3153/97-20 од 08.08.1997. године („Службени гласник Републике Србије“ број 39 од 05.09.1997. год). Категорисана за непокретно културно добро - споменик културе.

Зграда Општинског суда (извор: ISNKD)

Грађена за потребе Округног суда у Врању, данас има функцију Општинског и Среског суда, а саграђена је 1907. године према пројекту Светозара Јовановића старијег. У свом првобитном склопу зграда је саграђена као приземна угаона грађевина са асиметрично решеним уличним траковима у односу на угао зграде, широко засеченог угаоног тракта. У оквиру угаоног тракта решена је била судска дворана, тако да је све ово имало свог одраза и на силуету зграде са издигнутим завршним венцем, богатије наглашеном угаоном кровном атиком и кровним надвиђењем на самом углу. У спољашњој архитектури преовлађују утицаји еклектичког ренесанса што се одражава како у односу на пропорције екстеријера тако и у односу на другостепену пластику са фасадном декорацијом решеном у оквиру венаца, тимпанона, угаоних и међупрозорских пуластера, партија са низовима балустера на делу кровних атика. Након Другог светског рата дозидан је спрат, тако да се главни улаз за разлику од првобитног решења, сада одвија у оквиру угаоног тракта, у чијем је саставу и улазни вестибл заједно са степенишним простором.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

- 1) очување изворног изгледа спољашње архитектуре и ентеријера, хоризонталног и вертикалног габарита, облика и нагиба крова, свих конструктивних и декоративних елемената, оригиналних материјала, функционалних карактеристика и оригиналних натписа;
- 2) ажурно праћење стања и одржавање конструктивно-статичког система, кровног покривача, свих фасада, ентеријера и исправности инсталација у споменику културе;
- 3) забрана преправки, доградње и надградње;
- 4) забрана промене намене;
- 5) забрана радова који могу угрозити статичку безбедност споменика културе.

Зграда општинског суда пре доградње (извор: старе разгледнице, Vranje - Stare slike)

Зграда општинског суда (извор: ЗЗСК Ниш, М. Војиновић)

7. **Стари хотел “Врање”**, Ул. Трг Републике бр.2-6, на к.п. бр. 5220 К.О. Врање I.

Заштићен је на основу Одлука Владе Републике Србије број 633-3153/97-14 од 08.08.1997. године (Службени гласник Републике Србије“ број 39 од 05.09.1997. год).

Категорисан за непокретно културно добро - споменик културе.

Зграда Старог хотела “Врање” (извор: ISNKD)

Згада старог хотела „Врање“ поседује локацију у оквиру централног градског језгра, на Тргу Републике и са угаоним решењем у односу на Улицу Народног хероја, на катастарској парцели 5220 КО Врање. Саграђена је 1892. године. Споменик културе је грађевина подужне основе са приземљем и спратом, подигнута 1892. године за хотел, залагањем Јанче Јовановића Балџије, тадашњег председника врањанске општине. Асиметрично решење условило је пад терена, чему је прилагођен распоред просторија (угаони део са рестораном је приземан, а наглашени ризалит са улазом има приземље и спрат, као и део тракта у наставку са радњама у приземљу и хотелским собама на спрату). Овај споменик културе је репрезентативни пример градске архитектуре с краја XIX века у Врању, у коме су се одвијали значајни културни догађаји који су унапредили јавни живот у граду између два рата. Зграда старог хотела „Врање“ је спратна зграда висине П+1 композиционо наглашен по дужини основе са правцем север југ. Главни ризалит са улазним простором стоји асиметрично у односу на корпус грађевине, а по вертикали је наглашен кровном атиком фланкираном са стране стубићима у виду кула, што представља специфично решење. На самој атици стоји исписана 1892. година. На јужној фасади грађевине у спратном делу прозорска поља уоквирују пиласстри, а поред парапетног појаса са континуално израженим парапетним венцем истиче се завршни венац обрађен веома декоративно. Овако решен завршни венац у целини, простире се целом дужином грађевине. Сам венац изражен је масивно, са распоређеним декоративним конзолама и плитко изведеним фризом.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

- 1) враћање изворног изгледа приземном крилу зграде, у коме је смештен ресторан;
- 2) очување изворног изгледа спољашње архитектуре и ентеријера, хоризонталног и вертикалног габарита, облика и нагиба крова, свих конструктивних и декоративних елемената, оригиналних материјала, функционалних карактеристика и оригиналних натписа;
- 3) ажурно праћење стања и одржавање конструктивно-статичког система, кровног покривача, свих фасада, ентеријера и исправности инсталација у споменику културе;
- 4) забрана преправки, доградње и надграђе;
- 5) забрана промене намене;
- 6) забрана радова који могу угрозити статичку безбедност споменика културе.

Зграда Старог хотела "Врање" (извор: Vranje - Stare slike)

8. **Споменик ослободиоцима Врања од Турака**, Ул. Трг Републике, на к.п. бр. 5221 К.О. Врање I.

Заштићен је на основу Одлука СО Врање број 633-6/87-04 од 27.05.1987. године (Службени лист општине Врање број 5 од 06.06.1987. год.).

Категорисан за непокретно културно добро - споменик културе.

У центру Врања у парковском простору испод зграде градске скупштине, постављен је 7. маја 1903. године, поводом 25 годишњице ослобођења Врања од Турака. На постаменту који се према врху сужава постављена је бронзана фигура српског ратника у природној величини, са мањим топом крај ногу. Ратник је у шињелу и шајкачи, са уздигнутом десном руком у којој је застава, а лева, сада поломљена до лакта држала је пушку. Споменик је рад Симеона Роксандића. На спомен плочи у постољу споменика уклесана су имена палих ратника за ослобођење од Турака: 7 подофицира, 36 војника и 79 добровољаца. Записано је такође и коме је споменик посвећен. Овај споменик који мештани зову „чика Мита“, Бугари су 1916. године оборили и некуд однели. Роксандић је начинио копију „чика Мите“ и поново је постављена 28. јуна 1929. године. Трећи пут страда за време Другог светског рата када су га Немци порушили. Оштећеног ратника мештани су сачували и после рата 1946. године поново су га поставили, овог пута без леве руке и пушке.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Носилац права, одговорности и обавеза у погледу коришћења, управљања и располагања културним добрима, нема права да користи и употребљава културно добро у сврхе које нису у складу са његовом природом, наменом и значајем, нити да руши, преправља, презиђује или врши било какве радове које могу довести до ошећења културног добра или нарушити његова својства.

Власник и носилац права, обавеза и одговорности из претходног пасуса дужан је са изузетном пажњом чува, одржава културно добро и спроводи утврђене мере заштите и да неодложно обавештава Завод за заштиту споменика културе Ниш и надлежну службу Града Врање о правним и физичким променама насталим у вези са културним добром.

9. **Пашини конаци**, Ул. Пионирска бр.1 и бр.3, на к.п. бр. 5423 и 5415 К.О. Врање I.
Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС број 185/49 од 02.02.1949. године.
Категорисани за непокретно културно добро - споменик културе од великог значаја за РС на основу Одлуке о категоризацији Службени гласник СРС број 14 од 7. априла 1979. године ("Службени гласник Социјалистичке Републике Србије" број 14/79)

Пашини конаци, селамлук (фото: ЗЗСКНиш, А. Никшић, 2024)

У самом центру Врања налазе се две турске зграде које је око 1765. подигао Раиф - бег Џинић. Једна од њих, селамлук, служила је за становање паши и његовој мушкој пратњи, а друга, харемлук, за становање пашиних жена. Зграда селамлука се налази поред улице, а зграда харемлука иза ње, у дворишту. Обе зграде су подигнуте у бондручном конструктивном систему са испуном од опеке, облепљене блатом и окречене. Оне представљају репрезентативне примере старе градске балканске куће симетричног типа, са јако истуреном стрехом. У приземљу и на спрату имају велике холове неправилних облика, повезане правим, врло стрмим степеницама. Из холова се улази у простране собе које се греју из оцаклије смештене између њих. Све собе имају богато декорисане таванице у дрвету, међу којима се особито истиче она у згради харемлука. Од 1881. до 1932. у овим коначима је била смештена најпре гимназија, затим општина, а од 1964. Народни музеј.

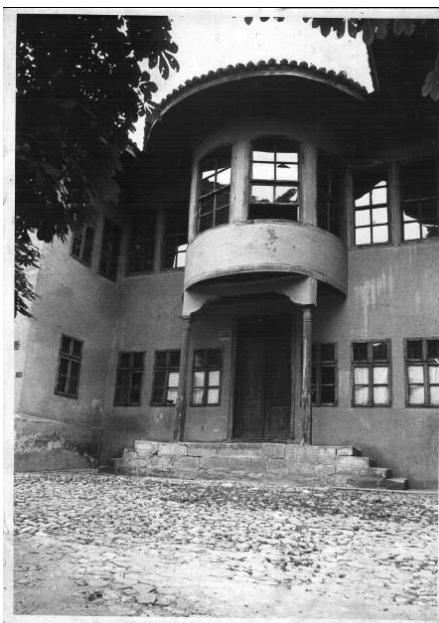
МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Носилац права, одговорности и обавеза у погледу коришћења, управљања и располагања културним добрима, нема права да користи и употребљава културно добро у сврхе које нису

у складу са његовом природом, наменом и значајем, нити да руши, преправља, презиђује или врши било какве радове које могу довести до ошећења културног добра или нарушити његова својства. Власник и носилац права, обавеза и одговорности из претходног пасуса дужан је са изузетном пажњом чува, одржава културно добро и спроводи утврђене мере заштите и да неодложно обавештава Завод за заштиту споменика културе Ниш и надлежну службу Града Врање о правним и физичким променама насталим у вези са културним добром.

Пашини конаци, селамлук (извор: Народни музеј Врање)

Пашини конаци, харемлук (фото: старе разгледнице и ЗСКСНиш, Ј. Шурдиловић, 1980)

10. Кућа Борисава Станковића, Ул. Баба Златина бр. 9, на к.п. бр. 6681 К.О. Врање I.

Заштићена је на основу Решења Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС број 196/50 од 02.03.1950. године.

Категорисана за непокретно културно добро - споменик културе од великог значаја за РС на основу Одлука о категоризацији Службени гласник СРС број 14 од 7. априла 1979. године ("Службени гласник Социјалистичке Републике Србије" број 14/79).

Кућа у којој се родио књижевник Борисав Станковић (1875-1927. Београд), налази се у Баба Златиној улици бр. 7, у некадашњој Доњој мали, на плацу који је купила Борина баба по којој је улица и добила име. Подигнута је 1855. као четвороделна кућа са отвореним тремом и до-ксом под којим је улаз у подрум. Грађена је у бондруку са испуном од чатме, крова покривеног ћерамидом. Као варијанта развијене моравске куће које су ницале по варошима Поморавља и источне Србије, она представља вредан споменик народног градитељства. После конзерваторско рестаураторских радова, изведених 1966, у њој је смештен Музеј Боре Станковића. Одгојен у бабиној кући, без рано умрлих родитеља, Бора је остао привржен времену и средини коју је памтио из детињства или бабинић казивања приказавши је искрено и непоштедно. Појединац и његова судбина у вртлогу исконског љубавног нагона и варљивог материјалног и друштвеног статуса, заоденут патријархалним моралом са крутим забранама и ограничењима, у средишту су свих збивања његовог дела.

Међу српским реалистима изра-зит регионалиста по тематици, он је по психологији ликова, поступку и стилу један од зачетника наше модерне прозе.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Носилац права, одговорности и обавеза у погледу коришћења, управљања и располагања културним добрима (Народни музеј Врање), нема права да користи и употребљава културно добро у сврхе које нису у складу са његовом природом, наменом и значајем, нити да руши, преправља, презиђује или врши било какве радове које могу довести до оштећења културног добра или нарушити његова својства.

Власник и носилац права, обавеза и одговорности из претходног пасуса дужан је са изузетном пажњом чува, одржава културно добро и спроводи утврђене мере заштите и да неодложно обавештава Завод за заштиту споменика културе Ниш и надлежну службу Града Врање о правним и физичким променама насталим у вези са културним добром.

11. **Стара варошка кућа Прибојчића**, Ул. Оца Јустина Поповића 6, на к.п. бр. 6680/1 и 6680/2 К.О. Врање I.

Заштићена је на основу Одлука СО Врање број 633-6/86-04 од 30.06.1986. године (Службени лист општине Врање" број 10 од 01.07.1986. год).

Категорисана за непокретно културно добро - споменик културе.

Стара варошка стамбена кућа Доброг Прибојчића саграђена је око 1880. године. Грађена је као слободна кућа који се својом северном фасадом ослања непосредно на улицу, а својом јужном са доксом и стамбеним просторијама оријентисан непосредно према дворишту у правцу југа. Састоји се из подрума, зиданог у камену са тремом "ајетом" испод доксата, са кога се десно улази у подрум –"избу". Једним улазом у приземљу, пролазећи кроз кујну у којој се налази сачувано старо огњиште, улази се у ниску собу у којој је некада спавало више укућана. Из трема се дрвеним степеницама „басамацима“ пење на спрат, одакле се улази на мало издигнут доксам са оградом, који на фасади према дворишту заузима средишње место. Стреха око куће је са карактеристичним широким испустом. На горњем спрату су још четири собе груписане симетрично у односу на предсобље. Зидови горње етаже грађени су у бондруку а кров четвороводан покривен ћерамидом.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Носилац права, одговорности и обавеза у погледу коришћења, управљања и располагања културним добрима, нема права да користи и употребљава културно добро у сврхе које нису у складу са његовом природом, наменом и значајем, нити да руши, преправља, презиђује или врши било какве радове које могу довести до оштећења културног добра или нарушити његова својства.

Власник и носилац права, обавеза и одговорности из претходног пасуса дужан је са изузетном пажњом чува, одржава културно добро и спроводи утврђене мере заштите и да неодложно обавештава Завод за заштиту споменика културе Ниш и надлежну службу Града Врање о правним и физичким променама насталим у вези са културним добром.

12. **Кућа Драгутина Влајинца**, Ул. Генерала Белимарковића бр. 4б, на к.п. бр. 7376, 7375 и 7377 К.О. Врање I.

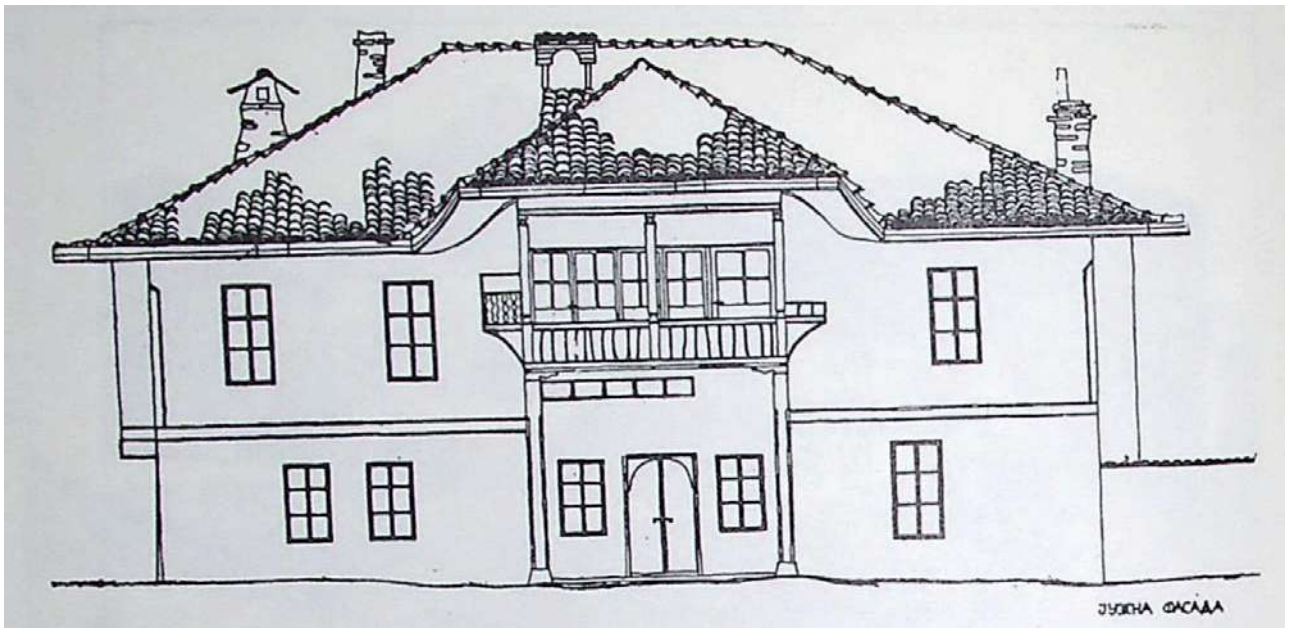
Заштићена је на основу Решење Републичког завода за заштиту споменика културе у Београду број 169/2 од 07.09.1965. године.

Категорисана за непокретно културно добро - споменик културе од великог значаја за РС на основу Одлука о категоризацији Службени гласник СРС број 28 од 21. јула 1983 године ("Службени гласник Социјалистичке Републике Србије" број 28/83).

У градском језгру Врања налази се стамбена зграда коју је 1848. године подигао Јања Влајинац, што се види према натпису изнад улаза на докату. Освећење куће је извршено 1859. године. Саграђена је без подрума, са приземљем и спратом тако да је приземни део озидан од масивног камена, а спрат у бондручном конструктивном систему са испуном од набоја и ћерпича. Вишесливни кров је покривен ћерамидом и на њему се налази једна баца и пет димњака. У већини просторија, у неким дуж целих зидова, првобитно су се налазили долапи. У приземном делу зграде била је смештена кухиња са отвореним огњиштем и амамциком. Од првобитно богатог ентеријера ове куће сачувани су само делови долапа као и једноставно украшена таваница у једној од соба.

Влајинчева кућа представља карактеристичан пример грађанске архитектуре настале у првој половини 19. века у Врању.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Носилац права, одговорности и обавеза у погледу коришћења, управљања и располагања културним добрима, нема права да користи и употребљава културно добро у сврхе које нису у складу са његовом природом, наменом и значајем, нити да руши, преправља, презиђује или врши било какве радове које могу довести до оштећења културног добра или нарушити његова својства.

Власник и носилац права, обавеза и одговорности из претходног пасуса дужан је са изузетном пажњом чува, одржава културно добро и спроводи утврђене мере заштите и да неодложно обавештава Завод за заштиту споменика културе Ниш и надлежну службу Града Врање о правним и физичким променама насталим у вези са културним добром.

13. Стара варошка кућа Станисављевића, Ул. Боре Станковића б, на к.п. бр. 6601 К.О. Врање I.

Заштићена је на основу Одлука СО Врање број 633-7/86-04 од 30.06.1986. године (Службени лист општине Врање" број 10 од 01.07.1986. год).

Категорисана за непокретно културно добро - споменик културе.

Стара варошка кућа је према градитељским одликама саграђена је у другој половини 19. века. Кров је четвороводан покривен ћерамидом и има знатно истурену стреху са дашчаним опшивом. Распоред просторија у обе етаже је углавном идентичан, са великим предсобљем у средишту основе, и по два просторијама за становање лево и десно. На самом докату постоји очувана украсна таваница са розетом, док је у предсобљу очуван мањи долап. У гостињској соби горње етаже очувана је украсна дрвена таваница са пољем у виду осмоугаоника и орнаментисна розета у средини, обрађена на четири угаоне стране елементима у виду троугла. И у суседној просторији сачувана је дрвена украсна таваница са осмоугаоном розетом, док су у остаслим просторијама плафони од шшашавца или малтерисани.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Носилац права, одговорности и обавеза у погледу коришћења, управљања и располагања културним добрима, нема права да користи и употребљава културно добро у сврхе које нису у складу са његовом природом, наменом и значајем, нити да руши, преправља, презиђује или врши било какве радове које могу довести до ошећења културног добра или нарушити његова својства.

Власник и носилац права, обавеза и одговорности из претходног пасуса дужан је са изузетном пажњом чува, одржава културно добро и спроводи утврђене мере заштите и да неодложно обавештава Завод за заштиту споменика културе Ниш и надлежну службу Града Врање о правним и физичким променама насталим у вези са културним добром.

14. Кућа народног хероја Симе Погачаревића, Ул. Београдска бр. 49, на к.п. бр. 7433 К.О. Врање I.

Заштићена је на основу Решења Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС број 850/49 од 10.06.1949. године.

Категорисана за непокретно културно добро - споменик културе.

Приземна кућа мањих димензија, скромнијег изгледа у којој је живео народни херој Сима Погачаревић са својим родитељима и сестром, налази се у улици Максима Горког број 35, у Врању. Ова троређна кућа зидана је у нижим деловима темеља каменом а навише опеком, подигнута је између два светска рата. Кућа је врло једноставна без значајних архитектонских елемената са кровним покривачем на четири воде на којем је стављен цреп. У кући родитеља народног хероја Симе Погачаревића још пред други светски рат, а нарочито и чешће у току рата одржавани су састанци месне партијске организације. У овој кући су доношене одлуке о организовању група за диверзије и саботаже, умножавани су летци Покрајинског и Централног комитета партије, скупљано оружје, муниција, одећа и обућа, храна и санитарски материјал. Значај је да је у кући народног хероја Симе Погачаревића донета одлука о формирању Врањског партизанског одреда што је и обележено спомен плочом.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Носилац права, одговорности и обавеза у погледу коришћења, управљања и располагања културним добрима, нема права да користи и употребљава културно добро у сврхе које нису у складу са његовом природом, наменом и значајем, нити да руши, преправља, презиђује или врши било какве радове које могу довести до ошећења културног добра или нарушити његова својства.

Власник и носилац права, обавеза и одговорности из претходног пасуса дужан је са изузетном пажњом чува, одржава културно добро и спроводи утврђене мере заштите и да неодложно обавештава Завод за заштиту споменика културе Ниш и надлежну службу Града Брање о правним и физичким променама насталим у вези са културним добром.

15. Стара варошка кућа Стане Јањић, Ул. Др Копше бр.17, на к.п. бр. 2662 К.О. Врање I.

Заштићена је на основу Одлука СО Врање број 633-8/86-04 од 30.06.1986. године (Службени лист општине Врање" број 10 од 01.07.1986. год.).

Категорисана за непокретно културно добро - споменик културе.

Грађена је као слободан објекат са свих страна у склопу пространог дворишта. Главна фасада је орјентисана ка југу са стамбеним просторијама и доксом у самом средишту. Састоји се из подрума зиданог у камену, и високог приземља у бондручној конструкцији, док је кров четвороводан, покривен ћерамидом и има знатно истурену страну, опшивену даскама. Највећу вредност у ентеријеру представља добро очувана дрвена таваница у гостињској соби са централном розетом и богатом орнаментиком која има спиралне преплете. Занимљива је и таваница полигоналног облика у отвореном чардаку, са кружном розетом, а у предсобљу, као и у осталим просторијама за становање плафони су од шашавца. Све ово је у духу орјенталне декорације, што говори да је грађена за муслиманску породицу. Кућа Стане Јакић редак је пример старих варошких раскошних кућа са орјенталним обележјем.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Носилац права, одговорности и обавеза у погледу коришћења, управљања и располагања културним добрима, нема права да користи и употребљава културно добро у сврхе које нису у складу са његовом природом, наменом и значајем, нити да руши, преправља, презиђује

или врши било какве радове које могу довести до ошећења културног добра или нарушити његова својства.

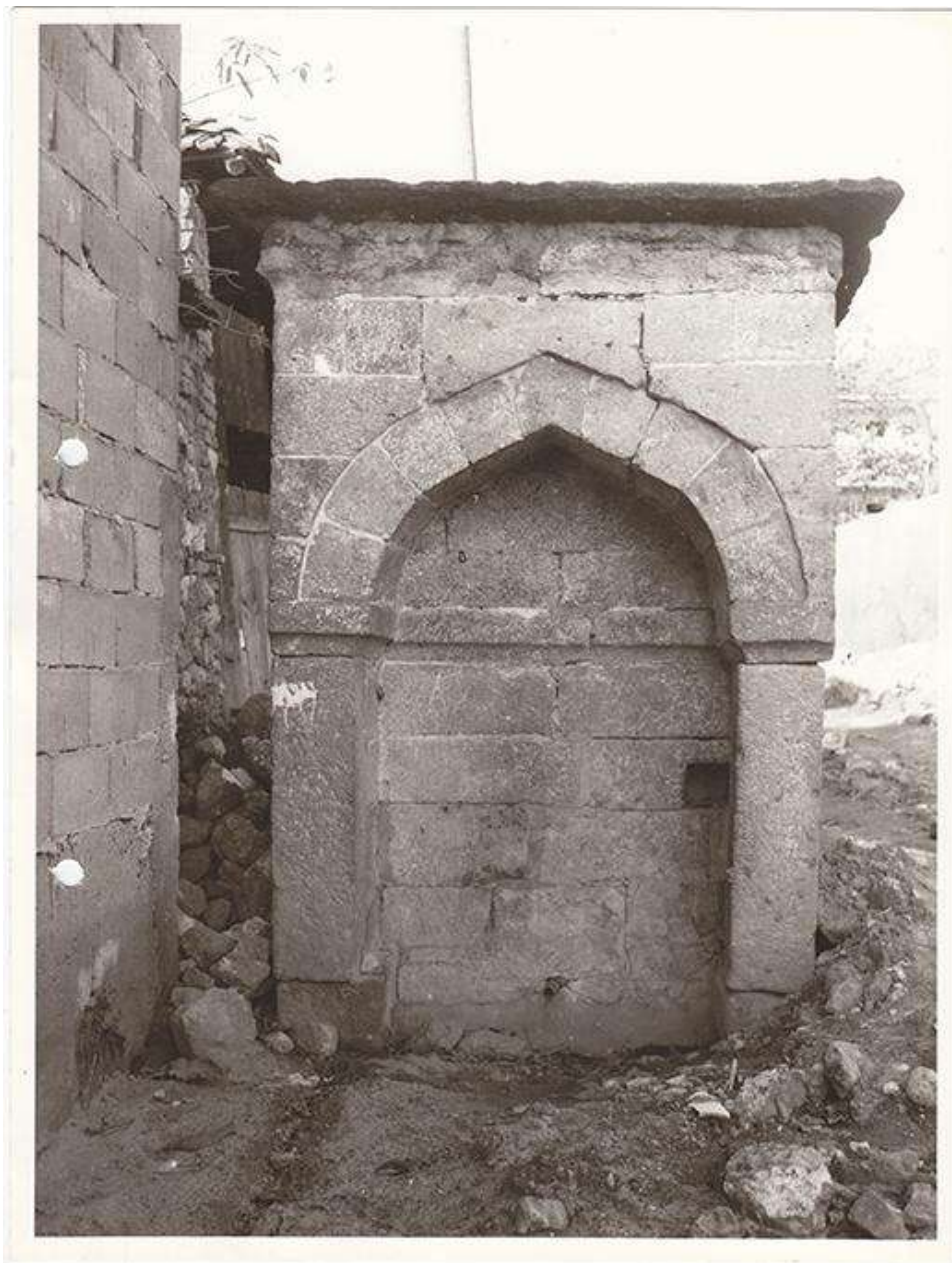
Власник и носилац права, обавеза и одговорности из претходног пасуса дужан је са изузетном пажњом чува, одржава културно добро и спроводи утврђене мере заштите и да неодложно обавештава Завод за заштиту споменика културе Ниш и надлежну службу Града Врање о правним и физичким променама насталим у вези са културним добром.

16. **Стара чесма “Ђеренка”**, Ул. Шумадијска бр.2, на катастарској парцели број 2277 К.О. Врање I.

Заштићена је на основу Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС број 184/49 од 02.02.1949. године.

Категорисана за непокретно културно добро - споменик културе.

Налази се у Врању, у горњем делу града, у близини цркве Св. Николе и Белог моста. Подигнута је вероватно у првој половини 19. века. Један је од ретких сачуваних објеката из периода владавине Османског царства. Грађена је од камена и мањих је димензија. Чесма је пресахла, а изнад луле са које је текла вода, налази се плића полукружна ниша. Ова чесма је прва каптирана и уједно најстарија јавна чесма у Врању са које је цео гоњи део града захватао воду.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Носилац права, одговорности и обавеза у погледу коришћења, управљања и располагања културним добрима, нема права да користи и употребљава културно добро у сврхе које нису у складу са његовом природом, наменом и значајем, нити да руши, преправља, презиђује или врши било какве радове које могу довести до ошећења културног добра или нарушити његова својства.

Власник и носилац права, обавеза и одговорности из претходног пасуса дужан је са изузетном пажњом чува, одржава културно добро и спроводи утврђене мере заштите и да неодложно обавештава Завод за заштиту споменика културе Ниш и надлежну службу Града Врање о правним и физичким променама насталим у вези са културним добром.

17. Стари мост у Врању-Бели мост, Ул. Отона Жупанчића, на катастарској парцели број 12856/1 К.О. Врање I.

Заштићен је на основу Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС број 1058/48 од 29.06.1948. године.

Категорисан за непокретно културно добро - споменик културе.

Бели мост је подигнут 1844. године у Врању као задужбина Ајше Хануме и њених родитеља. Сведочанство о подизању моста налази се на мермерној плочи која је вештином мајстора уграђена у мост. Натпис који се налази на мермерној плочи исписан је на турском језику арапским писмом. Мост је изграђен од камена и припада типу османског градитељста.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Носилац права, одговорности и обавеза у погледу коришћења, управљања и располагања културним добрима, нема права да користи и употребљава културно добро у сврхе које нису у складу са његовом природом, наменом и значајем, нити да руши, преправља, презиђује или врши било какве радове које могу довести до ошећења културног добра или нарушити његова својства.

Власник и носилац права, обавеза и одговорности из претходног пасуса дужан је са изузетном пажњом чува, одржава културно добро и спроводи утврђене мере заштите и да неодложно обавештава Завод за заштиту споменика културе Ниш и надлежну службу Града Врање о правним и физичким променама насталим у вези са културним добром.

Како је зона Белог моста већ нарушена градњом индивидуалних стамбених зграда, архитектонски потпуно безвредних, у оваквој ситуацији могуће је њену непосредну и неадекватну архитектуру решавати поступно и дугорочно, и уређење покренути од најужег окружења, користећи као природан елемент просторног обликовања речну каскаду у непосредној близини моста и укључивањем Крстате џамије, уз сагледавање ширег окружења.

18. Турски амам, Ул. Краља Милана бр.24, на к.п. бр. 1863 К.О. Врање I.

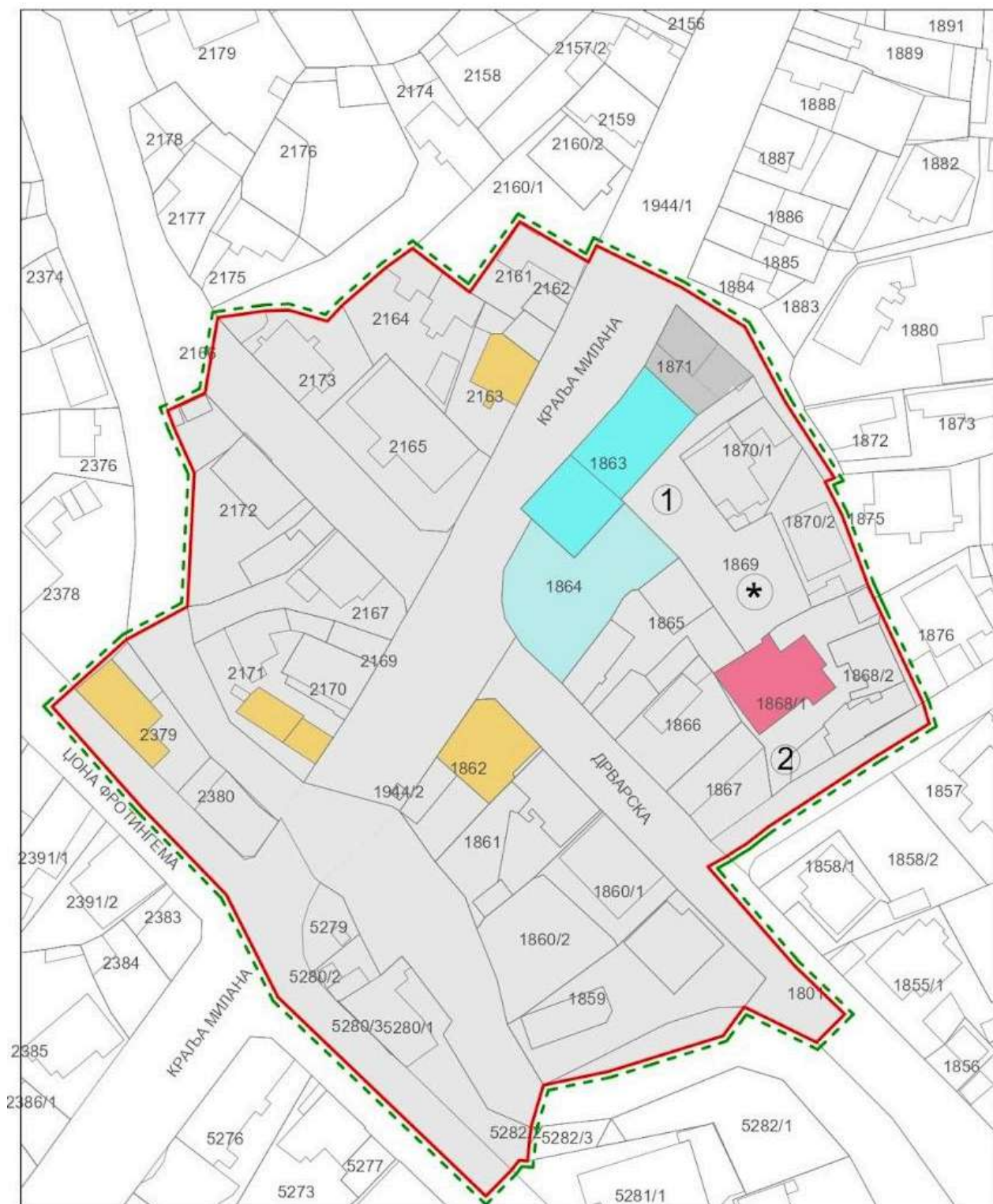
Заштићен је на основу Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС број 1057/48 од 29.06.1948. године.

Категорисан за непокретно културно добро - споменик културе од великог значаја за РС на основу Одлука о категоризацији Службени гласник СРС број 14 од 7.априла 1979. (Службени гласник Социјалистичке Републике Србије" број 14/79).

ОПИС

Саграђен крајем 18. века, Хамам је данас у улици Краља Милана 24 (некадашња улица Петог конгреса). Припада групи такозваних једноделних варошких хамама, што значи да су се мушкарци и жене купали на смену. Иако сазидан релативно касније у односу на друге хамаме, крстообразно решење основе блиско је најстаријим решењима турских купатила уопште. Зидан је од тесаног камена и опеке. На крову прекривеном ћерамидом налази се пет купола са стакленим окулусима којима се осветљава унутрашњи простор. Унутрашњи простор хамама састоји се од свлационице, халвата - места за купање и хазиса - резервоара за воду.

ЛЕГЕНДА:

- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО
- ОБЈЕКТИ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ ОД ВРЕДНОСТИ

- ОБЈЕКТИ У НЕСКЛАДУ СА АМБИЈЕНТОМ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ ВРЕДНОСТИ КОЈИ НИСУ УЧРТАНИ У КАТАСТАР
- * ОБЈЕКТИ У НЕСКЛАДУ СА АМБИЈЕНТОМ КОЈИ НИСУ УЧРТАНИ У КАТАСТАР
- ПРЕЛИМНАРНА ГРАНИЦА ПКИЦ
- ГРАНИЦА ЗАШТИЋЕНЕ ОКОЛИНЕ ПКИЦ

ИСТОРИЈСКО-АРХИТЕКТОНСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Непосредно окружење Хамама стварало се као резултат развоја града током 18, 19. и почетком 20. века, а затим је започета и његова деградација и занемаривање културног наслеђа. Претпоставља је да је у делу Врања изнад Хамама некада било и много скромних кућа, ниских приземница, без стилских обележја и појединачне архитектонске вредности. Турско купатило - Хамам настало је с краја 18. века, и у вези је са порастом турског становништва у насељу. Саграђен је од тесаног камена, са присутним редовима опеке у либажним слојевима, а функционално се састоји од свлационице, простора за купање, халвата и резервоара за воду – хазне. Простор свлационице наткривен је четвороводним кровом, док је простор за купање са дијагонално распоређеним одајама наткривен полуобличасто засведеним куполама са стакленим окулусима преко којих се унутрашњи простор осветљава и проветрава. У целини кров објекта је покривен ћерамидом.

Хамам (Извор: https://www.facebook.com/groups/223549334974/?locale=sr_RS)

ЗНАЧАЈ

Простор непосредног окружења Хамама је почетком 19. века имао оријенталну физиономију са карактеристичним сплетом кривудавих и уских улица, различите и често променљиве ширине, а коначни изглед је добио почетком 21. века. Представља сегмент ширег градског центра, претежно стамбене намене, са историјски трасираним улицама, које и данас детерминишу предметно подручје. Најстарији сада постојећи објекат - Хамам потиче са прелаза из 17. у 18. век, из времена турске доминације у овим пределима.

Споменик културе Хамам као најважнија грађевина, део је културне институције из времена османске управе, у смислу важности личне хигијене и бриге о себи, и у традиционалним отоманским и исламским обичајима доминира овом целином као најзначајнији градски репер.

ОПИС

Простор у непосредној близини Хамама чини јединствену градску целину велике амбијенталне вредности, обухватајући део улица Краља Милана, Патриса Лумумбе, Џона Фротингема (Сутјескине) и Задарске, са приобаљем Врањске реке, које треба посматрати као интегрални део и неодвојив амбијент са Хамамом.

Изградња на предметном подручју током друге половине 20. века састојала се углавном од мањих приземних и спратних стамбених кућа, приземних дућана, односно грађевински и архитектонски скромнијих кућа.

У непосредној близини историјски формиране урбане матрице Хамама налази се простор који је могуће сагледати као мањи трг/сквер код Хамама, који треба унапредити и органски повезати са Врањском реком ка југу, док се даље надовезује и Трг Бакије Бакића, на северу. Сквер око Хамама својом архитектуром и визурама пружа могућност доживљавања аутентичност старог врањанског амбијента. Мада је делимично изгубио споменичке атрибуте, сам сквер је и даље упечатљив остатак једног урбанистичког схватања, специфичне архитектуре и презентације историјске градске зоне.

Хамам и непосредно окружење (Фото: ЗЗСК Ниш, А. Никшић)

Зона око Хамама је тренутно оптерећена градњом неартикулисаних индивидуалних стамбених кућа, архитектонски потпуно безвредних. Величина породичних зграда у окружењу је приземна или спратна, што представља одређену погодност, пошто простор непосредног окружења Хамама није још увек оптерећен високом градњом. **На потезу непосредне близине Хамама (према графичком прилогу) инсистира се на задржавању ниске спратности до П+1 без обзира на величину парцела.**

Зона око и изнад Хамама окружена је великим бројем индивидуалних кућа за становање без естетских вредности, али са јасним обележјима времена у коме су настајале. Један број кућа је завршен, док су остали у фази изградње/доградње. Сагледавајући изграђени фонд у захвату целине, постојећи објекти углавном су без значајних архитектонских вредности, а многи од њих својим невредним и импровизирујућом архитектонском концепцијом и декоративним елементима који не припадају овом поднебљу, стварају негативну слику подручја, односно већина изграђених кућа није пратила или применила у било каквом облику традиционалну архитектуру. Савремени инвеститори и градитељи и даље избегавају да примене искуства предака, што се односи и на избор локације, однос према тлу и суседу, оријентацији, грађевинском материјалу. Иако се простор непосредног окружења Хамама девастирао новом градњом и неодговарајућим грађевинским интервенцијама, могу се уочити сачувани остаци урбане матрице и остаци вредног градитељског наслеђа.

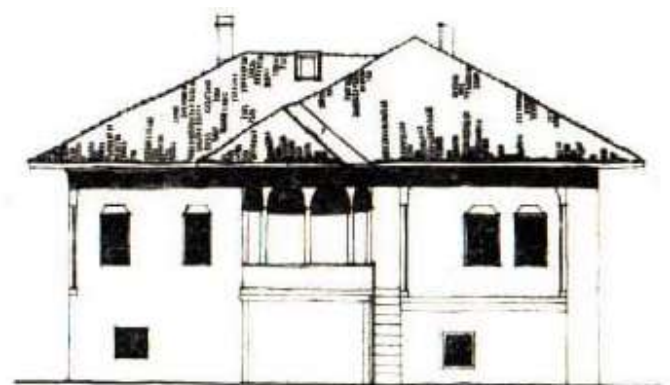
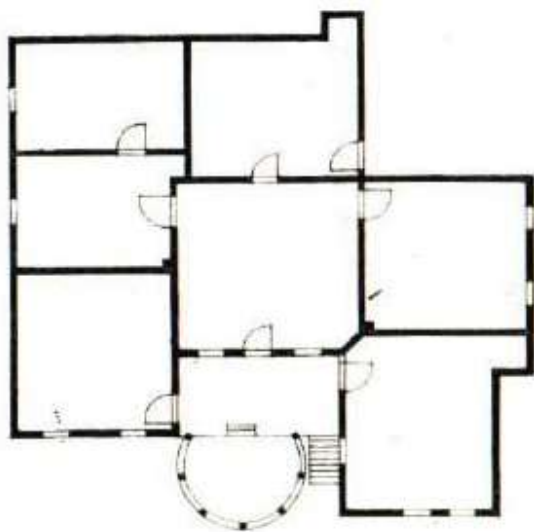
Старинска кућа у Брању

Некадашњи изглед Хусеин-пашине (Рашићеве) куће
(Извор:https://www.facebook.com/groups/223549334974/?locale=sr_RS)

Некадашњи изглед Хусеин-пашине (Рашићеве) куће
(Извор:<https://www.facebook.com/photo/?fbid=354585154669958&set=a.354584648003342>)

Свакако најзначајнија је **кућа Рашића (кућа Хусеин-паше)**, грађена као стамбено-породична кућа османско-балканског типа, изузетних стилских, уметничких и естетских вредности, а посебно је значајна декорација таванице у дуборезу. Данас је она порушена у великој мери, остао је само западни угао објекта и може се сврстати у категорију **културног добра у опсаности**.

ИЗГЛЕД

Хусеин-пашина (Рашићева) кућа (извор: ЗЗСК Ниш, Б. Андрејевић, М. Војиновић, А. Блатник, Р. Стојановић, Ј. Шурдиловић (1979): Прилози из документације Завода за заштиту споменика културе Ниш: Архитектонска баштина Врања, Врањски гласник 12-13, Врање)

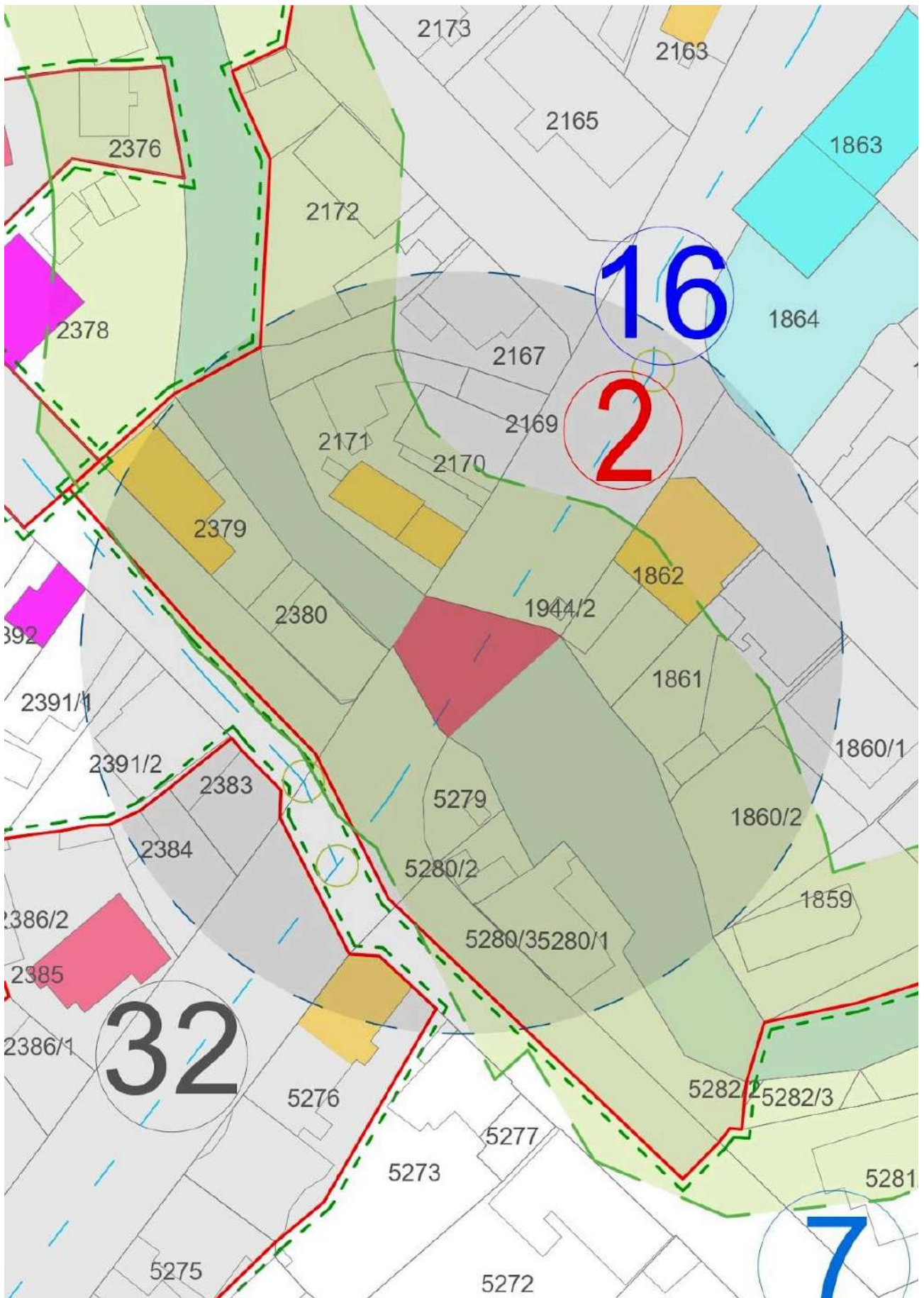

Хусеин-пашина (Рашићева) кућа, документација власника и данашње стање - остаци (фото: ЗЗСК Ниш, Л. Динић)

Кућа Рашића, поред својих архитектонских и историјских вредности, чини непосредно окружење Хамама у Врању, па је с тим у вези неопходно размотрити механизме за очување овог културног добра у опасности, чиме би се допринело и унапређењу стања непокретног културног добра од великог значаја за РС - Хамама. С тим у вези, треба размишљати о проширењу зоне заштите, као и евентуалном проглашењу јавног интереса, експропријацију непосредног окружења, чиме би се створили услови за очување и рестаурацију окружења. На првом месту потребно је значајну кућу Рашића, односно Хусеин-паше, прогласити културним добром у опасности и спречити даље урушавање зграде, њену конзервацију, рестаурацију и враћање у изворно стање.

Хамам не треба гледати као изоловано непокретно културно добро, већ би требало утицати на његово ближе и шире окружење како би се оно прилагодило и унапредило. С тим у вези није могуће планирати градњу у оквиру непосредне околине која није стилски и волуменски усклађена са Хамамом.

Наслеђене зграде у близини Хамама најчешће су препуштене пропадању, или су неодржаване на одговарајући начин, односно спроводе се интервенције и промене елемената који представљају израз времена градње, граде се зграде неодговарајуће архитектонске композиције, уз употребу неодговарајуће завршне материјализације. Саграђене су спратне куће са архитектонски недефинисаним изломљеним кровом са мансаром, са покривачем од црног црепа, или невешто конципиране зграде једноводне кровне конструкције покривене лимом, могу се уочити и куће са двоводним кровом и лименим покривачем, који нема никакве укорењености у традиционалној архитектури ове целине.

Ситуациони план моста код Хамама

Ипак, и поред описане непримерене градње, у поменутој целини могу се препознати бројне зграде код којих је и даље остало сачувано наслеђе, невидљиво услед непримерених интервенција - промене положаја, облика и пропорција отвора; уклањање изворне малтерне декорације; уклањање дрвених излога и постављање пвц или алуминијумских; уградња неоговарајуће завршне материјализације и колорита.

Описане интервенције се могу релативно мало труда (и средстава) могу поправити, а изворни изглед повратити.

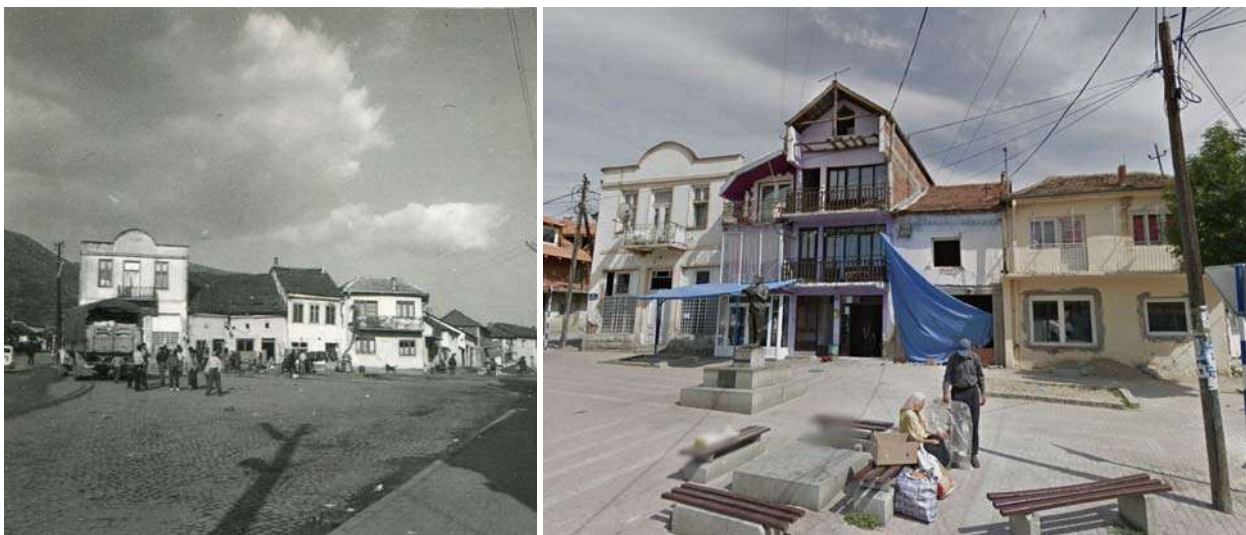

Улица Краља Милана (фото: старе разгледнице; ЗЗСК Ниш, Л. Динић, 2024)

Објекти у улици Краља Милана (фото: ЗЗСК Ниш, Л. Динић, 2024)

Трг Слободе/Бакије Бакића оивичен је улицама Краља Милана и Кајмакчаланском. Споменик Бакији Бакићу урађен је од бронзе, и заузима централно место на тргу. На тргу се налази и неколико грађевина изграђених пре Другог светског рата, са свим обележјима живота у градској средини тог периода, са зградом у којој је била кафана “Бело јагње” која је постала топоним, али и већи број зграда, новијег датума, без икаквих значајнијих архитектонских детаља.

Улица Краља Милана (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980 и googlemaps)

Међу зградама које имају споменичке вредности издваја се мањи низ кућа (од броја 2-8) који се наслања на један врањски бисер архитектуре. Овај део се састоји од збијених кућа у низу подигнутих на уличној регулацији и претежно пословно-стамбене намене, што у целини чини карактеристичан амбијент. Како се у склопу Трга слободе налази и спратна зграда бр. 8, **Цврцкова кућа**, са елементима грађанске архитектуре двадесетих година овог века обogaћена ликовно-просторним елементима кубета, крова и лођа, а са фасадом орнаменталне пластике у вештачком камену, неопходно је идентификовати њено постојање, вредност и значај, препознети га кроз планску документацију и уклопити у планирано просторно решење. Градитељска целина се свакодневно налази пред савременим изазовима, који неретко прете уништењу њених преосталих вредности.

Цврцкова кућа (ЗЗСК Ниш, Л. Динић, 2024)

Значајна је и стамбена **Улица Вука Караџића** са карактеристичним приземним кућама, ограђеним зиданим оградама и дрвеним капијама наткривеним ћерамидом, на бројевима 2, 4, 6, 8, 10, 12 и 14.

На броју 11 налази се изванредна високоприземна кућа са свим обележјима карактеристичним за грађанску стамбену архитектуру прве половине 20. века, и монументалном транспарентном оградом, по угледу на западноевропске узоре.

Приземне куће у улици Вука Караџића (фото: ЗЗСК Ниш, Л.Динић, 2024)

Кућа Симе Точкара у улици Вука Караџића (фото: ЗЗСК Ниш, И.Цветковић, 2024)

МЕРЕ ЗАШТИТЕ за Хамам из Решења

Носилац права, одговорности и обавеза у погледу коришћења, управљања и располагања културним добрима, нема права да користи и употребљава културно добро у сврхе које нису у складу са његовом природом, наменом и значајем, нити да руши, преправља, презиђује или врши било какве радове које могу довести до оштећења културног добра или нарушити његова својства.

Власник и носилац права, обавеза и одговорности из претходног пасуса дужан је са изузетном пажњом чува, одржава културно добро и спроводи утврђене мере заштите и да неодложно обавештава Завод за заштиту споменика културе Ниш и надлежну службу Града Врање о правним и физичким променама насталим у вези са културним добром.

ПРЕДЛОЗИ УРЂЕЊА И МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Имајући у виду значај Хамама за Републику Србију и Град Врање, као и специфичне пејзажне карактеристике и постојање више појединачних градитељских зграда у оквиру ове целине са различитим стилским карактеристикама и архитектонским концептима, препоручује се:

1. **Урбанистичко-архитектонска разрада локације** у складу са примерима добре праксе, а у циљу бољих саобраћајних решења, бољег уређења непосредне околине Хамама, повезивања са приобаљем Врањске реке и осигурањем визура према Хамаму, првенствено из правца градског центра.
2. **Израда Конзерваторског пројекта ревитализације Хамама** - непокретног културног добра од великог значаја за РС.
3. **Израда плана конзерваторско-корективне санације непосредног окружења и грађевина**, који ће се примењивати када се за то стекну услови, када се покрене процес рестаурације и уређења фасада и слободних простора, односно када власници реше да спроведу радове на текућем, инвестиционом одржавању или друге интервенције на објекту. Овим документом прописане се мере заштите, подразумевајући неопходност реконструкција постојећих грађевина и сагледавања могућности за нове градње у окружењу, али уз поштовање амбијенталних вредности, и природних услова са визурама према Хамаму и брдовитом залеђу. Односно, уколико се процени, прописане се јавни интерес, експропријација и уређење ширег окружења у функцији презентације и ревитализације Хамама. У циљу унапређења стања НКД-а, потребно је испитати могућности уређења шире локације око Хамама.

Обнова ове целине може се вршити на основу конзерваторских смерница и услова од стране надлежног завода за заштиту споменика културе, и израђеног плана санације простора у зонама у којима је присутна амбијентално неадекватна градња, када се за то стекну услови. План санације простора и грађевина у заштићеној околини непокретног културног добра од великог значаја за РС - Хамам потребно је да садржи мере заштите и корекције неадекватне савремене градње. Санација представља скуп мера којима се

визуелно ублажавају негативности савремене и неадекватне градње као што су промена боје и материјала за фасаде, преобликовање кровова и отвора, али и уклањање и преобликовање грађевина или делова грађевина којима се наружује околина Хамама, и сл.

- Искључити могућност тоталне реконструкције грађевина од посебне вредности и вредности која подразумева рушење историјских грађевина (на основу карте валоризације дате у овој Студији).
- Амбијентални садржај целог подручја ускладити са непосредном околином, при чему не треба изгубити из вида близину чесме „Ђеренке“ и Белог моста и тежити одговарајућим наменама којима се може истажи посебност овог подручја - туристичка, угоститељска, културна намена, и сл.

Прихватљив изглед уређења постојећих зграда чије елементе је могуће применити и код уређења или градње зграда у непосредном окружењу Хамама (извор: ЗЗСК Ниш, Сепарат заштите непокретног културног добра Куће Шоп Ђокића у Лесковцу)

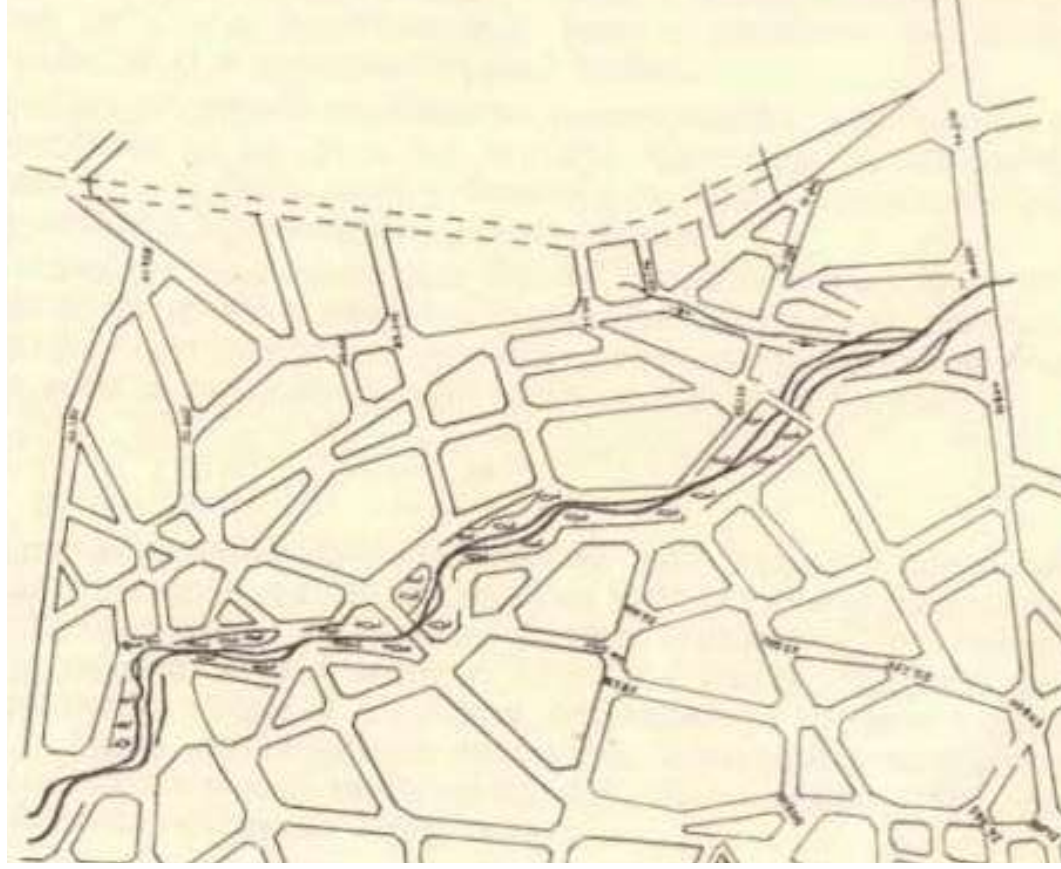
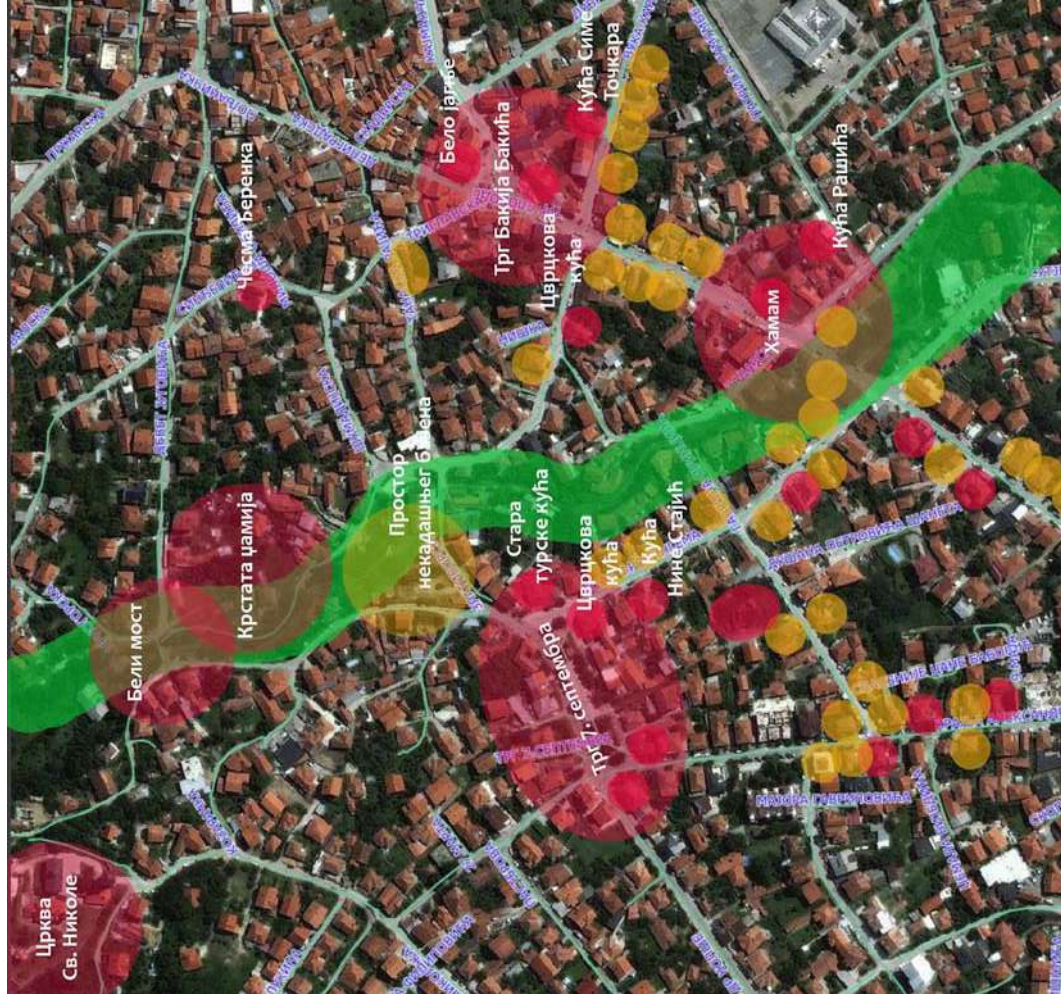
- Очување карактера простора, затечене историјске урбане матрице.
- Очувати наслеђене карактеристике и вредности пејзажа, мостове, чесме, водотокове, односно постојећу културно-историјску баштину и природно окружење са очуваном матрицом и припадајућом историјском инфраструктуром.
- Уколико се планирају нове физичке структуре оне морају бити уклопљене (мимикричне), без могућности да преузму визуелну доминацију над историјским објектима који носе целину. Нова архитектонска решења заснивати на традиционалним узорима или савременом архитектонском приступу високих естетских и обликовних домета, са једноставним, чистим, минималистичким изразом, без експресивих форми и без употребе јаких визуелно наметљивих боја, а према посебним условима за сваку појединачну локацију.

- Архитектонско обликовање ових грађевина мора се прилагодити аутохтоном амбијенту. Објекте треба обликовати у складу са локалним формама, бојама и материјалима, и уопште са пејзажом.
- Изградња тераса и лођа у равни прочеља се не препоручује, а евентуално је могућа након анализе и под условима службе заштите. Без коришћења оградних „барокних“ стубића (нпр., „балустрада“).
- Двоводни коровови са забатом окренутим ка улици нису примерени и није могуће планирати их. Примерени облик и нагиб кровних равни је четвороводни или вишеводни, у складу са историјским моделима из непосредног окружења, евентуално је за куће у низу могућ двоводни кров са слемом паралелним са улицом.
- Бела силикатна опека као завршна обрада фасаде није примерена ни на једном сегменту целине, као ни прохромски детаљи ограда.

На овом простору неопходне су урбанистичке интервенције у смислу што аутентичнијег дочаравања амбијента старог Врања, користећи се при том историјским подацима, тако да сваки овакав потез обавезно подлеже захтеву за одобрење од стране Завода. Ово би се конкретно односило на очување и унапређење стања грађевина од вредности које су се сачувале, али и реконструкцију објеката без вредности у цињу формирања амбијенталних целина у зони Амама, са могућом дислокацијом појединих грађевина из осталих делова града и њиховим просторним уклапањем у ову зону, као и реконструкцијом неких већ раније несталих вредних грађевина старог Врања, користећи при томе и постојеће елементе просторног обликовања, (оградни зидови, улазне дворишне капије, одговарајућа вегетација и др.) с једне стране или већ постојеће објекте у целини (кућа у улици Патриса Лумумбе бр. 1, приземни локали и зграде или мост у близини Амама).

Подручје уз Врањску реку од Хамама до Белог моста посматрати као атрактивну зону зеленила са могућом наменом у сврхе рекреације и садржајима за одмор, уз стављање у употребу мањих платоа уз обалу, формирајући својеврсан зелени коридор којим би се повезала значајна непокретна културна добра Хамам, Бели мост, као и Црква Св. Николе и чесма Ђеренка, и остали мостови, а потенцијал реке искористио на одговарајући начин.

Трг Бакије Бакића треба посматрати као значајну историјску и архитектонску целину, која се надовезује на једно од најзначајнијих непокретних културних добара у Врању - Хамам. Такође, у нешто ширем просторном концепту, овај трг повезује више значајних културних добара - Хамам, Чесму Ђеренку, Бели мост, Цркву Св. Николе, грађевине од посебне вредности и историјске топониме - Кафана “Бело јагње”, Цврцкова кућа, Кућа Симе Точкара, али и важне делове градског центра, обједињујући најзначајније наслеђе, визууре, пејзаже и Врањску реку. Овај простор можда има и највећи потенцијал за формирање значајне туристичке руте, са неколико изванредних тргова (Трг 7. септембра, простор испред Хамама, Трг Бакије Бакића, простор око Белог моста и чесме Ђеренке) и активирање запуштених слободних простора, какав је и простор некадашњег базена на к.п. бр. 2346 КО Врање I.

Простор приобаља Врањске реке са непокретним културним добрима и вредним градитељским наслеђем у непосредном окружењу (извор: geostrbija.rs; урбанистички план Врања из 1883. године)

Простор некадашњег базена “Делфин” и даље поглед ка Белом мосту (извор: ЗЗСК Ниш, А. Никшић, 2024.)

ПРИМЕРИ УРЕЂЕЊА ЗОНА УЗ ВОДОТОКОВЕ И СА ГРАДИТЕЉСКОИМ НАСЛЕЂЕМ

Италија

Италија

19. Комплекс Баба Златине улице,

Комплекс Баба Златина обухвата следеће катастарске парцеле број 6694, 6693/1, 6683, 6682, 6681, 6676, 6678, 6677, 6672, 6673, 6668, 6669, 6701, 6702, 6706, 6707, 6711, 6712/2, 6712/1, 6717, 6718, 6721, 6722, 6685/1, 6585/2, 6684, 6680/1, 6680/2, 6679, 6675, 6674, 6671, 6670, 6696, 6697, 6698, 6699, 6700, 6703, 6704, 6705, 6708, 6709, 6710, 6713, 6714, 6716, 6719, 6720, 6667/2 све КО Врање I.

Утврђена је за просторно културно-историјску целину на основу Одлука СО Врање број 633-3/86-04 од 30.06.1986. године; Одлука СО Врање број 35-91_94-08 од 24.11.1994. године ("Службени лист општине Врање" број 10 од 01.07.1986. год; Службени гласник Пчињског округа број 10 од 12.12.1994. године).

Категорисана за непокретно културно добро - споменик културе од великог значаја за РС на основу Одлука о категоризацији Службени гласник СРС број 47 од 5. децембра 1987. године ("Службени гласник Социјалистичке Републике Србије" број 47/87).

Улица Баба Златина (фото: ЗЗСК Ниш,

У доњем, "српском" делу некадашње врањске чаршије, налази се Баба Златина улица која очуваним урбанистичким обележјима најбоље осликава градитељско наслеђе старог Врања. Наслањајући се на трасу трговачко занатске улице ова целина у изворно искључиво стамбеној намени, формирана је у време пуног процвата и развоја града у 19. веку. Високи и дуги оградни зидови покривени ћерамидом које смењују зидови помоћних економских зграда карактеришу северни фронт, калдрмисаног и профилисаног застора улице, за разлику од јужне стране на којој преовлађују масивни зидови главних кућа. Главне фасаде кућа са тремовима и отворима оријентисане су према југу и уређеним двориштима у којима се одвија приватни живот. Најстарије куће, настале пре ослобођења од Турака у

другој половини 19. века, углавном су симетричних основа и скромних градитељских карактеристика. Посебну вредност у склопу целине представља кућа књижевника Боре Станковића, једна од најстаријих конзерваторски третираних кућа.

Улица Баба Златина (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловића, 1980)

ЗНАЧАЈ

Баба Златина улица је историјски значајна врањска микроцелина у којој је Борислав Станковић провео своје детињство и рану младост. Улица чува успомену на старо Врање још под утицајем вишевековне турске окупације, то је реминисценција на мали простор једне балканске вароши која нестаје, на врањску калдрму и ограђене авлије које карактерише специфичан дух, са кућама архитектонског стила који се стотинама година формирао на овим просторима ушушканим у прелепа дворишта.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ из Одлуке

Носилац права, одговорности и обавеза у погледу коришћења, управљања и располагања културним добрима, нема права да користи и употребљава културно добро у сврхе које нису у складу са његовом природом, наменом и значајем, нити да руши, преправља, презиђује или врши било какве радове које могу довести до оштећења културног добра или нарушити његова својства.

Власник и носилац права, обавеза и одговорности из претходног пасуса дужан је да са изузетном пажњом чува, одржава културно добро - просторно културно историјску целину, и спроводи утврђене мере заштите и да неодложно обавештава Завод за заштиту споменика културе Ниш и надлежну службу Града Врање о правним и физичким променама насталим у вези са културним добром.

ТРЕНУТНО СТАЊЕ, ПРЕДЛОЗИ ЗА УРЕЂЕЊЕ И МЕРЕ ЗАШТИТЕ

У протеклом периоду извршено је партерно уређење Баба Златине улице и постављена је калдрма, али је неопходно што пре спровести **уређење оградних зидова и капија**, како би се зауставило губљење аутентичности, односно губитак вредности културног добра. Оградне зидове и капије уредити у складу са службеном документацијом - изгледима у улици Баба Златиној, уз евентуална мања прилагођавања на основу потреба власника. На терену се уочавају веће промене и грубе интервенције на грађевинама, док су неке од грађевина потпуно урушене, односно уништене до темеља. Имајући у виду да је ова просторна културно-историјска целина категорисана као непокретно културно добро од великог значаја за Републику Србију овакво стање ствари је неприхватљиво и мора се зауставити, односно неопходно је наложити враћање у изворно стање свих сеглената целине који чине споменичке вредности, на основу техничке и фото документације која се чува у ЗЗСК Ниш.

непарна страна

У улици Баба Златиној **бр. 1 и 3, на к.п. бр. 6693/1** налазиле су се приземне зграде под истим кровом са заједничким двориштем утонуле у зеленило, које су представљале вредно наслеђе у односу на најужи екстеријер дворишта. Није познато у ком периоду су потпуно срушене, с обзиром да су се налазиле у дубини дворишта, али је то било свакако пре 2015. године, с обзиром да не постоје на ортофото снимку на Геосрбији. Делимично је срушена и зграда на регулационој линији на истој парцели, за потребе проширења пролаза и остваривања прилаза дворишном простору који је претворен у паркинг кафане “Чаршија”.

Изглед дворишта у Баба Златиној на к.п. бр. 6693/1 - стање 1980. (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980)

Двориште у Баба Златиној на к.п. бр. 6693/1 - стање 2024. (фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024)

Кућа на **броју 5 на к.п. бр. 6683** обновљена је у одређеним сегментима недовољно стручно употребом непримерених материјала и завршне обраде, али је габарит и архитектонски склоп у великој мери сачуван. Потребно је уклонити плочице на сокли, мурал на оградном зиду, прилагодити дрвену капију, променити изглед водопада (фонтане) у дворишту, и сл.

Двориште у Баба Златиној на к.п. бр. 6683 - стање 1980. и 2024. (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић и <https://www.facebook.com/restorancarsijavranje/photos>)

Улица Баба Златина - стање 2024. (фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024)

На **бр. 7 на к.п. бр. 6682** треба ускладити висину оградног зида, а капију израдити од дрвета. Проверити детаље архитектонске обраде куће на парцели са изворним изгледом.

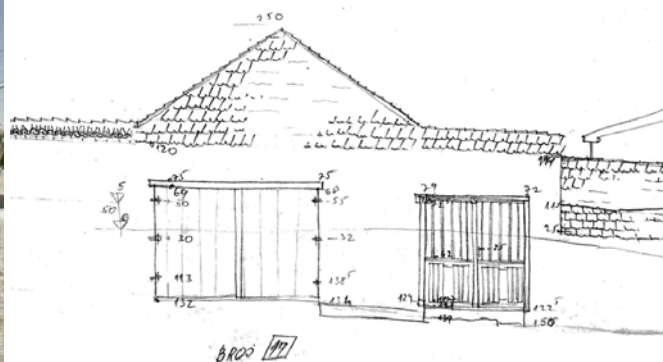
Улица Баба Златина бр. 7 - стање 2014. (извор: googlemaps и Л.Динић, 2024)

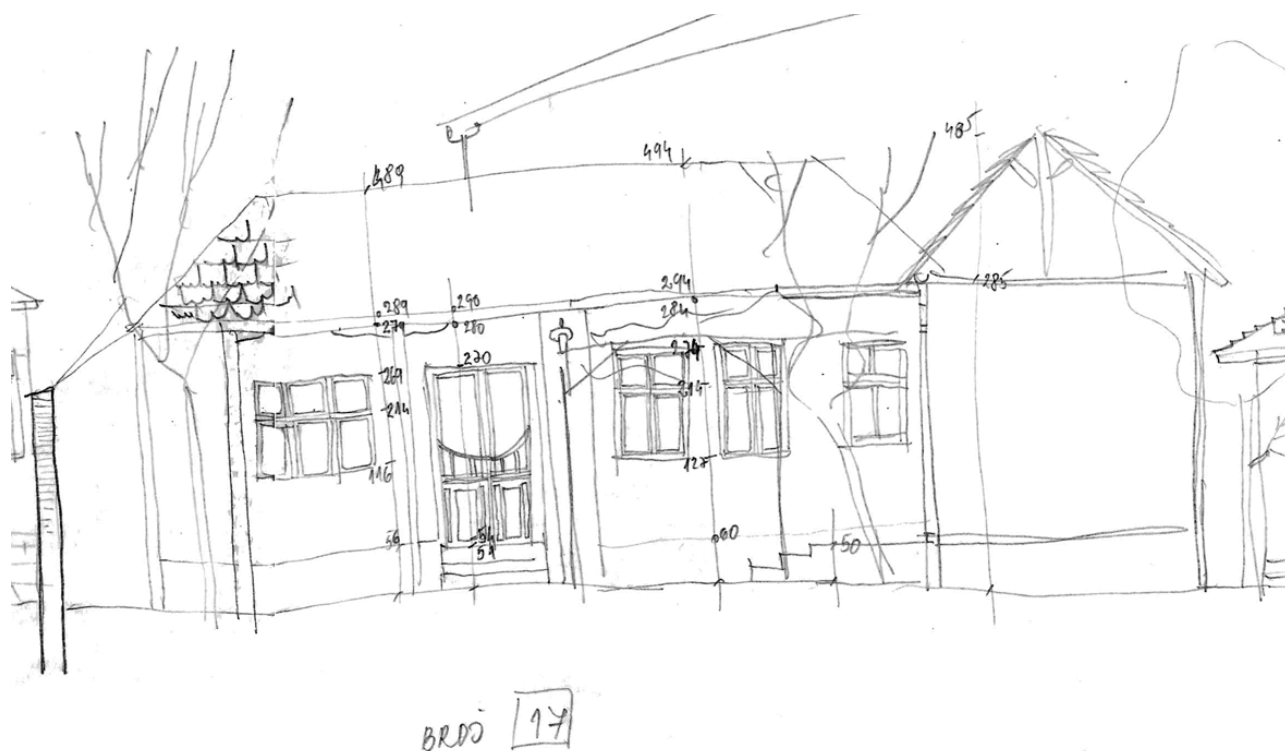
Улица Баба Златина и кућа Боре Станковића (фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024; извор: <https://images.app.goo.gl/a9VdHX8wJwQUzQLw5>)

Кућа Боре Станковића на бр. 9, на к.п. бр. 6681 представља пример добре праксе очувања и истицања вредности непокретног културног наслеђа, те треба подстицати уређење и остатка целине на сличан начин.

Потребно је прилагодити је према мерама заштите прописаним за просторну целину, односно спровести повраћај у првобитно стање. Изградити оградне зидове и дрвену наткриивену капију у складу са изворним изгледом, а на основу документације Завода.

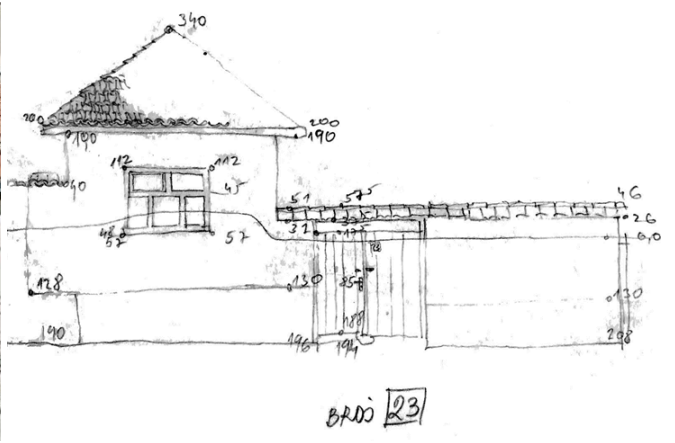

Улица Баба Златина бр. 17 - стање 2014. (извор: googlemaps) и изглед зидане ограде (извор: документација Завода, 1972. година)

Изглед куће у унутрашњости дворишта пре реконструкције и доградње (извор: документација Завода, 1972. година)

На бр. 23 на к.п. бр. 6668 треба ускладити изглед оградног зида и материјализацију капије. Кућа је промењена и не прати традиционалне моделе и материјализацију па је потребно прилагодити је према мерама заштите прописаним за просторну целину, односно спровести повраћај у првобитно стање;

Улица Баба Златина бр. 23 - стање 2014. (извор: googlemaps) и документација Завода, 1972. година

Улица Баба Златина - Свеpravославни центар "Преподобни Јустин Врањски Ћелијски" - стање 2014. (извор: googlemaps)

парна страна

Зграда на углу Улица Краља Стефана Првовенчаног и баба Златине на к.п. бр. 6695/2 сачувала је примерени габарит, али је потребно предвидети одређене мање интервенције, које ће допринети усклађивању са мерама заштите и изворним изгледом. **Кућа на к.п.бр. 6695/4** сачувала је изворни изглед, али је потребно предвидети радове на рестаурацији фасаде и капије.

Улица Баба Златина, поглед ка Улици Краља Стефана Првовенчаног и поглед из улице Улици Краља Стефана Првовенчаног - стање 2024. и 2014. (фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић и googlemaps, 2014)

Приземна кућа на к.п.бр. 6695/3 урушила се услед дотрајалости, па су власници започели процес реконструкције зграде из темеља. Како би израдили пројектно-техничку документацију обратили су се Заводу за услове за предузимање мера техничке заштите. Током спроведених теренских истраживања градња је била у току, а завршни изглед објекта требало би да буде усклађен са амбијентом.

Кућа у улици Баба Златиној бр. 4 - стање 2014. и 2024. (извор: googlemaps и ЗЗСК Ниш, И. Цветковић)

Кућа на бр. 2 на к.п. бр. 6701 поседује одређене вредности које је потребно сачувати и афирмисати, односно потребно је очувати изворни изглед, изворне материјале и друге споменичке вредности и обновити изворни изглед оградних зидова, дрвених капија и капиџика, и озелењавање окућница по угледу на куће сличних архитектонских

карактеристика и периода изградње. На истој парцели, у дубини дворишта, налази се кућа без архитектонских вредности, али је примереног габарита те се може уподобити целини.

Куће у улици Баба Златиној бр. 2 - стање 2014. (извор: googlemaps)

Спратна кућа на бр. 4 на к.п. бр. 6702 у потпуном је нескладу са окружењем и вредностима просторне културно-историјске целине од великог значаја. Габарит, вертикална регулација, облик кровних равни и материјализација, пропорције и димензије зграде у потпуној су супротности са мерама заштите целине. На овај начин нови објект грубо девастира и умањује вредност непокретног културног добра. С тим у вези неопходно је применити мере корективне санације, односно уклањања делова објекта којима се деградирају вредности целине и усклађивање са амбијентом и документацијом која се чува у Заводу. Према подацима РГЗ - објект изграђен без одобрења за изградњу.

Имајући у виду да је ова улица била чисто стамбеног карактера, дућан окренут ка улици није изворно постојао. Уколико би се и размотрила могућност намене трговине и угоститељства, архитектонска обрада и изглед дућана свакако је неопходно ускладити са окружењем, користећи се аналогијама из непосредног окружења, уз одговарајућу материјализацију и обраду (дрвени излози и портали; зидане ограде; дрвене капије покривене ћерамидом; четвороводни кровови; малтерисане фасаде завршно бојене у бело).

Објекти у улици Баба Златиној бр. 4 - стање 2014. (извор: googlemaps)

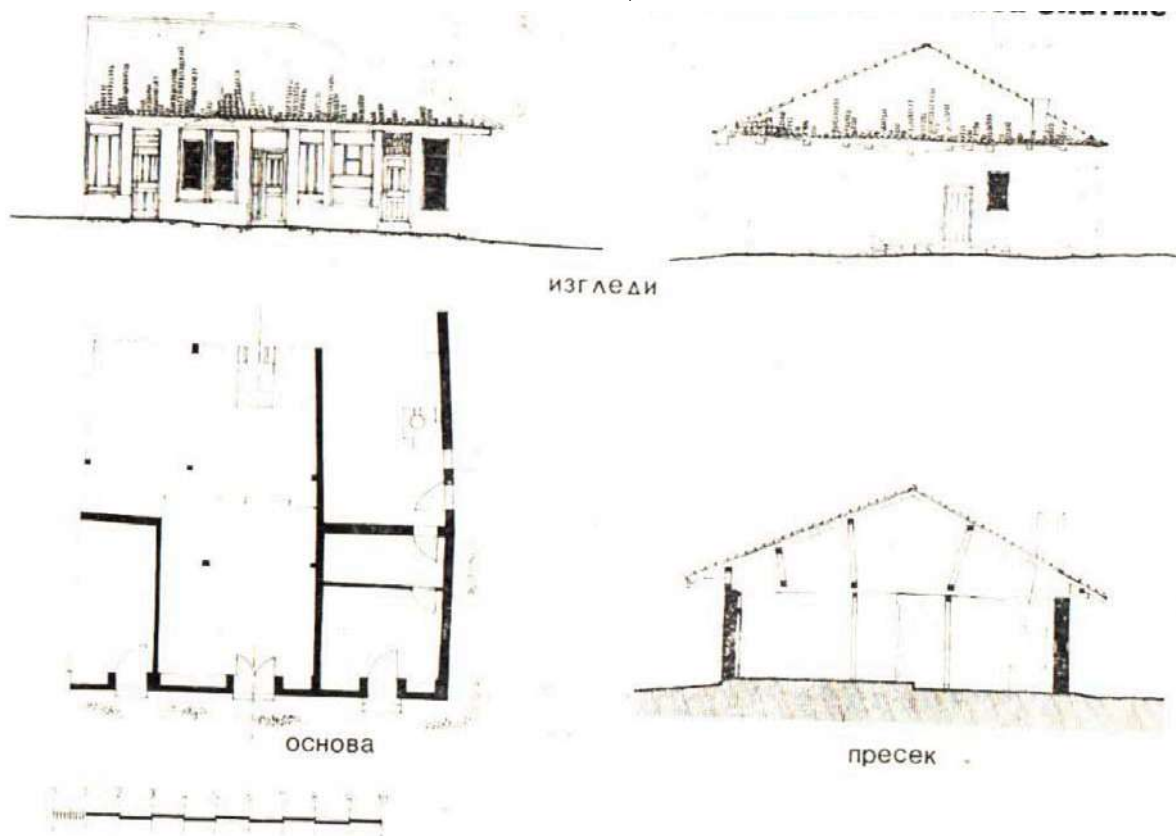
Улица Баба Златина - стање 2024. (фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић и Л. Динић)

Поред кућа чија се адреса води на Баба Златину улицу, зграде које се налазе на углу улица Баба Златине и Краља Стефана Првовечаног, морају се сагледати и обрадити интегрално са остатком просторне културно-историјске целине. То се нарочито односи на зграде које се налазе на бројевима 157 и 159, с обзиром да оне представљају једине сачуване остатке трговачко-занатлијске чаршије из периода пре ослобођења од Турака, из половине 19. века.

Иако су у великој мери преправљени и не одају више утисак старине, изворни габарит је сачуван, а оригинални изглед се може реконструисати, с обзиром да постоји техничка документација изворног изгледа.

Угао улица Баба Златине и Краља Стефана Првовенчаног (извор: ЗЗСК Ниш, Ј. Чурдиловић, 1980. и googlemaps, 2014)

Ћепенци на углу улица Краља Стефана Првовенчаног и баба Златиној (извор: ЗЗСК Ниш, М. Војиновић)

Просторна културно-историјска целина Баба Златина улица утврђена је 1986. године, а већ 1987. године, категорисана као непокретно културно добро од великог значаја за РС. Имајући у виду културно-историјски и архитектонско-урбанистички значај целине која представља градски репер са својим специфичним пејзажним и урбаним карактеристикама, као и постојање више појединачних непокретних културних добара и значајних градитељских зграда у оквиру целине, као и изражених урбанистичких

елемената целине, првенствено улица од калдрме, оградне зидове од ћерпича и дрвене капије покривене ћерамидом, препоручује се:

1. **Израда пројекта уређења оградних зидова и капија** у складу са службеном техничком документацијом, уз мања усаглашавања са савременим потребама. Пројекат треба да садржи и план озелењавања целине, у сарадњи са пејзажним архитектом.
2. **Израда пројекта усклађивање грађевина са карактером ПКИЦ** може се вршити на основу документације изворног изгледа, конзерваторских смерница и услова од стране надлежног завода за заштиту споменика културе.
3. Израдити **Студију заштите ПКИЦ Баба Златина** која треба да садржи детаљну компаративну анализу тренутног стања и стања приликом проглашења. Извршити анализу службене техничке документације (израђене 1972. године) и фотодокументације стања грађевина у целини 1980. године, и упоређивање са тренутним стањем, затим израдити детаљан попис деградирајућих елемената и изведених интервенција на свим грађевинама, и детаљан предлог уређења целине.
4. Препорука је да се обезбеде средства за израду интегралног пројекта уређења читаве улице (свих оградних зидова, фасада и надкривених капија) и спроведе реализација овог пројекта на терену, односно да се не спроводе парцијалне интервенције од стране власника, већ да се реализује уређење целине једновремено.
5. У ове сврхе могуће је применити законску регулативу Члан 71 Закона о културном наслеђу, који се односи на **Културно наслеђе у опасности**, које без обзира на врсту као и да ли је утврђено за културно добро, уколико је изложено ризику уништења, нестајања, озбиљном нарушавању интегритета или оштећења има приоритет у спровођењу мера заштите.

Смернице на који начин је могуће уређење грађевина у оквиру целине су следеће:

- Очување изворног изгледа, изворних материјала и других споменичких вредности кућа балканско варошке архитектуре, у складу са одлуком о заштити и мерама заштите.
- Обнова изворног изгледа оградних зидова и дрвених капија и капиџика.
- Обавезна примена конзерваторског поступка у обнови зидова, ограда и кућа.
- Постављање рекламних и других ознака на фасадама кућа могуће је само на основу посебних услова Завода.
- Није дозвољено постављање спољних јединица клима уређаја на фасадним равнима и оградним зидовима ка улици.
- Уређење дворишта и непосредне околине планирати у складу са историјским моделима. Озелењавање окућница спроводити по угледу на куће сличних архитектонских карактеристика и периода изградње, уз постављање одговарајућег мобилијара и стварање пријатног амбијента. Одговарајући угледни примери су Кућа Боре Станковића, Прибојчићева куће, Кућа Драгутина Влајинца, Кућа Станисављевића у Врању, затим Завичајни музеј у Власотинцу, Мокрањчева кућа у Неготину, и др.

- Забрањена је употреба стиропора и камене вуне на фасадама, силикатне опеке, облоге од дрвених облица, сендвич панела и сл, већ фасаде морају бити малтерисане.
- Забрањена је употреба интензивних боја за бојење уличних низова, већ је потребно планирати их белом бојом. Фасадне равни кућа у двориштима такође завршно третирати нијансма које су у складу са историјским примерима.
- Забрањена је употреба ПВЦ, алуминијумске или другог типа столарије, већ она мора бити дрвена, профилисана са детаљима по узору на изворну или аналогне примере у окружењу.
- Забрањена је употреба било које врсте кровног покривача осим ћерамиде, односно друге врсте црепа, у натур варијанти црвене боје, без глазура и боја, а у зависности од података који указују на изворно стање на основу документације.
- Обавезна је израда конзерваторског пројекта уз претходно прибављање услова за предузимање мера техничке заштите надлежног Завода и добијање сагласности на пројектну документацију, за **СВЕ ВРСТЕ РАДОВА** (текуће и инвестиционо одржавање, адаптација, санација, рестаурација, и сл).
- Искључити могућност тоталне реконструкције историјских грађевина од посебне вредности и вредности која подразумева рушење историјских грађевина, а предвидети корекције свих интервенција којима се деградира вредност целине и враћање у изворно стање.

МОГУЋА БОЈА ОГРАДНИХ ЗИДОВА, ОДНОСНО УЛИЧНИХ НИЗОВА

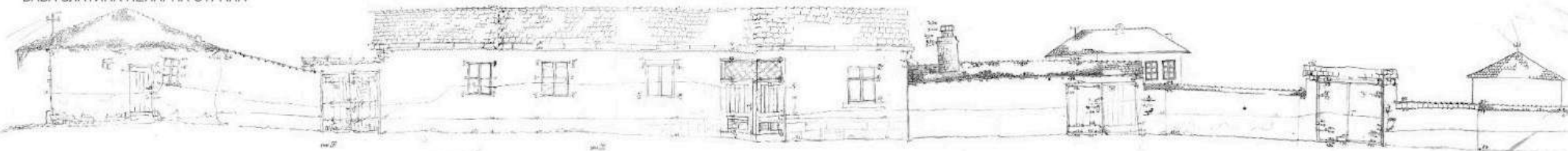
МОГУЋЕ БОЈЕ КУЋА У ОКВИРУ ЦЕЛИНЕ, уколико су изворно бојене сличном нијансом

<p>RAL 100 93 05 NEBELWEISS FOG WHITE</p>	<p>RAL 9001 CREMEWEISS CREAM</p>	<p>RAL 085 93 05 ALTWEISS VINTAGE WHITE</p>	<p>RAL 090 93 05 SAHNEWEISS CREAM WHITE</p>
<p>RAL 100 90 20 DESIGNERCREMEGELB DESIGNER CREAM YELLOW</p>	<p>RAL 095 90 20 PERLGELEB PEARL YELLOW</p>	<p>RAL 095 90 20 PERLGELEB PEARL YELLOW</p>	<p>RAL 1015 HELLELFENBEIN LIGHT IVORY</p>

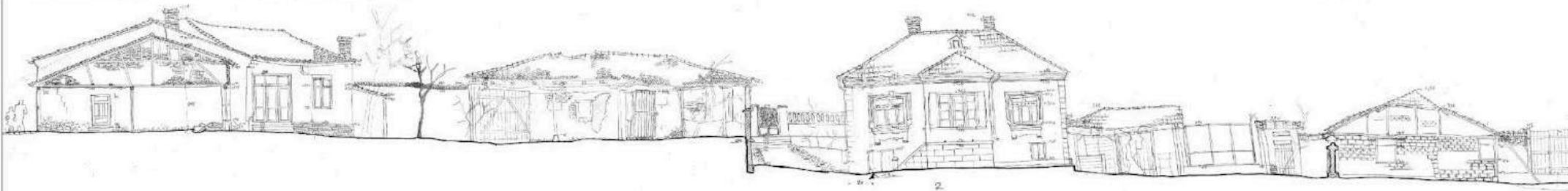
БАБА ЗЛАТИНА ПАРНА СТРАНА

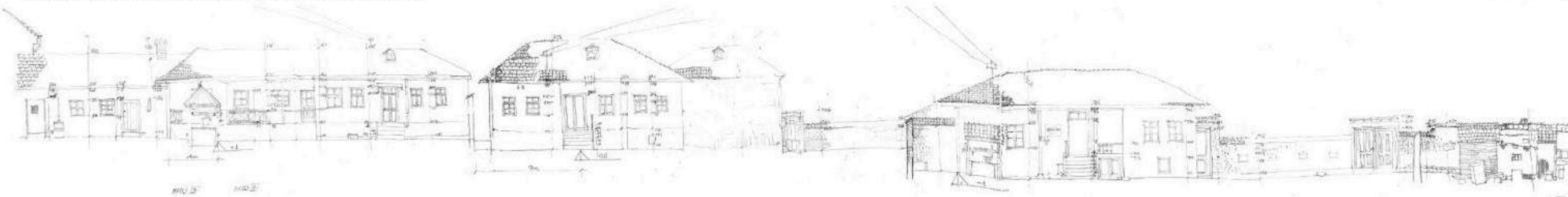
БАБА ЗЛАТИНА НЕПАРНА СТРАНА

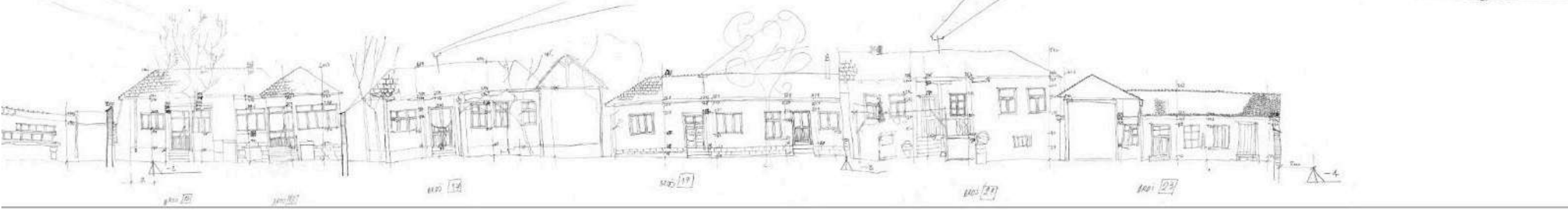
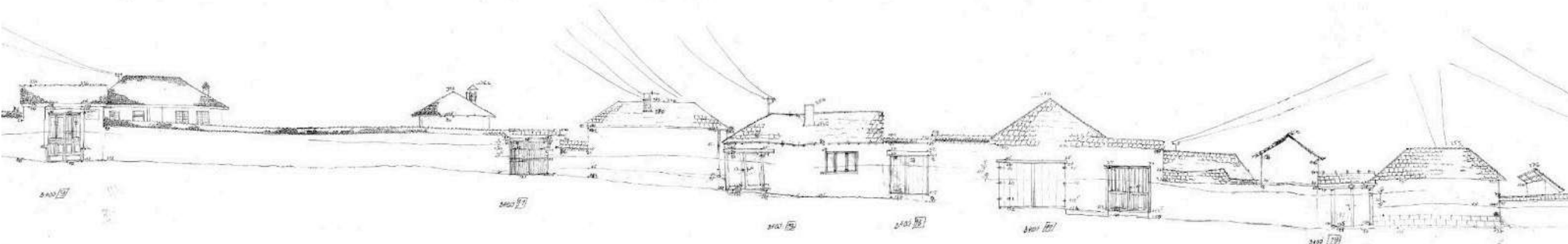
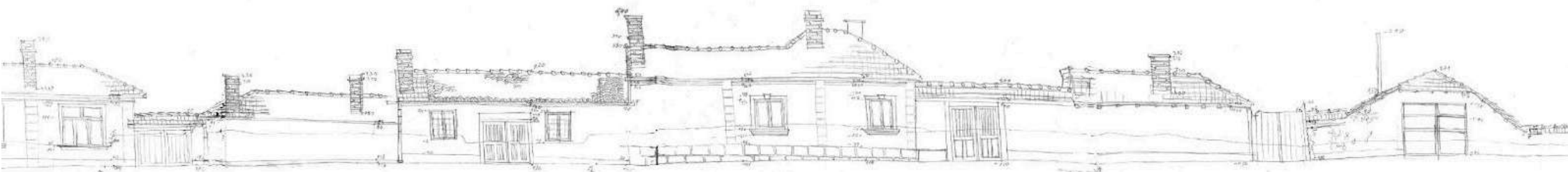

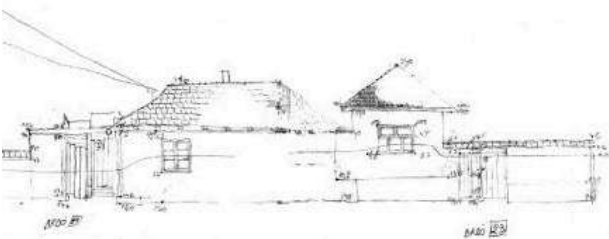
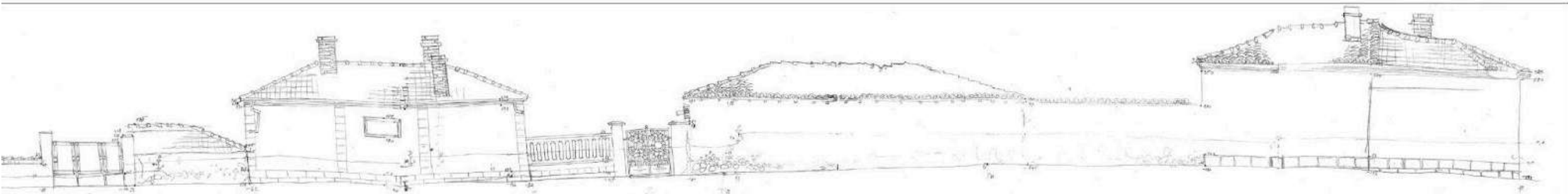
БАБА ЗЛАТИНА ПРЕСЕК КРОЗ ДВОРИШТА ПАРНА СТРАНА

БАБА ЗЛАТИНА ПРЕСЕК КРОЗ ДВОРИШТА НЕПАРНА СТРАНА

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ РИШ
	СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД-а из ПЛР БРАЊЕ 1
	БАКА ЂАТНИЈА УЛИЦА ДОКУМЕНТАЦИЈА ИЗ 1972.

Примери уређења амбијенталних целина у зонама са концентрацијом градитељског наслеђе (османско-балканске куће, занатски и трговачки дућани, грађанска архитектура с почетка 20. века, сакрална архитектура, исламска архитектура, урбани елементи оградних зидова, дрвених капија, транспарентних ограда и капија, и сл.)

Пловдив, Бугарска

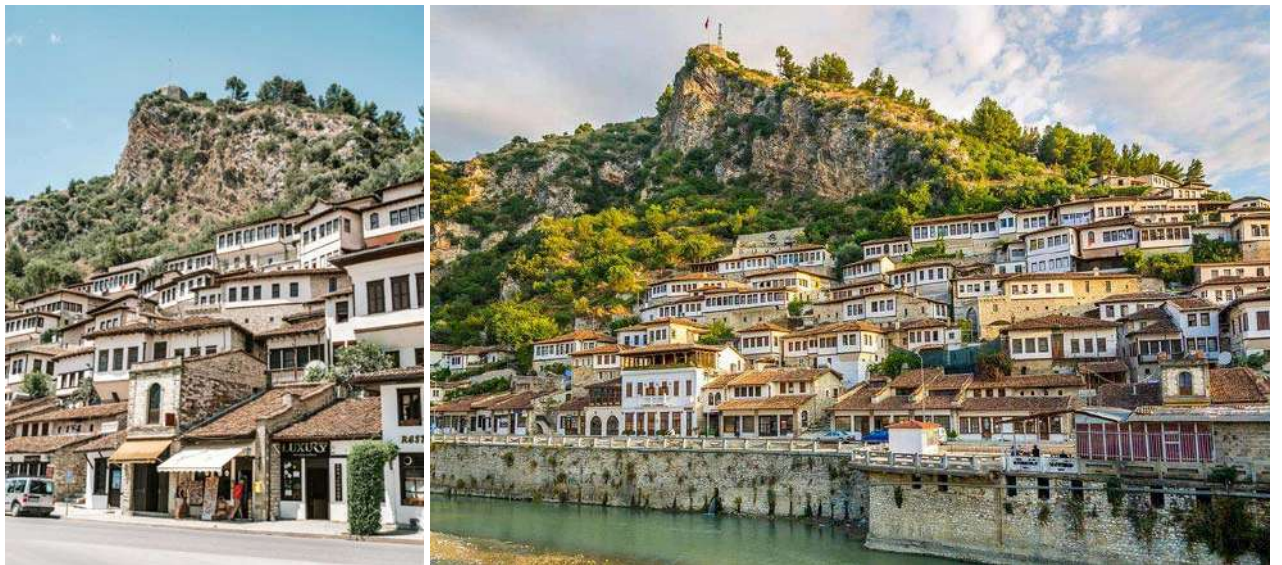
Тешњар у Ваљеву, Србија

Ђирокастра, Албанија

Берат, Албанија

Велико Трново, Бугарска

ПРЕПОЗНАТЕ ЦЕЛИНЕ И НИЗОВИ У СКЛОПУ ГРАДСКОГ ТКИВА ВРАЊА

Израдом Студије заштите непокретног културног наслеђа на обухвату Плана генералне регулације Зона 1 - Централна градска зона, градитељско наслеђе сагледано је не само као појединачни објекти, какав је до сада био случај, већ су, у складу са савременом конзерваторском праксом, сагледана и заштићена већа подручја, односно формиране просторне и амбијенталне целине.

Препознате просторне културно-историјске и амбијенталне целине обрађене су на начин да се препознају, објасне и истакну њихове карактеристике, вредновано је непокретно културно наслеђе и на основу карактеристика постојећег стања прописане су мере заштите за очување, осавремењивање и унапређење целина, уз пуно поштовање наслеђа и уз осмишљавање нових садржаја који неће нарушити основне вредности затеченог наслеђа, односно просторних (културно-историјских) целина.

Посматрано са урбанистичког, али и становишта заштите и очувања грађене средине, у складу са новом измењеном регулативом (Закон о културном наслеђу („Службени гласник РС”, број 129/21), Закон о планирању и изградњи (“Службени гласник РС”, бр. 72/09, 81/09, 21/11, 121/2012, 40/2013 - УС, 50/2013 - УС, 98/2013 - УС, 132/2014, 145/2014, 83/18, 31/19, 37/19 - др, Закон, 9/2020, 52/21 и бр. 62/23) и Закон о изменама и допунама закона о планирању и изградњи (“Сл. гласник РС”, бр. 62/23), Закон о ратним меморијалима („Службени гласник РС”, број 50/2018), Стратегија одрживог урбаног развоја Републике Србије до 2030. године (“Службени гласник РС”, број 47 од 28. јуна 2019.), Национална архитектонска стратегија од 2023-2035. године („Службени гласник РС”, број 48/2023)), **даља изградња града мора се базирати на претходним истраживањима, уз уважавање типолошких и морфолошких различитости које треба да буду саставни део правила уређења и грађења и других детаљних услова коришћења, уређења и заштите простора и грађевина.**

Студија заштите непокретног културног наслеђа за потребе израде Измене и допуне Плана генералне регулације зоне 1 у Врању израђује се на основу Закона о планирању и изградњи, Закона о културном наслеђу и Закона о непокретним културним добрима, обавезна је у склопу процедуре израде планске документације и представља базу података за сва будућа планирања.

Дефинисање граница просторних целина културно-историјског наслеђа има многоструку важност не само за практичну примену приликом планирања изградње, већ и за утврђивање специфичности и јединствености сваке целине, што директно утиче на принципе заштите тих простора, одређивање режима заштите и очувања.

Неопходно је извршити дефинисање поменутих граница урбаног наслеђа, као дела градске територије на начин који ће омогућити да се интеграција наслеђа стварно реализује и потпуно усагласи са савременим токовима живота. При томе се треба држати битних принципа који гарантују прави пут у приступу проблему. У интересу комплексне заштите, реконструкције и активирања одговарајућих зона културног наслеђа, сви захтеви

савремених интервенција, односно конзервација, рестаурација, санација, реконструкција и нова изградња, морају се спроводити путем унапред утврђених урбанистичких услова, и утврђених режима заштите, произашлих из претходних истраживања, у овом случају истраживања непокретног културног наслеђа.

Историјска валоризација грађевина и споменика културе унутар појединих простора један је од предуслова за исправно просторно планирање. Сви материјални документи прошлости немају и не могу имати једнаку садржајну и обликовну вредност. То захтева, да се у појединим случајевима спроведе уклањање објеката који су у нескладу са окружењем, односно прилагођавање нове градње, у интересу уређења и истицања значајнијих појединачних историјских грађевина и заокружених целина.

Преглед досадашњег истраживања непокретног културног наслеђа на предметном обухвату

Прве кораке на евидентирању, очувању и заштити наслеђа Врања спровели су стручњаци Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије, основаног 1947. године. Овом приликом евидентирана су и заштићена најзначајнија непокретна културна добра (*Турски амам и Бели мост, заштићени 1948. године, Пашини конаци, чесма Ђеренка и Кућа народног хероја Симе Појачаревића, заштићене 1949. године, Кућа Боре Сјанковића, заштићена 1950. године и Кућа Драгуљина Влаинца, заштићена 1965. године*). И друге угледне институције третираше су и разматрале проблематику архитектонско-урбаног карактера старог Врања, а резултат тога су у првом реду, објекти стављени под заштиту закона, уз обављене стручне интервенције, и посебно публикован је материјал од стране еминентних сарадника и професора универзитета.

Након оснивања Завода за заштиту споменика културе Ниш 1966. године, континуирано се ради на спровођењу мера заштите утврђених непокретних културних добара, истраживању и заштити непокретног културног наслеђа. Током 1972. године архитекта Завода за заштиту споменика културе Ниш, Милорад Војиновић, спровео је обимна истраживања и евидентирање многобројних архитектонски вредних грађевина и просторних целина Врања. Ова истраживања требала су да резултирају изградом Студије заштите већих градских потеза, имајући у виду да је Врање, као значајни центар, тада нарочито, сачувало богато и јединствено наслеђе. Како се конзерваторска пракса и принципи служби заштите у свету и у Србији развијала током периода, са заштите појединачних непокретних културних добара прелази се на заштиту мањих амбијенталних целина, Завод за заштиту споменика културе Ниш припремио је предлог за проглашење просторне културно-историјске целине - Баба Златине улице у Врању, 1986. године. Поред просторне културно-историјске целине Баба Златине улице, у периоду до 1990-тих, утврђено је још десет непокретних културних добара на третираном подручју.

Мерено савременим принципима заштите, у градском језгру је требало бити заштићено и сачувано много више грађевина и целина него што је тренутно стање. Ратним

дешавањима, али знатно више агресивном урбаном политиком, срушено је поприлично значајних грађевина (или читавих блокова), који би данас представљали значајно културно наслеђе града.

Досадашње урбано планирање се у највећој мери ограђивало од наслеђа и постојеће матрице, изградњом мегаломанских структура, и формирањем нових градских центара. Тако да градско језгро више не представља уравнотежену средину. Ипак, Град Врање обилује непокретним културним наслеђем, и очуваним амбијенталним просторима, који још увек нису адекватно третирани у смислу заштите просторних културно-историјских целина. Тај фонд обухвата део богате градитељске традиције, која не сме бити занемарена у динамичном развоју савременог урбаног ткива. Нужност и хитност обраде и валоризације старог градског језгра Врања императивно се намеће у тренутку стихијске урбанизације на атрактивним локацијама и у централним зонама, због интереса капитала, уз умањивање квалитета урбаног простора, што доприноси смањењу квалитета живота становника, губљењу идентитета урбаних насеља и деградацији урбаног и културног предела у целини.

Можемо константовати да су досадашњи, појединачни успешни примери и резултати у граду углавном усмерени на коришћење појединих споменика културе у смислу искоришћења њихових простора за потребе културних институција, градских институција, музеја, галерија и сличних установа. Приметно је да је у великој мери занемарено преостало градитељско наслеђе, које представља драгоцену вредност града, и које би требало укључити у савремене видове активног живота.

Примена дигитализације, мапирања и графичке анализе културног, градитељског и урбаног наслеђа (непокретних културних добара - споменика културе, просторних културно-историјских целина, знаменитих места и археолошких налазишта, затим добара под претходном заштитом и добара која уживају претходну заштиту) послужила је као значајан и практичан метод за просторно сагледавање наслеђених вредности Врања.

У циљу свеобухватног разумевања и јасног дефинисања локација и подручја на којима је највећа концентрација културног наслеђа, екипа стручних сарадника Завода који су именовани за израду овог документа преузела је податке из службене документације и обрадила их савременим алатима. Затим је извршила теренска истраживања и рекогносцирања са упоређивањем тренутног стања у односу на стање из 1972. године. Поред приметне девастације и агресивног уметања вишепородичних стамбених зграда непримерених висина и габарита у целинама са великом концентрацијом градитељског наслеђа, и даље је сачуван велики број појединачних грађевина или амбијенталних целина са кућама османско-балканског типа и карактеристичним пространим озелењеним двориштима, или грађанских стамбених кућа, трговачко-занатских радњи, бројних карактеристичних високих оградних зидова, наткривених дрвених капија, или ограда и капија стилски везане за архитектуру грађанског слоја из међуратног периода, прве половине 20. века.

Иако девастирани неодржавањем, занемаривање, неодговарајућим грађевинским интервенцијама, непримерним интерполацијама неприлагођених урбанистичким могућностима простора, или грађевинама које су у потпуној супротности са типолошким карактеристикама подручја и квартава, мањи делови старог Врања још увек крију идентитет ове вароши на који се мисли када се каже - старо Врање. Стамбене улице са приземним породичним кућама, урбане целине са орјенталном матрицом варошице, слепих и кривудавих улица, или мање просторне целине старих дућана, централно градско језгро са монументалним јавним зградама и раскошним приватним зградама са локалима у приземљу и становањем на спрату, још увек представљају препознатљиво језгро Врања, и шансу за даљи развој.

ПРОСТОРНЕ ЦЕЛИНЕ ПРЕПОЗНАТЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ПГР ЗОНА 1

Графичком анализом подручја које је предмет ове Студије, издвојили су се просторни обухвати са значајном концентрацијом градитељског наслеђа, које је кроз планску документацију потребно третирати на начин који се разликује од остатка градске територије, неоптерећеног слојевима културног наслеђа. Целине које су се издвојиле су:

- **ВАРОШ МАХАЛА** - Улица Краља Стефана Првовенчаног од Улице цара Душана до Карађорђевог улице, улица Кнеза Милоша до раскрснице са Партизанском улицом, Пионирска улица, и део Карађорђевог. Представља саму срж Врања вековима у назад и у њој се налазе све битне јавне зграде.

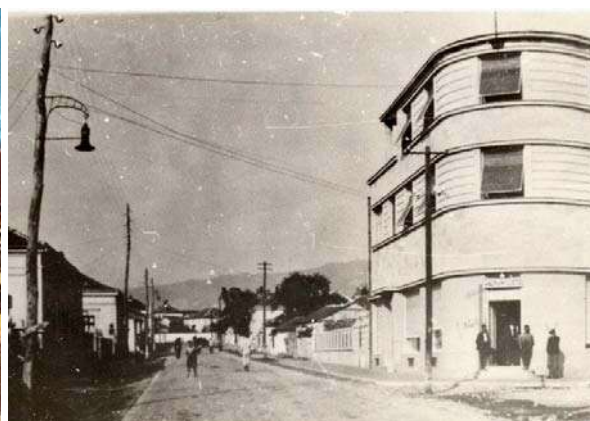
(Извор: старе разгледнице)

- **ДОЊА МАХАЛА** - Улични низови улица Оца Јустина Поповића, Баба Златине, Херцеговачке, Николе Тесле, Генерала Белимарковића, Албанске голготе (и изглед дворишта за Баба Златину улицу), дају могућност уређења целине у складу са историјским моделима и изворним изгледом, с обзиром да су и даље сачувале урбану матрицу и кривудавае улице, као и да су се у великој мери сачувале специфичне архитектонско урбане карактеристике (слободностојеће зграде, зидане ограде од ћерпича и дрвене капије, велики проценат зеленила по парцелама, традиционални изглед, габарит и материјализација). У протеклих неколико година изграђено три зграде непримерених габарита (П+3 до П+4), али је убрзо постало јасно да саобраћајна и свака друга инфраструктура не може да подржи овакве урбанистичке параметре, па су следећим планским документом параметри враћени на П+1.

(Извор: старе разгледнице)

- **ЦРКВЕНА МАХАЛА** - Улица Боре Станковића од Споменика жртава бугарског окупатора до раскрснице са улицом Саве Ковачевића, као и улице Вуле Антића, Доситејева и дела Карађорђево. Централно место заузима Саборна црква, коју окружују бројне репрезентативне зграде.

(Извор: <https://www.facebook.com/people/Vranje-Stare-slike/100079961493004/>)

- **УЛИЦА САВЕ КОВАЧЕВИЋА** - Улица Саве Ковачевића са деловима Карађорђеве и Цара Душана, са маркантим зградама окружених двориштем и уличним дрворедом.

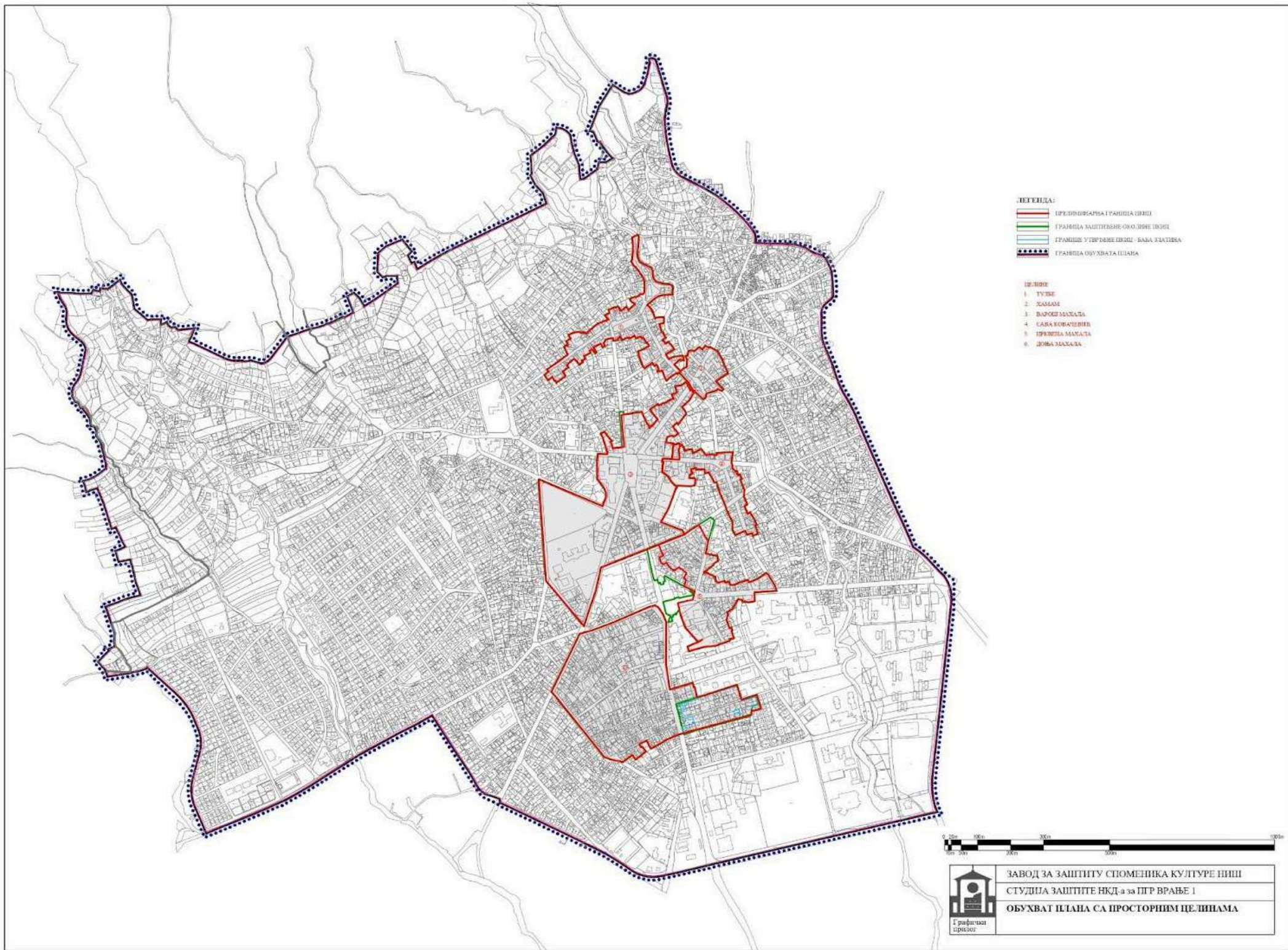
(Фото: Ј.Шурдиловић, 1980. година)

- **ТУЛБЕ** - Трг 7. септембра, део улице Џона Фротингема, Др Копше и Краља Александра Карађорђевића.

Поглед на део Тулбета, Ћошну и Борино брдо

(Извор: <https://www.facebook.com/people/Vranje-Stare-slike/100079961493004/>)

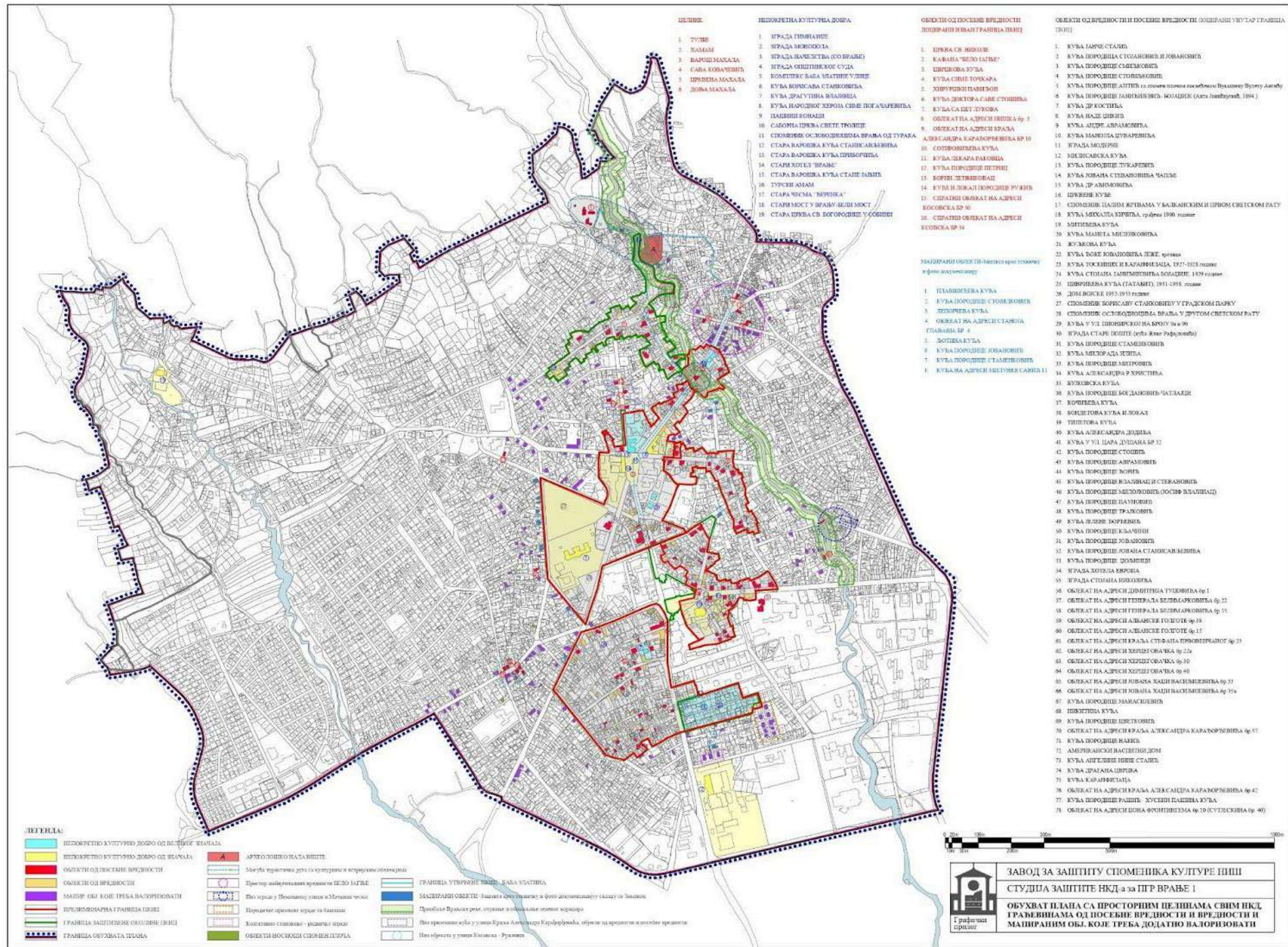

- „ЛЕТЕЦА“:**
- ПРЕДМОНАРНА ГРАНИЦА ПЛАНА
 - ГРАНИЦА ЗАШТИВЕНЕ ОКОЛИНЕ ЦЕНТРА
 - ГРАНИЦЕ УГРЂИВЕНЕ ЦЕНТРА - БАВА ВЛАСТЕРА
 - ГРАНИЦА ОБУХВАТА ПЛАНА

- ЦЕЛИНЕ:**
1. ТУЖЕ
 2. ЖАЛАЗИ
 3. ВАРОШИ МАХАЛА
 4. САХА КОВАЧЕВИН
 5. ПРЕДВА МАХАЛА
 6. ДОВА МАХАЛА

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД-а за ПГР ВРАЊЕ 1
ОБУХВАТ ПЛАНА СА ПРОСТОРНИМ ЦЕЛИНАМА

ЦЕЛЕНЕ	НЕПОСРЕДНО КУЛТУРНО ДОБРО	ОБЈЕКТИ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ
<i>(ПОСРЕДНО НЕМАТ ГРАВИРАНА ПЛИНИ)</i>	ОБЈЕКТИ ОД ВРЕДНОСТИ И ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ ПОШИРАНИ У УЛУЦИ ГРАДИШТА
<i>(ПЛИНИ)</i>
1. ТУЦИ	1. ЗГРАДА ГИМНАЗИЈЕ	1. ЦРКВА СВ. НИКОЛЕ	1. КУЉА ЗАРНЕ СТАЈИЦЕ
2. ХАЉАМ	2. ЗГРАДА МОНОДОЛА	2. КАФАНА "БЕЛО ГЛАВЕ"	2. КУЉА ПОРОДИЦА СТОЈАНОВИЋ И ЈОВАНОВИЋ
3. ВАРОШ МАХАЛА	3. ЗГРАДА НАЧЕЛНИКА (СО ВРАЊЕ)	3. ЦРКВЕНА КУЉА	3. КУЉА ПОРОДИЦЕ СМЪЛКОВИЋ
4. САВА КОВАЧЕВИЋ	4. ЗГРАДА ОПШТИНСКОГ СУДА	4. КУЉА СИМЕ ТОЧКАРА	4. КУЉА ПОРОДИЦЕ СТОЈАНОВИЋ
5. ПРВИМА МАХАЛА	5. КОМПЛЕКС С БАВА ЗЛАТИНЕ УЛИЦЕ	5. ХИРУРГИЈИ ПАНЧЕВИЋ	5. КУЉА ПОРОДИЦЕ АЛПИН <i>(са постојећим спомеником Војводе Вукотина Вукотинић Вукотинић)</i>
6. ДОБРА МАХАЛА	6. КУЉА ВОЈВОЂА СТАЈАНОВИЋА	6. КУЉА ДОКТОРА САВЕ СТОЈИЊА	6. КУЉА ПОРОДИЦЕ ЈАНКИЋЕВИЋ-БОЈАНИЋ <i>(дана Јанкићевих, 1894.)</i>
	7. КУЉА ДРАГУТИНА ВЛАДИЊА	7. КУЉА СА СЕТЕ ТУЗОВА	7. КУЉА ДР КОСТИЋА
	8. КУЉА НАРОДНОГ ХЕРОА СИМЕ ПОГАЧАРЕВИЋА	8. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ПИШТА бр. 4	8. КУЉА НАДЕ ШВИЦ
	9. ПАНЧИН КОНАЦИ	9. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ЗГРАДА	9. КУЉА АЦИРЕ АБРАМОВИЋА
	10. СЛОБОДА ПРЕМА СВИТЕ ТРОЈИЦЕ	10. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ПИШТА бр. 10	10. КУЉА МАРИЈА ЦУКАРЕВИЋА
	11. СПОМЕНИК ОСЛОБОДИТЕЉА ВРАБА ОД ТУРАКА	11. СТОПОВИШТА КУЉА	11. ЗГРАДА МОДЕРНЕ
	12. СТАРА ВАРОША КУЉА СТАЈКАСКИЊИНА	12. СТОПОВИШТА КУЉА	12. МИХАИЛОВСКА КУЉА
	13. СТАРА ВАРОША КУЉА ПРИБОЈИЋА	13. КУЉА ПЕКАРА РАКОВИЋА	13. КУЉА ПОРОДИЦЕ ТУКАРЕВИЋ
	14. СТАРИ ХОТЕЛ "ВРАЊЕ"	14. КУЉА ПОРОДИЦЕ ПЕТРИЋ	14. КУЉА ЈОВАНА СТЕВАНОВИЋА ЧАПЉИ
	15. СТАРА ВАРОША КУЉА СТАЈЕ ГАЈИЋ	15. БОРИН ДЕТИЊОВАЦ	15. КУЉА ДР АЛМИРОВИЋА
	16. ТУРСКИ АМАМ	16. КУЉЕ И ДЕЧАД ПОРОДИЦЕ РУЖИЋ	16. ЦРКВЕНЕ КУЉЕ
	17. СТАРА ЧЕСМА "ВРЕНКА"	17. СПРАТНИ ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ	17. СПОМЕНИК ПАШИН ЈУНАМА У БАЉАНСКИМ И ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ
	18. СТАРИ МОСТ У ВРАЊУ БЕЛИ МОСТ	18. КОСОВСКА БР 30	18. КУЉА МИХАИЛА ХРИЋА, грађана 1900. године
	19. СТАРА ЦРКВА СВ. БОГОРОДИЦЕ У СОБИЋИ	19. СПРАТНИ ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ	19. МИТИЊЕВА КУЉА
			20. КУЉА МАРИЈА МИЉЕВИЋОВИЋА
			21. ЈУЗЕФОВА КУЉА
			22. КУЉА БОЈЕ ЈОВАНОВИЋА БЕЖЕ <i>(проект)</i>
			23. КУЉА ГОСКИЊИХ И КАРАВИЊИЦА, 1927-1928. године
			24. КУЉА СТОЈАНА ЈАНКИЋЕВИЋИНА БОЈАНИЋЕ, 1929. године
			25. ЦИРКВЕНА КУЉА (СТАБИТ), 1931-1933. године
			26. ДОМ ВОСКРЕ 1933-1933. године
			27. СПОМЕНИК БОРИСАВУ СТАЈАНОВИЋУ У ГРАДСКОМ ПАРКУ
			28. СПОМЕНИК ОСЛОБОДИТЕЉА ВРАБА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ
			29. КУЉА У УЛ. ПИШКОСКОМ НА БРОЈУ 92 и 90
			30. ЗГРАДА СТАРЕ ПОШТЕ <i>(дана Јане Радошевић)</i>
			31. КУЉА ПОРОДИЦЕ СТАЈАНОВИЋ
			32. КУЉА ПОРОДИЦЕ ЈОВАНОВИЋ
			33. КУЉА ПОРОДИЦЕ СТАЈАНОВИЋ
			34. КУЉА НА АДРЕСИ МИХАИЛЕ САБИЋ 11
			35. КУЉОВСКА КУЉА
			36. КУЉА ПОРОДИЦЕ БОУДАНОВИЋ-ПАТЛАЦИ
			37. КОШТИЊА КУЉА
			38. БОЈАНОВА КУЉА ИЛОКАТ
			39. ТИШИЊА КУЉА
			40. КУЉА АЛЕКСАНДРА ДОДИЊА
			41. КУЉА У УЛ. ЦАРА ДУШАНА БР 32
			42. КУЉА ПОРОДИЦЕ СТОЈИЋ
			43. КУЉА ПОРОДИЦЕ АБРАМОВИЋ
			44. КУЉА ПОРОДИЦЕ БОЈИЋ
			45. КУЉА ПОРОДИЦЕ ВЛАДИЊИЋ И СТЕВАНОВИЋ
			46. КУЉА ПОРОДИЦЕ МЕТОДИЈЕВИЋ <i>(ОСИФ ВЛАДИЊИЋ)</i>
			47. КУЉА ПОРОДИЦЕ ПАУНОВИЋ
			48. КУЉА ПОРОДИЦЕ ТРАКОВИЋ
			49. КУЉА ЈЕЗЕНЕ БОРЕВИЋ
			50. КУЉА ПОРОДИЦЕ КЛАЧИЊИ
			51. КУЉА ПОРОДИЦЕ ЈОВАНОВИЋ
			52. КУЉА ПОРОДИЦЕ ЈОВАНА СТАЈКАСКИЊИНА
			53. КУЉА ПОРОДИЦЕ РОМЊИЋИ
			54. ЗГРАДА ХОТЕЛА КИРОВА
			55. ЗГРАДА СТОЈАНА НИКОЛИЋА
			56. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ДИМИТРИЈА ТУЗОВИЋА бр. 1
			57. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ КРАЉА АЛЕКСАНДРА ПРВОПРОВЕРИЊАНОГ бр. 22
			58. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ГИТЕРИЈА ВЛАДИЊАКОВИЋА бр. 55
			59. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ АЛЕКСАНДЕ ГОЛДОТЕ бр. 18
			60. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ АЛЕКСАНДЕ ГОЛДОТЕ бр. 15
			61. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ КРАЉА СТЕФАНА ПРВОПРОВЕРИЊАНОГ бр. 23
			62. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ХЕРЦЕГ ОВАЧКА бр. 25а
			63. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ХЕРЦЕГ ОВАЧКА бр. 30
			64. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ХЕРЦЕГ ОВАЧКА бр. 40
			65. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ЈОВАНА ХАДИ ВАСИЋЕВИЋИНА бр. 33
			66. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ЈОВАНА ХАДИ ВАСИЋЕВИЋИНА бр. 35а
			67. КУЉА ПОРОДИЦЕ МАНАСИЋЕВИЋ
			68. ПИШТИЊА КУЉА
			69. КУЉА ПОРОДИЦЕ ЦВЕТИКОВИЋ
			70. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ КРАЉА АЛЕКСАНДРА КАРАЂОРЕВИЋА бр. 57
			71. КУЉА ПОРОДИЦЕ НАЈИЋ
			72. АМЕРИКАНСКИ НАСЛОВНИ ДОМ
			73. КУЉА АНТЕЛЕНЕ НЕМЕ СТАЈИЦЕ
			74. КУЉА ДРАГАНА ШЕРИЋА
			75. КУЉА КАРАВИЊИЦА
			76. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ КРАЉА АЛЕКСАНДРА КАРАЂОРЕВИЋА бр. 42
			77. КУЉА ПОРОДИЦЕ РАШИЋ - ХУСИЊИ ПАНЧИЊА КУЉА
			78. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ЗОНА ФРОНТИШТА бр. 10 (СУДСКИЈА бр. 40)

МАПИРАНИ ОБЈЕКТИ ЗАШТИТЕ КРОЈ 2020/2021
у форми доцментације:

1. ПЛАНОВИЊЕВА КУЉА
2. КУЉА ПОРОДИЦЕ СТОЈАНОВИЋ
3. ЦЕРКВЕНА КУЉА
4. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ СТАБИТ
5. ДОТИЊА КУЉА
6. КУЉА ПОРОДИЦЕ ЈОВАНОВИЋ
7. КУЉА ПОРОДИЦЕ СТАЈАНОВИЋ
8. КУЉА НА АДРЕСИ МИХАИЛЕ САБИЋ 11

ЛЕГЕНДА:

	НЕПОСРЕДНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД ВЕЛИКОГ ЗАЧАЉА		АРХИВО НИШ НАСТАНИШТЕ		ГРАНИЦА УТВРЂЕНЕ ПЛИНИ - КАВА УЛИЦА
	НЕПОСРЕДНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД МАХАЛА		Могуће просторна улога у културном и историјском контексту		МАПИРАНИ ОБЈЕКТИ - Заштита кроз унапређење и фото документацију складно у Зеленом
	ОБЈЕКТИ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ		Проект одређених вредности БЕЛО ГЛАВЕ		Привредне Врховске реке, станице и објекти ван станице коридора
	ОБЈЕКТИ ОД ВРЕДНОСТИ		Пло у улици у Леоновој улици и Милошевићевом		Ван просторна кућа у улици Брала Александра Карађорђевића, објект од вредности и посебне вредности
	МАПИР ОБЈЕКТИ КОЈЕ ТРЕБА ВАЛОРИЗОВАТИ		Породице црквене зграде са бајтама		Ван објект у улици Власова - Руштин
	ШТИЛОВИ ГРАВИРАНА ПЛИНИ		Колективно стамбене - редовне зграде		
	ГРАВИРАНА ЗАШТИЊЕНЕ ОБЈЕКТИВЕ ПЛИНИ		ОБЈЕКТИ НОСИОЦИ СПОМЕНИК ПЛОРА		
	ГРАВИРАНА ОБУХВАТА ПЛИНА				

0 20 40 60 80 100m

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД а за ПГР ВРАЊЕ 1
ОБУХВАТ ПЛАНА СА ПРОСТОРНИМ ЦЕЛНИМА СВИМ НКД ГРАВИРНИМА ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ И ВРЕДНОСТИ И МАПИРАНИМ ОБЈ. КОЈЕ ТРЕБА ДОДАТНО ВАЛОРИЗОВАТИ

Градски центар

РЕЖИМИ И МЕРЕ ЗАШТИТЕ ПРОСТОРНИХ ЦЕЛИНА

Неопходно је предузети следеће:

- Уважавање и чување затечене урбане матрице.
- Очувати и обновити постојеће елементе градитељског наслеђа у оквиру ове целине у складу са конзерваторским принципима и условима.
- Сачувати основну вредност и структуру изграђене градске целине која се састоји од појединачних кућа са припадајућим двориштима/авлијама.
- Очувати историјски урбанистички контекст и архитектонске карактеристике старих вила са припадајућим двориштима без уситњавања или укрупњавања парцела.
- Подручје посматрати као глобални ресурс, а не скуп појединачних ресурса.
- Очувати културно наслеђе у историјским махалама: историјске куће са помоћним објектима, међама и имањима, постојеће комуникације, и посебно већ архитектонски обрађене изворе пијаће или некадашње пијаће воде, и предвидети мере њихове заштите и оздрављења.

Урбанистичку ревитализацију и реконструкцију препознатих целина потребно је заснивати на основама историјске реконструкције и аутохтоности, како би се обезбедили максимални ефекти у атрактивност екстеријера. Овome треба посветити посебну пажњу код израде урбанистичких, а посебно архитектонских решења појединих групација и грађевина, како би се осигурао квалитет грађевина и појединих детаља. Како би се израдили употребљиви документи, у складу са конзерваторском праксом, потребно је приступити изради докумената са јасним смерницама за дизајн у историјским деловима Врања:

- **УРБАНИСТИЧКО-АРХИТЕКТОНСКО УРЕЂЕЊЕ НЕПОСРЕДНЕ ОКОЛИНЕ ХАМАМА И КОНЗЕРВАТОРСКА СТУДИЈА;**
- **УРБАНИСТИЧКО-АРХИТЕКТОНСКО УРЕЂЕЊЕ НЕПОСРЕДНЕ ОКОЛИНЕ БЕЛОГ МОСТА;**
- **СМЕРНИЦЕ ЗА ДИЗАЈН У ИСТОРИЈСКОМ ЈЕЗГРУ ВРАЊА, ВАРОШ МАХАЛА;**
- **УРБАНИСТИЧКО-АРХИТЕКТОНСКО УРЕЂЕЊЕ СПЛЕТА УЛИЦА У ДОЊОЈ МАХАЛИ: БАБА ЗЛАТИНА УЛИЦА;**
- **СМЕРНИЦЕ ЗА ДИЗАЈН У ИСТОРИЈСКОМ ЈЕЗГРУ ВРАЊА, ЦРКВЕНА МАХАЛА;**
- **СМЕРНИЦЕ ЗА ДИЗАЈН У ИСТОРИЈСКОМ ЈЕЗГРУ ВРАЊА, ТУЛБЕ;**

Код усвајања нових функција у појединачне просторе, без обзира на досадашње пропусте, не би се смели примењивати насилни грађевински захвати, који би тиме нарушили вредност и привлачност објекта.

На основу изнетих принципа урбанистичке ревитализације у односу на захтеве заштите простора и грађевина, произилазе и основни режими заштите, односно, урбанистички услови уређења унутар појединих целина.

А – Строги режим заштите

Строги режим заштите, у Врању примењиваће се у зонама Амама, Пашиних конака, Белог моста са Крстатом џамијом, сквера са спомеником Ослободиоца, Баба Златиној улици, као и градског парка са спомеником Бори Станковићу и Гимназијом, Трга 7. септембра са грађевинама које га окружују, и улицама Боре Станковића, Доситејева, Вуле Антића, делова Краља Стефана Првовенчаног, реализоваће се кроз заштиту одговарајућих грађевина и амбијената урбанистичке структуре, облика терена, грађевинских линија, промшљених габарита, парцела, кровова и кровних покривача, затим фасада, диспозиција основа, аутохтоности материјала, ограда са капијама и најзад архитектуре у целини, па и примени на одговарајућим местима адекватних парковских елемената.

Б – Заштита у смислу очувања ширег архитектонско-урбаног јединства (волуменско уклапање)

Третира простор, већ у неку руку, новом изградњом нарушених просторних целина урбаног наслеђа улица Југ Богданове, Оца Јустина Поповића, Светозара Марковића, Херцеговачке, Николе Тесле, Албанске голготе, Генерала Белимарковића, Димитрија Туцовића, Београдска и Симе Погачаревића, затим Цара Душана, Саве Ковачевића и Карађорђево, али и др Копше и Цона Фротингема (Сутјескине), а делом и улица Краља Милана, Патриса Лумумбе, Вука Караџића и Нишке улице у непосредној близини Хамама.

Наведена подручја обилују очуваним мањим групацијама културно-историјског наслеђа са елементима архитектуре и урбаних елемената, као и конфигурације терена и природних услова, укључујући природни амбијент као саставни део наслеђа урбане структуре. Самим тим, из овога треба да произиђе усаглашавање са савременим потребама животних токова, тако да сваки архитектонско-урбанистички потез и у овом подручју без обзира на остале услове као и у првом реду досадашње велике пропусте, потребно је прилагодити интегралном очувању урбаног јединства.

Мере заштите грађенских кућа

Градитељско наслеђе - [грађанска архитектура](#) са дворишним просторима и непосредним окружењем, представља изграђено (консолидовано) земљиште, за које није предвиђена нова градња. Смернице на који начин је могуће уређење непокретних културних добара овог типа су следеће:

- Очување изворног изгледа, изворних материјала и других споменичких вредности кућа грађанске архитектуре, у складу са одлуком о заштити и мерама заштите.
- Обнова изворног изгледа ограда са зиданим ступцима и транспарентним металним оградама и капијама.
- Обавезна примена конзерваторског поступка у обнови.
- Није дозвољено постављање рекламних и других ознака, спољних јединица клима уређаја, и сл. на уличним фасадама кућа.
- Уређење дворишта и непосредне околине у складу са историјским моделима и озелењавање окућница по угледу на куће сличних архитектонских карактеристика и

периода изградње. Одговарајући угледни примери су Зграда библиотеке у Зајечару, кућа Тодора Цекића у Нишу, и др.

- Обавезна је израда конзерваторског пројекта уз претходно прибављање услова за предузимање мера техничке заштите надлежног Завода и добијање сагласности на пројектну документацију за **РАДОВЕ** на текућем и инвестиционом одржавању, адаптацији, санацији, рестаурацији, реконструкцији и сл.

ОПШТЕ МЕРЕ ЗАШТИТЕ ЗА ПРЕПОЗНАТЕ ПРОСТОРНЕ ЦЕЛИНЕ

ПРЕПОЗНАТЕ ПРОСТОРНЕ (КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ) ЦЕЛИНЕ У ВРАЊУ потребно је третирати као старо градско језгро у смислу очувања архитектонско-урбаног јединства.

У просторима препознатих целина обавезан је конзерваторски третман непокретних културних добара, грађевина од посебне вредности и вредности, и стилско и волуменско уклапање приликом извођења радова на објектима валоризованим као објекти без вредности или у нескладу са амбијентом, затим код неутралних грађевина или на празним парцелама када се буду изграђивале.

Просторе, комплексе и објекте у склопу евидентираних целина неопходно је третирати савесно и одговорно, сходно принципима очувања културног наслеђа, и у сарадњи са надлежним заводом за заштиту споменика културе, при чему се препоручују даља студијска документа, анализе и разраде предметних целина.

То првенствено подразумева детаљну разраду низова у следећим зонама:

А. ВАРОШ МАХАЛА - Улица Краља Стефана Првовенчаног од Улице цара Душана до Карађорђевог улице, улица Кнеза Милоша до раскрснице са Партизанском улицом, Пионирска улица, и део Карађорђевог, израда **документа са смерницама за дизајн у овом историјском делу Врања**.

- Завод је овим документом обрадио делове улице Краља Стефана Првовенчаног, дефинишући габарите, и почетне смернице за предузимање мера унапређења, које је даљим документима потребно разрадити.

СМЕРНИЦЕ ЗА ДИЗАЈН У ИСТОРИЈСКОМ ЈЕЗГРУ ВРАЊА, ВАРОШ МАХАЛИ подразумевају **план конзерваторско-корективне санације простора и грађевина, начин обраде уличних фасадних равни, колорит, изглед рекламних елемената, анализе могуће градње, изгледа и нагиба кровних равни и сл.** Потребно је израдити документацију постојећег стања, а затим и дати предлоге уређења.

В. ДОЊА МАХАЛА - Простор Доње махале посматрати као посебност којом ће се Врање издвјати од свих других градова у Србији. Постојање техничке документације у архиви Завода, за уличне низове улица Оца Јустина Поповића, Баба Златине, Херцеговачке, Николе Тесле, Генерала Белимарковића, Албанске голготе (и изглед дворишта за Баба Златину улицу), даје могућност уређења целине у складу са историјским моделима и изворним изгледом. Предлаже се **парцијална израда урбанистичких пројеката за уређење појединачних улица, оградних, односно фасадних зидова и капија**. Израда ових документа не би требало да заустави

уређење, одржавање, евентуалну реконструкцију односно изградњу на потезу ове целине, с тим да максимални параметри градње морају бити усклађени са могућностима датим у постојећем планском документу и овом Студијом. Имајући у виду да су за ову целину карактеристична велика озелењена дворишта са високим зиданим оградним зидовима, наткривеним масивним дрвеним капијама, са бунарима у дворишту и најчешће слободностојећим кућама и нижим помоћним објектима, урбанистички параметри треба да буду прилагођени овим карактеристикама и типологији целине (четвороводни/вишеводни кровови; надкривени тремови; куће компактне основе у складу са традиционалним концептом, пропорцијски усклађене са значајним наслеђем из целине). Потребно је предвидети висок проценат зеленила, како би се сачувао карактер целине (преко 60%, односно претходно анализирати постојеће стање). Спратност и висинска регулација морале би бити усклађене са непокретним културним добрима и грађевинама од посебне вредности. Стога је максимална могућа спратност П+1, односно П+1+Пк, уколико услови локације одговарају, а све у складу са валоризацијом и графичким прилозима. Већа спратност могућа је само на деловима улица које уоквирују препознату просторну целину, уз претходну анализу оправданости и уз прецизно дефинисање параметара на основу услова локације и одређивања прецизне грађевинске линије према унутрашњости блока.

С. ЦРКВЕНА МАХАЛА - Улица **Боре Станковића** је на потезу од Споменика жртава бугарског окупатора до раскрснице са улицом Саве Ковачевића, улица Вуле Антића и Доситејевој у великој мери су сачувала свој аутентични изглед и волумен грађевина (осим зграде на к.п. бр. 6598/1 КО Врање која је својим архитектонским изгледом и обликовањем, неодговарајућом материјализацијом, као и габаритом (спратности П+2, односно П+1+Пк) деградирала склад ове целине, с тим да је одређеним корективним интервенцијама могуће утицати на побољшање и унапређење стања; стамбене зграде вишепородичног становања на к.п. бр. 5575 и 12928, непримереног габарита у основи, и висинској регулацији и габариту, насилно уметнуте у простор једне од лепших врањских улица).

- Могућности уређења и унапређења стања ове целине у великој мери су разрађени у склопу ове Студије, и неопходно је поступати у складу са овим предлозима, при чему се мора пратити хоризонтална и вертикална регулација, стилско и волуменско усклађивање и друге мере дате у посебном поглављу.

Д. УЛИЦА САВЕ КОВАЧЕВИЋА - Улица **Саве Ковачевића** са деловима **Карађорђевој** и **Цара Душана** представља простор у коме доминирају репрезентативне породичне куће грађанске архитектуре, настале почетком прошлог века. Предлаже се стручна обнова фасада грађевина од посебне вредности и вредности, на основу елемената који се налазе на згради, историјских извора, односно постојећег и изворног изгледа, и враћање првобитног изгледа тамо где је то изводљиво и оправдано. Објекти у оквиру целине треба да чине логичну естетско-архитектонску целину, релативно уједначене спратности, аутентичне физиономије и архитектонског израза,

једноставног стила, рационалних, мирних облика чија идејна решења треба да инспирише традиционална архитектура овог подручја. Постојећа, дозвољена спратност П+3+Пс и П+2 није одговарајућа па је потребно прилагодити је. Спратност и висинска регулација мора бити усклађена са грађевинама од посебне вредности и вредности, па је максимална могућа П+1, односно П+1+Пк.

Е. ТУЛБЕ - Трг 7. септембра, део улице Џона Фротингема, Др Копше и Александра Карађорђевића чине простор са карактеристичним наслеђем, које се складно уклапа у целину. Предлаже се **израда урбанистичког пројекта за уређење Трга 7. Септембар, належућих улица, оградних зидова и капија, односно фасадних зидова** у циљу унапређења стања. Планирати и партерно и урбанистичко уређење појединачних улица и трга. Објекти у оквиру целине треба да чине логичну естетско-архитектонску целину. Имајући у виду да су за ову целину карактеристична велика озелењена дворишта са високим зиданим оградним зидовима, наткривеним масивним дрвеним капијам и најчешће слободностојећим кућама и нижим помоћним објектима, урбанистички параметри треба да буду прилагођени овим карактеристикама и типологији целине.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ:

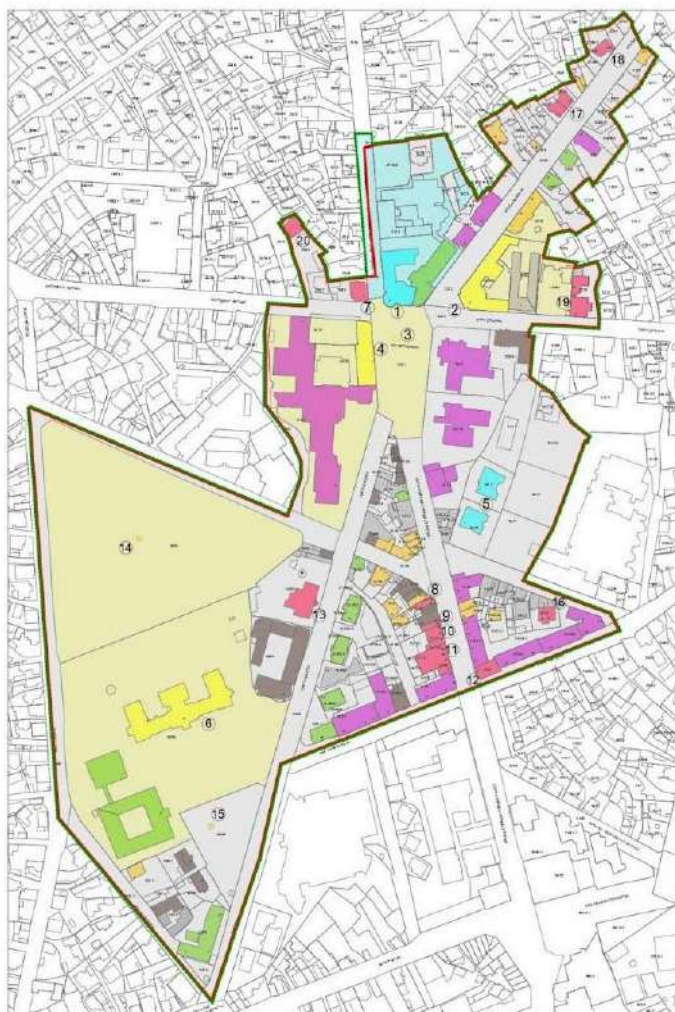
1. У зони целине и непосредној околини дозвољене су интервенције у складу са Законом о културном наслеђу које подразумевају реконструкцију, рестаурацију, анастилозу, санацију, консолидацију, адаптацију на основу издатих конзерваторских услова и одобрених конзерваторских пројеката. Евентуална нова градња у овим зонама такође мора бити заснована на конзерваторским условима и одобреним конзерваторским пројектима, волуменски, пропорцијски и стилски усклађена са окружењем, уз обавезно усклађивање висине венаца и слемена, ритма отвора, облика, нагиба и материјализације кровних равни и др.
2. У случајевима када се у заштићеној околини културног добра већ налазе неадекватне градње и функције, предлаже се израда **плана конзерваторско-корективне санације простора** и грађевина, који ће се примењивати када се за то стекну услови, уђе се у процес рестаурације и уређења фасада у главној улици, односно када власници реше да спроведу радове на текућем, инвестиционом одржавању или друге интервенције на објекту. Предвидети израду **планова конзерваторско-корективне санације** који ће садржати смернице за ублажавање негативних визуелних последица изградње у свим евидентираним целинама у којима је рецентна стихијска урбанизација нарушила културно историјске вредности. **Рок за израду планова конзерваторско-корективне санације дефинисати планском документацијом и акциони планом.** Конзерваторско-корективне санације подразумевају скуп мера којима се визуелно ублажавају негативности настале услед неадекватне градње нових објеката и инфраструктуре:

- a. стилско усаглашавање новоизграђених зграда,
 - b. враћање изворног изгледа грађевина од посебне вредности и вредности и грађевинама за које постоји документација изворног изгледа
 - c. уклањање елемената којима се деградира амбијент (нарочито нових, агресивних материјала - црни цреп (или других боја осим натур црвеног без глазирања), прохром оgrade и сл, алуминијумски или пвц портали)
 - d. уклапање у природни контекст садњом вегетације,
 - e. камени подзиди,
 - f. промена колорита,
 - g. промена материјализације фасаде,
 - h. преобликовање кровова и отвора,
 - i. уклањање и преобликовање објеката и сл.
2. Надземну инфраструктуру треба планирати уз конзерваторске услове којима ће се прописати мере заштите фасада, застора улица и тргова и других елемената наслеђа. Предвидети уклањање инсталационих ормарића (струја и водовод) са видљивих делова фасада дуж улица (пре свега се односи на Доњу чаршију), уз проналажење конзерваторски прихватљивог решења.
 3. Приликом планирања озелењавања, предвидети саднице карактеристичне за локални контекст који доприноси оснажењу локалних хортикултурних специфичности и репрезентативности пејзажа.
 4. Планови и пројекти постављања привремених објеката, урбаног мобилијара и сваког вида туристичке сигнализације морају претходно бити одобрени од стране надлежног завода за заштиту споменика културе.
 5. Максималне параметре и услове за архитектонско обликовање објеката, дефинисати тако да се у потпуности уважавају културно-историјске вредности, карактеристике пејзажа евидентираних зона, и присуства законом заштићених културних добара, водећи рачуна о њиховом визуелном и физичком интегритету, визурама ка њима и из њих, и просторним осама.
 6. Постављање рекламних, информативних и сличних ознака, као и спољашњих јединица клима уређаја изводи се према условима и мерама заштите које прописује надлежни Завод за заштиту споменика културе.
 7. Прописати као обавезан прилог сваког пројекта у градској зони - изгледе са суседним фасадама.
 8. Спровести слагање хоризонтала отвора, венаца и слично. Објекти са дужим фронтovima морају приказати изгледе суседних грађевина и образложити плановима однос према ритму улице који је изазван некадашњом парцелацијом, те ако је потребно предвидети сегментирање фасадних равни, како би се постигао склад.
 9. Није могућа препарцелација без претходне сагласности надлежне установе заштите.

1. ВАРОШ МАХАЛА

ОБУХВАТ

Налази се у центру Врања, обухватајући пешачку зону у Улици Краља Стефана Првовенчаног и Трг републике, улицу Партизанску, делове улица Цара Душана, Народних хероја, Краља Милана, Краља Александра Карађорђевића (Матије Гупца), Карађорђеве и улице Иве Лоле Рибара, градски парк, зграду Гимназије и Педагошки факултет заједно са парковским простором.

ЛЕГЕНДА:

ОБЈ

1. ЗГРАДА НАЧЕЛСТВА
2. ЗГРАДА ОПШТИНСКОГ СУДА
3. СПОМЕНИК ОСЛОБОДИОЦИМА ОД ТУТАКА
4. ХОТЕЛ "ВРАЊЕ"
5. ПАРКОВНИКОВА
6. ЗГРАДА ГИМНАЗИЈЕ

ГРАЂЕВИНЕ ОД ВРЕДНОСТИ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ:

7. КУЉА МАРИЈА ШТЕВАНОВИЋА
8. КУЉА ОЛГА
9. КУЉА БОЈЕ ЈОВАНОВИЋА ВЕЖЕ, зграда
10. КУЉА ТОСКИВИЋИ И МАРИЈОВИЋА, 1927/1928. године
11. КУЉА СТОЈАН ЈАКОВИЋЕВИЋА БОНАЦИЈЕ, 1929. године
12. ЦРКВИЊА КУЉА (КАТАБИ), 1911/1919. године
13. ЦРКВИЊА 1911/1919. године
14. СПОМЕНИК БОРИСАНУ СТАЈКОВИЋУ У ГРАДСКОМ ПАРКУ
15. СПОМЕНИК ОСЛОБОДИОЦИМА ВРАЊА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ
16. КУЉА У УЛИЦИ БОЖИЋЕВИЋИ НА БРОЈУ 36 и 38
17. КУЉА КОРОЊЕ СТАЈКОВИЋИ
18. КУЉА МИХАИЛОВИЋА
19. ЗГРАДА СТАРЕ ПОШТЕ (улица Иве Лоле Рибара)
20. ПИЊИЊА КУЉА

ЛЕГЕНДА:

- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД МАХАЛА
- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД ВРЕДНОСТИ ВРАЊА
- ОБЈЕКТИ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ ОД ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ КОЈИ НЕ ПАРУЧАВАЈУ АМБИЕНТ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ СПОМЕНИКОВИХ ВРЕДНОСТИ (али се додијеле припадности објекта)
- ГРАЂЕВИНСКИ ФОНД СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ И КЛАСИЧНОГ ПЕРИОДА
- ОБЈЕКТИ У НЕСЛАДУ СА АМБИЕНТОМ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ ВРЕДНОСТИ КОЈИ СУ УДРУЖЕНИ У КАТАСТАР
- ОБЈЕКТИ У НЕСЛАДУ СА АМБИЕНТОМ КОЈИ СУ УДРУЖЕНИ У КАТАСТАР
- ЦЕЛОВАНА ГРАЂЕВИНА ГРАДИЛА ПРОСТОЈНЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИСКЕ НЕКРЕТНОСТИ
- ГРАНИЦА ЗАШТИЊЕНЕ ОКОЛИНЕ ПРОСТОЈНЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИСКЕ НЕКРЕТНОСТИ

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ ИНИИ
	ВРАЊЕ - ВАРОШ МАХАЛА
	СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НЕКРЕТНОСТИ У ВРАЊЕ 1
ГРАНИЦЕ ПИЊИ И ВРЕДНОСТИ	

ОПИС

Варош Махала заузима централну, најатрактивнију позицију у граду и представља аутентичну урбану целину са обимним фондом градитељског наслеђа из различитих периода и чини идентитет Врања. У оквиру целине налазе се објекти и површине намењене, пре свега, општим градским функцијама, затим становању, рекреативним, едукационим и културним садржајима, као и градском зеленилу. Значајна вредност целине јесте и наслеђена урбана матрица са централним тргом, Тргом Републике, окруженим монументалним грађевинама и градским симболима који су под заштитом Републике Србије (Зграда Начелства, Општинског суда, хотела "Врање", Споменика ослободиоцима од

Турака). Трг је повезан, преко Партизанске улице са Градским парком троугластог облика и школским комплексом. Срж старог урбаног језгра, поред Трга Републике, чини и улица Краља Стефана Првовенчаног (пешачка зона) са значајним непокретним културним добром од великог значаја за РС (Пашини коначи) и вредним примерима градитељског наслеђа.

Улица Краља Стефана Првовенчаног (извор: стара разгледница, фотограметрија: А. Никшић, 2024.)

Ову трговачку улицу одликују стамбено-пословни објекти уског уличног фронта који се развијају по дубини парцеле, спратности П или П+1, са објектима новијег датума спратности до П+2. Слемења кровова паралелна су регулационој линији, што је потребно

применити. На северном почетку улице, на парној страни, налазе се приземни објекти трговинско-услужног карактера који су део густо изграђеног блока. Архитектонску структуру целине чине објекти разноврсни по форми, ритму просторног распореда, величини, намени и архитектонским стиловима, али заједно чине нераскидив део градитељске баштине Врања. То су приземне или спратне зграде блоковског система градње, са дворишним простором у унутрашњости блока.

Главна улица (извор: старе разгледнице, Vranje - Stare slike)

Улица Краља Стефана Првовенчаног (извор: старе разгледнице)

Бранкова улица представља формирану улицу у којој се налази велики број кафића, ресторана и кафана. С обзиром на просторну повезаност са централном пешачком зоном, али и да улични низ Бранкове улице делимично чине и дворишне фасаде грађевина окренутих ка главној пешачкој зони, уређење и урбанистички параметри прописани за Улицу Краља Стефана Првовенчаног важе и за уређење Бранкове улице.

Парковски простор на к.п. бр. 5001/1, 5005/2, 5005/4 и 5006/1 КО Врање I уређивати у складу са основним начелима очувања процента и квалитета зелених површина, уз евентуално повећање укупног процента зелених површина у централним градским зонама. Овакав приступ свакако је у складу са историјским моделима Врања.

ИСТОРИЈСКО-АРХИТЕКТОНСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

У просторно културно-историјској целини егзистирају јединствени објекти врањске архитектуре. Јавни репрезентативни објекти са монументалним обележјем и присутним свим обликовно стилским елементима времена од почетка 20. века до тридесетих година 20. века (зграда Окружног начелства – данас Скупштине општине, Општинског и Среског Суда и Гимназије), лоцирани су у најужем центру града.

Треба напоменути да је садашња зграда Скупштине општине грађена у стилу српско-византијског стила архитектуре, дело значајне личности нашег архитектонског стваралаштва на почетку века, архитекте Петра Поповића, професора универзитета и врсног познавалаца византијске архитектуре.

Поглед на централни трг испред зграде Начелства (извор: старе разгледнице, Vranje - Stare slike)

СПИСАК НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА И ГРАЂЕВИНА ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ У ОКВИРУ ЦЕЛИНЕ

У оквиру препознате просторне културно-историјске целине бр. 1 - Варош махала налази се **шест непокретних културних добара:**

10. Зграда Начелства, Краља Александра Карађорђевића бр.2, на к.п. бр. 2418 КО Врање I
11. Зграда Општинског суда, Краља Милана бр.2, на к.п. бр.5222 КО Врање I
12. Споменик ослободиоцима Врања од Турака, на Тргу републике, на к.п. бр. 5221 КО Врање I

13. Стари хотел "Врање", на Тргу републике бр.4, на к.п. бр. 5220 КО Врање I
14. Комплекс Пашиних конака - Селамлук и Харемлук на адреси Пионирска бр.1 и бр.3, на к.п. бр. 5423 и к.п. бр. 5415 КО Врање I
15. Зграда Гимназије на адреси Партизанска 12, на к.п. бр. 5005/3 КО Врање I

На простору препознате просторне целине налази се **већи број грађевина од посебне вредности**, које у складу с законом уживају претходну заштиту.

16. Кућа Манета Миленковића, Улица Народног хероја бр. 2, на к.п. бр. 2505 КО Врање I, на месту где се налазила џамија, која је срушена након ослобођења и дуго времена простор није био изграђен већ су га врањанци звали "џамијиште".
17. Жуљкова кућа, Улица Кнеза Милоша бр. 1, на к.п. бр. 5119 КО Врање I
18. Кућа Ђоке Јовановића Жеже, Улица Краља Стефана Првовенчаног бр. 38, на к.п. бр. 5115/2 КО Врање I
19. Кућа Тоскиних и Каранфилаца, Улица Краља Стефана Првовенчаног бр. 42, на к.п. бр. 5114 и 5113/2 КО Врање I
20. Кућа Стојана Јанићијевића Бојаџије, Улица Краља Стефана Првовенчаног бр. 46, 48 и 50, на к.п. бр. 5112 КО Врање I
21. Циврићева кућа, Улица Карађорђева бр. 1, на к.п. бр. 5437 КО Врање I
22. Дом Војске, Улица Партизанска бр. 10, на к.п. бр. 5003 КО Врање I
23. Споменик Бори Станковићу у градском парку, на к.п. бр. 5001/1 КО Врање I
24. Споменик ослободиоцима Врања у Другом светском рату, на к.п.бр.5006/1 КО Врање I
25. Кућа у Улици Пионирској бр. 9а и 9б, на к.п. бр. 5435 КО Врање I
26. Кућа породице Стаменковић, Улица Краља Милана бр. 61 и 63, на к.п. бр. 2403 и 2402 КО Врање I
27. Кућа Милорада Илића, Улица Краља Милана бр. 85 и 85а, на к.п.бр. 2385 КО Врање I
28. Зграда старе поште (кућа Жике Рафајловића), Улица Цара Душана бр.5, на к.п.бр. 5228 КО Врање I
29. Никитина кућа, Улица Народног хероја бр. 4а, на к.п. бр. 2508

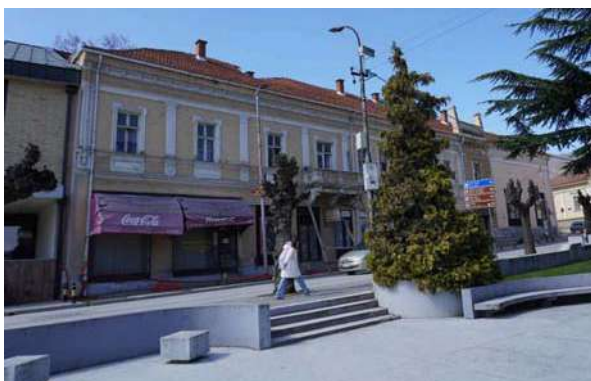
ТРЕНУТНО СТАЊЕ

Непокретна културна добра у оквиру целине чувају се и одржавају у складу са мерама заштите и према конзерваторским принципима. На згради Селамлука у оквиру комплекса Пашиних конака спроведени су конзерваторско-рестаураторски радови, израђена је стална музејска поставка, чиме је ово непокретно културно добро доведено у примерено стање.

За зграду Харемлука у току је израда Пројекта конзерваторско-рестаураторских радова којим ће бити обухваћена целокупна санација конструктивног склопа и свих завршних елемената.

Зграда Хотела "Врање" се не користи у дужем временском периоду, убрзано пропада и прети јој опасност од урушавања делова кровне конструкције, односно елемената фасадне

пластике. Неоходно је приступити радовима, уз претходно праћење процедура, којима ће се зауставити даље пропадање овог непокретног културног добра.

Хотел "Врање" (Фото: ЗЗСК Ниш, Л. Динић, 2024.), Пашини конаци (Фотограметрија: А. Никшић, 2024.)

Непарна страна улице Краља Стефана Првовенчаног од броја од 7 до 29 (Фотограметрија: А. Никшић, 2024.)

У зони непокретних културних добра у оквиру ове целине не постоји адекватна сигнализација нити обележје о постојању и својству културног добра, или додатне информативне табле. Грађевине од посебне вредности и вредности нису на адекватан начин третиране у оквиру целине, односно не примењују се мере стилског усклађивања са непосредним окружењем, што доводи до парцијалних и непримерених интервенција. Променом изворних дрвених излога и уградњом нових од ПВЦ или алуминијумских профила мења се карактер амбијента и умањују споменичке вредности грађевина.

Парна страна бр. 4-30 (Фотограмetriја: ЗЗСК Ниш, А. Никшић, 2024.)

Зграде у главној градској улици нису третиране на начин који је примерен амбијенту, препуштене су деградацији, непримереним интервенцијама нарушен им је архитектонски израз.

Грађевине са посебним вредностима у оквиру целине (Фото: ЗЗСК Ниш, А. Никшић, 2024.)

Грађевине са посебним вредностима у оквиру целине (Фото: ЗЗСК Ниш, А. Никшић, 2024.)

Зграда у улици Народних хероја бр. 16-18 (Фото: ЗЗСК Ниш, Л. Динић)

Препозната целина Варош махале наставља се Улицом Краља Милана ка згради Хамама, па би требало посматрати је као наставак главне улице којом се повезује главни трг са непокретним културним добром од великог значаја - Хамамом. Сходно наведеном, улицу је потребно уређивати на начин да се јасно нагласи пешачка комуникација која води ка Хамаму, а затим и даље ка Белом мосту, чесми Ђеренки инкорпорирајући простор приобаља Врањске реке.

Сама Улица Краља Милана представљала је складну улицу са пуно зеленила, која је у одређеној мери сачувала склад, осим зграда изграђених у скорије време, грађених без икаквог архитектонског и волуменског усклађивања са остатком целине и препознатим зградама од вредности.

Овакав тренд потребно је зауставити, а већ изграђене зграде које су неусклађене са амбијентом потребно је кроз програм коретивне санације у будућем периоду ускладити.

Кућа у улици Краља Милана бр. 63 (Фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980; извор: googlemaps, 2014)

Кућа у улици Краља Милана бр. 85 (Фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980, и Л. Динић, 2024)

Основну суд у Врању, улица Краља Милана бр. 2 (Фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980; извор: googlemaps, 2014)

МЕРЕ ЗАШТИТЕ ЗА ЕВИДЕНТИРАНУ ПРОСТОРНУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКУ ЦЕЛИНУ “ВАРОШ МАХАЛА” У ВРАЊУ

- ЕВИДЕНТИРАНУ ПРОСТОРНУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКУ ЦЕЛИНУ “ВАРОШ МАХАЛЕ” У ВРАЊУ потребно је третирати као старо градско језгро у смислу очувања архитектонско-урбаног јединства. Ово се првенствено односи на грађевине у Улици Краља Стефана Првовенчаног, Кнеза Милоша, Краља Милана и Карађорђевој.
- Амбијентална вредност целине добија у правом смислу тек онда када јој се конзерваторским интервенцијама поврати првобитни изглед. Овде се првенствено мисли на обраду фасаде са свим архитектонским и украсним елементима и детаљима, обнову старе столарије, замену свих накнадно или касније уграђених елемената, најчешће реклама, излога и портала рађених произвољно и др.
- Обавезни су конзерваторски третмани непокретних културних добара, грађевина од посебне вредности и вредности,
- Обавезно је стилско и волуменско уклапање приликом извођења радова на парцелама на којима се налазе објекти валоризовани као објекти без вредности или

у нескладу са амбијентом, неутралне грађевине, или на празним парцелама када се буду изграђивале.

- Просторе, комплексе и објекте у склопу целине неопходно је третирати савесно и одговорно, сходно принципима очувања културног наслеђа, у сарадњи са надлежним заводом за заштиту споменика културе, при чему се препоручује прецизна анализа и разрада предметног простора, уз детаљну разраду низова у зони Улице Краља Стефана Првовенчаног, од Улице цара Душана до Карађорђевог улице, која треба да резултира **документом - СМЕРНИЦЕ ЗА ДИЗАЈН У ИСТОРИЈСКОМ ЈЕЗГРУ ВРАЊА - ВАРОШ МАХАЛИ**, који ће да садржи **план конзерваторско-корективне санације простора и грађевина**.
- Приликом планирања простора све интервенције планирати у сарадњи са надлежним заводом за заштиту споменика културе.
- Предлаже се стручна обнова фасада грађевина од посебне вредности и вредности на основу историјских извора и постојећег и изворног изгледа, односно враћање првобитног изгледа тамо где је то изводљиво и оправдано, док се на преосталим објектима у просторној целини, и непосредној околини грађевина од посебне вредности, предвиђа стилско надовезивање на очуване објекте у виду уклапајућег колорита и форме, у складу са предложеним решењем за рестаурацију

(смерницама).

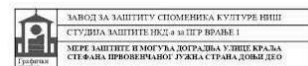
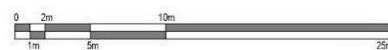
- Функционално и визуелно интегрисати улични фронт према улицама Краља Стефана Првовенчаног и Кнеза Милоша.

- Рекламне елементе у оквиру просторне целине потребно је визуелно усагласити и ограничити на што мању површину. Њихово постављање је могуће само испод подеоног венца између приземља и спрата, а циљ је добити естетски усклађену и функционалну целину. Облик и величина рекламних елемената (табли са натписом над радњом), дужина конзоле, врста слова и сл, детаљније ће се прописиваће са циљем да се обезбеди историјски и архитектонски амбијент.
- Постављање уличног мобилијара (киосци, канделабри, корпе за отпатке, клупе, расвета, и сл.) требало би бити у складу са амбијентом старог Врања, а према посебним условима.

КРАЉА СТЕФАНА ПРОВЕНЧАНОГ ЈУЖНА СТРАНА ДОЊИ ДЕО

- максимална спратност је П+2, у циљу усклађања венца и волумена објекта у низу. Посебним условима за појединачне објекте ближе ће се одредити да ли се у последњој етапи формира поткровље у форми мансарде, повучени спрат или спрат, у зависности од непосредног окружења и постојећег стања објекта који се реконструише и дограђује.
- повећање спратности (више од П+1+Пк односно П+2) сами услови локације не дозвољавају, као ни значај грађевина од посебне вредности
- имајући у виду да се у Бранковој улици формирала претежно угоститељска намена, са кафићима и ресторанима и отвореним и затвореним баштама, потребно је приликом израде пројектне документације третирати и фасадне равне на овој улици ради стварања одговарајућег амбијента.

Улица Краља Стефана Провенчаног -парна страна-

Блок омеђен улицама Краља Стефана Провенчаног, Кнеза Милоша и Партизанска са наменом пословно-услужних делатности уредити на начин да се оствари просторни склад са окружењем, нарочито са непокретним културним добрима.

- од броја 4 до 30 максимална спратност П+1 у складу са постојећим стањем.
- бр. 20-26 зграде су срушена и постављени су монтажни објектни неодговарајућег изгледа. Изградња (интерполација) нових грађевина спратности до П+1 могућа је према посебним условима и стилски усаглашена са непосредним окружењем, а у циљу обезбеђивања одговарајућег окружења непокретним културним добрима од

великог значаја у непосредном окружењу.

- Обезбедити измештање или уклањање помоћних и привремених објеката који не одговарају функционалним потребама, и објеката који су у нескладу са амбијентом, односно културно-историјским или естетским вредностима просторне културно-историјске целине.
- Планирањем тежити ка остварењу непосредног контакта између улице и објекта. Просторе унутрашњих дворишта искористити за формирање башти ресторана, кафића, по узору на амбијенте унутрашњих дворишта с краја 19. и почетка 20. века. Решавање унутрашњих дворишта у зависности од намене објекта, као дворишта отвореног типа, функционално припојених улици и међусобно повезаних, односно затвореног типа у функцији објекта. Дворишта отвореног типа партерно решавати уз уклањање неадекватних трошних објеката. Унутрашња дворишта отвореног типа прикључити пешачкој зони.

Блок омеђен улицама Краља Стефана Првовенчаног, Кнеза Милоша, Бранкове и Карађорђево са тренутном наменом - становање средњих густина, потребно је ревидирати, односно урбанистичке параметре прилагодити условима локације и волуменски ускладити са грађевинама од посебне вредности на к.п. бр. 5119, 5115/2, 5114, 5113/2, 5112, 5108 КО Врање.

- максимална спратност је П+2, у циљу усклађавања венаца и волумена грађевина у низу. Посебним условима за појединачне објекте ближе ће се одредити да ли се у последњој етажи формира поткровље у форми мансарде, повучени спрат или спрат, у зависности од непосредног окружења и постојећег стања објекта који се реконструише и дограђује.
- Обавезно је усаглашавање изгледа грађевина са карактером амбијента и постојећим архитектонским изгледом, па је евентуалне доградње могуће спровести искључиво у стилу зграде која се дограђује, односно грађевина у непосредном окружењу.
- повећање спратности (више од П+1+Пк односно П+2) сами услови локације не дозвољавају, као ни значај грађевина од посебне вредности.
- имајући у виду да се у Бранковој улици формирала претежно угоститељска намена, са кафићима и ресторанима и отвореним и затвореним баштама, потребно је приликом израде пројектне документације третирати и фасадне равни ка овој улици ради стварања одговарајућег амбијента.

-непарна страна-

Објекти на парцелама 5419, 5420 и 5421 КО Врање деградирају амбијент и нарушавају амбијенталне вредности непокретног културног добра од великог значаја за РС - Пашиних конака.

- ниједна нова грађевина својим димензијама, волуменом и архитектуром не сме бити надређена Пашиним конацима, што у првом реду важи за већ постојећи у непосредној близини објекта – основну школу, а услове његовог опстанка у оваквој средини треба тражити детаљним урбанистичким студијама и анализама. Није дозвољена нова градња на простору школског дворишта у делу према Пашиним конацима.
- предвидети уклањање свих постојећих мањих, углавном трговачких и угоститељских зграда, непримерених, нелегалних, привремених, помоћних или монтажних објеката са к.п. бр. 5419, 5420, 5421 и 5423. Дугорочно гледано предвидети детаљене урбанистичке студије у вези евентуалног елеминисања

зграде Службе друштвеног књиговодства грађене половином 20. века, и пословне зграде на к.п. бр. 5412 КО Врање, у непосредној близини Пашиних конака.

- намена је примерена - пешачка зона, уз обавезу стилског и волуменског прилагођавања и усклађивања са непокретним културним добрима.

Комплекс Пашиних конака на к.п. бр. 5423 и 5415

- максимална спратност објеката је затечена - П+1
- примењују се конзерваторски третман грађевина и непосредне околине.
- предвидети уклањање свих непримерених, нелегалних, привремених, помоћних или монтажних објеката.
- намена - комплексно урбано ткиво великих густина није примерена за овај простор. Променити намену у одговарајућу - јавна намена у функцији културе (непокретних културних добара).
- Обавезно је измештање спомен обележја посвећеног Станиши Стошићу изван непосредног окружења НКД-а.
- Обавезна је израда пројекта партерног уређења платоа испред Селамлука и дворишта Харемлука, са акцентом на повећање зеленила у складу са историјским моделима, при чему треба тежити усклађивању са веродостојним историјским подацима и изгледом овог простора.
- Зона Пашиних конака представља већ давно формиран јединствен комплекс у најстрожем центру града са две зграде из 18. века. Уколико би овде била примењива било каква грађевинска интервенција, то би било у смислу једног функционалног обједињавања искључиво на бази историјске реконструкције (могућност реконструкције оградног зида са унутрашњом вегетацијом, каквог мањег киоска или другог помоћног објекта са новом наменом).
- Ради очувања амбијента непокретног културног добра од великог значаја на к.п. бр. 5413/1, 5414 и 5377 КО Врање, према југозападној ивици парцеле није могућа било каква градња објеката.

Блок омеђен улицама Краља Стефана Првовенчаног, Карађорђевог и Пионирском са тренутном наменом - становање средњих густина, потребно је ревидирати, односно урбанистичке параметре прилагодити условима локације и волуменски ускладити са тренутним стањем.

- максимална спратност је П+2, према улици Краља Стефана Првовенчаног, у циљу усаглашавања венаца и волумена грађевина у низу. Повећање спратности (више од П+2) ка улици Краља Стефана Првовенчаног, сами услови локације не дозвољавају као ни значај грађевина од посебне вредности и амбијенталних вредности целине.
Према Карађорђевој улици блок је омеђен зградама вишепородичног становања и представља зграде грађене у социјалистичком периоду, са равним кровом. Обнову реконструкцију и евентуалну доградњу спрата планирати искључиво у складу са архитектуром објекта на коме се ради (раван кров или кров са благим нагибом скривен иза атике, материјализација фасадних равни, ритам отвора, завршна обрада и сл.).
- Грађевине на к.п. бр. 5435 КО Врање окренуте ка Партизанској улици личе на помоћне зграде, и потребно их је уклонити или прилагодити њихов изглед. Предлаже се формирање полуотвореног блока, повезивање "полуатријума" унутар блока са Партизанском улицом и планираном пешачком зоном, уз уређење породичних кућа у блоку.
- Зграда на к.п. бр. 5434/3 КО Врање грубо нарушава изглед целог блока и

деградира могућности уређења блока. Дугорочно гледано планирати елиминацију ове зграде.

Непосредно уз зону Пашиних конака, ослања се зона сквера са Спомеником ослободиоцима Врања, који мора остати једини доминантан елемент у читавом ужем склопу.

Неопходно је спровести интервенције на терену у оквиру надлежности **грађевинске и комуналне инспекције**, односно потребно је наложити уклањање нелегалних или непримерених објеката и уклањање непримерених елемената (реклама, клима уређаја, придодатих деградирајућих елемената, и др.), ради унапређења стања непосредног окружења непокретног културног добра од великог значаја за Републику Србију.

ПРИМЕРИ УРЕЂЕЊА НИЗОВА ЦЕНТРАЛНИХ ГРАДСКИХ ЗОНА У ЕВРОПИ И СРБИЈИ

Сиракуза, Сицилија

Хања, Крит

Малага, Шпанија

Малага, Шпанија

Севиља, Шпанија

Сомбор, Србија

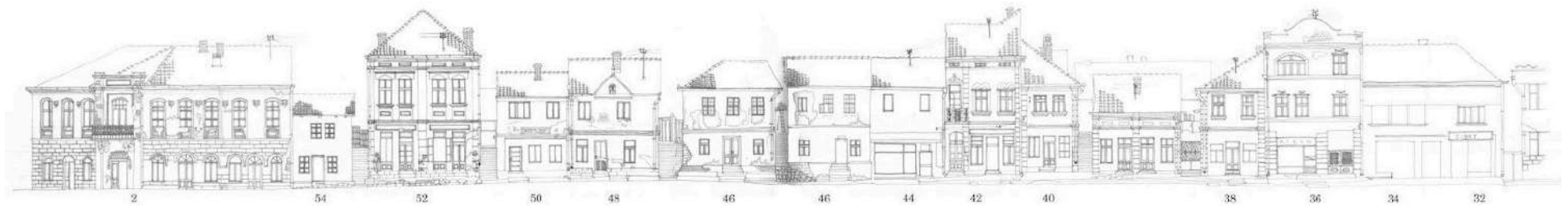
Обилићев венац, Ниш, предлог уређења арх. Даница Јанић

Петровадин, Нови Сад, Србија

Књажевац, Србија

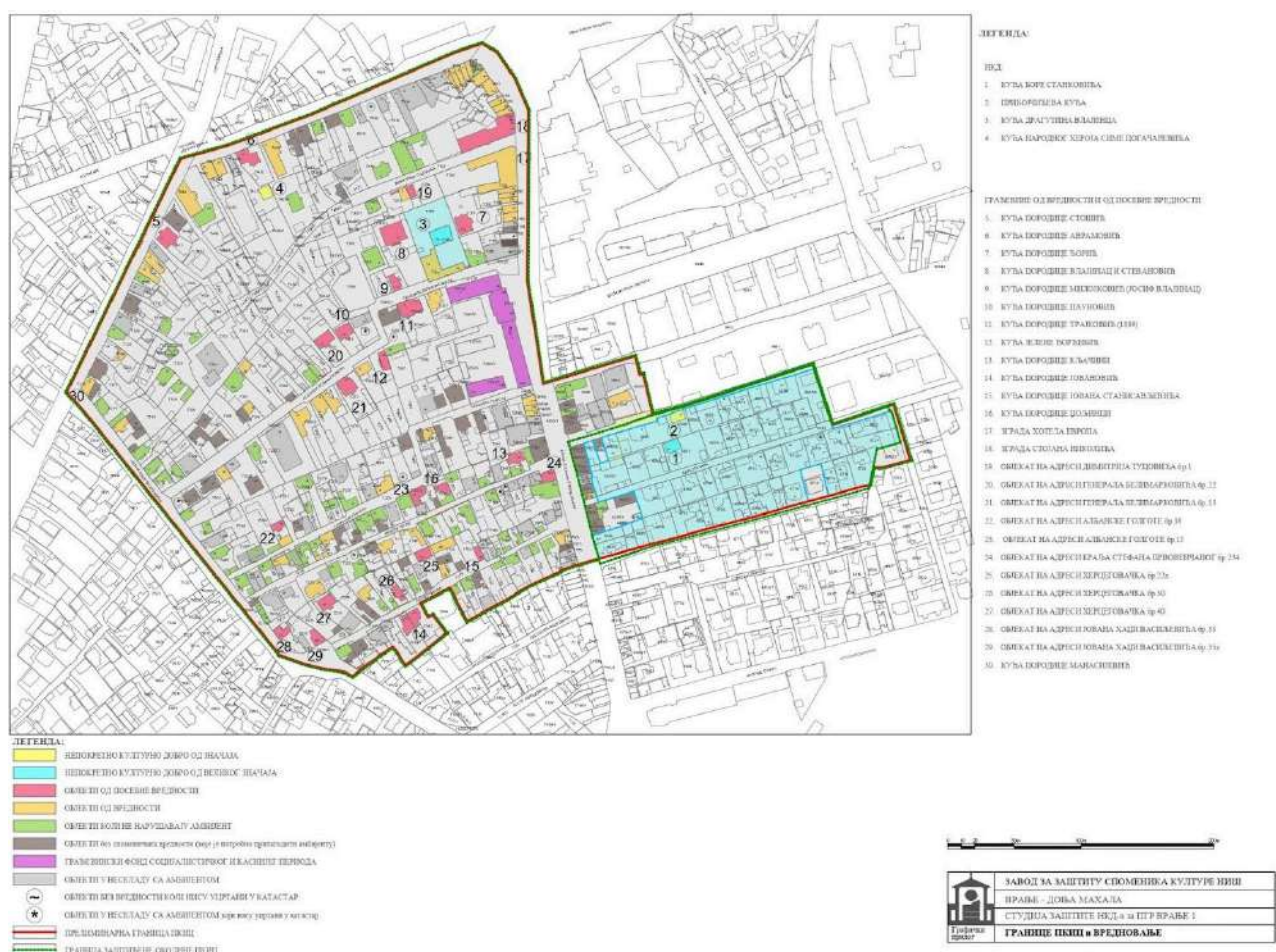
Примери усклађене новоградње

2. ДОЊА ЧАРШИЈА

ОБУХВАТ

Амбијентална целине “Доња чаршија” обухвата простор лево и десно од улице Краља Стефана Првовенчаног, односно читаве потесе улица Димитрија Туцовића, Генерала Белимарковића, Албанске голготе, Николе Тесле, Херцеговачке, Светозара Марковића, Хајдук Вељкове и Југ Богданове, затим делове улица Београдске, Симе Погачаревића, Јована Хаџи Васиљевића, Косте Абрашевића, Станоја Главаша, Оца Јустина Поповића, Бранислава Нушића, као и део улице Краља Стефана Првовенчаног. У оквиру ове целине налази се и утврђена просторно културно-историјска целина “Баба Златина”.

ОПИС

У оквиру целине “Доња чаршија” у погледу наслеђене урбано-историјске матрице карактеристичне за старо Врање налази се велика концентрација урбанистичко-архитектонског наслеђа, које се огледа не само у виду зграда са елементима балканско-османске (народне), већ и западно-европске (грађанске) архитектуре.

Доња махала поглед са севера (лево) и југа (десно) (фото: А. Никшић, 2024.)

Ову густо изграђену целину карактеришу уски сокаци који се пружају лево и десно од прометне, трговачке улице Краља Стефана Првовенчаног, која је оријентације север-југ. Између кривудавих сокака и даље егзистирају наслеђени простори, односно парцеле неправилних облика са кућама традиционално ушуканих у дубини озелењеног дворишта. Простором амбијенталне целине доминирају индивидуални стамбени објекти ниске спратности и вишеводних кровова, док структурне низове улице Краља Стефана Првовенчаног и Београдске чине трговачко-занатски објекти различите спратности. Значајну амбијенталну вредност сокака, али и целине, чине високе зидане ограде са улазном дрвеном капијом које местимично смењују зидови како помоћних, економских објеката, тако и резиденцијалних. Калдрма од гранитне коцке делимично је сачувана у улици Косте Абрашевића, док амбијент Баба Златине улице додатно употпуњује недавно реконструисана калдрма од камених облутака.

Београдска улица (фото: старе разгледнице)

ИСТОРИЈСКО-АРХИТЕКТОНСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

У османском периоду, на простору који захвата обухват амбијенталне целине “Доња чаршија”, егзистирале су приземне и једносратне куће, бондручне конструкције, са зидовима од ћерпича и крововима благих нагиба, широких стреха, покривених ћерамидом.

Куће у балканско-османском стилу биле су смештене дубоко унутар дворишта пуних зеленила која су била ограђени високим зидовима, такође покривених ћерамидом, са дрвеним улазним капијама и капицицима. Стамбене просторије кућа са вртovima биле су оријентисане према југу, што је условљавало и положај објекта у односу на улицу. Оваква организација, позиција и обликовање градитељских форми проузроковане су и тежњом за што већом приватношћу укућана. Куће за становање имале су, углавном, четвртасти габарит са просторијама правоугаоног облика, а шема распореда унутрашњег простора компонована је веома једноставно. Фасаде зграда биле су сведене, окречене у бело. Ентеријер, за разлику од екстеријера, био је богато украшен. Собне таванице су често биле дрворезбарене са раскошном розетом у средини, а такође и крилна врата и долапе красиле су богате геометријске декорације.

Уличне фасаде сачињавају дуги оградни зидови наглашени улазним капијама и са стамбеним објектима који надвишавају оградне зидове. Куће су постављане или дубоко у унутрашњости дворишта, или на самој регулационој линији са улицом, у складу са условима и положајем парцеле, а са циљем да стамбене просторије буду окренуте ка југу и дворишном простору.

Аутентични изглед улица у Врању (фото: старе разгледнице)

Сликовитост уличног пејзажа употпуњавали су улични бунари (налазио се на почетку Херцеговачке улице и у улици Албанске голготе) око којих су се формирали мали улични скверови, који заједно са зеленилом надкриљеним преко оградних зидова и улицама обложеним каменом калдрмом, стварају интимни и јединствени амбијент.

Део простора ове целине био је карактеристичан и по занатско-трговачкој делатности (улице Краља Стефана Првовенчаног и Београдске), која се формирала у оквиру издужене чаршије на главној уличној комуникацији у Улици Краља Стефана Првовенчаног, а која је своју изворну намену сачувала и до данашњих дана. Зграде из периода развоја врањске чаршије за време турске власти више се не могу препознати, али је у службеној документацији Завода за заштиту споменика културе Ниш из 1972. године, сачувана документација о невеликом аутентичном кутку са остацима ћепенака на углу Баба Златине улице и Краља Стефана Првовенчаног, као и у најјужнијем делу улице у близини Дуванске индустрије, и у близини куће адвоката Влајинца. Остатак старих трговачких радњи привлачиле су пажњу ћепенцима, својим истуреним кровним стрехама и калдрмом испред њих.⁵⁴

Доња чаршија - улица Краља Стефана Првовенчаног Хотел "Европа" и изглед портала радње (фото: старе разгледнице)

Доња чаршија - улица Краља Стефана Првовенчаног (фото: старе разгледнице и googlemaps)

⁵⁴ Б. Андрејевић, М. Војиновић, А. Блатник, Р. Стојановић, Ј. Шурдиловић (1979): *Прилози из документације Завода за заштиту споменика културе Ниш: Архитектонска баштина Врања*, Врањски гласник 12-13. стр. 256

Доња чаршија - улица Краља Стефана Првовенчаног (фото: старе разгледнице)

Значајне личности које су повезане са овим простором:

Борисав Бора Станковић један је од најзначајнијих романиста и приповедача у српској књижевности са почетка двадесетог века. Његово стваралачко умеће далеко је испред тренутка у ком се уметнички обликовао. Као књижевник сазрео је већ у епохи реализма, али је својим талентом и смелашћу превазишао утврђене стваралачке форме, поставши први велики апологет модерне књижевности на нашим просторима.

Бора Станковић је рођен у Врању од оца Стојана и мајке Васке. Породица Станковић је живела од обућарског заната, скромно и поштено.

Веома рано је остао без родитеља, тако да је бригу о његовом одгоју и васпитању преузела баба Злата, касније прототип за ликове старих жена у Станковићевој прози. Баба Злата је Бори у детињству причала бројне легенде о старом Врању, па се интерес за прошла времена појавио још у раним годинама. Бабине су приче биле бајковите што је резултирало Бориним уверењем да су прошли дани увек бољи од садашњице и да се старо, златно доба, никада неће поновити. У њему је већ тада стасао будући тврдоглави конзервативац који често неће бити свестан иновација које прави. Баба га је пратила кроз школске дане и преминула је исте године када је писац уписао Правни факултет у Београду (1896). Трошкови школарине су били високи, па је морао да прода породичну кућу у Врању тамошњем локалном свештенику.⁵⁵

Баба Злата - Борина баба која га је одгајала након смрти његових родитеља, тада је имала седамдесет година. Потиче из старе угледне хаџијске, али осиромашене породице, удала се касно у животу, причало се да је уклете судбине јер ју је у животу пратила несрећа. Након смрти мужа, Бориног деде Илије, преудала се за Цветка Анђелковића, међутим и тај други супруг је преминуо. Од уштеђевине и помоћи пасторка купила је кућу у доњој чаршији негде између 1840-1845. Живела је до 1896. године, не зна се где је сахрањена а такође не постоји ни једна њена слика. Била је добар

приповедач и често је причала о старом Врању што је значајно утицало на Борино стваралаштво.⁵⁶

Свети Јустин Ђелијски - Јустин Поповић (Благоје Поповић) рођен у свештеничку породицу 6. Априла 1894. у Врању од оца Спиридона и мајке Анастасије, имао је старијег брата Стојана и сестру Стојну. Завршио је београдску Богословију, брат му умире неређним случајем и он од тада отворено говори о томе како жели да свој живот посвети Богу, чему се противе његови родитељи и на све начине покушавају да га спрече да оде у монахе. Током првог светског рата служио у војној болници у Нишу одакле са војском и свештенством преко Албаније повлаче у Скадар где Благоје постаје монах и од митрополита Димитрије добија име Јустин. За време рата заједно са другим богословима пролази кроз разне градове и школе. 1919. му не признају докторат и без дипломе се враћа у Србију одакле га убрзо шаљу у Грчку где постаје стипендиста Светог синода и стиче докторат богословља.

извор: Wikipedia

Пред сам докторат губи стипендију и повлачи се у Србију 1921. где постаје наставник карловачке богословије. 1926. докторира у Атини и убрзо бива протеран у Призрен. У то време у Чешкој се јавља покрет за повратак у Православну веру. Јустин је изабран за помоћника владици Јосифу Цвијовићу у Прикарпатској Русији и убрзо Свети синод одлучује да га хиротинише као епископа али Јустин одбија због сматрања да није достојан. Затим је постао професор Битољске богословије, где је постао пријатељ са владиком Николајем и светим Јованом Шангајским. Борио се против увођења Конкордата у Србију 1936. године и подржавао богомољачки покрет владика Николаја, сарађујући са избеглим православним Русима. Од 1934. је професор Богословског факултета Универзитета у Београду, по избијању првог светског рата је боравио по многим

56

<https://www.novosti.rs/c/drustvo/vesti/995873/baba-zlata-moje-zlato-zena-koja-pored-siromastva-othranila-p-ut-izvela-cuvenog-srpskog-pisca-boru-stankovica>

манастирима где је и ухапшен, после притвора, 1948. одлази у Ћелије где је живео до краја свог живота, 7. Априла 1979. године. Канонизован је 2010. године.⁵⁷

извор: Wikipedia

Трговац Јања Влајинац рођен почетком 19. века. Кућа коју је саградио Јања Влајинац 1848. године штрчала је величином не само у сокаку већ у целој вароши. Каква је тада била кућа, таква је и сада. Била је то прва српска кућа у Врању изграђена "на два боја" (на спрат). Кућа има партер и спрат са укупно 400 квадрата. Има 12 соба са високим таваницама. Стрмо степениште води на спрат, директно у салон и на велику веранду.

Јања Влајинац је умро 1902. године у 84. години. Према казивању старих Врањанаца, лепшег и уређенијег сокака од Влајинског не беше у старом Врању. Поред кућа, с обе стране, уређене ваде кроз које је отицала сувишна вода према реци која је текла данашњом улицом Јована Хаџивасиљевића.

Адвокат Драгутин Влајинац био је познат адвокат пре и после Другог рата, изузетно цењен због посвећености послу. Био је један од оснивача „Врањских новина“ 1931. године, које су се у почетку приређивале и штампале у његовој кући.⁵⁸

ЗНАЧАЈ

Историјски значајна врањска микроцелина у којој је Борислав Станковић провео своје детињство и рану младост, која чува успомену на старо Врање још под утицајем вишевековне турске окупације, реминисценција на мали простор једне балканске вароши која нестаје, на врањску калдрму и грађевине (и ограђене авлије) које карактерише специфичан дух и архитектонски стил који се стотинама година формирао на овим просторима.

⁵⁷

https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B8_%D0%88%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD_%D0%8B%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D1%98%D1%81%D0%BA%D0%B8

⁵⁸ https://pubhtml5.com/fkje/bjli/Stare_vranjske_porodice/

СПИСАК НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА И ГРАЂЕВИНА ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ

У оквиру препознате просторне културно-историјске целине бр. 3 - Доња чаршија налазе се следећа непокретних културних добара:

1. Кућа Боре Станковића, Улица Баба Златина бр. 9, на к.п. бр. 6681 КО Врање I
2. Кућа адвоката Влајинца, Улица Генерала Белимарковића бр. 4, на к.п. бр. 7376, 7377 и 7375 КО Врање I
3. Кућа народног хероја Симе Погачаревића, Улица Београдска бр.46, на к.п. бр. 7433 КО Врање I
4. Стара варошка кућа Прибојчића, Улица Оца Јустина Поповића бр.6, на к.п. бр. 6680/1 КО Врање I

На простору препознате просторне целине налази се већи број грађевина од посебне вредности, које у складу с законом уживају претходну заштиту.

5. Кућа породице Стошић, Улица Симе Погачаревића 15, на к.п. бр. 7453 КО Врање I
6. Кућа породице Аврамовић, Улица Београдска 47, на к.п. бр. 7432 КО Врање I
7. Кућа породице Ђорић, Улица Краља Стефана Првовенчаног 172а, на к.п. бр. 7387 КО Врање I
8. Кућа породице Влајинац и Стевановић, Улица Генерала Белимарковића ба, на к.п. бр. 7372 КО Врање I
9. Кућа породице Милојковић (Јосиф Влајинац), Улица Генерала Белимарковића 8, на к.п. бр. 7371 КО Врање I
10. Кућа породице Пауновић, Улица Генерала Белимарковића 20, на к.п. бр. 7361 КО Врање I
11. Кућа породице Трајковић, Улица Генерала Белимарковића 7, на к.п. бр. 7254/2 КО Врање I
12. Кућа Јелене Ђорђевић, Улица Генерала Белимарковића 11а, на к.п. бр. 7263/1 КО Врање I
13. Кућа породице Кљачини, Улица Николе Тесле 2б, на к.п. бр. 7246 КО Врање I
14. Кућа породице Јовановић, Улица Херцеговачка 21а и 23, на к.п. бр. 7143 и к.п. бр. 7140 КО Врање I
15. Кућа породице Јована Станисављевића, Улица Херцеговачка 18а, на к.п. бр. 7192 КО Врање I
16. Кућа породице Џољинци, Улица Николе Тесле 12, на к.п. бр. 7234 КО Врање I
17. Зграда хотела Европа, Улица Краља Стефана Првовенчаног 166, на к.п.бр. 7392 КО Врање I
18. Кућа Стојана Николића, Улица Краља Стефана Првовенчаног 164, на к.п. бр. 7394 КО Врање I
19. Објекат на адреси Димитрија Туцовића бр.1, на к.п. бр. 7374 КО Врање I
20. Објекат на адреси Генерала Белимарковића бр.22, на к.п. бр. 7360 КО Врање I

21. Објекат на адреси Генерала Белимарковића бр.15, на к.п. бр. 7272 КО Врање I
22. Објекат на адреси Албанске голготе бр.38, на к.п. бр. 7294 КО Врање I
23. Објекат на адреси Албанске голготе бр.15, на к.п. бр. 7233/3 КО Врање I
24. Објекат на адреси Краља Стефана Првовенчаног бр.234, на к.п. бр. 7180 КО Врање I
25. Објекат на адреси Херцеговачка бр. 22а, на к.п. бр. 7197 КО Врање I
26. Објекат на адреси Херцеговачка бр.30, на к.п. бр. 7204 КО Врање I
27. Објекат на адреси Херцеговачка бр.40, на к.п. бр. 7211 КО Врање I
28. Објекат на адреси Јована Хаџивасиљевића бр.33, на к.п. бр. 7216 КО Врање I
29. Објекат на адреси Јована Хаџивасиљевића бр.35а, на к.п. бр. 7215 КО Врање I
30. Кућа породице Манасијевић, Улица Симе Погачаревића 45, на к.п. бр. 7316 КО Врање I

ТРЕНУТНО СТАЊЕ

Амбијентална целина “Доња чаршија” са својом наслеђеном градитељском структуром представља важан део идентита града Врања. Међутим, и на овом простору је у одређеној мери нарушен архитектонски и урбанистички израз чаршије, а самим тим се и идентитет Врања налази у опасности. Иако се урбана матрица са својим уским улицама и парцелама неправилних форми задржала и егзистира и данас, објекти новијег датума својом позицијом, димензијама, волуменом и архитектуром не поштују и не афирмишу затечену архитектонско-урбану целину и њене амбијенталне вредности.

Објекти вишепородичног становања у Доњој чаршији(Фото:ЗЗСК Ниш, А. Никшић)

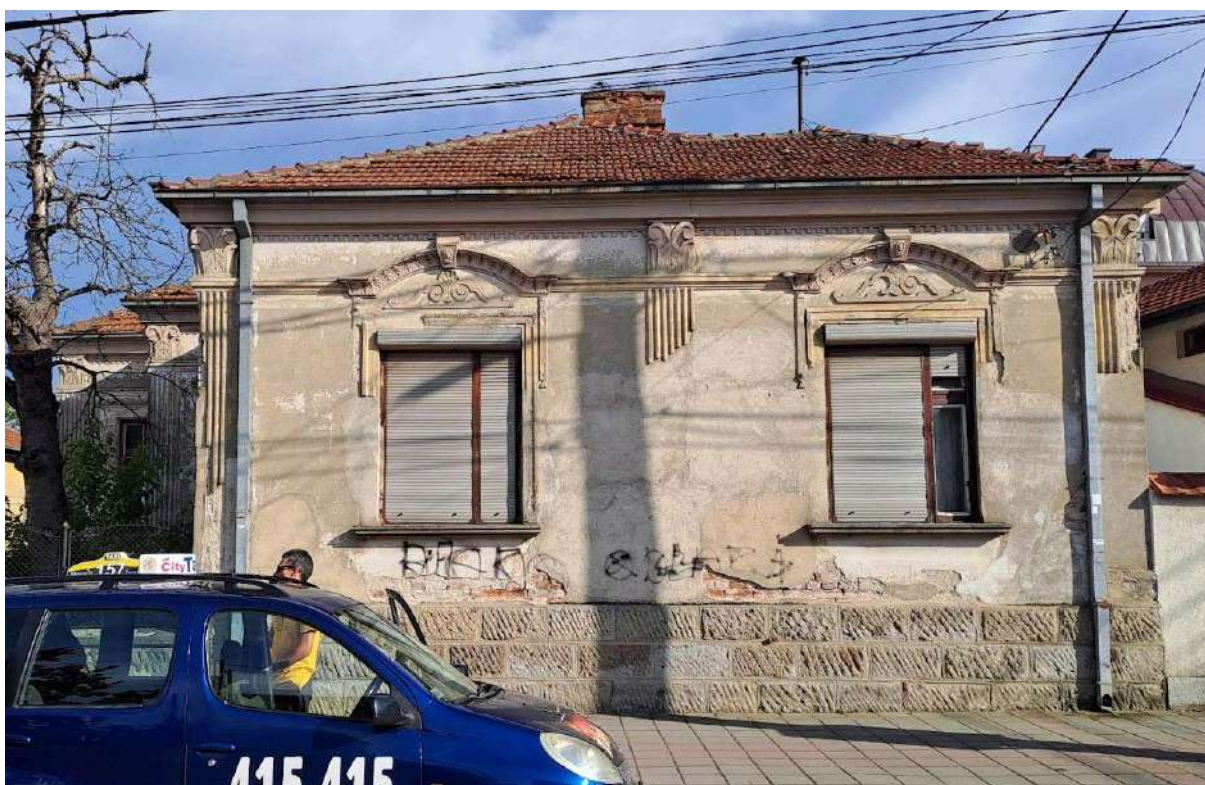
Кућа Борисава Станковића, у Баба Златиној улици, **Кућа адвоката Влајинца**, **Стара варошка кућа Прибојчића**, и **Кућа народног хероја Симе Погачаревића** које су и утврђене за непокретна културна добра представљају културно историјско благо Врања, уз напомену да се у овој целини налазе и друге значајно вредне зграде.

Кућа Боре Станковића (Фото: ЗЗСК Ниш, Л. Динић)

Кућа породице Аврамовић (Извор: fb-Staro Vranje)

Кућа породице Аврамовић (Фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић)

Кућа породице Џољинци и кућа породице Милојковић (Фото: ЗЗСК Ниш, Л. Динић)

У овој амбијенталној целини можемо затећи примере врањске грађанске архитектуре, а неки од најзначајнијих и архитектонски богатих грађевина су кућа породице Џољинци, кућа породице Аврамовић, кућа породице Милојковић (Јосиф Влајинац).

Куће у Генерала Белимарковића (Фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024.)

Куће у улицама Церска и Станоја Главаша (Фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024.)

Типологији наслеђене градитељске структуре, у улицама Генерала Белимарковића, Светозара Марковића, Херцеговачка, Сремска и Београдска, као сушта супротност уметнути су објекти вишепородичног становања. Они својим габаритом, а посебно својом висином, “одскачу” од своје околине, односно нису у складу са амбијентом целине “Доња чаршија”.

Улица Оца Јустина Поповића (Фото :ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, googlemaps)

Угао улица Херцеговачке и Јована Хаџивасиљевића (Фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980; извор: googlemaps)

Угао улица Краља Стефана Првовенчаног и Албанске голготе бр. 1 и 3 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловића, 1980; извор: googlemaps)

Улица Албанске голготе бр. 1-5 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980; извор:googlemaps)

Улица Албанске голготе бр. 15 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловића, 1980.)

Улице у Доњој чаршији (Фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980. и Л. Динић, 2024.)

Улица Николе Тесле (Фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980.)

Улица Албанске голготе (Фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980 и googlemaps, 2014.)

Улица оца Јустина Поповића (Фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980. и Л. Динић, 2024.)

Непримерена градња на простору Доње чаршије (Фото:ЗЗСК Ниш, И.Цветковић, Л. Динић)

Градитељски низови у улици Краља Стефана Првовенчаног, некада су били сачињени углавном од приземних зграда трговачког карактера са ћепенцима. Данас је већини ових зграда, услед промене начина живота и већим потребама за квадратуром, придодат спрат или два (који се врло често не користе). Такође, без обзира да ли су новопројектовани објекти у питању, или пак они са споменичким вредностима, велики број зграда деградиран је бројним нестручним и неприлагођеним грађевинским интервенцијама, са промењеним прозорским отворима, излозима и порталима, и придодатим

неодговарајућим елементима, или предимензионираним рекламама, спољним јединицама клима уређаја и сл.

Изглед зграда на непарној страни улице Краља Стефана Првовенчаног (Фото:ЗЗСК Ниш, И.Цветковић)

У склопу ове евидентиране целине налази се просторна културно-историјска целина од великог значаја за Републику Србију - Комплекс Баба Златине улице. Иако је заштићена законом Републике Србије, неколицина зграда са својим оградним елементима, а који су позиционирани унутар граница заштите су у нескладу са вредностима ПКИЦ, односно нису израђени по конзерваторским условима.

Споменици културе у оквиру целине чувају се и одржавају у складу са мерама заштите и према конзерваторским принципима.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ ЗА ЕВИДЕНТИРАНУ ПКИЦ “ДОЊА ЧАРШИЈА” У ВРАЊУ

Заштиту ЕВИДЕНТИРАНЕ ПРОСТОРНЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ЦЕЛИНЕ ДОЊА ЧАРШИЈА У ВРАЊУ потребно је третирати у смислу очувања архитектонско-урбаног јединства са конзерваторским третманом непокретних културних добара, грађевина од посебне вредности и вредности и стилским уклапањем на осталим парцелама, приликом извођења радова на објектима валоризованим као објекти без вредности или у нескладу са амбијентом, код неутралних грађевина или на празним парцелама када се буду изграђивале.

Урбанистички параметри треба да буду прилагођени карактеристикама и типологији целине - карактеристична велика озелењена дворишта са високим оградним зидовима, наткривеним, масивним дрвеним капијама, са бунарима у двориштима, и најчешће слободностојећим приземним или спратним кућама и нижим помоћним објектима.

Основне мере заштите третирају простор дефинисаних граница целине “Доња чаршија” заједно са урбаним и градитељским наслеђем на подручју улица Баба Златине, Оца Јустина

Поповића, Југ Богданове и Станоја Главаша, затим Генерала Белимарковића, Албанске голготе, Николе Тесле, Херцеговачке, као и већег дела улице Јована Хаџивасиљевића и Симе Погачаревића, као и Београдске улице и улице Димитрија Туцовића.

Имајући у виду карактер улица и њихов узак профил, односно малу ширину, као и неправилан правац, препорука је да се ови “недостаци” у савременом урбанистичком планирању, искористе као предност.

С обзиром на јединство целине, у склопу граница подручја урбаног наслеђа, највише пажње посветити деловима улице Краља Стефана Првовенчаног око улице Баба Златине и Оца Јустина Поповића, с једне стране, као и око улица Херцеговачке, Николе Тесле и Албанске голготе, са друге.

- На простору целине “Доња чаршија” планирати све даље активности у духу очувања и афирмисања наслеђене урбанистичке матрице и градитељских карактеристика.
- Предлаже се **парцијална израда урбанистичких пројеката за уређење појединачних улица, оградних зидова и капија, односно фасадних зидова** у циљу унапређења стања и партерног уређења. Архитектонско-урбанистичко обликовање јавних простора целине, нарочито партерно, комунално и хортикултурално опремање. Посебну пажњу потребно је усмерити на уређење јавних површина - улица, сокака и мањих тргова у оквиру поменуте целине, на начин да се сачува карактер ових уских улица са високим зиданим оградама и дрвеним (ређе металним) капијама, као и да се поврате делови који су каснијим интервенцијама уништени. Застор улица потребно је планирати у складу са историјским моделима калдрме од камена облутака, природног камена, уз садњу аутохтоних биљних врста у двориштима, на трговима и мањим проширењима улица.
- Забрана тоталне реконструкције грађевина која подразумева рушење историјских грађевина (грађевина од посебне вредности и вредности, на основу карте валоризације која је саставни део Студије).
- Забрана градње грађевина који нису усклађени са урбанистичким параметрима, волуменским и стилским карактеристикама ове целине.
- Објекти у оквиру целине треба да су слични и треба да чине логичну естетско-архитектонску целину, релативно уједначене спратности, аутентичне физиономије и архитектонског израза, једноставног стила, рационалних, мирних облика чија идејна решења треба да инспирише традиционална архитектура овог подручја.
- Интерполације и нову градњу планирати по узору на традиционалну архитектуру Врања, првенствено у погледу одабира положаја, организације простора, архитектонског склопа и материјала. Свака планирана интервенција и нова

градња треба бити пажљиво анализирана, уз очување и афирмацију интегритета и визуелне читљивости

- Очувати и оснажити презентацију изворних карактеристика, хомогености структуре и урбаног склада градитељских целина и остварити њихово хармонично обједињавање и афирмацију интегритета и визуелне читљивости препознате целине.
- Постојећа, дозвољена спратност П+1+Пк на простору препознате просторне културно-историјске целине је одговарајућа, при чему је потребно потенцирати на историјској диспозицији грађевина на парцели. Спратност и висинска регулација мора бити усклађена са непокретним културним добрима и грађевинама од посебне вредности, па је максимална могућа П+1, односно П+1+Пк, уколико се докаже да услови локације то дозвољавају, а све у складу са валоризацијом и графичким прилозима.
- Дозвољена је градња грађевина са четвороводним/вишеводним крововима, завршно покривени црепом натур црвене боје без глазуре.
- Куће пројектовати компактних основа у складу са традиционалним концептом, пропорцијски усклађене са значајним наслеђем из целине, са могућношћу градње наткривених тремова. Кровови се морају пројектовати према традиционалним узорима. Двоводни кровови са забатима нису примерени и није могуће планирати их. Примерени облик и нагиб кровних равни је четвороводни или вишеводни, у складу са историјским моделима из непосредног окружења. Код кућа у низу могућ је двоводни кров са слемом паралелним са улицом.
- Бела силикатна опека као завршна обрада фасаде, није примерена ни на једном сегменту целине, као ни прохромски детаљи ограда. Забрањена је употреба интензивних боја за бојење уличних низова, већ је потребно планирати их белом бојом. Препорука је да се боја фасадних равни кућа у двориштима бира у складу са историјским примерима.
- Потребно је предвидети висок проценат зеленила, како би се сачувао карактер целине (преко 60%, односно претходно анализирати постојеће стање).
- Већа спратност могућа је само на деловима улица које уоквирују препознату просторну целину, уз претходну анализу оправданости и прецизно дефинисање параметара на основу услова локације уз одређивања прецизне грађевинске линије и ка унутрашњости блока, како би се осигурала уједначеност и склад. Планирана, већа спратност на ободима блокова према улицама Краља Стефана Првовенчаног, Београдске, Симе Погачаревића и Јована Хаџивасиљевића може да утиче на негирање идентитета, односно нарушавање јединствености и хомогености ове историјске целине. Корист од повећања спратности на П+2, не може оправдати угрожавање визуелног идентитета читаве целине.
- Пажљивим планирањем, евентуалну нову градњу дозволити само на локацијама које нису визуелно експониране, и обавезно је планирати на начин да се стилски уклопи са грађевинама од посебне вредности. Могуће је планирати интерполације

и нову градњу у оквиру целине првенствено по узору на традиционалну архитектуру, као и у погледу одабира положаја и организације простора.

Едуковати локално становништво о значају културног наслеђа како би се спречиле нарастајуће нелегалне грађевинске интервенције које су у рапидном порасту и прете да девастирају ово изузетно вредно, аутентично и одређеној мери очувано подручје.

МОГУЋА БОЈА ОГРАДНИХ ЗИДОВА, ОДНОСНО УЛИЧНИХ НИЗОВА

МОГУЋЕ БОЈЕ КУЋА У УНУТРАШЊОСТИ ДВОРИШТА

ПРИМЕРИ УРЕЂЕЊА КВАРТОВА СА УСКИМ УЛИЦАМА

Модика, Сицилија

Модика, Сицилија

Гранада, Шпанија

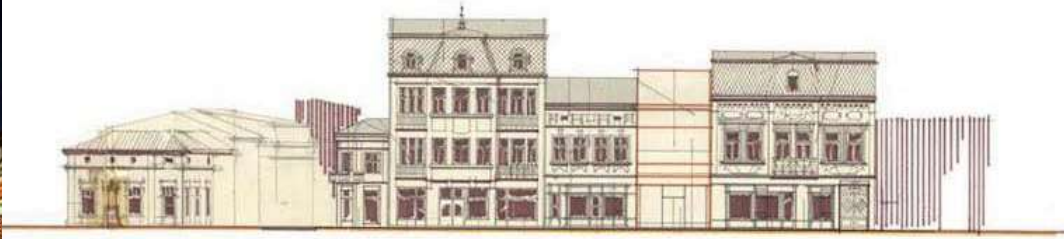
Кордоба, Шпанија

Ретимно, Крит

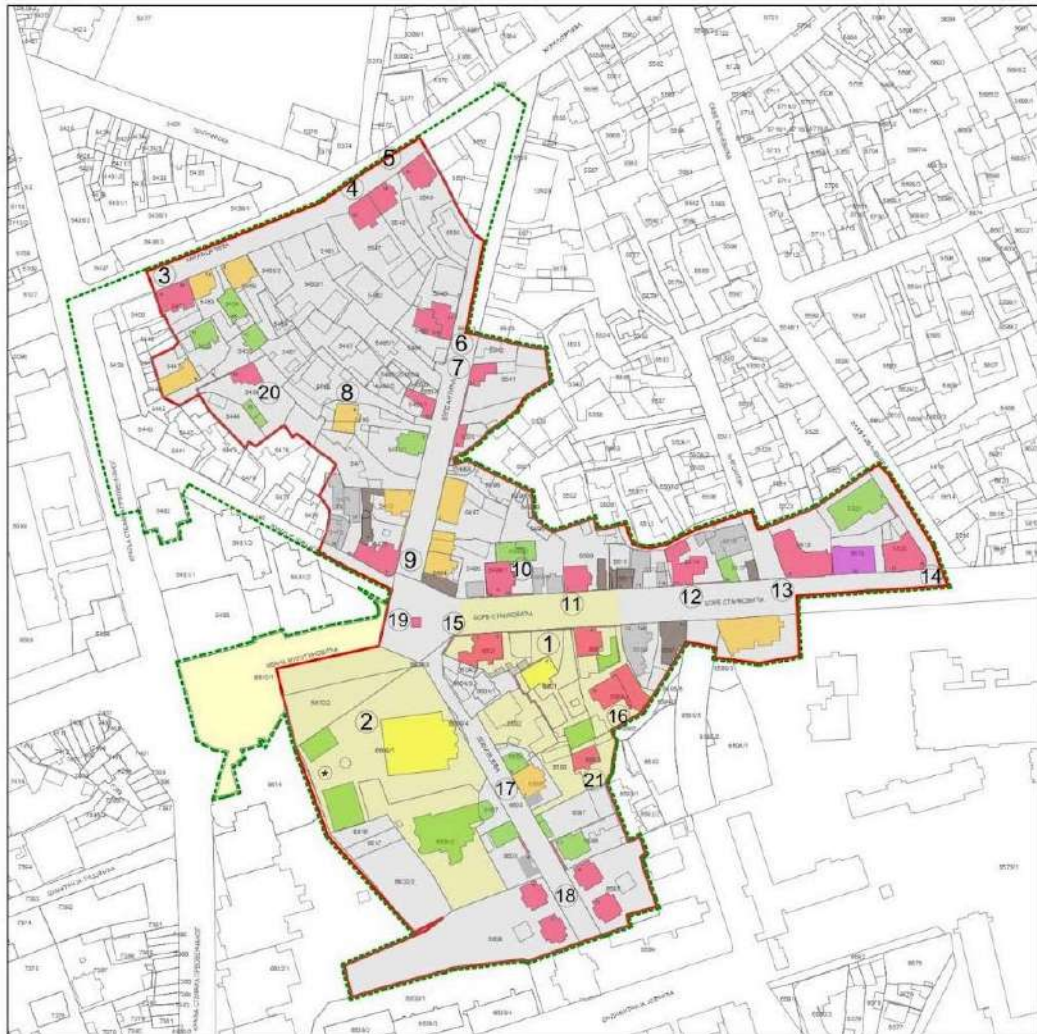
Казанџијско сокаче, Ниш

3. ЦРКВЕНА МАХАЛА

ОБУХВАТ

Налази се у самом центру Врања, и обухвата делове улица Боре Станковића, Ивана Милутиновића, Доситејеву, Вула Антића, Жикице Јовановића Шпанца, Његошеве, Карађорђеве и Саве Ковачевића, као и црквену порту Саборне цркве Свете Тројице.

ЛЕГЕНДА:

ИКД:

1. КУЉА ДРАГЕ И ТОМЕ МИЉИЊА (данице породице Станковићевих)
2. САБОРНА ЦРКВА СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ

ГРАЂЕВИНЕ ОД ВРЕДНОСТИ И ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ:

3. КУЉА ЈАНЧЕ СТАЈЉ
4. КУЉА ПОРОДИЦА СТОЈАНОВИЋ И ЈОВАНОВИЋ
5. КУЉА ПОРОДИЦЕ СМЉКОВИЋ
6. КУЉА ПОРОДИЦЕ СТОЈКОВИЋ
7. КУЉА ПОРОДИЦЕ АНТИЋ са споменик плочом посвећеном Вукашину Вукашу Антићу
8. ПОРОДИЦА ЈАНЧИЋЕВИЋ БОЈАЦИ (АНТА ЈАНЧИЋЕВИЋ, 1894.)
9. КУЉА ДР КОСТИЊА
10. КУЉА НАДЕ ШВИЉ
11. КУЉА АЦРЕ АВРАМОВИЋА
12. КУЉА МАНОЈЛА ЦУВАРЕВИЋА
13. ЗГРАДА МОДЕРНЕ
14. МПЦИСАВСКА КУЉА
15. КУЉА ПОРОДИЦЕ ЦУКАРЕВИЋ
16. КУЉА ЈОВАНА СТЕВАНОВИЋА ЧАПЉЕ
17. КУЉА ДР АЉИМОВИЋА
18. ПРКВЕНЕ КУЉЕ
19. СПОМЕНИК ПАЉИМ ЖРТИВАМА У БАЛКАНСКИМ И ПРВОМ СВЕТКОМ РАТУ
20. КУЉА МИХАИЛА КИРИЋА, грађана 1900. године
21. МПТИВЕВА КУЉА

ЛЕГЕНДА:

- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД ЗНАЧАЈА
- ОБЈЕКТИ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ ОД ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ КОЈИ НЕ НАРУШАВАЈУ АМБИЈЕНТ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ СПОМЕНИЧКИХ ВРЕДНОСТИ (које је издвојено приказати изабрајку)
- ГРАЂЕВИНСКИ ФОНД СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ И КАСНИЈЕГ ПЕРИОДА
- ОБЈЕКТИ У НЕСКЛАДУ СА АМБИЈЕНТОМ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ ВРЕДНОСТИ КОЈИ НИСУ УЦРТАНИ У КАТАСТАР
- ОБЈЕКТИ У НЕСКЛАДУ СА АМБИЈЕНТОМ КОЈИ НИСУ УЦРТАНИ У КАТАСТАР
- ПРЕДЛИМБНАРНА ГРАНИЦА ПРОСТОРНЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИСКЕ ЦЕЛИНЕ
- ГРАНИЦА ЗАШТИЂЕНЕ ОКОЛИНЕ ПРОСТОРНЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИСКЕ ЦЕЛИНЕ

ОПИС

У простору који обухвата целина Црквена махала налазе се атрактивни објекти различитих намена, типологија и архитектуре, који сведоче о историјском и архитектонском развоју Врања.

(Фото:ЗЗСК Ниш, А. Никшић)

У центру просторне културно-историјске целине налази се Споменик жртвама бугарског окупатора који заједно са Саборном црквом Св. Тројице и звоником представљају доминанте и репере овог простора. Од поменутог Споменика (чији је непосредни простор неадекватно уређен, и представља саобраћајни кружни ток), пружају се зракасто улице Вуле Антића, Боре Станковића, Доситејева, Ивана Милутиновића и Жикице Јовановића Шпанца. Улице Вулета Антића, Боре Станковића и Доситејева карактеришу стамбени објекти, углавном индивидуалног становања и мале спратности, са изузетком неколико зграда вишепородичног карактера.

Целина такође обухвата и део Карађорђевог улице, бр. 4 - 16.

Грађевине у овим улицама формиране су на регулационој линији и на уличним фронтима. Наизменично се смењују објекти стамбеног карактера и објекти који у својој приземној етажи садрже локале. Пету фасаду кућа чине вишеводни, изломљени кровови, док су уличне фасаде ових низова различите архитектонске обраде и стилова (европски академски стил, балканско-османски, модерна).

(Фото:ЗЗСК Ниш, А. Никшић)

ИСТОРИЈСКО-АРХИТЕКТОНСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Крајем 19. века, након ослобођења од Турака, изглед грађевина и сама концепција градње су у много чему измењени. Врање полагано губи свој оријентални дух, а поприма изглед европских градова, и то изградњом грађевина у европско-академском стилу архитектуре. Уместо сведених фасада у балканско-османском стилу, градитељске фронтоне чине фасаде богате пластичном декорацијом. На фасадним платнима доминирају стилска обележја попут наглашених пиластра, натпрозорних тимпанона, кордон венаца, атика, мансардних кровова, балустрада, парапетних појасева... Поред украшених фасадних равни, богато су декорисане и улазне капије са орнаменталним представама у металу, најчешће са крилима причвршћеним за вертикалне камене стубове који имају завршетак у виду кугли.

Кућа доктора Костића (извор: старе разгледнице)

Саборна црква Св. Тројице (извор: старе разгледнице)

Просторно подручје око Саборне цркве је са прилично очуваним елементима грађанске архитектуре, настале под утицајем европске академске архитектуре са краја 19. и почетка 20. века.

Главна карактеристика састоји се у обради фасаде са присутним свим елементима стилских обележја из времена друге половине 19. века, до средине тридесетих година 20. века. Остали карактеристични грађевински елементи у склопу целине чине:

- правилни четвороводни или вишеводни кров са натур црепом као покривачем (ћерамида, бибер цреп и сл);
- подеони и кровни венци, шембране, украси над прозорима у виду архитрава или тимпанона;
- сокла од природног камена;
- прозори, врата, излози дућана од дрвета;
- зидане ограде са масивним дрвеним лепо обрађеним капијама покривеним ћерамидом;
- прозрачне ограде са зиданим парапетима и стубовима и металним декорисаним оградама и још лепше декорисаним капијама;
- пространа озелењена дворишта са аутохтоним врстама биљака (шимшир, руже, дуд, перунике, орах, и сл.), са обавезним бунаром у дворишту и простором за седење, као и помоћним зградама.

Композицијом, занатском умешношћу и импозантношћу обраде фасадно-композиционе пластике са донекле очуваним елементима ентеријера највише пажње завређује стамбена кућа у улици Вулета Антића бр. 1 - кућа др Костића. Архитектура објекта је у духу европског академизма, са карактеристикама еkleктичког ренесанса, са елементима барока и неокласицизма.

Фотографије карактеристичних кућа грађенске архитектуре и детаљи просторног обликовања у склопу целине

Улица Вуле Антића бр. 1 (Извор: ФБ - Старо Врање; остале: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2021.)

Улица Вуле Антића бр. 21 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980 и И. Цветковић, 2024.)

Улица Вуле Антића (фото: старе разгледнице и ЗЗСК Ниш, Л. Динић, 2024.)

Улица Доситејева (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980. и googlemaps)

Доситејева улица (фото: ЗЗСК Ниш, Л. Динић, 2024.)

Доситејева улица (фото: ЗЗСК Ниш, Л. Динић, 2024.)

Улица Боре Станковића бр. 5 и 6 (фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024.)

Улица Боре Станковића бр. 8 и 8б (фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024.)

Улица Боре Станковића бр. 13 пре доградње и данас (Ј. Шурдиловић, 1980. и фотограметрија: А. Никшић, 2024.)

Улица Боре Станковића бр. 8 и бб (фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024.)

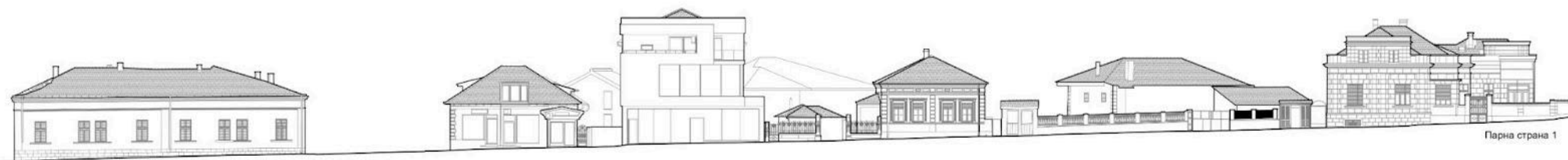
Улица Боре Станковића - Хируршки павиљон и Дом здравља (фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024.)

Улица Боре Станковића (фото: ЗЗСК Ниш, Л. Динић, 2024.)

Улица Боре Станковића (фото: ЗЗСК Ниш, Л. Динић, 2024.)

СПИСАК НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА И ГРАЂЕВИНА ОД ВРЕДНОСТИ И ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ

У оквиру препознате просторне културно-историјске целине бр. 2 - Црквена махала налази се споменици културе - непокретна културна добра:

1. Саборна црква Св. Тројице, Улица Доситејева 5, на к.п. бр.6609/1 и бр.6610/2 КО Врање I
2. Стара варошка кућа Станисављевића, Улица Боре Станковића 6, на к.п. бр.6601 КО Врање I

На простору препознате просторне целине налази се већи број грађевина од вредности и посебне вредности, које у складу с законом уживају претходну заштиту.

3. Кућа породице Костић, Улица Вуле Антић бр. 1, на к.п. бр. 5473 КО Врање I
4. Кућа Јанче Стајић, Улица Карађорђева бр. 4, на к.п. бр. 5451 КО Врање I
5. Кућа породица Стојановић и Јовановић, Улица Крађорђева бр. 12 и 14, на к.п. бр. 5547 и 5548 КО Врање I
6. Кућа породице Смиљковић, Улица Карађорђева бр. 16, на к.п. бр. 5549 КО Врање I
7. Кућа породице Стојиљковић, Улица Вуле Антића бр 21 и 21а, на к.п. бр. 5546 и 5463 КО Врање I
8. Кућа породице Антић са спомен плочом посвећеном Вукашину Вулету Антићу, Улица Вуле Антића бр. 12, на к.п. бр. 5541 КО Врање I
9. Куће Породице Јанићијевић Бојације (Анта Јанићијевић, 1894.), Улица Вуле Антића бр. 9, на к.п. бр. 5469 КО Врање I
10. Кућа Наде Џикић, Улица Боре Станковића бр 5, на к.п. бр. 5496/1 КО Врање I
11. Кућа Андре Аврамовића, Улица Боре Станковића бр 7, на к.п. бр. 5509 КО Врање I
12. Кућа Манојла Џуваревића, Улица Боре Станковића бр 13, на к.п. бр. 5514 КО Врање I
13. Зграда модерне, Улица Боре Станковића бр 11, на к.п. бр. 5518 КО Врање I
14. Милисавска кућа, Улица Боре Станковића бр 23 и 25, на к.п. бр. 5520 КО Врање I
15. Кућа породице Лукаревић, Улица Боре Станковића бр 2 и 4, на к.п. бр. 6603 КО Врање I
16. Кућа Јована Стевановића Чапље, Улица Боре Станковића бр 10, на к.п. бр. 6599 КО Врање I
17. Кућа др Аћимовића, Улица Доситејева бр 7, на к.п. бр. 6588 КО Врање I
18. Црквене куће, Улица Доситејева бр. 6, 8, 15 и 17, на к.п. бр. 6608 и 6585 КО Врање I
19. Споменик палим жртвама у Балканском и Првом светском рату, Улица Боре Станковића, на к.п. бр. 6583 КО Врање I
20. Кућа Михајла Кичића (грађена 1900.год.), Улица Жике Јовановића Шпанца бр. 15а, на к.п. бр. 5456 КО Врање I
21. Митићева кућа, Улица Доситејева бр. 9, на к.п. бр. 6591 КО Врање I

ТРЕНУТНО СТАЊЕ

Ова целина је у великој мери сачувала своју аутентичност и интегритет, степен очуваности, јединственост, и реткост у оквиру своје врсте, и поседује велики историјски, уметнички, архитектонски и друштвени значај. Имајући у виду да се простор препознате целине постепено трансформише, неопходно је планском документацијом ограничити урбанистичке параметре и за грађевинско земљиште у оквиру целине не дозволити изградњу која у визуелном смислу “гута” градитељско наслеђе.

Објекти од посебне вредности и вредности које се налазе у склопу ове амбијенталне целине су у релативно добром и одржаваном стању. Изглед и амбијент просторне културно–историјске целине деградирају објекти новијег датума који су између осталог оптерећени рекламним елементима, тендама, и другим елементима.

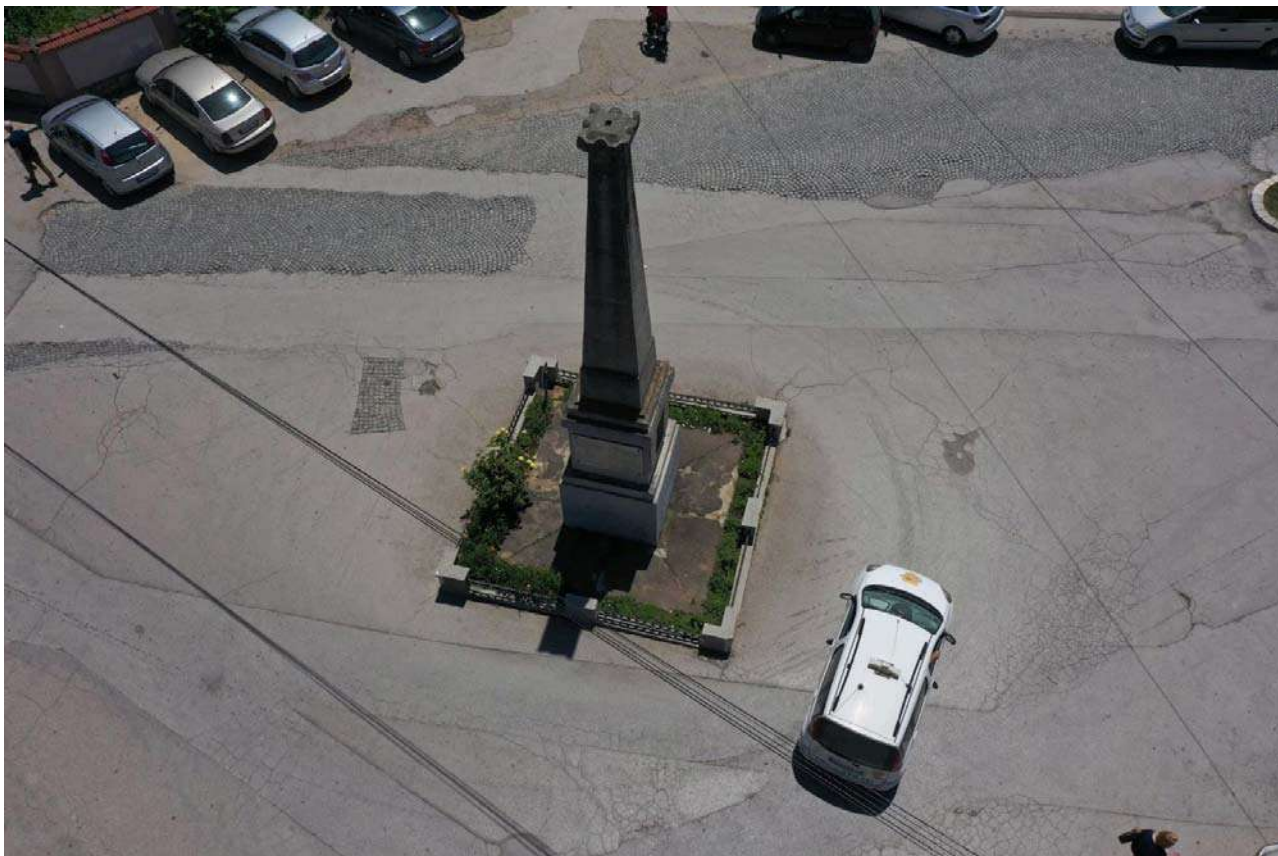
Непокретно културно добро, стара варошка кућа Станисављевића, налази се у процесу деградације. Услед изостанка редовног текућег одржавања кровни покривач је померен са свог места, што је даље довело до прокишњавања крова и труљења дрвене грађе кровне конструкције и дрвене таванице, што је видљиво у унутрашњости објекта. На овај начин је цела зграда доведена у веома угрожено стање, при чему постоји реална опасност од њеног потпуног урушавања. Неопходно је што пре приступити радовима на санацији како би се овај споменик културе од значаја за Републику Србију довео у достојанствено стање.

Видљива оштећења на кући Станисављевића (Фото:ЗЗСК Ниш, Л.Динић)

Тренутно стање и непосредно окружење Споменика жртвама бугарске окупације је неадекватно. Овај ратни меморијал налази се на раскршћу саобраћајница, односно у центру импровизованог саобраћајног кружног тока, и не постоји безбедан приступ споменику. Споменик је оптерећен биолошким деградацијама, и другим запрљањима.

Неопходно је предвидети одговарајуће неинванзивне методе и третмане биолошких деградација и чишћења споменика.

Споменик жртвама бугарске окупације и његово непосредно окружење (Фото: ЗЗСК Ниш, А. Никшић, 2024)

Непримерена градња, на простору улице Боре Станковића (Фото: ЗЗСК Ниш, А. Никшић, 2024)

МЕРЕ ЗАШТИТЕ ЗА ПКИЦ “ЦРКВЕНА МАХАЛА” У ВРАЊУ

ПРОСТОРНУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКУ ЦЕЛИНУ “ЦРКВЕНА МАХАЛА” У ВРАЊУ потребно је третирати као старо градско језгро у смислу очувања архитектонско-урбаног јединства. Ово се посебно односи на грађевине у Улици Боре Станковића, Доситејевој, Вулета Антића и Карађорђевој.

- Обавезан је конзерваторски третман непокретних културних добара, грађевина од посебне вредности и вредности, и обавезно је стилско и волуменско уклапање на осталим парцелама, приликом извођења радова на објектима валоризованим као објекти без вредности или у нескладу са амбијентом, код неутралних грађевина или на празним парцелама када се буду изграђивале.
- Дозвољене су интервенције у складу са Законом о културном наслеђу, који подразумева реконструкцију, рестаурацију, санацију, консолидацију, адаптацију на основу издатих конзерваторских услова и одобрених конзерваторских пројеката.
- Просторе, комплексе и објекте у склопу целине неопходно је третирати савесно и одговорно, сходно принципима очувања културног наслеђа, и у сарадњи са надлежним заводом за заштиту споменика културе.
- Предвидети мере визуелног ублажавања негативности насталих амбијентално неуклопљеном неконтролисаној и хаотичној урбанизацијом у оквиру целине, односно предвидети мере у циљу остварења визуелне санације зоне културног добра или амбијента (уклањање естетски неприхватљивих елемената - агресивне рекламе, тенде, надстрешнице, нелегалне градње, и сл.).
- Надоградњу приземних објеката ниже амбијенталне вредности, без вредности и у нескладу са амбијентом могуће је планирати само у случајевима где то услови локације дозвољавају само ради усклађивања са непосредним окружењем, узимајући као реперне грађевине од вредности.

Улица Боре Станковића (део у оквиру евидентиране целине)

- максимална спратност је затечена, односно за објекте који су без вредности или у нескладу са амбијентом П+1 (евентуално П+1+Пк, након консултација са Заводом, уколико архитектонска анализа покаже оправданост), осим у делу целине од броја 17-25, где је спратност П+2;
- постојећа намена - становање средњих густина, није одговарајућа па је потребно прилагодити је условима локације и мерама заштите непокретног културног наслеђа;

-парна страна-

- Непокретно културно добро, споменик културе - **Стара варошка кућа Станисављевића, на броју 6**, на к.п. бр. 6601 КО Врање I према градитељским одликама саграђена је у другој половини 19. века. Кров је четвороводан покривен ћерамидом и има знатно истурену стреху са дашчаним опшивом и посебном карактеристиком - дрвеног доксата са очуваном украсном таваницом са розетом. Вредност куће огледа се и у сачуваним оградним зидовима, дрвеној улазној капији, зеленом дворишту са калдрмом, бунаром и аутохтоним растињем, као и

помоћном економском зградом са подрумом у дубини дворишта. Неопходно је у сарадњи са локалном самоуправом и вишим државним инстанцама, наћи начина за очување ове изузетно вредне архитектонске грађевине.

- **Грађевине од посебне вредности на бројевима 4 и 8, 8а**, на к.п. бр. 6603, 6600 и 6599 КО Врање I, имају посебне вредности и на њима се могу примењивати само конзерваторски третмани рестаурације, санације, консолидације, адаптације на основу издатих конзерваторских услова и одобрених конзерваторских пројеката, уз унапређење непосредне околине и повећање зеленила. Обавезно је очување свих елемената који су израз из времена градње, што подразумева и ограде, капије и сл.
- За зграду на **броју 12**, на к.п. бр. 6598/1 КО Врање I која је својим архитектонским изгледом и обликовањем, неодговарајућом материјализацијом, као и габаритом (спратности П+1+Пк, односно П+2) у великој мери деградирала склад ове целине предвиђају се корективне интервенције:
 - уклањање алукобонд фасадних елемената,
 - замена црног црепа одговарајућим новим типа бибер цреп у црвеној натур боји без глазуре или премаза;
 - уклањање еркера на целој дужини фасаде уз могућност формирања балкона одговарајуће стилске обраде и евентуалну могућност еркерног проширења само на делу објекта одговарајуће обраде, према посебним условима;
 - усклађивање пропорција отвора: постојеће велике стаклене портале у приземљу треба заменити сегментираним, пропорцијски добро решеним отворима/излозима; отворе на спрату уклонити, делове зидова зазидати и уградити прозоре или балконска врата исправних пропорција и димензија након формирања балкона;
 - Атику од алукобонда уклонити и препројектовати фасадно платно, у циљу усклађивања са вредностима амбијента и грађевинама од посебног објекта.
- За зграду на **броју 14**, на к.п. бр. 6597 КО Врање I предвидети корективне интервенције:
 - замена црног кровног покривача одговарајућим новим у црвеној натур боји без глазуре или премаза;
 - Усклађивање отвора за излоге и портале, завршна обрада и материјализација;
 - Архитектонско обликовање кровних баца и продора треба да почива на класичним моделима градње;
 - уклањање свих непримерених, привремених или монтажних елемената са фасадних равни којима се нарушава амбијент (спољне јединице клима уређаја, предимензионисани и обликовно неусклађени рекламни елементи, и сл.);

-непарна страна-

- **Главна зграда на броју 1**, на к.п. бр. 5494 КО Врање I, делимично је сачувала оригинално ткиво, изворни изглед и обликовање, док је у јужном делу неартикулисаном и непримереном градњом дограђена. Предвиђају се следеће корективне интервенције:
 - фасаду према улици Вулета Антића преобликовати на начин да се оствари просторни и архитектонски склад са сачуваним изворним делом зграде, у

- складу са новом функцијом, и обновити на начин да се врате карактеристични елементи (кровни и подеони венци);
- угаону доградњу на јужном делу зграде потребно је потпуно преобликовати и ускладити са главним објектом - волуменски и архитектонски. Зграду решити као угаону, при чему је неопходно слагање венаца, слемена, облика кровних равни и одговарајућег кровног покривача, усклађивање ритма отвора, материјализације и начина обраде.
 - Зграде на к.п. бр. 5495 КО Врање I у нескладу су са амбијентом. Потребно их је потпуно преобликовати, при чему није дозвољена градња двоводних кровова, као ни градња зграда који својом архитектуром подсећају на помоћне објекте.
 - имајући у виду намену ових зграда - као пословне просторе, примере изградње треба тражити у непосредном окружењу (нпр. локал на углу улица Саве Ковачевића и Карађорђевог на к.п. бр. 5344 КО Врање I);
 - ограду и капију планирати у складу са историјским моделима грађанске архитектуре Врања;
 - Висина венца објекта на овом месту не сме бити већа од висине венца на згради на броју 5, на к.п. бр. 5496/1 КО Врање I .
 - **Грађевине од посебне вредности на бројевима 5, 7 и 13а**, на к.п. бр. 5496/1, 5496/2, 5496/6, 5509 и 5514 КО Врање I, имају посебне вредности и на њима се могу примењивати само конзерваторски третмани рестаурације, санације, консолидације, адаптације на основу издатих конзерваторских услова и одобрених конзерваторских пројеката, уз унапређење непосредне околине и повећање зеленила. Обавезно је очување свих елемената који су израз времена градње, што подразумева и ограде, капије и сл.
 - помоћне зграде на поменутих парцелама потребно је преобликовати у складу са главним зградама, а према посебним мерама заштите;
 - за помоћне зграде које су сачувале делове оригиналног ткива пронаћи историјски веродостојне податке и радове на рестаурацији базирати на овим изворима у што је могуће већој мери;
 - није дозвољена градња двоводних кровова са слемом управним на осу улице Боре Станковића. Препоручује се градња четвороводних кровова са завршном материјализацијом црепом у црвеној натур боји без глазуре и премаза;
 - сачувати дворишне површине под зеленилом у што већој мери;
 - зграду на броју 7 потребно је третирати са посебном пажњом, према посебним мерама заштите, како би се сачувале њене вредности, неутралисале непримерене интервенције и омогућило стављање у функцију поткровља.
 - Изглед грађевина без вредности на бр. 9, на к.п. бр. 5511 и бр. 15, на к.п. бр. 5517 КО Врање I, као и грађевина у нескладу са амбијентом на бројевима 9 и 11, на к.п. бр. 5510 и 5512 КО Врање I, у потпуности подредити изгледу грађевина од посебне вредности на суседним парцелама (на бр. 7 и 13).
 - зграде на броју 11, на к.п. бр. 5512 КО Врање I (објекти бр. 2, 3 и 4) у потпуном су нескладу са окружењем првенствено због погрешног облика крова и кровних равни, материјализације, колорита и уопштено архитектонског израза. Имајући у виду намену зграда - пословни простор, примере изгледа локала треба тражити у непосредном окружењу (нпр. локал на углу улица Саве Ковачевића и Карађорђевог на к.п. бр. 5344 КО

Врање I);

- обавезно предвидети постављање капије и ограде (или оградног зида) између зграда бр. 2 и 3, у циљу остваривања склада у целини.
- све нелегалне зграде би требало уклонити, или у оквиру поступка озакоњења (пре озакоњења) упутити на процедуре архитектонског усаглашавања.
- Зграде на бројевима 17, 23 и 25, на к.п. бр. 5518, 5520 и 5521 КО Врање I представљају ретке зграде Модерне у Врању, док зграда на бр. 19, на к.п. бр. 5519 КО Врање I представља наслеђе социјалистичког периода габаритно уклопљено у окружење, тако да се овај низ чува у затеченом изгледу, облику и волумену.

Улица Доситејева

- максимална спратност објеката је затечена, односно за објекте који су без вредности или у нескладу са амбијентом П+Пк или П+1, након консултација са Заводом, уколико архитектонска анализа покаже оправданост, осим у делу црквене порте на к.п. бр. 6607, 6609/1, 6609/2, 6610/2, 6616, 6617 и 6632/1 КО Врање I, која има посебан третман;
- постојећа намена - становање средњих густина, није одговарајућа па је потребно прилагодити је условима локације и мерама заштите непокретног културног наслеђа;

-парна страна-

- **Зграда на бр. 4**, на к.п. бр. 6606 КО Врање I складно је уклопљена у остатак улице својим положајем на регулационој линији, високом оградом и капијом, и великим двориштем са пуно зеленила. Пожељно је чувати је у истом облику и габариту, уз могуће одређене промене, у складу са конзерваторским условима.
- **Грађевине на бројевима 6 и 8**, на к.п. бр. 6608 КО Врање I представљају наслеђе с почетка 20. века. То су високоприземне куће са предбаштом, саграђене за потребе цркве као свештенички станови. Примењивати конзерваторске третмане рестаурације, санације, консолидације, адаптације на основу издатих конзерваторских услова и одобрених конзерваторских пројеката, уз унапређење непосредне околине и повећање зеленила. Обавезно је очување свих елемената који су израз из времена градње, што подразумева и ограде, капије и сл.

-непарна страна-

- **Простор на к.п. бр. 6602/1, 6602/4 и 6602/2** КО Врање I налази се на делу заштићене околине непокретног културног добра, споменика културе - Стара варошка кућа Станисављевића, на броју 6, на к.п. бр. 6601 КО Врање I и грађевине од посебне вредности на к.п. бр. 6603 КО Врање I. Градња на овом простору могућа је само на начин да се унапреди изглед и амбијентална вредност просторне целине, и окружење ових значајних грађевина, што подразумева могућност градње до максималних П+Пк, а потребно је предвидети усаглашавање вертикалне регулације (висине венаца, слемена и др.) са грађевином од посебне вредности на к.п. бр. 6603 КО Врање I. Планирана нова грађевина не сме бити широког фронта и великог габарита, већ је потребно планирати две или три засебне зграде, у складу са наслеђеном урбанистичком матрицом карактеристичном за ову целину. Обавезно је враћање и других елемената који су израз времена градње - ограде, капије, високи проценат зеленила у двориштима, и сл.
- **Грађевине на бр. 5, 7, 9, 11 и 13**, на к.п. бр. 6589, 6588, 6590, 6587 и 6586 КО Врање I представљају неутралне објекте, односно објекте без вредности (у складу са

валоризацијом) и могућа је њихова тотална реконструкција, при чему важе дати параметри за целину, обавезно је архитектонско-стилско и волуменско усклађивање, а све према посебним конзерваторским условима.

- **Грађевине на бројевима 15 и 17**, на к.п. бр. 6585 КО Врање I представљају наслеђе с почетка 20. века. То су високоприземне куће са предбаштом, саграђене за потребе цркве као свештенички станови. Примењивати конзерваторске третмане рестаурације, санације, консолидације, адаптације на основу издатих конзерваторских услова и одобрених конзерваторских пројеката, уз унапређење непосредне околине и повећање зеленила. Обавезно је очување свих елемената који су израз из времена градње, што подразумева и ограде, капије и сл.

Улица Вулета Антића (део у оквиру евидентиране целине)

- максимална спратност је затечена, за грађевине од посебне вредности, односно за објекте који су без вредности или у нескладу са амбијентом П+1 (евентуално П+1+Пк, након консултација са Заводом, уколико архитектонска анализа покаже оправданост);
- постојећа намена - становање средњих густина, односно комплексно урбано ткиво великих густина, није одговарајућа и потребно је прилагодити условима локације и мерама заштите непокретног културног наслеђа;
- на простору ове улице на бр. 1, 15, 21, 12 и 8, на к.п. бр. 5473, 5466/1, 5463 и 5466, 5541 и 5500 КО Врање I налазе се грађевине од посебне вредности које се чувају у изворном изгледу, облику и габариту и на њих се примењују конзерваторски третмани рестаурације, санације, консолидације, адаптације на основу издатих конзерваторских услова и одобрених конзерваторских пројеката, уз унапређење непосредне околине и повећање зеленила. Обавезно је очување свих елемената који су израз из времена градње, што подразумева и ограде, капије и сл.
- на бројевима 4 и 2 на к.п. бр. 5472 и 5497 КО Врање I налазе се зграде валоризоване да имају одређене вредности мањег обима, па се на њима могу спроводити већи захвати у оквирима поменутих параметара. Имајући у виду да се на зградама делимично сачувало оригинално ткиво, изворни изглед и обликовање, потребно је предвидети следеће корективне интервенције:
 - пронаћи историјски веродостојне податке и радове на рестаурацији базирати на овим изворима у што је могуће већој мери;
 - фасаде ка улици Вулета Антића преобликовати на начин да се оствари просторни и архитектонски склад са сачуваним изворним деловима зграда, ускладе са новом функцијом, и обнове на начин да се врате карактеристични елементи обликовања;
 - Ограде, оградне зидове, капије и сл. планирати према историјским моделима карактеристичним за ову целину.

Улица Карађорђева (део у оквиру евидентиране целине)

Представља дисонантни и некохерентни улични низ са вредним градитељским наслеђем грађанске архитектуре с почетка 20. века - приземним породичним стамбеним кућама у чијем непосредном окружењу су подигнути објекти вишепородичног становања спратности П+2 (П+3 на углу са Улицом Краља Стефана Првовенчаног). Тако су ове вредне грађевине изгубиле контекст у коме су егзистирале, а квалитет грађене средине овог подручја је умањен. Ипак, имајући у виду значај појединачних препознатих грађевина од посебне вредности у овој улици и затечено стање приликом рекогносцирања, неопходно је овај улични низ подвргнути **конзерваторско-корективној санацији простора и**

грађевина којом се подразумевају одређене интервенције на усклађивању .

- максимална спратност је затечена односно П+2, док се ова спратност не односи на грађевине од посебне вредности, које се чувају у свом габариту и волумену (високо приземље са могућношћу активирања поткровља у одређеним случајевима);
- постојећа намена - комплексно урбано ткиво великих густина, није одговарајућа па је потребно прилагодити је условима локације и мерама заштите непокретног културног наслеђа;
- **грађевине од посебне вредности на бр. 4, 12, 14 и 16**, на к.п. бр. 5451, 5547, 5548 и 5549 КО Врање I чувају се у затеченом облику и волумену. Примењивати конзерваторске третмане рестаурације, санације, консолидације, адаптације на основу издатих конзерваторских услова и одобрених конзерваторских пројеката, уз унапређење непосредне околине и повећање зеленила. Обавезно је очување свих елемената који су израз из времена градње, што подразумева и ограде, капије и сл.
- **грађевине од вредности на бр. 6 и 8**, на к.п. бр. 5453 и 5459 КО Врање I могу бити подвргнуте већим захватима до висине венца и слемена грађевине од посебне вредности на к.п. бр. 5451 КО Врање I. Имајући у виду да се на зградама делимично сачувало оригинално ткиво, изворни изглед и обликовање, потребно је предвидети следеће корективне интервенције:
 - пронаћи историјски веродостојне податке и радове на рестаурацији, реконструкцији или доградњи, базирати на овим изворима у што је могуће већој мери;
 - фасаде ка улици Карађорђевој преобликовати на начин да се оствари просторни и архитектонски склад са грађевинама од посебне вредности на суседним парцелама, као и са сачуваним изворним деловима зграда, али и ускладе са новом функцијом, и обнове на начин да се врате карактеристични елементи обликовања;
 - Ограде, оградне зидове, капије и сл. планирати према историјским моделима карактеристичним за ову целину.
- **неутралне грађевине на к.п. бр. 5452, 5454 и 5455 КО Врање I** у унутрашњости блока лепо су уклопљене, али не утичу на изглед уличног низа. Пожељно је чувати их у истом облику и габариту, уз могуће одређене промене, у складу са конзерваторским условима.
- **објекти у нескладу са амбијентом на бројевима 10, 10А и 10В**, на к.п. бр. 5460/1, 5460/2 и 5461 КО Врање I, неусаглашени су са окружењем, али се будућим корективним интервенцијама - визуелног сегментирања широких уличних фронтава, увођењем пропорцијских односа код отвора, ритмом и обликом отвора, као и колоритом, може ублажити несклад.

- Обавезан је конзерваторски третман непокретних културних добара, грађевина од посебне вредности и вредности, и обавезно је стилско и волуменско уклапање на осталим парцелама, приликом извођења радова на објектима валоризованим као објекти без вредности или у нескладу са амбијентом, код неутралних грађевина или на празним парцелама када се буду изграђивале.
- Дозвољене су интервенције у складу са Законом о културном наслеђу, који подразумева реконструкцију, рестаурацију, санацију, консолидацију, адаптацију на основу издатих конзерваторских услова и одобрених конзерваторских пројеката.
- Просторе, комплексе и објекте у склопу целине неопходно је третирати савесно и одговорно, сходно принципима очувања културног наслеђа, и у сарадњи са надлежним заводом за заштиту споменика културе.
- Предвидети мере визуелног ублажавања негативности насталих амбијентално неуклопљеном неконтролисано и хаотичном урбанизацијом у оквиру целине, односно предвидети мере у циљу остварења визуелне санације зоне културног добра или амбијента.
- Надградњу приземних објеката ниже амбијенталне вредности, без вредности и у нескладу са амбијентом могуће је планирати само у случајевима где та услови локације дозвољавају само ради усклађивања са непосредним окружењем, узимајући као реперне грађевине од вредности.
- максимална спратност објеката је затечена, односно за објекта који су без вредности или у нескладу са амбијентом П+1 (евентуално П+1+Пк, након консултација са Заводом, уколико архитектонска анализа покаже оправданост), осим у делу целине од броја 17-25, где је спратност П+2;
- постојећа намена - становање средњих густина, није одговарајућа па је потребно прилагодити је условима локације и мерама заштите непокретног културног наслеђа;

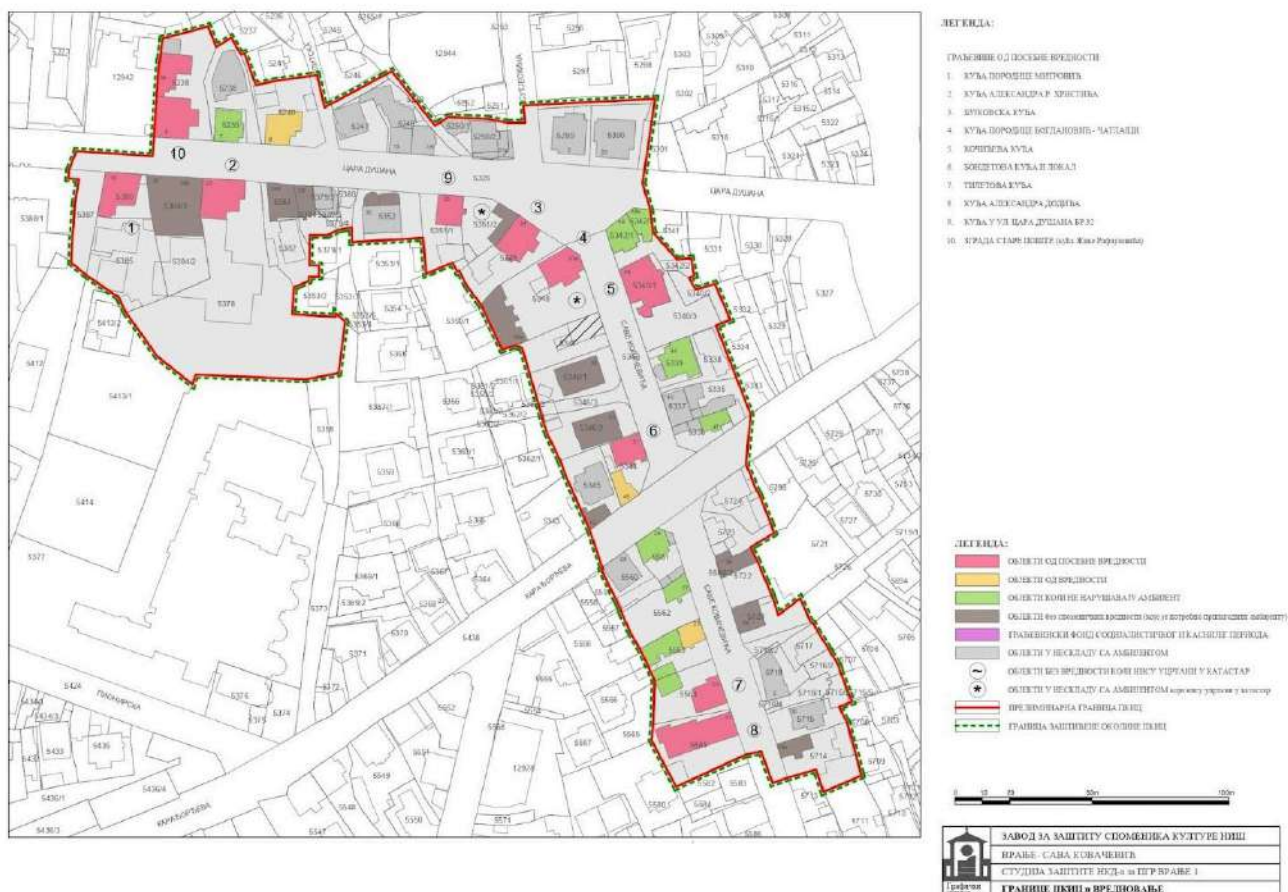

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ РНШ
	СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД а за ППР ВРАЊЕ 1
	МЕРЕ ЗАШТИТЕ И МОГУЋЕ ДОГРАДЊЕ УЛИЦЕ БОРЕ СТАНКОВИЋА

4. ЦЕЛИНА У УЛИЦИ САВЕ КОВАЧЕВИЋА

ОБУХВАТ

Амбијентална целина “Саве Ковачевића” обухвата делове улица Саве Ковачевића, Цара Душана и Карађорђеве.

ОПИС

Препозната целина Саве Ковачевић представља простор у коме доминирају репрезентативне породичне куће грађанске архитектуре, богато украшених фасада, настале почетком 20. века. Највише остатака градитељског наслеђа сачувано је на непарној страни улице Саве Ковачевић и парној страни улице Цара Душана, док се на супротним странама поменутих улица, у дисхармоничним низовима, издвајају Зграда Старе поште и Кочићева кућа. Уличне фронтоне чине објекти који су својом краћом страном постављени на регулационим линијама улица, тако да се наизменично смењују фасадне равни богате орнаментике са улазним капијама и оградама. Објекти су претежно ниске спратности, до П+1, са вишеводним изломљеним крововима.

ИСТОРИЈСКО-АРХИТЕКТОНСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Иако је већ започета трансформација ове староградске целине заменом породичних стамбених кућа зградама, вишеспратницама, овде се довољно сачувао аутентични карактер Врања са почетка 20. века, којег углавном чине објекти грађени крајем 19. и почетком 20. века, формирајући уједначену и мирну амбијенталну целину, претежно стамбене намене, која се у урбаном смислу формирала у првим деценијама 20. века.

То су приземне зграде над укопаним подрумима, са фасадама са декоративним детаљима и профилацијама, односно група зграда са свим одликама градске архитектуре у Србији прве половине 20. века. Групу градских кућа карактерише опеком зидана градња над подрумом, висока сокла, фасадна декорација у малтеру, профилисани кровни венци, и покривач од бибер црепа.

Бондетова кућа и дућан у Улици Саве Ковачевића (извор, googlemaps; Фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024)

ЗНАЧАЈ

Целина Сава Ковачевић, по својим културно-историјским, архитектонско-урбанистичким и амбијенталним вредностима, припада централној територији града који је од међуратног периода до данас остао и опстао као стамбена зона, са великим бројем породичних кућа и

неколико мањих стамбених зграда. Сведочанство је урбанистичког, економског и социјалног развоја Врања у периоду прве половине 20. века.

СПИСАК НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА И ГРАЂЕВИНА ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ

На простору препознате просторне целине налази се већи број грађевина од вредности и посебне вредности, које у складу с законом уживају претходну заштиту.

1. Кућа породице Митровић, Улица Цара Душана бр. 18, на к.п.бр. 5386 КО Врање I
2. Кућа Александра Р. Христића, Улица Цара Душана бр. 22, на к.п.бр. 5378 КО Врање I
3. Бујковска кућа, Улица Цара Душана бр. 34, на к.п.бр. 5349 КО Врање I
4. Кућа породице Богдановић - Чатлајци, Улица Саве Ковачевића бр. 37, на к.п.бр. 5348 КО Врање I
5. Кочићева кућа, Улица Саве Ковачевића бр. 46, на к.п.бр. 5340/1 КО Врање I
6. Бондетова кућа и локал, Улица Саве Ковачевића бр. 31 и улица Карађорђева бр.45, на к.п.бр. 5344 КО Врање I
7. Тилетова кућа, Улица Саве Ковачевића бр. 23, на к.п.бр. 5564 КО Врање I
8. Кућа Александра Додића, Улица Саве Ковачевића бр. 21, на к.п.бр. 5581 КО Врање I
9. Кућа у ул. Цара Душана бр.32, на к.п.бр. 5351/1 КО Врање I
10. Зграда старе поште (кућа Жике Рафајловића), Улица Цара Душана бр. 5 и бр. 5а, на к.п.бр. 5228 КО Врање I

ТРЕНУТНО СТАЊЕ

Иако се део физичке структуре целине (објекти од посебне вредности и вредности) налази у релативно добром и очуваном стању, и у овој целини егзистирају објекти који доприносе деградирању њеног амбијента и изгледа. Такви објекти се у највећој мери, налазе у северном делу препознате целине мада су заступљени, и тачкасто распоређени и у остатку целине. Они својом висином, волуменом, обрадом фасадних равни и бројним другим нестручним и неприлагођеним грађевинским интервенцијама доприносе дисхармонији целокупне амбијенталне целине.

Управо је постојање поменутих зграда неусаглашеног габарита материјални доказ лоше процењених урбанистичких параметара и грубе деградације једне урбане структуре града, квалитета живота и грађене средине, као и потпуног уништавања идентитета Врања.

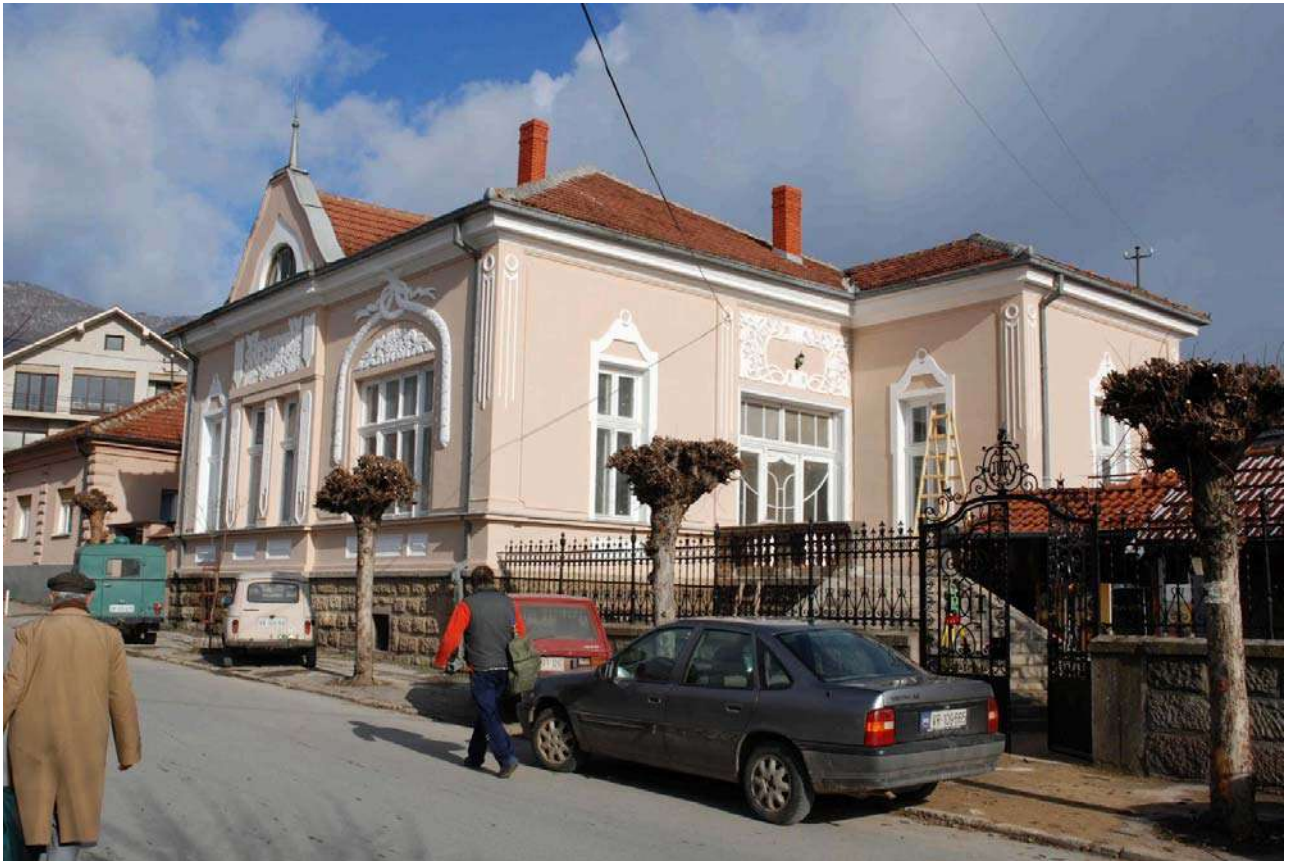
Поглед из улице Саве Ковачевић ка објектима на непарној страни улице Цара Душана (фото: ЗЗСК Ниш, googlemaps, 2014)

Објекти у улицама Цара Душана и Саве Ковачевића (фото: ЗЗСК Ниш, Л.Динић, 2024)

Кочићева кућа, Ул. Саве Ковачевића бр. 46 (Фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980.)

Кочићева кућа, ул. Саве Ковачевића бр. 46 (Фото:ЗЗСК Ниш, 2010)

Кочићева кућа, детаљи на фасади (Фото:ЗЗСК Ниш, 2010)

Улица Саве Ковачевића бр. 46 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980. и И. Цветковић, 2024)

Улица Сава Ковачевић бр. 39 (Фото: ЗЗСК Ниш, Л. Динић, 2024)

Угао улица Саве Ковачевића и Босанска (Фото: ЗЗСК Ниш, Ј.Шурдиловић, 1980, googlemaps-street view, 2014. и google earth, 2022)

МЕРЕ ЗАШТИТЕ ЗА ПКИЦ “САВЕ КОВАЧЕВИЋА”

ЕВИДЕНТИРАНУ ПРОСТОРНУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКУ ЦЕЛИНУ “САВЕ КОВАЧЕВИЋА” У ВРАЊУ потребно је третирати као породичну стамбену зону у смислу очувања архитектонско-урбаног јединства са конзерваторским третманом непокретних културних добара, грађевина од посебне вредности и вредности и стилским уклапањем на осталим працелама, приликом извођења радова на објектима валоризованим као објекти без вредности или у нескладу са амбијентом, код неутралних грађевина или на празним парцелама када се буду изграђивале.

Основне мере заштите третирају простор дефинисаних граница целине “Саве Ковачевића” заједно са урбаним и градитељским наслеђем на деловима улица Саве Ковачевића, Цара Душана и Карађорђеве.

- На простору целине “Саве Ковачевића” планирати све даље активности у духу очувања и афирмисања наслеђене урбанистичке матрице и градитељских карактеристика.
- Застор улица потребно је планирати у складу са историјским моделима калдрме од гранитних коцки, уз садњу аутохтоних биљних врста у двориштима и мањим проширењима улица.
- Предлаже се стручна обнова фасада грађевина од посебне вредности и вредности, тамо где је то потребно, на основу историјских извора и постојећег и изворног изгледа, односно враћање првобитног изгледа тамо где је то изводљиво и оправдано, док се на преосталим објектима у просторној целини, и непосредној околини грађевина од посебне вредности, предвиђа стилско надовезивање на очуване објекте у виду уклапајућег колорита и форме, у складу са предложеним решењем за рестаурацију које је одобрено од стране службе и.
- Забрана тоталне реконструкције грађевина која подразумева рушење историјских грађевина (грађевина од посебне вредности и вредности, на основу карте валоризације која је саставни део Студије).
- Забрана градње грађевина који нису усклађени са урбанистичким параметрима, волуменским и стилским карактеристикама ове целине.
- Објекти у оквиру целине треба да су слични и треба да чине логичну естетско-архитектонску целину, релативно уједначене спратности, аутентичне физиономије и архитектонског израза, једноставног стила, рационалних, мирних облика чија идејна решења треба да инспирише традиционална архитектура овог подручја.
- Интерполације и нову градњу планирати по узору на традиционалну грађанску архитектуру Врања, првенствено у погледу одабира положаја, организације простора, архитектонског склопа и материјала. Свака планирана интервенција и нова градња треба бити пажљиво анализирана, уз очување и афирмацију интегритета и визуелне читљивости.
- Очувати и оснажити презентацију изворних карактеристика, хомогености структуре и урбаног склопа градитељских целина и остварити њихово хармонично обједињавање и афирмацију интегритета и визуелне читљивости препознате целине.
- Спратност и висинска регулација мора бити усклађена са грађевинама од посебне вредности и вредности, па је максимална могућа П+1, односно П+1+Пк, уколико услови локације одговарају, а све у складу са валоризацијом. Постојећа, дозвољена спратност П+3+Пс и П+2 није одговарајућа и потребно је прилагодити је.

- Дозвољена је градња зграда са четвороводним/вишеводним крововима, завршно покривени црепом натур црвене боје без глазуре.
- Куће пројектовати компактне основе у складу са традиционалним концептом, пропорцијски усклађене са значајним наслеђем из целине, са могућношћу градње наткривених тремова.
- Потребно је предвидети висок проценат зеленила, како би се сачувао карактер целине (преко 60%, односно претходно анализирати постојеће стање).
- Пажљивим планирањем, евентуалну нову градњу дозволити само на локацијама које нису визуелно експонирани, и обавезно је планирати на начин да се стилски уклопи са грађевинама од посебне вредности. Могуће је планирати интерполације и нову градњу у оквиру целине првенствено по узору на традиционалну архитектуру, као и у погледу одабира положаја и организације простора.

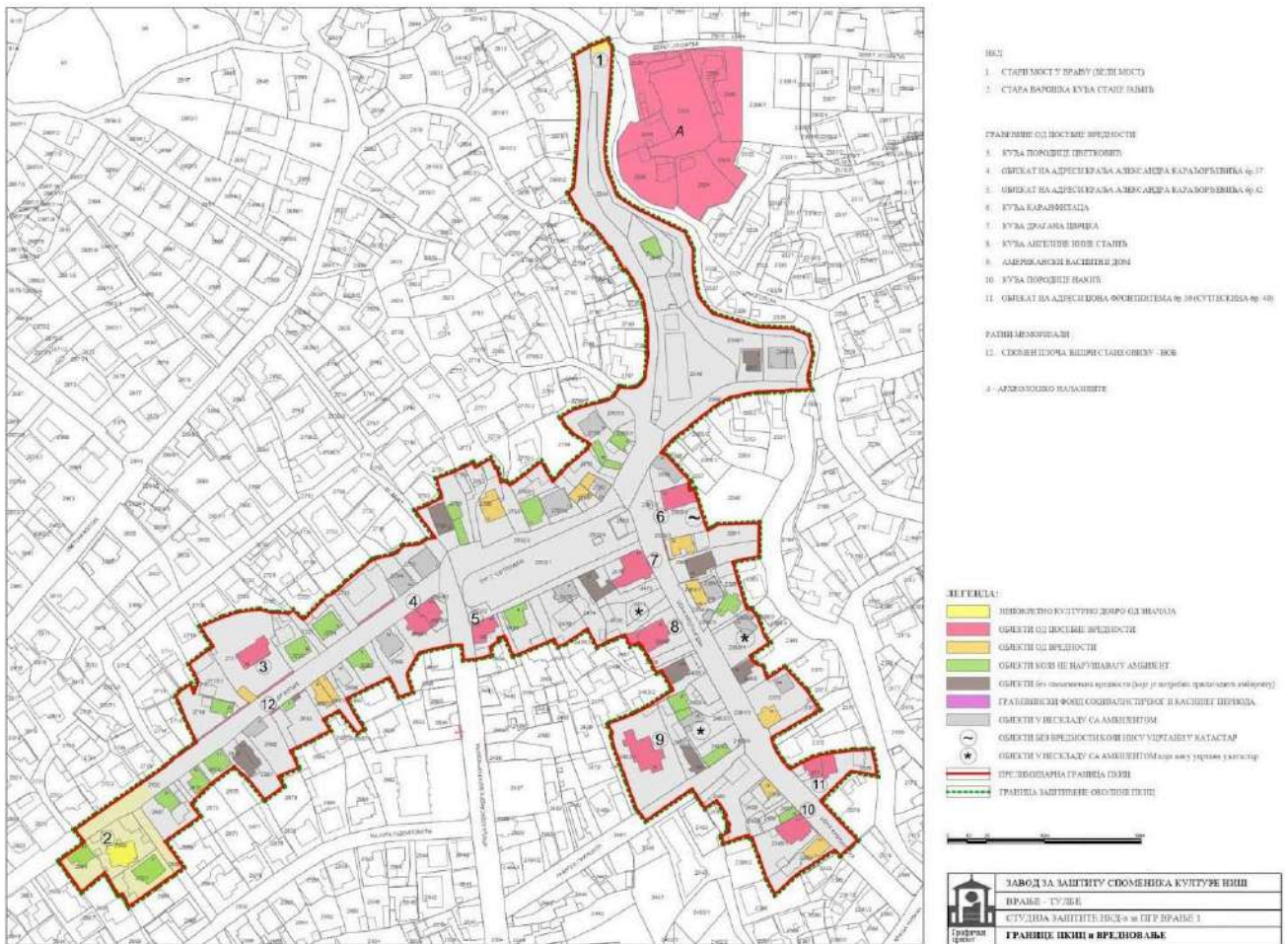
5. ТУЛБЕ

Тулбе (Фото: ЗЗСК Ниш, А. Никшић)

ОБУХВАТ

Језгро урбане целине чини простор који обухвата неколико важних улица, Џона Фротингема (Сутјескина), Краља Александра Карађорђевића (Матије Гупца), Гаврила Принципа, др Копше и друге, са карактеристичним наслеђем, које се складно уклапа у целину. Трг 7. септембар је средишна зона са сачуваним репрезентативним грађевинама архитектонско-стилских вредности, односно сачувано је неколико преосталих снажних грађевина (статусних симбола) некада најбогатијег слоја становништва, које су изграђене у првој половини 20. века. Сам трг има историјску физиономију, и представља вредан потенцијал у смислу просторних могућности креирања тачке одмора на путу ка Белом мосту, Крстатој џамији, цркви Св. Николе, и другим значајним градским реперима. Ипак, Тулбе је као целина угрожена савременим објектима који нарушавају валоризовано наслеђе.

ОПИС

Просторно културно-историјска целина Тулбе налази се северније у односу на центар града, на узвишењу, и представља аутентичну целину резиденцијалне архитектуре у оквиру које се издвајају објекти који сведоче о духу времена у коме су настали. Целином доминирају слободностојећи објекти ниске спратности, вишеводних кровова и у зависности од времена у коме су настали, налазе се или на регулационој линији (грађанска архитектура) или унутар пространих дворишта, окружени зеленилом (балканско-османска архитектура). У самом центру целине налази се Трг 7. септембар, озелењени сквер са дечијем игралиштем и спортским тереном. Сквер окружују саобраћајнице које су сачувале застор од гранитне коцке, чиме се очувала визуелна и амбијентална карактеристика старог времена. У склопу целине налазе се два непокретна културна добра- Стара варошка кућа Стане Јањић и Бели мост који вапе за примеренијим и уређенијем окружењем. Једна од главних амбијенталних вредности целине јесте очувани мир становања који није нарушен трговачко занатским објектима.

ИСТОРИЈСКО-АРХИТЕКТОНСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Током турске управе на месту где се сада налази Трг 7. септембар налазило се турско гробље где се сахрањивала турска властела. Читав крај је по турбетима (нишанима) добио назив Тулбе. Поред гробља била је царинарница (Џумирихана), а на једном од углова у кући доктора Томе Јовановића био је после ослобођења Турски конзулат.⁵⁹

Почетком 20. века, у овој махали се одвијала интензивна градитељска делатност (о чему сведочи велики број добро очуваних, али и преосталих окрњених и неокречених дворишних дуvara). Конфигурација терена условила је изградњу претежно приземних кућа на регулацији са баштама унутар припадајуће парцеле, које својом карактеристичном уситњеношћу представљају важан наслеђени сегмент целине. Након ослобођења од Турака у оквиру махале се побољшава варошка инфраструктура, али је зарад нове (често непримерене) градње, много тога порушено, мењајући стогодишњи начин градње грађевина у целини.

ЗНАЧАЈ

Представља једну од најстаријих просторних целина чије је урбано језгро формирано на прелазу из 18. у 19. век, у коме су сачувани првобитни регулациони правци, урбана матрица, слободне површине и појединачни објекти изузетне урбанистичке, архитектонске и историјске вредности.

Као просторна целина већим делом је настала на прелазу из 18. у 19. век, и према организацији простора (иако без објекта из периода турске владавине) сачувала је битне карактеристике оријенталног урбанизма.

Поседује непроцењиво наслеђе и сведочанство хронологије развоја Врања, првенствено због чињенице да формира један складан амбијент са краја 19. и почетка 20. века, каквих је мало сачувано до данас. Архитектонске, урбанистичке и амбијенталне вредности преосталих грађевина у целини значајне су и као историјски сведоци развоја тек ослобођене вароши, које се од краја 19. века развија на месту некадашње турске махале Тулбе.

⁵⁹ Д.Ђорђевић, Старе врањске породице, 2017. стр.201.

Цврцкова кућа на тргу 7. септембра (Фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980. и И. Цветковић, 2024)

(Фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић и Л. Динић, 2024)

(Фото: ЗЗСК Ниш, Л. Динић, И. Цветковић, 2024)

Историјска целина Тулбе је аутентична урбана зона града Врања, а тренутно делује занемарено, без довољно јасне намене и корисне функције. Очување културног наслеђа у махали Тулбе подразумева и очување старих зграда и архитектонских елемената, али и уређење пешачке зоне, зелених површиа, као и подизање свести о историјској важности овог дела града.

Улица Доктора Копше бр. 4, некада и сад (Фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980; извор: googlemaps)

Кућа др Томе Јовановића, некадашњи Турски конзулат, Доктора Копше бр. 2 (фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980)

Објект на адреси Доктора Копше бр.2 (извор: googlemaps)

СПИСАК НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА И ГРАЂЕВИНА ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ

У оквиру препознате просторне културно-историјске целине бр. 5 - Тулбе налазе се следећа непокретна културна добра:

1. Стари мост у Врању (Бели мост), у наставку улице 9. Југовића, на к.п. бр. 12856/1 КО Врање I
2. Стара варошка кућа Стане Јанић, Улица Др Копше бр.17, на к.п. бр. 2662 КО Врање I

На простору препознате просторне целине налази се већи број грађевина од посебне вредности, које у складу с законом уживају претходну заштиту.

3. Кућа породице Цветковић, Улица Др Копше бр.18, на к.п. бр. 2721 КО Врање I
4. Објект на адреси Краља Александра Карађорђевића бр.57, на к.п. бр. 2699/2 и бр. 2699/2 КО Врање I
5. Објект на адреси Краља Александра Карађорђевића бр.42, на к.п. бр. 2501 КО Врање I
6. Кућа Каранфилаца, Улица Џона Фротингема бр. 32, на к.п. бр. 2359/1 КО Врање I
7. Кућа Драгана Цврчка, Улица Џона Фротингема бр. 41, на к.п. бр. 2473 КО Врање I
8. Кућа Ангелине Нине Стајић, Улица Џона Фротингема бр. 35, на к.п. бр. 2468 КО Врање I
9. Американски васпитни дом, Улица Гаврила Принципа бр. 13, на к.п. бр. 2462/1 КО Врање I⁶⁰
10. Кућа породице Накић, Улица Џона Фротингема бр. 13, на к.п. бр. 2395/1 КО Врање I
11. Објект на адреси Џона Фротингема бр.10 (Сутјескина бр.40), на к.п.бр. 2377 и бр. 2376 КО Врање I

ТРЕНУТНО СТАЊЕ

Већина кућа контекстуално је уклопљена у амбијент, са изузецима које је уз одређене модификације могуће прилагодити постојећим амбијенталним вредностима. Сходно томе, савремени принципи очувања овог стамбено породичног кварта подразумевају очување урбанистичких параметара, спратности и габарита могуће изградње, како би се сачувао дух стамбено породичне намене са зеленим двориштима у великом проценту.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ ЗА ПКИЦ “ТУЛБЕ”

ЕВИДЕНТИРАНУ ПРОСТОРНУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКУ ЦЕЛИНУ “ТУЛБЕ” У ВРАЊУ потребно је третирати као породичну стамбену зону у смислу очувања архитектонско-урбаног јединства са конзерваторским третманом непокретних културних добара, грађевина од посебне вредности и вредности и стилским уклапањем на осталим працелама, приликом извођења радова на објектима валоризованим као објекти без вредности или у нескладу са

⁶⁰

https://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:ppjissue:UB_00043_19280617|page:9|query:%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%20%D0%B2%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%BD%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BC

амбијентом, код неутралних грађевина или на празним парцелама када се буду изграђивале.

Основне мере заштите третирају простор дефинисаних граница целине “Тулбе” заједно са урбаним и градитељским наслеђем на подручју Трга 7. Септембар, на деловима улица Др Копше, Џона Фротингема, Гаврила Принципа, Краља Стефана Првовенчаног, Отона Жупанчића и Златиборске.

С обзиром на јединство целине, у склопу граница подручја урбаног наслеђа, највише пажње посветити деловима улица Др Копше, Џона Фротингема и Краља Александра Карађорђевића, као и простору Трга 7. септембар.

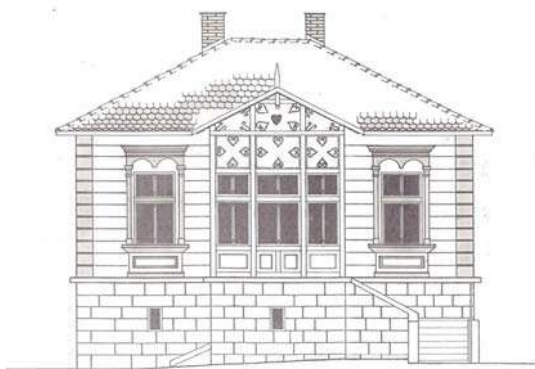
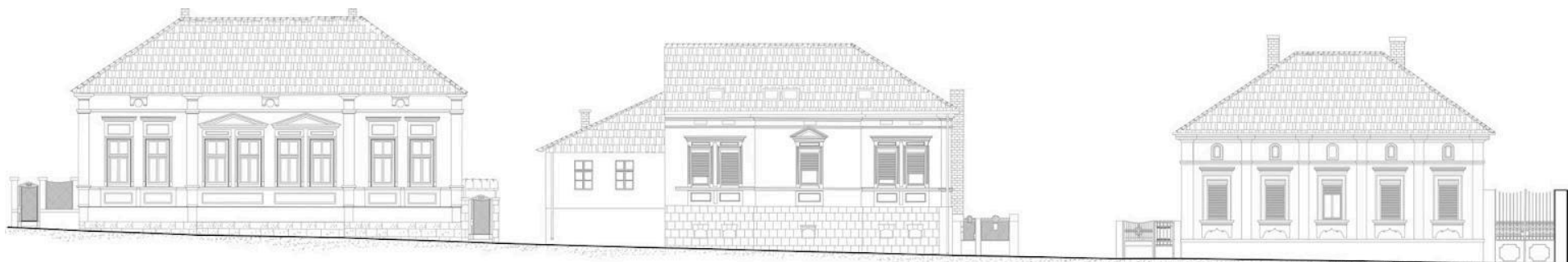
- На простору целине “Тулбе” планирати све даље активности у духу очувања и афирмисања наслеђене урбанистичке матрице и градитељских карактеристика.
- Предлаже се **израда урбанистичког пројекта за уређење Трга 7. септембар, належућих улица, оградних зидова и капија, односно фасадних зидова** у циљу унапређења стања и партерног уређења појединачних улица и Трга. Архитектонско-урбанистичко обликовање јавних простора целине, нарочито партерно, комунално и хортикултурално опремање. Застор улица потребно је планирати у складу са историјским моделима калдрме од гранитних коцки, уз садњу аутохтоних биљних врста у двориштима и мањим проширењима улица.
- Предлаже се стручна обнова фасада грађевина од посебне вредности и вредности на основу историјских извора и постојећег и изворног изгледа, односно враћање првобитног изгледа тамо где је то изводљиво и оправдано, док се на преосталим објектима у просторној целини, и непосредној околини грађевина од посебне вредности, предвиђа стилско надовезивање на очуване објекте у виду уклапајућег колорита и форме, у складу са предложеним решењем за рестаурацију.
- Забрана тоталне реконструкције грађевина која подразумева рушење историјских грађевина (од посебне вредности и вредности, на основу карте валоризације која је саставни део Студије).
- Забрана градње грађевина који нису усклађени са урбанистичким параметрима, волуменским и стилским карактеристикама ове целине.
- Објекти у оквиру целине треба да су слични и треба да чине логичну естетско-архитектонску целину, релативно уједначене спратности, аутентичне физиономије и архитектонског израза, једноставног стила, рационалних, мирних облика чија идејна решења треба да инспирише традиционална архитектура овог подручја.
- Интерполације и нову градњу планирати по узору на традиционалну архитектуру Врања, првенствено у погледу одабира положаја, организације простора, архитектонског склопа и материјала. Свака планирана интервенција и нова градња треба бити пажљиво анализирана, уз очување и афирмацију интегритета и визуелне читљивости.

- Очувати и оснажити презентацију изворних карактеристика, хомогености структуре и урбаног склада градитељских целина и остварити њихово хармонично обједињавање и афирмацију интегритета и визуелне читљивости препознате целине.
- Постојећа, дозвољена спратност П+1+Пк на делу простора препознате просторне културно-историјске целине је одговарајућа, при чему је потребно потенцирати на историјској диспозицији грађевина на парцели. У блоковима који се налазе јужније у односу на Трг и улицу Др Копше и који улазе у простор ПКИЦ, дозвољена је спратност П+3+Пс која није одговарајућа па је потребно прилагодити је. Спратност и висинска регулација мора бити усклађена са непокретним културним добрима и грађевинама од посебне вредности, па је максимална могућа П+1, односно П+1+Пк, уколико услови локације одговарају, а све у складу са валоризацијом и графичким прилозима.
- Простор уз реку, а који је у склопу препознате ПКИЦ, на коме је дозвољена спратност П+2 и предвиђена јавна намена, третирати на начин који би омогућио интегрално повезивање простора Трга са непосредним окружењем непокретног културног добра-Белог моста и Крстате џамије. Како је у питању простор који се налази непосредно уз реку, неопходно је планирати што већи проценат површина под зеленилом (преко 60%).
- Дозвољена је градња грађевина са четвороводним/вишеводним крововима, завршно покривени погодном врстом црепа натур црвене боје без глазуре. Зграде пројектовати компактне основе у складу са традиционалним концептом, пропорцијски усклађене са значајним наслеђем из целине, са могућношћу градње наткривених трмова.
- Потребно је предвидети висок проценат зеленила, како би се сачувао карактер целине (преко 60%, односно претходно анализирати постојеће стање).
- Пажљивим планирањем, евентуалну нову градњу дозволити само на локацијама које нису визуелно експонирани, и обавезно је планирати на начин да се стилски уклопи са грађевинама од посебне вредности. Могуће је планирати интерполације и нову градњу у оквиру целине првенствено по узору на традиционалну архитектуру, као и у погледу одабира положаја и организације простора.

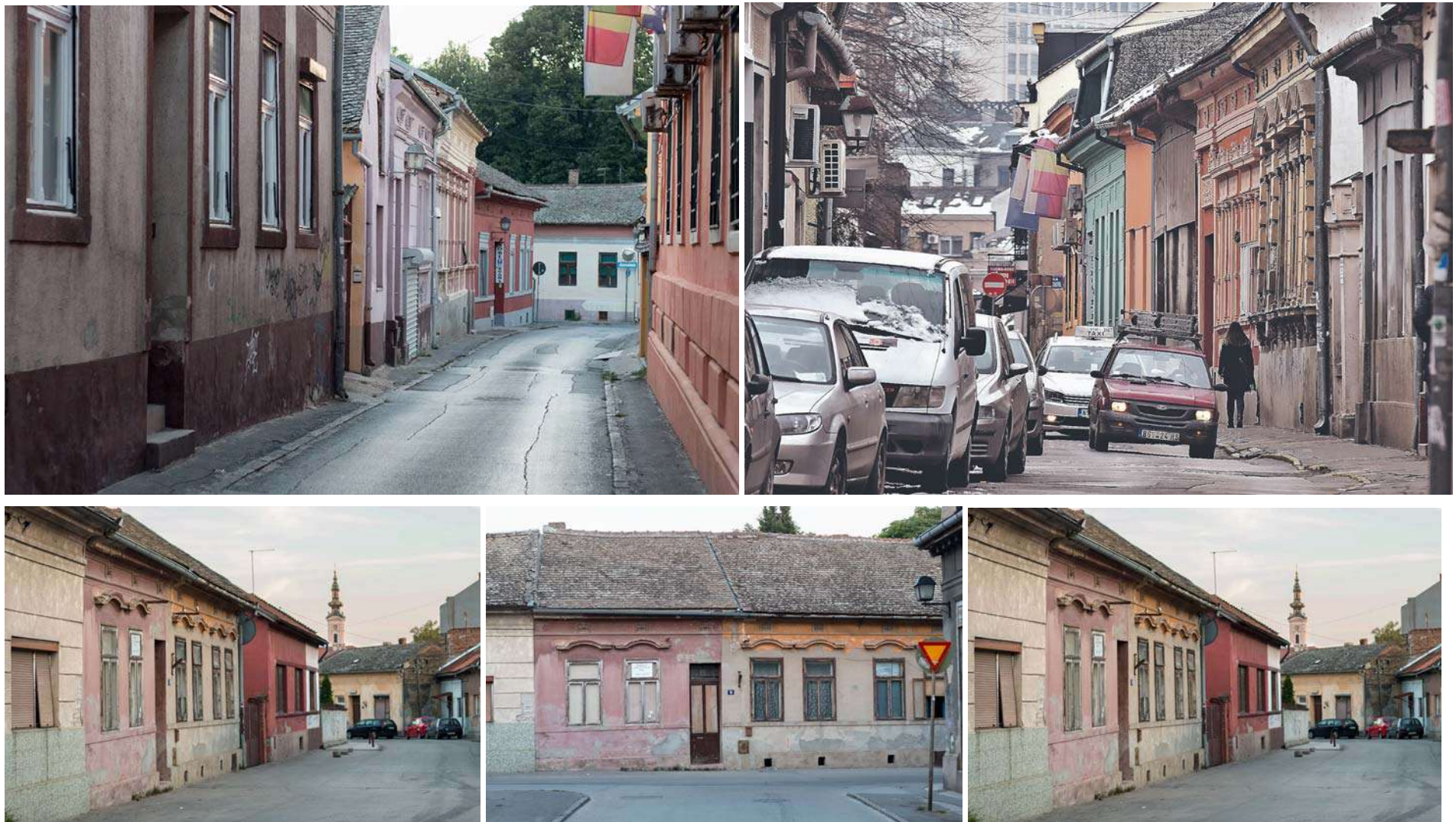
ПРИМЕРИ УРЕЂЕЊА ПОРОДИЧНИХ СТАМБЕНИХ ЗОНА

Књажевац, Србија

Алмашки крај, Нови Сад - Заштићен као ПКИЦ 2019. године
стање пре радова

Урбанистичко-архитектонски пројекат уређења Алмашког краја израдила је новосадска фирма ДБА, 2021. године, са циљем стварања услова да ова просторна културно-историјска целина у Новом Саду, добије почетни импулс једног новог живота и својеврсне урбане трансформације. Извођење радова започето је 2022. године.

МАЊЕ АМБИЈЕНТАЛНЕ ЦЕЛИНЕ ПРЕПОЗНАТЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ПГР ЗОНА 1

Поред претходно препознатих просторних целина, којима се у студији детаљније бавимо, на обрађиваном подручју налази се неколико мањих амбијенталних целина, чија је вредност велика а потенцијал значајан, односно могуће је унапредити их на начин да се истакну вредности које оне поседују.

Ове мање амбијенталне целине најчешће представљају, у најширем смислу, местимично очуване остатке некадашњих компактних урбаних англомерација, а са садржајем мање групе зграда, углавном хомогеног архитектонског ансамбла или понегде са убацивањем елемената грађанске архитектуре. С друге стране, ове мале групације одређују и мањи објекти без присуства одређених архитектонски оформљених елемената, користећи најчешће природни амбијент градске реке.

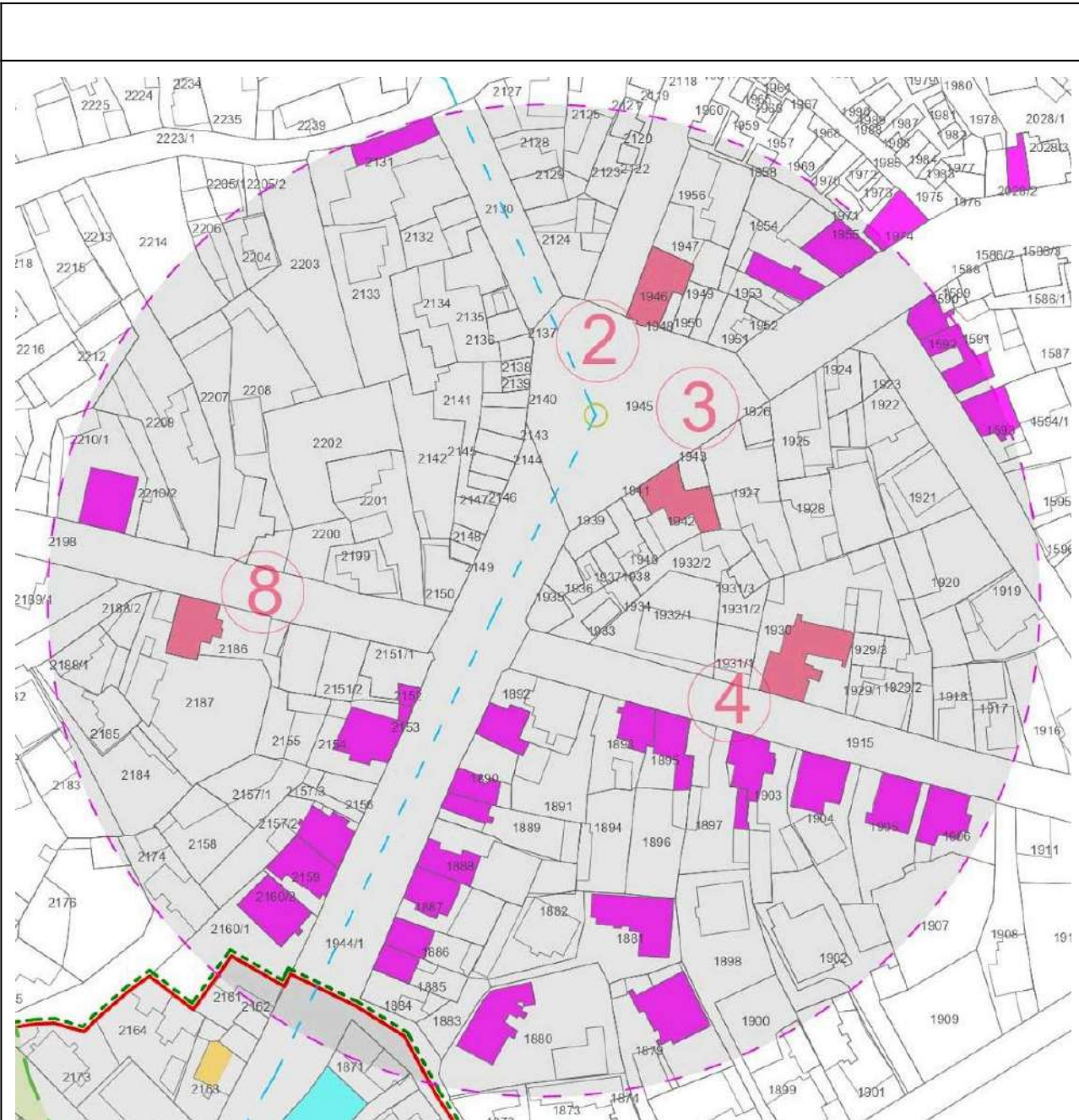
Повољни климатски услови омогућили су укључивање вегетације у архитектонске комплексе, образујући на тај начин потпун интегритет стамбене јединице, са формирањем читавих низова, односно целина, у склопу улице.

Такве мање амбијенталне целине су:

Трг Бакије Бакића треба посматрати као значајну историјску и архитектонску целину, која се надовезује на једно од најзначајнијих непокретних културних добара у Врању - Хамам. Такође, у нешто ширем просторном концепту, требало би објединити више значајних културних добара - Чесму Ђеренку, Бели мост, Цркву Св. Николе са важним деловима града уз Врањску реку која их повезује. Овај простор можда има и највећи потенцијал за формирање значајне туристичке руте.

(Извор: <https://www.facebook.com/people/Vranje-Stare-slike/100079961493004/>)

Ситуациони план Трга Бакија Бакића

Поглед на Трг Бакија Бакића (Фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024)

Изглед трга слободе са јужне стране (Фото: ЗЗСК Ниш, извор: googlemaps)

У стамбеној улици **Вука Караџића**, која се надовезује на Трг Бакије Бакића, сачуван је низ грађевина које поседују културно-историјске вредности и које стварају пријатан амбијент. На парној страни улице сви објекти прате висинску регулацију и сличне су форме и габарита. Улични фронт на парној страни чине наизменично постављене фасадне равни зграда и оградни зидови и капије иза којих се налазе дворишта пуна зеленила. Нажалост, и у овој улици приметно је агресивно уметање новоградње, на непарној страни улице, која није у складу са затеченом архитектуром и амбијентом.

(Извор: googlemaps)

(фото: Л. Динић, 2024)

(фото: И. Цветковић, 2024)

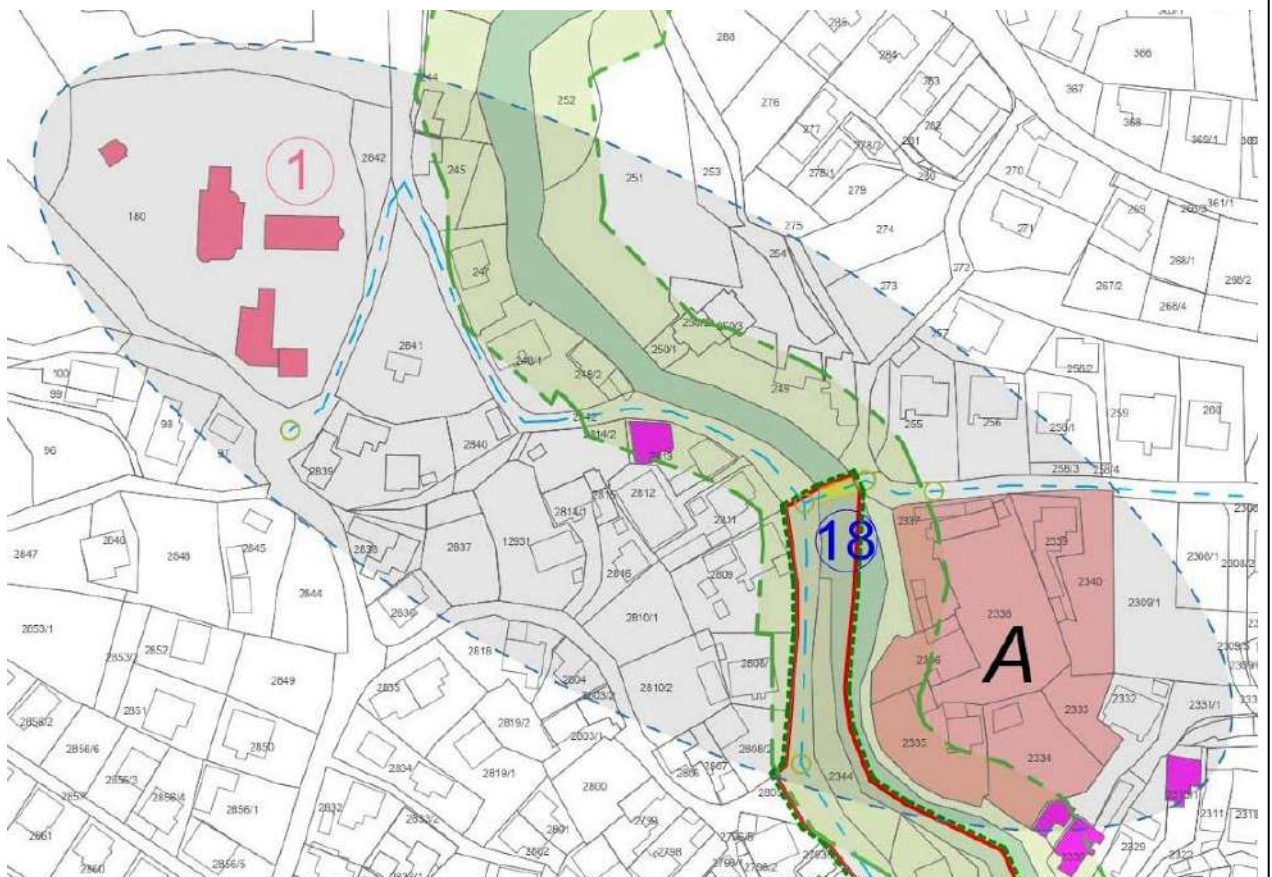
(фото: И. Цветковић, 2024)

Мостови на Врањској реци представљају значајан потенцијал за развој и унапређење овог дела града уз органско повезивање и формирање зеленог коридора.

Бели мост је саграђен у турском периоду са свим карактеристикама оријенталног начина градње и обликовања. Силуета моста са лучном конструкцијом и каменом беле боје од ког је саграђен, лепо се уклапа у природни амбијент и употпуњује брдско залеђе у позадини, док је у непосредној близини јужно од моста, била природна речна каскада, којом се додатно истиче мост. На мосту се налази мермерна плоча са натписом на турском и арапском писму.

Бели мост (Фото: старе разгледнице и ЗЗСК Ниш)

Ситуациони план Белог моста

Низводно од Белог моста постојао је и **стари мост са турским натписом** у близини воденица „Вражина“, који је потребно додатно сагледати, заштитити и истакнути. Имајући у виду да се у близини планира и уређење простора некадашњег отвореног базена “Делфин”, уређење и истицање простора овог моста позитивно може утицати на изглед приобаља Врањске реке и унапређења ширег потеза.

Стари мост са турским натписом (Фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980)

Ситуациони план

Воденице у североисточном делу града (Фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980 и из приватне архиве)

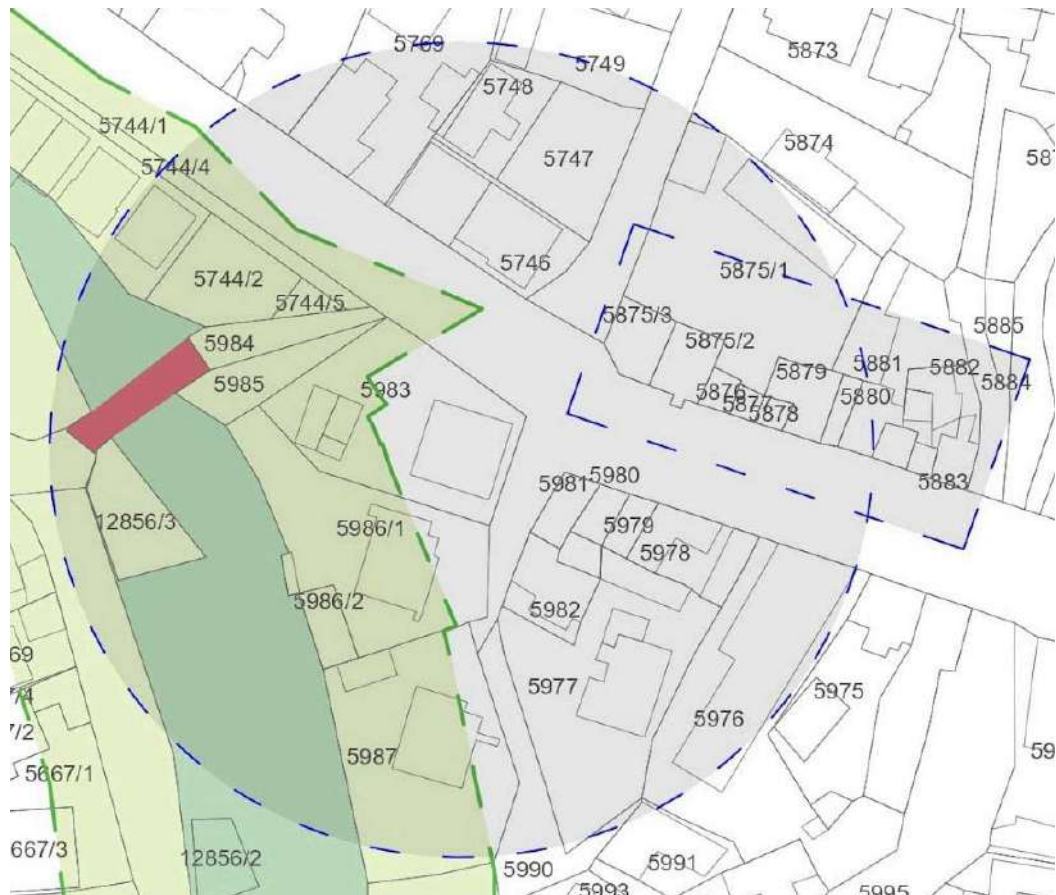
Данашњи изглед Врањске реке (Фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024)

Мост у близини Мачкине чесме сачувао је у великој мери оригиналну конструкцију лука са масивним зидањем у свом доњем делу, али првобитни изглед није у потпуности сачуван. Коловозна конструкција је прво замењена дрвеном хоризонталном конструкцијом и металном оградом, а затим је завршно мост асфалтиран са задржаном металном конструкцијом ограде.

Уз сам мост, непосредно уз обалу Врањске реке, налази се мала и неугледна чесма, озидана ситним ломљеним каменом, позната је као Мачкина чесма, и за њу су везане бројне легенде, па је позната у заједници.

Стари мост код Мачкине чесме (Фото: ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980)

Ситуациони план Мачкине чесме

Низ у улици Немањиној бр. 33-47 са мањим спратним зградама трговачког карактера у чијем непосредном окружењу налази се и већ поменути **стари камени мост на Врањској реци у близини Мачкине чесме**, што овај део града може учинити посебно атрактивним, уколико би се непосредно окружење моста уредило као парковски простор са формирањем малих скверова са зеленилом за одмор.

Немањина бр. 30 и 32 (фото: Л.Динић, 2024)

Немањина бр. 33-47 (извор: googlemaps, 2014)

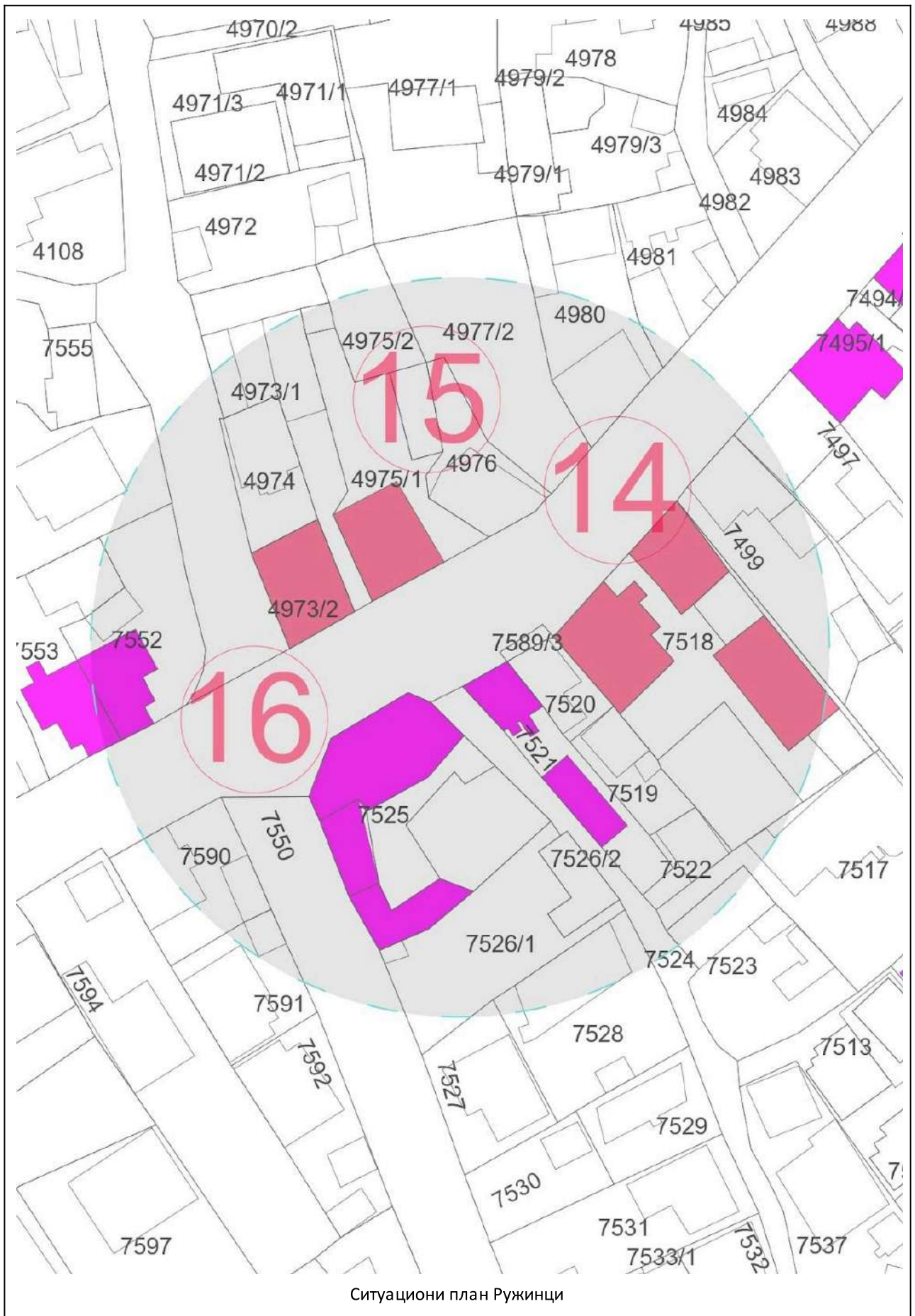
Део града познат као **Ружинци у Косовској улици** у коме се налазе породично имање са кућама и дућаном породице Ружић из различитих периода и две спратне зграде, једна од њих је била позната јер се у њој налазила апотека. Двориште породице Ружић у Косовској улици бр. 17-19, на к.п. бр. 7518 КО Врање I, значајно је због слојевитости очуваног вредног градитељског наслеђа. У дворишту се налазе куће грађене у различитим периодима - приземна кућа са ајетом са луковима грађена половином 19. века, дућан на регулационој линији са улицом, из истог периода, као и новија стамбена кућа, на регулационој линији, грађена у првој половини 20. века.

Дућан породице Ружић у Косовској улици (извор: приватна архива породице Ружић)

Стара кућа породице Ружић у дворишту (Фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024)

Ситуациони план Ружинци

Дућан и новија кућа породице Ружић у Косовској улици (извор: googlemaps, 2014)

Преко пута у истој улици на адреси Косовска бр. 30 и 34 налазе се две складне спратне зграде у чијем приземљу су били локали, док је спрат служио за становање. Зграде су међусобно повезане дрвеном надкривеном капијом и имају заједнички улаз.

Две спратна објекта у Косовској улици (Фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024)

Објекат на углу Косовске и Јужноморавске (Фото: ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2024)

ПОЈЕДИНАЧНА ДОБРА КОЈА УЖИВАЈУ ПРЕХОДНУ ЗАШТИТУ НА ОСНОВУ ОБАВЉЕНИХ ИСТРАЖИВАЊА И СЛУЖБЕНЕ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ - ОБЈЕКТИ, МАЊЕ АМБИЈЕНТАЛНЕ ЦЕЛИНЕ, НИЗОВИ И ДЕТАЉИ

а. Објекти од вредности и посебне вредности:

1. Кућа Јанче Стајић, Улица Карађорђева бр. 4, на к.п. бр. 5451 КО Врање I
2. Кућа породица Стојановић и Јовановић, Улица Крађорђева бр. 12 и 14, на к.п. бр. 5547 и 5548 КО Врање I
3. Кућа породице Смиљковић, Улица Карађорђева бр. 16, на к.п. бр. 5549 КО Врање I
4. Кућа породице Стојиљковић, Улица Вуле Антића бр 21 и 21а, на к.п. бр. 5546 и 5463 КО Врање I
5. Кућа породице Антић са спомен плочом посвећеном Вукашину Вулету Антићу, Улица Вуле Антића бр. 12, на к.п. бр. 5541 КО Врање I
6. Куће Породице Јанићијевић Бојације (Анта Јанићијевић, 1894.), Улица Вуле Антића бр. 9, на к.п. бр. 5469 КО Врање I
7. Кућа др Костића, Улица Вуле Антић бр. 1, на к.п. бр. 5473 КО Врање I
8. Кућа Наде Џикић, Улица Боре Станковића бр 5, на к.п. бр. 5496/1 КО Врање I
9. Кућа Андре Аврамовића, Улица Боре Станковића бр 7, на к.п. бр. 5509 КО Врање I
10. Кућа Манојла Џуваревића, Улица Боре Станковића бр 13, на к.п. бр. 5514 КО Врање I
11. Зграда модерне, Улица Боре Станковића бр 11, на к.п. бр. 5518 КО Врање I
12. Милисавска кућа, Улица Боре Станковића бр 23 и 25, на к.п. бр. 5520 КО Врање I
13. Кућа породице Лукарчевић, Улица Боре Станковића бр 2 и 4, на к.п. бр. 6603 КО Врање I
14. Кућа Јована Стевановића Чапље, Улица Боре Станковића бр 10, на к.п. бр. 6599 КО Врање I
15. Кућа др Аћимовића, Улица Доситејева бр 7, на к.п. бр. 6588 КО Врање I
16. Црквене куће, Улица Доситејева бр. 6, 8, 15 и 17, на к.п. бр. 6608 и 6585 КО Врање I
17. Споменик палим жртвама у Балканском и Првом светском рату, Улица Боре Станковића, на к.п. бр. 6583
18. Кућа Михајла Кичића (грађена 1900.год.), Улица Жике Јовановића Шпанца бр. 15а, на к.п. бр. 5456 КО Врање I
19. Митићева кућа, Улица Доситејева бр. 9, на к.п. бр. 6591 КО Врање I
20. Кућа Манета Миленковића, Улица Народног хероја бр. 2, на к.п. бр. 2505 КО Врање I
21. Жуљкова кућа, Улица Кнеза Милоша бр. 1, на к.п. бр. 5119 КО Врање I
22. Кућа Ђоке Јовановића Жеже, Улица Краља Стефана Првовенчаног бр. 38, на к.п. бр. 5115/2 КО Врање I
23. Кућа Тоскиних и Каранфилаца, Улица Краља Стефана Првовенчаног бр. 42, на к.п. бр. 5114 и 5113/2 КО Врање I
24. Кућа Стојана Јанићијевића Бојације, Улица Краља Стефана Првовенчаног бр. 46, 48 и 50, на к.п. бр. 5112 КО Врање I
25. Циврићева кућа, Улица Карађорђева бр. 1, на к.п. бр. 5437 КО Врање I
26. Дом Војске, Улица Партизанска бр. 10, на к.п. бр. 5003 КО Врање I

27. Споменик Бори Станковићу у градском парку, на к.п. бр. 5001/1 КО Врање I
28. Споменик ослободиоцима Врања у Другом светском рату, на к.п.бр.5006/1 КО Врање I
29. Кућа у Улици Пионирској бр. 9а и 9б, на к.п. бр. 5435 КО Врање I
30. Зграда старе поште (кућа Жике Рафајловића), Улица Цара Душана бр.5, на к.п.бр. 5228 КО Врање I
31. Кућа породице Стаменковић, Улица Краља Милана бр. 61 и 63, на к.п. бр. 2403 и 2402 КО Врање I
32. Кућа Милорада Илића, Улица Краља Милана бр. 85 и 85а, на к.п.бр. 2385 КО Врање I
33. Кућа породице Митровић, Улица Цара Душана бр. 18, на к.п.бр. 5386 КО Врање I
34. Кућа Александра Р. Христића, Улица Цара Душана бр. 22, на к.п.бр. 5378 КО Врање I
35. Бујковска кућа, Улица Цара Душана бр. 34, на к.п.бр. 5349 КО Врање I
36. Кућа породице Богдановић - Чатлајци, Улица Саве Ковачевића бр. 37, на к.п.бр. 5348 КО Врање I
37. Кочићева кућа, Улица Саве Ковачевића бр. 46, на к.п.бр. 5340/1 КО Врање I
38. Бондетова кућа и локал, Улица Саве Ковачевића бр. 31 и улица Карађорђева бр.45, на к.п.бр. 5344 КО Врање I
39. Тилетова кућа, Улица Саве Ковачевића бр. 23, на к.п.бр. 5564 КО Врање I
40. Кућа Александра Додића, Улица Саве Ковачевића бр. 21, на к.п.бр. 5581 КО Врање I
41. Кућа у ул. Цара Душана бр.32, Улица Цара Душана бр. 32, на к.п.бр. 5351/1 КО Врање I
42. Кућа породице Стошић, Улица Симе Погачаревића 15, на к.п. бр. 7453 КО Врање I
43. Кућа породице Аврамовић, Улица Београдска 47, на к.п. бр. 7432 КО Врање I
44. Кућа породице Ђорић, Улица Краља Стефана Првовенчаног 172а, на к.п. бр. 7387 КО Врање I
45. Кућа породице Влајинац и Стевановић, Улица Генерала Белимарковића ба, на к.п. бр. 7372 КО Врање I
46. Кућа породице Милојковић (Јосиф Влајинац), Улица Генерала Белимарковића 8, на к.п. бр. 7371 КО Врање I
47. Кућа породице Пауновић, Улица Генерала Белимарковића 20, на к.п. бр. 7361 КО Врање I
48. Кућа породице Трајковић, Улица Генерала Белимарковића 7, на к.п. бр. 7254/2 КО Врање I
49. Кућа Јелене Ђорђевић, Улица Генерала Белимарковића 11а, на к.п. бр. 7263/1 КО Врање I
50. Кућа породице Кљачини, Улица Николе Тесле 2б, на к.п. бр. 7246 КО Врање I
51. Кућа породице Јовановић, Улица Херцеговачка 21а и 23, на к.п. бр. 7143 и к.п. бр. 7140 КО Врање I
52. Кућа породице Јована Станисављевића, Улица Херцеговачка 18а, на к.п. бр. 7192 КО Врање I
53. Кућа породице Џољинци, Улица Николе Тесле 12, на к.п. бр. 7234 КО Врање I
54. Зграда хотела Европа, Улица Краља Стефана Првовенчаног 166, на к.п.бр. 7392 КО Врање I
55. Кућа Стојана Николића, Улица Краља Стефана Првовенчаног 164, на к.п. бр. 7394 КО Врање I
56. Објекат на адреси Димитрија Туцовића бр.1, на к.п. бр. 7374 КО Врање I
57. Објекат на адреси Генерала Белимарковића бр.22, на к.п. бр. 7360 КО Врање I
58. Објекат на адреси Генерала Белимарковића бр.15, на к.п. бр. 7272 КО Врање I

59. Објекат на адреси Албанске голготе бр.38, на к.п. бр. 7294 КО Врање I
60. Објекат на адреси Албанске голготе бр.15, на к.п. бр. 7233/3 КО Врање I
61. Објекат на адреси Краља Стефана Првовенчаног бр.234, на к.п. бр. 7180 КО Врање I
62. Објекат на адреси Херцеговачка бр. 22а, на к.п. бр. 7197 КО Врање I
63. Објекат на адреси Херцеговачка бр.30, на к.п. бр. 7204 КО Врање I
64. Објекат на адреси Херцеговачка бр.40, на к.п. бр. 7211 КО Врање I
65. Објекат на адреси Јована Хаџивасиљевића бр.33, на к.п. бр. 7216 КО Врање I
66. Објекат на адреси Јована Хаџивасиљевића бр.35а, на к.п. бр. 7215 КО Врање I
67. Кућа породице Рашић (Хусеин-пашина кућа), Улица Патриса Лумумбе бр.1, на к.п. бр. 1868/1 КО Врање I
68. Кућа породице Накић, Улица Џона Фротингема бр. 13, на к.п. бр. 2395/1 КО Врање I
69. Американски васпитни дом, Улица Гаврила Принципа бр. 13, на к.п. бр. 2462/1 КО Врање I
70. Кућа Ангелине Нине Стајић, Улица Џона Фротингема бр. 35, на к.п. бр. 2468 КО Врање I
71. Кућа Драгана Цврцка, Улица Џона Фротингема бр. 41, на к.п. бр. 2473 КО Врање I
72. Кућа Каранфилаца, Улица Џона Фротингема бр. 32, на к.п. бр. 2359/1 КО Врање I
73. Објекат на адреси Краља Александра Карађорђевића бр.42, на к.п. бр. 2501 КО Врање I
74. Објекат на адреси Краља Александра Карађорђевића бр.57, на к.п. бр. 2699/2 и бр. 2699/2 КО Врање I
75. Кућа породице Цветковић, Улица Др Копше бр.18, на к.п. бр. 2721 КО Врање I
76. Кућа породице Манасијевић, Улица Симе Погачаревића 45, на к.п. бр. 7316 КО Врање I
77. Никитина кућа, Улица Народног хероја бр. 4а, на к.п. бр. 2508
78. Објекат на адреси Џона Фротингема бр.10 (Сутјескина бр. 40), на к.п.бр. 2377 и бр. 2376 КО Врање I

б. Објекти од посебне вредности и вредности лоцирани изван граница ПКИЦ:

1. Црква Светог Николе, на к.п. бр. 180/1 КО Врање I
2. Кафана “Бело Јагње”, Трг слободе бр.26, на к.п. бр. 1946 КО Врање I
3. Цврцкова кућа, Трг слободе бр.8а, на к.п. бр. 1942 КО Врање I
4. Кућа Симе Точкара, Улица Вука Караџића бр.11, на к.п. бр. 1930 КО Врање I
5. Хируршки павиљон, Улица Боре Станковића, на к.п.бр. 6573/1 КО Врање I
6. Кућа доктора Саве Стошића, Улица Ђуре Јакшића бр.5 и бр.7, на к.п. бр. 5649 и бр. 5650 КО Врање I
7. Кућа са пет лукова, Улица Призренска бр.2, на к.п. бр. 4890 КО Врање I
8. Објекат на адреси Нишка бр.3, на к.п. бр. 2186 КО Врање I
9. Локалитет уз цркву „Свете Петке“ на катастарским парцелама 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2339 и 2340 КО Врање I.
10. Објекат на адреси Краља Александра Карађорђевића бр. 10, на к.п.бр. 2425 КО Врање I
11. Сотировићева кућа, Улица Краља Александра Карађорђевића бр. 23а, на к.п.бр. 2527/1 КО Врање I
12. Кућа лекара Раковца, Улица Краља Александра Карађорђевића бр. 16, на к.п.бр. 2436/1 КО Врање I

13. Кућа породице Петриц, Улица Краља Александра Карађорђевића бр. 33, на к.п.бр. 2540 КО Врање I
14. Борин летњиковац, Улица Кнеза Милоша бр.78, на к.п.бр. 5181 КО Врање I
15. Вишепородична зграда у Улици Народног хероја бр. 18-20, на к.п. бр. 2581/1 КО Врање I
16. Куће и локал породице Ружић, Косовска бр. 17, 19 и 19а, на к.п. бр. 2518
17. Спратни објекат на адреси Косовска бр.30, на к.п.бр. 4975/1 КО Врање I
18. Спратни објекат на адреси Косовска бр.34, на к.п.бр. 4973/2 КО Врање I

ц. Мапирани објекти - Заштита кроз техничку и фото документацију:

1. Плавшићева кућа, Улица Змај Јовина бр. 28, на к.п.бр. 4818 КО Врање I
2. Кућа породице Стојилковић, Улица Ивана Цанкара бр.7, на к.п.бр. 5039 КО Врање I
3. Лепојчева кућа, Улица Симе Погачаревића бр.12, на к.п.бр. 7465 КО Врање I
4. Објекат на адреси Станоја Главаша бр. 4, на к.п.бр. 6811 КО Врање I
5. Љотина кућа, Улица Карађорђева бр.20, на к.п.бр. 5556 КО Врање I
6. Кућа породице Јовановић, Улица Џона Фротингема (Сутјескина) бр.13, на к.п.бр. 5261 КО Врање I
7. Кућа породице Стаменковић, Улица Џона Фротингема (Сутјескина) бр.26, на к.п.бр. 5283/1 КО Врање I
8. Кућа на адреси Милунке Савић бр. 11, на к.п.бр. 6820 КО Врање I

Имајући у виду већ наведене чињенице, може се констатовати да је Врање као једна хомогена урбана средина из своје прошлости оставила дело архитектонско-урбаног наслеђа од непроцењиве вредности, нажалост, осим грађевина стављених под заштиту или евидентираних, као и извесног броја публикација еминентних сарадника, недовољно је истраживано, обрађивано, и коришћено.

Послератна архитектура Врања уопште се није ослањала на елементе традиције, што је довело до процеса урбанизације у смислу градње већ стереотипних грађевина и блокова без икаквих разлика у односу на друге градове, а што се, посматрано у односу на физиономију града, не ослања на услове локације и вредности окружења.

ПРИЛОГ: КЛАСИФИКАЦИЈА АРХИТЕКТОНСКО-УРБАНИХ ЕЛЕМЕНАТА КУЛТУРНО ИСТОРИЈСКОГ НАСЛЕЂА ВРАЊА ПОЈЕДИНАЧНИХ ГРАЂЕВИНА И ЦЕЛИНА НА ОСНОВУ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ ЗАВОДА ИЗ 1972. ГОДИНЕ

ДОКУМЕНТАЦИОНА ОСНОВА:

Објекти културних вредности

1. Крстата џамија
3. Црква св.Николе

Објекти историјских вредности

2. Споменик жртвама терора из I и II светског рата
3. Споменик књижевнику Бори Станковићу
4. Споменик народном хероју Сими Погачаревићу

Објекти народне архитектуре

- Албанске голготе	11
- Баба Златине	5, 12, 14, 21
- Боре Станковића	6
- Бранислава Нушића	1, 2
- Владимира Назора	6
- Вула Антића	7, 9
- Гаврила Принципа	1, 3
- Генерала Белимарковића	20 36
- Кнеза Милоша (Георги Димитрова)	24
- Др Копше	4, 17, 18, 25, 30
- Задарска	9, 18
- Кајмакчаланска	23, 34
- Карађорђева	33
- Македонска	10, 12, 16
- Маршала Тита	156, 185 – 189
- Народног хероја	4
- Немањина	27
- Партизанска	6
- Патриса Лумумбе	1
- Саве Ковачевића	15
- Светозара Марковића	22
- Сутјескина	3, 60
- Топличка	21, 23
- Херцеговачка	20
- Шумадијска	2

Објекти грађанске архитектуре

- Београдска	47
- Боре Станковића	2, 5, 7, 13
- Бранислава Нушића	8

- Вука Караџића	11
- Вула Антића	1, 17, 21
- Генерала Белимарковића	7
- Кнеза Милоша (Георги Димитрова) – угаони објект Апотека	1, 3, 15, 20, 46
- Доситејева	7
- Др Копше	2
- Дунавска	1
- Карђорђева	4, 14, 16
- Маршала Тита	19, 21, 33, 40, 42-44, 46-50, 52 128-132, 141-147, 218-224
- Немањина	15
- V конгреса	61, 63, 85
- Саве Ковачевића	21, 31, 39, 46
- Симе Погачаревића	12, 63
- Сутјескина	57
- Трг Републике	хотел „Врање“
- Трг 7.септембра	12
- Трг слободе	8
- Цара Душана	5, 18, 20, 22, 34

Објекти амбијенталне вредности

- Албанске голготе	9, 15, 18, 24
- Баба Златина	1, 3, 16, 17, 18
- Боре Станковића	47
- Босанска	2
- Генерала Белимарковића	8
- Кнеза Милоша (Георги Димитрова)	18, 64
- 27.марта	4,6
- Дунавска	1
- Загребачка	33
- Задарска	7
- Ивана Милутиновића	23
- Кајмакчаланска	24
- Маршала Тита	205, 258, 262
- Народног хероја	11
- Његошева	33
- Сутјескина	40
- Херцеговачка	21, 22
- Цара Душана	23
- Црквена кућа Саборне цркве	
- Црквена кућа и звоник цркве Св.Николе	

Савремени објекти са покушајем коришћења традиционалних елемената обликовања

- Народног хероја	18-20
-------------------	-------

Мање амбијенталне целине

1. Двориште у ул.Боре Станковића 65
2. Блок – Дунавска
3. Блок – 27.март
4. Блок – Задарска
5. Двориште у ул.Маршала Тита бр.172
6. Блок – Македонска
7. Мост и воденица „Вражина“
8. Мост и Мачкова чесма
9. Дворишни блок ул.Народног хероја 12
10. Блок – Немањина
11. Блок – Његошева – Саве Ковачевића
12. Блок – Синђелићева
13. Блок – Топличка

Амбијентални низови

- а. Албанске голготе
- б. Баба Златина
- ц. Владимира Назора (Оца Јустина Поповића)
- д. Гаврила Принципа
- е. Генерала Белимарковића
- ф. Доситејева
- г. Др Копше
- х. Ђуре Јакшића
- и. Загребачка (Јована Хаџивасиљевића)
- ј. Задарска
- к. Ивана Милутиновића
- л. Маршала Тита (Краља Стефана Првовенчаног)
- м. Николе Тесле
- н. Светозара Марковића
- о. Синђелићева
- п. Сутјескина
- р. Херцеговачка

Детаљи просторног обликовања ван склопа уже целине

1. Улазне дворишне капије са елементима народне архитектуре
2. Улазне дворишне капије са елементима грађанске архитектуре
3. Балкони
4. Улазна врата и портали

ПРИЛОГ: ПРЕПОЗНАТА ДОБРА КОЈА УЖИВАЈУ ПРЕТХОДНУ ЗАШТИТУ КРОЗ ДОСАДАШЊУ ПРОСТОРНО-ПЛАНСКУ ДОКУМЕНТАЦИЈУ

ДОКУМЕНТАЦИОНА ОСНОВА:

Кроз досадашњу просторно-планску документацију препознато градитељско наслеђе односно добра која уживају претходну заштиту третирана су на следећи начин.

А) АРХЕОЛОШКИ ЛОКАЛИТЕТИ

А 1. Локалитет уз цркву „Свете Петке“ на катастарским парцелама 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2339 и 2340 КО Врање. Већи део припада расаднику комуналног предузећа и приватном власништву. Остаци темеља и зидова, вероватно, најстарије врањске цркве – ближи подаци нису познати. У ископу расадника пронађени су остаци темељних зидова, фрагменти опеке и керамике од касноантичке до средњевековне. Неопходна археолошка ископавања и истраживања и апсолутна забрана сваке градње на наведеним парцелама. Локалитет заслужује посебну заштиту и систематско истраживање.

Мере заштите: За све радове и интервенције на наведеним локалитетима потребно је прибављане УСЛОВА за израду техничке документације и прибављање САГЛАСНОСТИ на исту од стране Завода за заштиту споменика културе Ниш

Б) ПРОСТОРНО КУЛТУРНО – ИСТОРИЈСКА ЦЕЛИНА

Б 1. Стари турски амам

Ради очувања споменичких вредности, амбијентална целина Амама, са објектима на кп. 1859,1863,1864,1865,1866, 1867 и 1868/1 КО Врање.

Б 2. Улица Краља Стефана Првовенчаног

Ради очувања споменичких вредности и амбијенталне целине, део улице, од раскрснице са Улицама Карађорђева и Иве Лоле Рибара до Трга Народног музеја, са објектима на кп 5107, 5108, 5112, 5113/2, 5114, 5115/2, 5116, 5117, 5118, 5119, 5122, 5123 и 5124 КО Врање, парни бројеви, као и 5437, 5436/2, 5429, 5428, 5425 и 5426 КО Врање, непарни бројеви.

Б 3. Улица Доситејева

Ради очувања споменичких вредности и амбијенталне целине Саборног храма Свете Тројице, улица Доситејева, у целини, од раскрснице са улицама Боре Станковића и Ивана Милутиновића, са објектима на кп. 6606, 6607, 6608 и 6609 КО Врање, парни бројеви, као и 6603, 6604/1, 6604/2, 6604/3, 6602,6589, 6588, 6587, 6586 и 6585 КО Врање, непарни бројеви у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 20, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Мере заштите: За све радове и интервенције у склопу просторно културно-историјске целине потребно је прибављане УСЛОВА за израду техничке документације и прибављање САГЛАСНОСТ И на исту од стране Завода за заштиту споменика културе Ниш и по потреби од Републичког завода за заштиту споменика културе из Београда.

В-1) ОБЈЕКТИ – ТРАДИЦИОНАЛНА, БАЛКАНСКА АРХИТЕКТУРА

В 1. **Хусеин пашина кућа – кућа породице Рашић** У улици Патриса Лумумбе бр 1, на кп. 1868/ 1 КО Врање, у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

В 2. **Прибојчићева кућа** У улици Оца Јустина Поповића бр 6, на кп. 6679 КО Врање, у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Мере заштите: За све радове и интервенције на побројаним објектима у предходној заштити потребно је прибављане УСЛОВА за израду техничке документације и прибављање САГЛАСНОСТ И на исту од стране Завода за заштиту споменика културе Ниш и по потреби од Републичког завода за заштиту споменика културе из Београда.

В-2) ОБЈЕКТИ – ТРАДИЦИОНАЛНА, БАЛКАНСКА АРХИТЕКТУРА

В 3. **Крампусова кућа** У улици Сутјескиној бр 3, на кп. 5253 КО Врање, у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94) - СРУШЕНА.

В 4. **Никитина кућа** У улици Народног хероја бр 4, на кп. 2507 КО Врање, у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

В 5. **Митићева кућа** У улици Дунавској бр 9, на кп. 6591 КО Врање, у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

В 6. **Цветковићева кућа** У улици Доктора Копше бр 18, на кп. 2721 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Мере заштите: Наведени објекти, који су "тачкасто" распоређени у ужем градском језгру, без изразитих грађевинских особености или историјских околности које би утицале да је неопходно њихово задржавање и категоризација, на неки начин представљају ограничавајући фактор у планирању организације града. Став Завода је да је довољна - Заштита кроз техничку и фото документацију у складу са Законом.

Г-1) ОБЈЕКТИ - ГРАЂАНСКА АРХИТЕКТУРА КРАЈ 19. - ПОЧЕТАК 20. ВЕКА

Г 1. **Циврићева кућа** У улици Карађорђевој бр 1, на кп. 5437 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Г 2. **Кућа Јанче Стајића – Балџије** / сада кућа породице Симић У улици Карађорђевој бр 4, на кп. 5451 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Г 3. **Јовановићева кућа** У улици Карађорђевој бр 12 - 14, на кп. 5547 и 5548 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

- Г 4. **Смиљковићева кућа** У улици Карађорђевој бр 16, на кп. 5549 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).
- Г 5. **Кућа Др. Костића** У улици Вуле Антића бр 1, на кп. 5473 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).
- Г 6. **Јанићијевићева кућа** У улици Краља Стефана Првовенчаног бр 44 - 50, на кп. 5121 и 5113/2 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).
- Г 7. **Кочићева кућа** У улици Саве Ковачевића бр 46, на кп. 5340 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).
- Г 8. **Цврцкова кућа – 1** У улици Сутјескиној бр 61, на кп. 2473 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).
- Г 9. **Цврцкова кућа – 2** На Тргу слободе бр 8, на кп. 1942 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).
- Г 10. **Кућа Наде Џикић** У улици Боре Станковића бр 5, на кп. 5496/ 1 – 6 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).
- Г 11. **Кућа Николе и Андре Аврамовића** У улици Боре Станковића бр 7, на кп. 5509 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).
- Г 12. **Тоскинска – Каранфилска кућа** У улици Краља Стефана Првовенчаног бр 40 - 42, на кп. 5114 и 5115/2 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).
- Г 13. **Стајићева кућа** У улици Сутјескиној бр 57, на кп. 2468 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).
- Г 14. **Бондетова кућа** У улици Саве Ковачевића бр 45, на кп. 5344 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).
- Г 15. **Манетова кућа** У улици Народног хероја бр 2, на кп. 2505 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).
- Г 16. **Кућа Др. Кујаса – сада Бујковска кућа** У улици Саве Ковачевића бр 34, на кп. 5720 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).
- Г 17. **Чатлајчева кућа** У улици Саве Ковачевића бр 37 - 39, на кп. 5347 и 5348 КО Врање, у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).
- Г 18. **Спасићева кућа** У улици Боре Станковића бр 2 - 4, на кп. 6603 КО Врање, у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).
- Г 19. **Митровићева кућа** У улици Цара Душана бр 18, на кп. 5386 КО Врање, у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Г 20. **Кућа Жике Рафајловића** – зграда старе поште У улици Цара Душана бр , на кп. 5228 КО Врање, у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Г 21. **Кућа Александра Р. Христића** - сада дечје забавиште У улици Цара Душана бр 22, на кп. 5378 КО Врање, у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Г 24. **Кућа Трајка Павловића Квачке** У улици Вука Караџића бр 11, на кп. 1930 КО Врање, у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Г 25. **Кућа Др. Аћимовића** У улици Доситејевој бр 7, на кп. 6588 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Г 27. **Жуљкова кућа** У улици Кнеза Милоша бр 1, на кп. 5119 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Г 29. **Меридијан банка** У улици Краља Стефана Првовенчаног бр 38, на кп. 5116 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Г 30. **Милисавска кућа** У улици Саве Ковачевића бр 1, на кп. 5520 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Г 31. **Тилетова кућа** У улици Саве Ковачевића бр 23, на кп. 5564 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Г 32. **Кућа Александра Додића** У улици Саве Ковачевића бр 21, на кп. 5581 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Мере заштите: За све радове и интервенције на побројаним објектима у предходној заштити потребно је прибављане УСЛОВА за израду техничке документације и прибављање САГЛАСНОСТ И на исту од стране Завода за заштиту споменика културе Ниш

Г 33. **„Дом војске“** У улици Партизанска бр 10, на кп. 5003 КО Врање у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Г-2) ОБЈЕКТИ - ГРАЂАНСКА АРХИТЕКТУРА КРАЈ 19. - ПОЧЕТАК 20. ВЕКА

Г 22. **Стаменковићева кућа** У улици V конгреса бр 63, на кп. 2402 КО Врање, у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Г 23. **Накићева кућа** У улици Сутјескиној бр 43, на кп. 2395/1 и 2395/2 КО Врање, у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Г 26. **Лепојчева кућа** У улици Симе Погачаревића бр 12, на кп. 7465 КО Врање, у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Г 28. **Аврамовићева кућа** У улици Београдска бр 47, на кп. 7432 КО Врање, у складу са чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Мере заштите: Наведени објекти, који су "тачкасто" распоређени у ужем градском језгру, без изразитих грађевинских особености или историјских околности које би утицале да је неопходно њихово задржавање и категоризација, на неки начин представљају ограничавајући фактор у планирању организације града. Став Завода је да је довољна - Заштита кроз техничку и фото документацију у складу са Законом .

Д) ЦРКВЕ

Д 1. **Црква Св. Николе** На кп. 180, 181,182,183 и 184 КО Врање.

Д 2. **Црква Св. Петке** На кп. 2336 КО Врање.

Мере заштите: За све радове и интервенције на побројаним објектима у предходној заштити потребно је прибављане УСЛОВА за израду техничке документације и прибављање САГЛАСНОСТ И на исту од стране Завода за заштиту споменика културе Ниш и по потреби од Републичког завода за заштиту споменика културе из Београда.

Т) ГРОБЉА

Т 1. **Собинско гробље** На кп. 3439 и 3440 КО Врање.

Мере заштите: За све радове на евентуалној изградњи значајнијих објеката, или евентуалном измештању гробља потребно је прибављане УСЛОВА за израду техничке документације и прибављање САГЛАСНОСТИ на исту од стране Завода за заштиту споменика културе Ниш и по потреби од Републичког завода за заштиту споменика културе из Београда.

Е) СПОМЕНИЦИ, БИСТЕ, СПОМЕН ПЛОЧЕ

Е 1. Споменик Борисаву Станковићу На кп. 5001 КО Врање.

Е 2. Споменик жртвама бугарског окупатора у I и II светском рату и спомен плоча Војводи Петру Бојовићу на кп. 6583 КО Врање.

Е 3. Споменик Ослободиоцима Врања од Турака 1878. године - "Чика Митке" На кп. 5221 КО Врање.

Е 4. Споменик Ослободиоцима Врања у II светском рату – "НОБ" на кп. 5006 КО Врање.

Е 5. Споменик погинулим борцима и грађанима у агресији НАТО пакта 1999. године на кп. 5096 КО Врање.

Е 7. Биста Оца Јустина Поповића на кп. 5001 КО Врање.

Е 8. Биста народног хероја Симе Погачаревића На кп. 5005 КО Врање.

Е 9. Биста Др. Фрање Копше на кп. 5001 КО Врање.

Е 10. Биста Др. Ђорђа Тасића на кп. 5001 КО Врање.

Е 12. Спомен плоча Стојадину Ј. Пешићу - (НОБ) у улици Бекана Јовановића бр. 2, на кп. 7593 КО Врање.

Е 13. Спомен плоча Вукашину - Вулету Антићу - (НОБ) у улици Вулета Антића бр.12, кп. 5541 КО Врање.

Е 14. Спомен плоча Чедомиру Стајићу - (НОБ) у улици Змај Јове бр. 122, кп. 4951 КО Врање.

Е 15. Спомен плоча Ћипри Станковићу - (НОБ) у улици Др. Копше бр. 7/1, кп. 2684 КО Врање.

Е 17. Спомен плоче погинулим припадницима МУП-а у агресији НАТО-а 1999. године на кп. 2418 КО Врање.

Мере заштите: За све радове и интервенције на рестаурацији и конзервацији потребно је прибављане УСЛОВА за израду техничке документације и прибављање САГЛАСНОСТИ од стране Завода за заштиту споменика културе Ниш, и по потреби од Републичког завода за заштиту споменика културе из Београда.

ПРИЛОГ: КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ У ОПАСНОСТИ НА ТЕРИТОРИЈИ ОБУХВАТА ПЛАНА ГЕНЕРАЛНЕ РЕГУЛАЦИЈЕ ЗОНЕ 1 У ВРАЊУ

Културно наслеђе у опасности је културно наслеђе, без обзира на врсту као и да ли је утврђено за културно добро, уколико је изложено ризику уништења, нестајања, озбиљном нарушавању интегритета или оштећења;

1. **Кућа породице Рашић** (Хусеин пашина кућа), Ул. Патриса Лумумбе бр. 1, на к.п. бр. 1868/1 К.О. Врање-град.

Делимично је урушена и прети јој опасност од потпуног уништења. Неопходно је хитно предузети мере прикупљања документације, демонтаже нестабилних делова грађевине, израде пројектне документације и враћања у изворно стање.

2. **Кућа породице Станисављевић**, Ул. Боре Станковића 6, на к.п. бр. 6601 К.О. Врање-град.

Уочавају се одређена оштећења кровне конструкције, кровног покривача и стрехе, па је неопходно у што скоријем року предузети радове на санацији крова, чиме ће се зауставити даље пропадање непокретног културног добра.

3. **Просторна културно-историјска целина - Баба Златина улица** на следећим катастарским парцелама број 6694, 6693/1, 6683, 6682, 6681, 6676, 6678, 6677, 6672, 6673, 6668, 6669, 6701, 6702, 6706, 6707, 6711, 6712/2, 6712/1, 6717, 6718, 6721, 6722, 6685/1, 6585/2, 6684, 6680/1, 6680/2, 6679, 6675, 6674, 6671, 6670, 6696, 6697, 6698, 6699, 6700, 6703, 6704, 6705, 6708, 6709, 6710, 6713, 6714, 6716, 6719, 6720, 6667/2 све КО Врање-град.

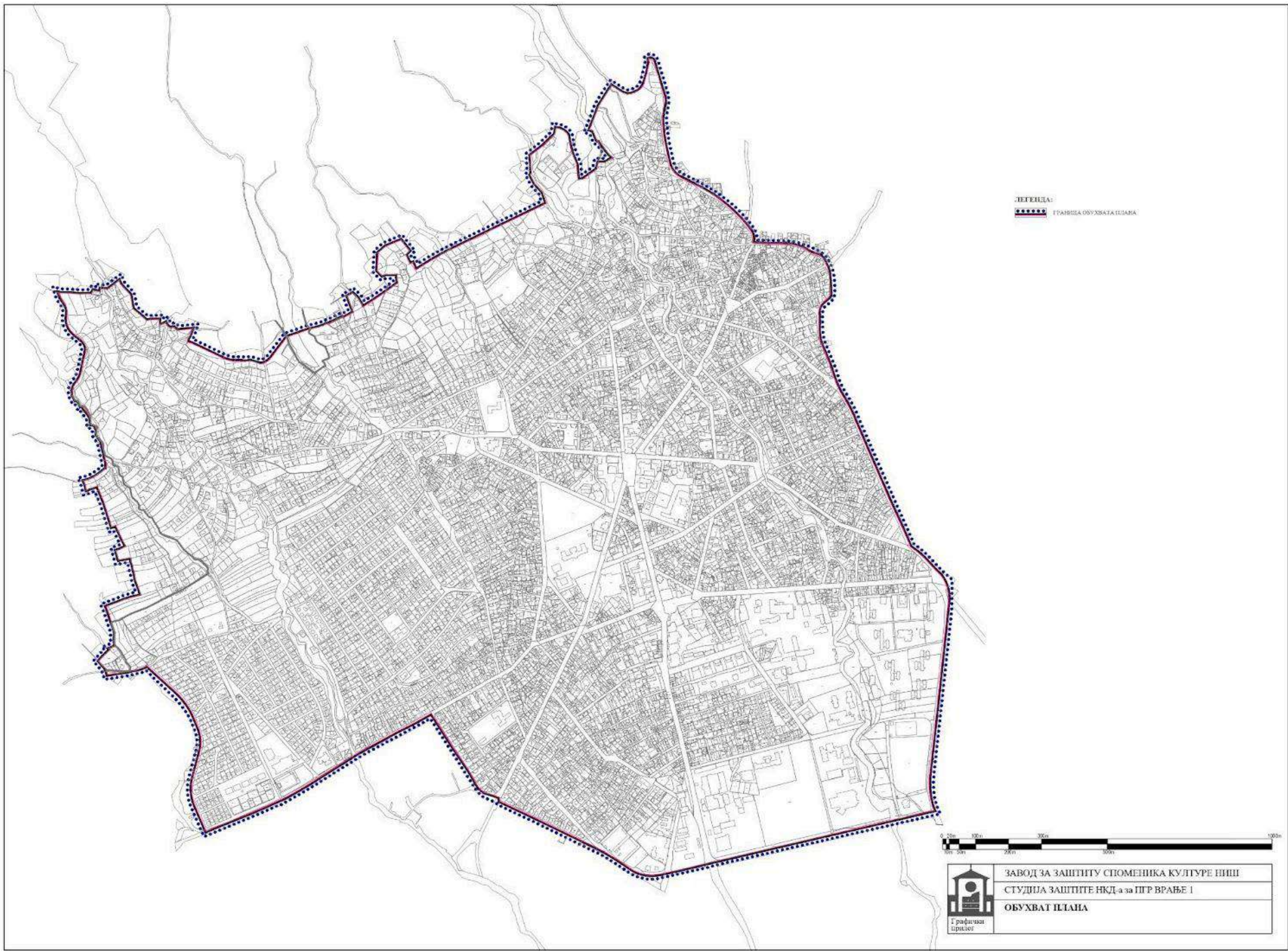
У протеклом периоду извршено је партерно уређење Баба Златине улице и постављена је калдрма, али је неопходно што пре спровести уређење оградних зидова и капија, како се зауставило губљење аутентичности, односно губитак вредности културног добра. Оградне зидове и капије уредити у складу са службеном документацијом - изгледима у улици Баба Златиној, уз евентуална мања прилагођавања на основу потреба власника.

4. Хамам са непосредним окружењем, Ул. Краља Милана бр.24, на к.п. бр. 1863 и 1864
К.О. Врање-град.

Зграда Хамама нема намену и не користи се у дужем временском периоду, па је самим тим у већем ризику. Непосредно окружење није задовољавајуће, а додатну претњу представља намена предвиђена планом генералне регулације - становање средњих густина. Ово је потребно променити за простор заштићене околине Хамама, те предвидети намену која неће утицати неповољно на непокретно културно добро. Тренутно се у непосредној околини налази кућа Рашића коју је потребно у што скоријем року санирати, као и неколико приземних зграда трговачко-услужних делатности, које су делимично сачувале изглед с почетка 20. века, те је потребно афирмисати их и започети уређење непосредног окружења Хамама, њиховом обновом.

ГРАФИЧКИ ПРИЛОЗИ ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА НА ОБРАЂИВАНОМ ПОДРУЧЈУ

1. Обухват плана
2. Обухват плана са мапираним непокретним културним добрима
3. Обухват плана са мапираним непокретним културним добрима, грађевинама од посебне вредности и вредности
4. Обухват плана са препознатим просторним целинама
5. Обухват плана са препознатим просторним целинама са мапираним непокретним културним добрима, грађевинама од посебне вредности и вредности
6. Обухват плана са препознатим просторним целинама са мапираним непокретним културним добрима, грађевинама од посебне вредности и вредности и мапираним објектима које треба додатно валоризовати

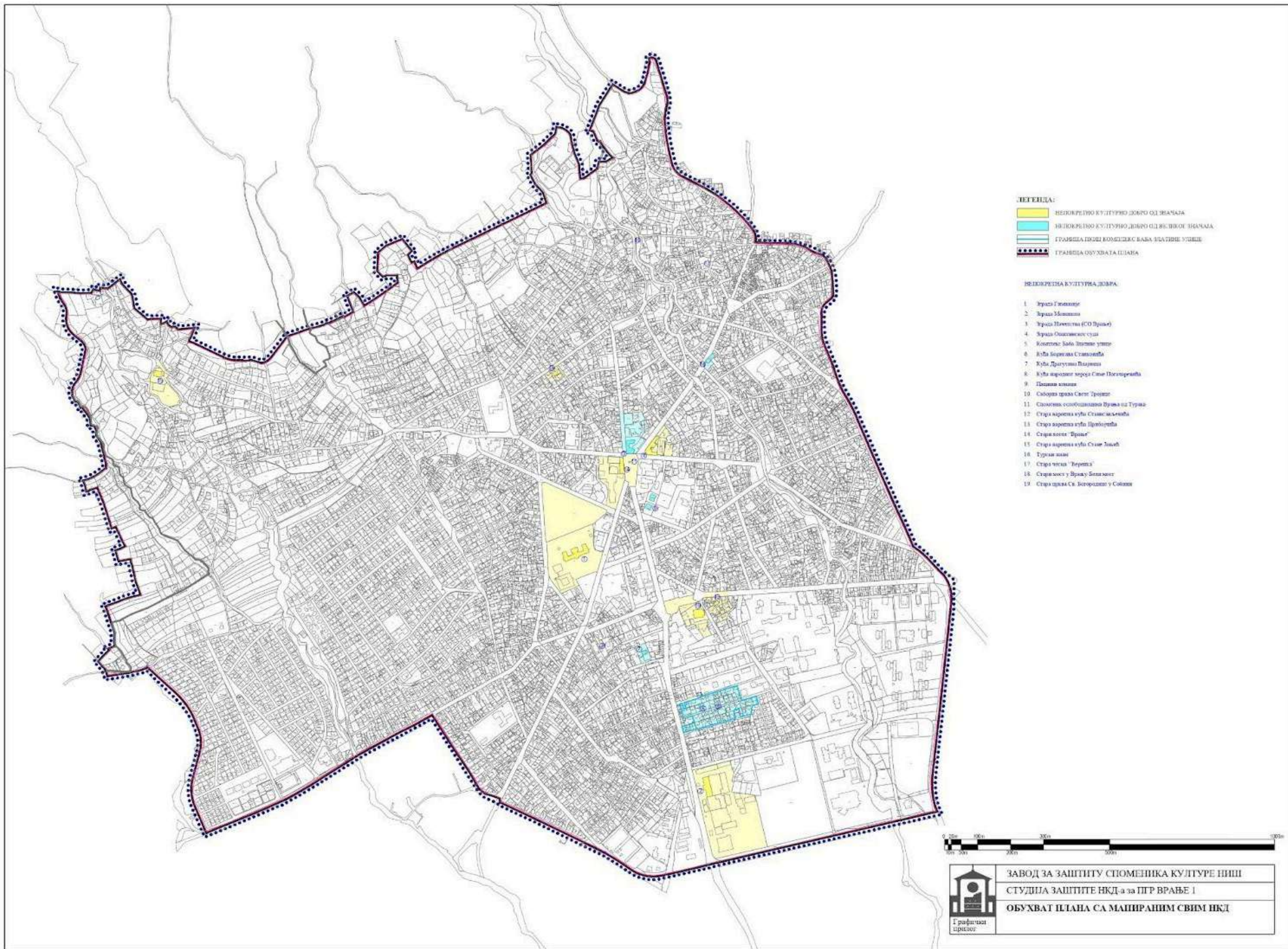

ЛЕГЕНДА:
■■■■■■ ГРАНИЦА ОБУХВАТА ПЛАНА

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД-а за ПГР ВРАЂЕ 1
ОБУХВАТ ПЛАНА

Грaфички
прoјект

- ЛЕГЕНДА:**
- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД ЗНАЧАЈА
 - НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД БЕДНОГ ЗНАЧАЈА
 - ГРАНИЦА ПЛОШ КОМПЛЕКС ВАЖАЈАТИВЕ УЛИЦЕ
 - ГРАНИЦА ОБУХВАТА ПЛАНА

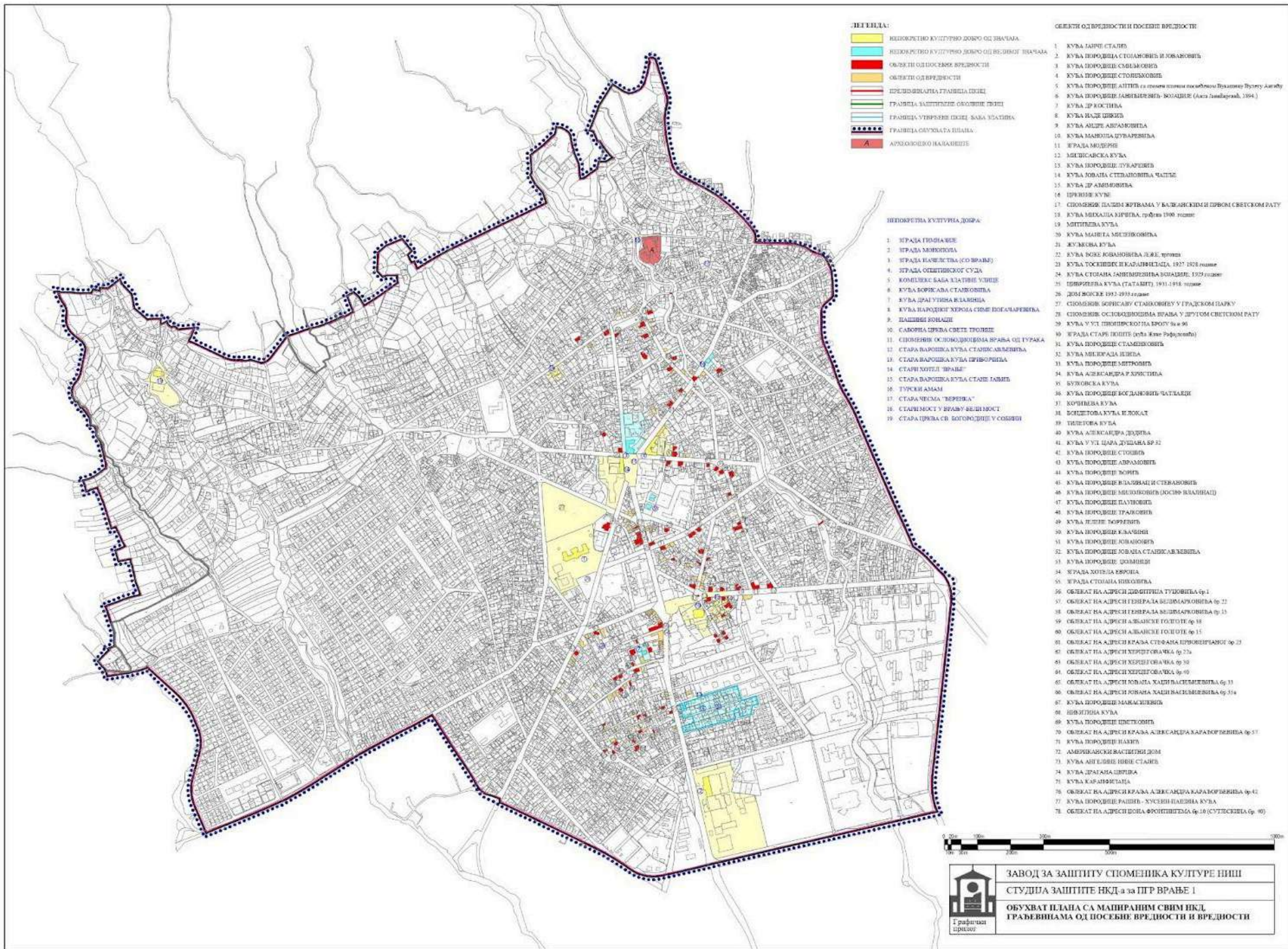
НЕПОКРЕТНА КУЛТУРНА ДОБРА

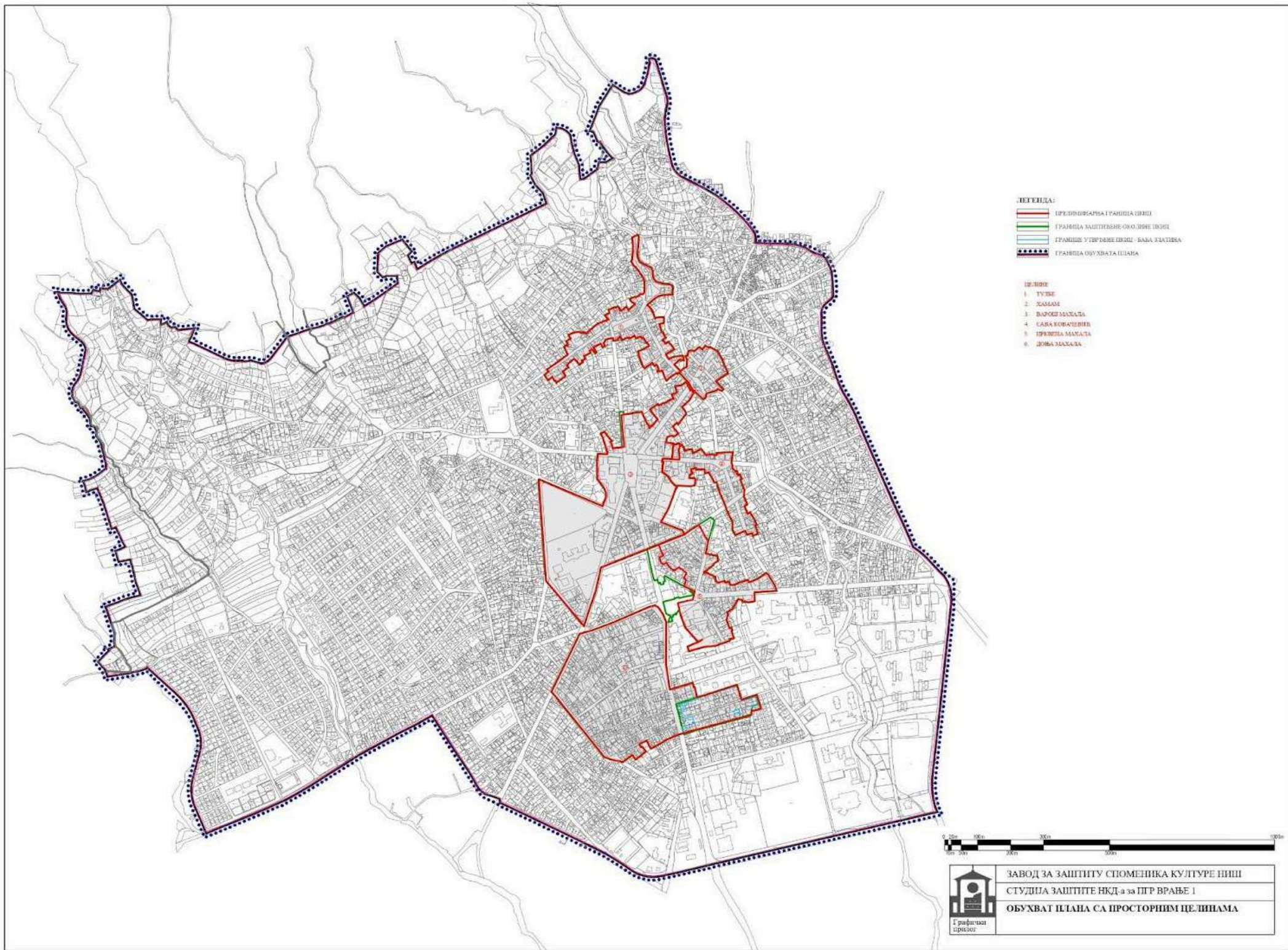
1. Зграда Гимназије
2. Зграда Монастира
3. Зграда Народних (СО Београд)
4. Зграда Општинског суда
5. Колониа: Сабо Штепане уште
6. Кућа Београдца Станковића
7. Кућа Драгутина Влајића
8. Кућа народног хероја Симе Поповића
9. Пашини аман
10. Собора преко Свете Тројице
11. Споменик ослобођеници Београд на Турци
12. Стара варошка кућа Станковића
13. Стара варошка кућа Црвковића
14. Стара кућа "Београд"
15. Стара варошка кућа Стане Јаковић
16. Турски аман
17. Стара кућа "Београд"
18. Споменик у Београдској Београд
19. Стара црква Св. Богородице у Собоци

0 10m 20m 30m 40m 50m 100m

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
 СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД-а за ПГР ВРАЊЕ 1
 ОБУХВАТ ПЛАНА СА МАШИРАНИМ СВИМ НКД

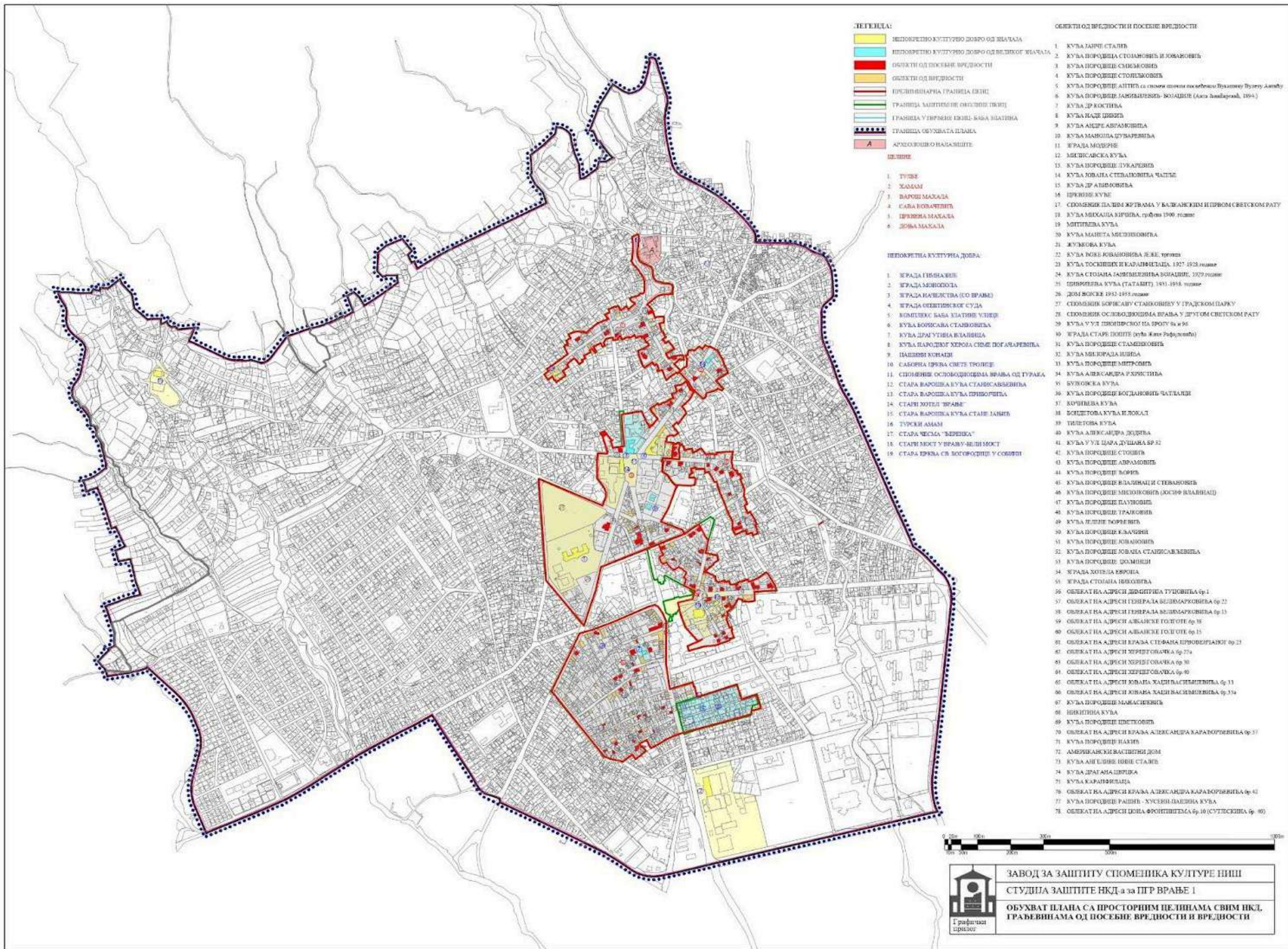

- „ЛЕТЕЦА“:**
- ПРЕДПОИСАРНА ГРАНИЦА ЦЕНТРА
 - ГРАНИЦА ЗАШТИЉЕНЕ ОКОЛИНЕ ЦЕНТРА
 - ГРАНИЦЕ УГРЂИЊЕ ЦЕНТРА - БАВА ВЛАТЕНА
 - ГРАНИЦА ОБУХВАТА ЦЕЛНАМА

- ЦЕЛНЕ:**
1. ТУЖЕ
 2. ЖАЛАЗИ
 3. ВАРОШИ МАХАЛА
 4. САХА КОВАЧЕВИН
 5. ПРЕГИБНА МАХАЛА
 6. ДОВА МАХАЛА

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД-а за ПГР ВРАЂЕ 1
ОБУХВАТ ПЛАНА СА ПРОСТОРНИМ ЦЕЛНАМА

ЛЕГЕНДА:

- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД ВЕЛИКОГ ВАЖНОСТА
- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД ВЕЛИКОГ ВАЖНОСТА
- ОБЈЕКТИ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ ОД ВРЕДНОСТИ
- ПРВЛНИЧНА ГРАНИЦА ЦЕЛИ
- ГРАНИЦА ЗАШТИТЕНЕ ОБЈЕКТНЕ ПЛОШЕ
- ГРАНИЦА У ГИРБЕНЕ ПЛОШЕ БАБА ЖЛАТИНА
- ГРАНИЦА ОБУХВАТА ПЛАНА
- АРХЕОЛОШКО НАЈДНАШТИЕ

ОБЈЕКТИ ОД ВРЕДНОСТИ И ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ

- 1 КУЉА ЈАНЕ СТАЈИЋ
- 2 КУЉА ПОРОДИЦА СТОЈАНОВИЋ И ЈОВАНОВИЋ
- 3 КУЉА ПОРОДИЦЕ СМЕЉКОВИЋ
- 4 КУЉА ПОРОДИЦЕ СТОЈАНОВИЋ
- 5 КУЉА ПОРОДИЦЕ АПТИЋ са савременом покретном Викторином Визуелном Амбијаном
- 6 КУЉА ПОРОДИЦЕ ЈАМИЉКОВИЋ - БОЈАНИЋ (Ана Јамилковић, 1894.)
- 7 КУЉА ДР КОСТИЊА
- 8 КУЉА НАДЕ ДРЕВИЋ
- 9 КУЉА АКСИЈЕ АВРАМОВИЋА
- 10 КУЉА МАМОЛА ДУВАРЕВИЋА
- 11 БРАЌА МОЏИРИЋ
- 12 МЕДИЈАНСКА КУЉА
- 13 КУЉА ПОРОДИЦЕ ДУКАЧЕВИЋ
- 14 КУЉА ЈОВАНА СТЕЈАНОВИЋА ЧАПЉЕ
- 15 КУЉА ДР АЛЕКСИЈЕВИЋА
- 16 ЦРКВЕНЕ КУЉЕ
- 17 СПОМЕНИК ПАДНИМ ЖРТВАМА У БАЉЕВАНСКИМ И ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ
- 18 КУЉА АЛЕКСАНДРА ВУЧИЋА, грађана 1900. године
- 19 МПТИЉЕВА КУЉА
- 20 КУЉА МАРИЈА МЕНДИЉЕВИЋА
- 21 ЖУЉКОВА КУЉА
- 22 КУЉА ИЛИЈЕ ЈОВАНОВИЋА Ј. В. В. Трпачић
- 23 КУЉА ПОСРЕДНИК И КАРАМАНОВИЋА, 1927. 1928. године
- 24 КУЉА СТОЈАНА ЈАНКОВИЋИЋА БОЈАНИЋА, 1929. године
- 25 ЦИВИЛНЕВА КУЉА (СТАЈИЋИ), 1931-1936. године
- 26 ДОМ ВОСКРЕС 1932-1933. године
- 27 СПОМЕНИК БОРИСАУ СТАЈАНОВИЋУ У ГРАДСКОМ ПАРКУ
- 28 СПОМЕНИК ОСЛОБОЂЕНИМА БРАЋА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ
- 29 КУЉА У УЛ ПЛОНИРСКОЈ НА БРОЈУ 24 и 26
- 30 БРАЌА СТАРИ ПЛОНИ (Кућа Јане Радојевић)
- 31 КУЉА ПОРОДИЦЕ СТАЈАНОВИЋ
- 32 КУЉА МИЉИРАДИЊИЦА
- 33 КУЉА ПОРОДИЦЕ МПРТОМЉИ
- 34 КУЉА АЛЕКСАНДРА ХРИСТИЋА
- 35 КУЉОВСКА КУЉА
- 36 КУЉА ПОРОДИЦЕ БОГДАНОВИЋ ЧАПЉИЋИ
- 37 КОЧИЊЕВА КУЉА
- 38 БОЈЕДТОВА КУЉА И ЛОКАЛ
- 39 ТИЛЕТОВА КУЉА
- 40 КУЉА АЛЕКСАНДРА ДОЂИЋА
- 41 КУЉА У УЛ ЦАРА ДУШАНА БР 32
- 42 КУЉА ПОРОДИЦЕ СТОЈИЋИ
- 43 КУЉА ПОРОДИЦЕ АВРАМОВИЋИ
- 44 КУЉА ПОРОДИЦЕ БОРИЋИ
- 45 КУЉА ПОРОДИЦЕ ВЛАДИМАНЦИ И СТЕВАНОВИЋИ
- 46 КУЉА ПОРОДИЦЕ МИЉКОВИЋИ (Јосиф ВЛАДИМАНЦИ)
- 47 КУЉА ПОРОДИЦЕ ПАУНОВИЋИ
- 48 КУЉА ПОРОДИЦЕ ТРАЈКОВИЋИ
- 49 КУЉА ИЛИЈЕ БОЈЕВИЋИ
- 50 КУЉА ПОРОДИЦЕ КАЧАЧЕВИЋИ
- 51 КУЉА ПОРОДИЦЕ ЈОВАНОВИЋИ
- 52 КУЉА ПОРОДИЦЕ ЈОВАНА СТАЈАНОВИЋИЋА
- 53 КУЉА ПОРОДИЦЕ ДОМАЊИЋИ
- 54 БРАЌА ХОТЕЛА ЕВРОПА
- 55 БРАЌА СТОЈАНА ИВКОВИЋА
- 56 ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ДРАЖИЋИЋА ТУРОВИЋА бр 1
- 57 ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ГЕНЕРАЛА ВЕЛИЊАРКОВИЋА бр 22
- 58 ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ГЕНЕРАЛА ВЕЛИЊАРКОВИЋА бр 13
- 59 ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ АЛЕКСАНДЕ ГОЛУБОГЕ бр 16
- 60 ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ АЛЕКСАНДЕ ГОЛУБОГЕ бр 15
- 61 ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ БРАЋА СТЕФАНА ПРОВОЂИЋИЋИ бр 23
- 62 ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ЗОРИЋИЋИЋА бр 27а
- 63 ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ЗОРИЋИЋИЋА бр 30
- 64 ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ЗОРИЋИЋИЋА бр 40
- 65 ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ЈОВАНА ХАЏИЋА СТАЈАНОВИЋИЋА бр 13
- 66 ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ЈОВАНА ХАЏИЋА СТАЈАНОВИЋИЋА бр 13а
- 67 КУЉА ПОРОДИЦЕ МАНАСИЋИЋИ
- 68 НИКОЛИЊА КУЉА
- 69 КУЉА ПОРОДИЦЕ ЦВЕТОВИЋИ
- 70 ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ БРАЋА АЛЕКСАНДРА КАРАЂОРЕВИЋА бр 37
- 71 КУЉА ПОРОДИЦЕ НАКИЋИ
- 72 АМЕРИКАНСКИ ВАСПЕТНИ ДОМ
- 73 КУЉА АН ЉИЊЕ ИВЕКЕ СТАЈИЋ
- 74 КУЉА ДРАЖИЋИЋИ
- 75 КУЉА КАРАМАНОВИЋА
- 76 ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ БРАЋА АЛЕКСАНДРА КАРАЂОРЕВИЋА бр 42
- 77 КУЉА ПОРОДИЦЕ РАШИЋИ - ХУСЕНИЋИЋИНА КУЉА
- 78 ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ЦЕНА ФРОНТИЊЕВИЋА бр 10 (СУТЕСКИЊА бр 80)

НЕПОКРЕТНА КУЛТУРНА ДОБРА

- 1 БРАЌА ГИВНАВИЋИ
- 2 БРАЌА МОНГОЛА
- 3 БРАЌА НАЧЕВСТА (СО БРАЋЕ)
- 4 БРАЌА ОШТИЊСКОГ СУДА
- 5 ВОЈВУДКА БАБА ЖЛАТИНЕ УЛИЦЕ
- 6 КУЉА КОЗАСАВА СТАЈАНОВИЋА
- 7 КУЉА ДРАЖИЋИЋА ИЛИЈИЋА
- 8 КУЉА НАРОДНОГ ХЕРОЈА СЕМЕ ПОГАЧЕВИЋА
- 9 ЦАШЕВИЋИ ХОТЕЛИ
- 10 САБОРНА ЦРКВА СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ
- 11 СПОМЕНИК ОСЛОБОЂЕНИМА БРАЋА ОД ТУРАКА
- 12 СТАРА ВАРОШКА КУЉА СТАЈАНОВИЋИ
- 13 СТАРА ВАРОШКА КУЉА ПРИБОРИЋА
- 14 СТАРИ ХОТЕЛ "БРАЋЕ"
- 15 СТАРА ВАРОШКА КУЉА СТАЈАНОВИЋИ
- 16 ТУРСКИ АМАМ
- 17 СТАРА ЧЕСМА "БЕРЕЊИКА"
- 18 СТАРИ МОСТ У БРАЋУ НЕЉИ МОСТ
- 19 СТАРА ЦРКВА СВ. БОГОРОДИЦЕ У СОВИЊИ

0 10m 20m 30m 40m 50m 100m

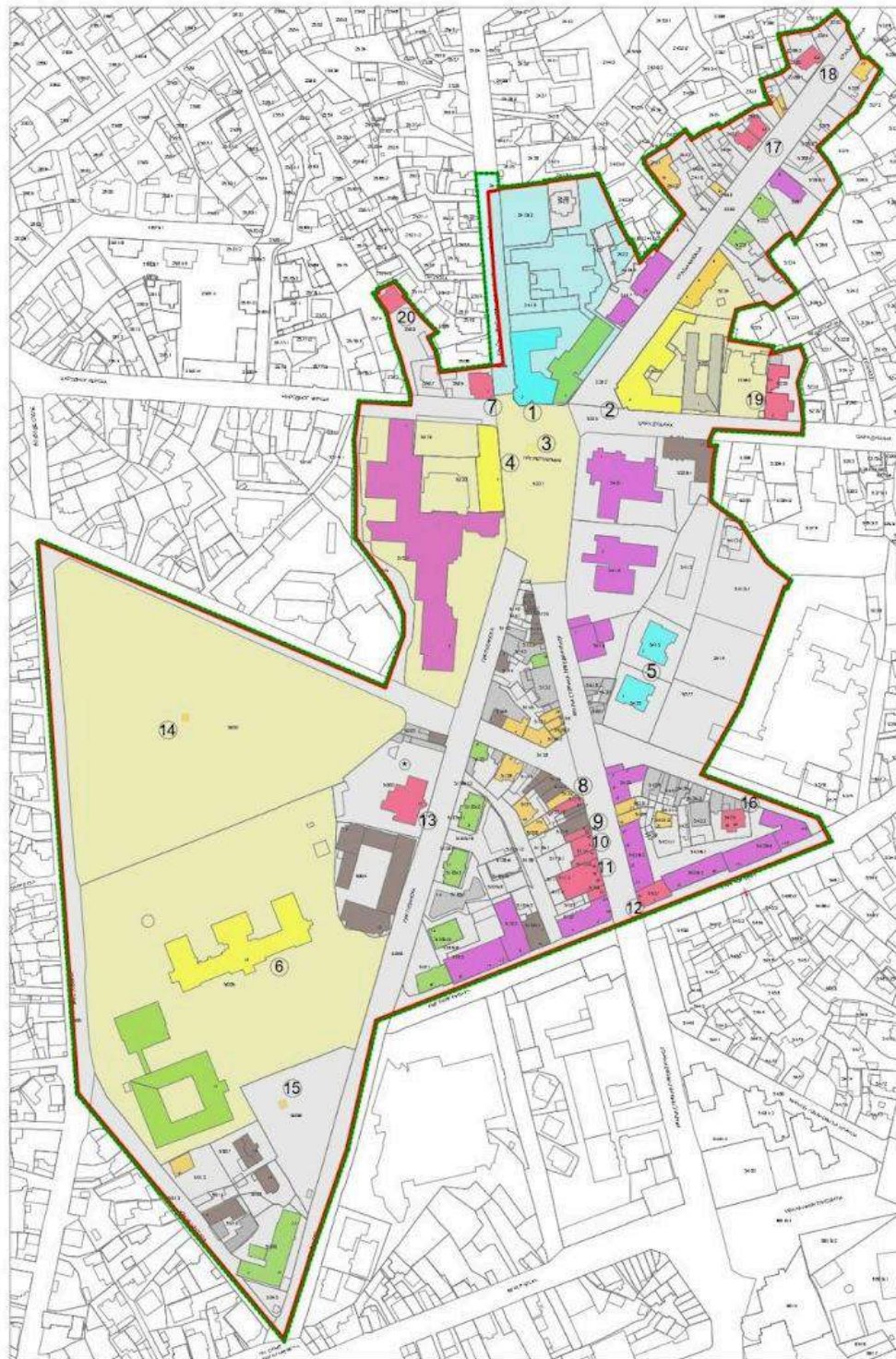

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД а за ПГР БРАЋЕ 1
ОБУХВАТ ПЛАНА СА ПРОСТОРНИМ ЦЕЛИМА СВИМ НКД, ГРАЂЕВИНАМА ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ И ВРЕДНОСТИ

Град Ниш
 191307

ГРАФИЧКИ ПРИЛОЗИ ОБРАЂЕНИХ ПРОСТОРНИХ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИХ ЦЕЛИНА

1. Просторна целина - ВАРОШ МАХАЛА, границе заштите и вредновање
2. Мере заштите и могуће доградње улице Краља Стефана Првовенчаног јужна страна горњи део и улице Кнеза Милоша
3. Мере заштите и могуће доградње улице Краља Стефана Првовенчаног јужна страна доњи део
4. Мере заштите и могуће доградње улице Краља Стефана Првовенчаног северна страна
5. Просторна целина - ДОЊА ЧАРШИЈА, границе заштите и вредновање
6. Просторна целина - ТУЛБЕ, границе заштите и вредновање
7. Просторна целина - САВЕ КОВАЧЕВИЋА, границе заштите и вредновање
8. Просторна целина - ЦРКВЕНА МАХАЛА, границе заштите и вредновање
9. Мере заштите и могуће доградње улице Боре Станковића
10. Просторна целина - ХАМАМ, границе заштите и вредновање

ЛЕГЕНДА:

НКД:

1. ЗГРАДА НАЧЕЛСТВА
2. ЗГРАДА ОПШТИНСКОГ СУДА
3. СПОМЕНИК ОСЛОБОДИОЦИМА ВРАЊА ОД ТУРАКА
4. ХОТЕЛ "ВРАЊЕ"
5. ПАШИНИ КОНАШИ
6. ЗГРАДА ГИМНАЗИЈЕ

ГРАЂЕВИНЕ ОД ВРЕДНОСТИ И ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ:

7. КУЋА МАНЕТА МИЛЕНКОВИЋА
8. ЖУЉКОВА КУЋА
9. КУЋА БОКЕ ЈОВАНОВИЋА ЈЕЖЕ, трговца
10. КУЋА ТОСКИНИХ И КАРАНФИЛАЦА, 1917-1928. године
11. КУЋА СТОЈАНА ЈАНГИЉЕВИЋА БОЈАЦИНЕ, 1929. године
12. ЦИВРИЋЕВА КУЋА (ТАТАНИТ), 1931-1938. године
13. ДОМ ВОЈСКЕ 1932-1933. године
14. СПОМЕНИК БОРИСАВУ СТАНКОВИЋУ У ГРАДСКОМ ПАРКУ
15. СПОМЕНИК ОСЛОБОДИОЦИМА ВРАЊА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ
16. КУЋА У УЛ. ПИОНИРСКОЈ НА БРОЈУ 9а и 9б
17. КУЋА ПОРОДИЦЕ СТАМЕНКОВИЋ
18. КУЋА МИТОРАДА ИШИЋА
19. ЗГРАДА СТАРЕ ПОШТЕ (кућа Живе Рафајловића)
20. НИКИТИНА КУЋА

ЛЕГЕНДА:

- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД ЗНАЧАЈА
- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД ВЕЛИКОГ ЗНАЧАЈА
- ОБЈЕКТИ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ ОД ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ КОЈИ НЕ НАРУШАВАЈУ АМБИЕНТ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ СПОМЕНИЧКИХ ВРЕДНОСТИ (које је потребно прилагодити амбиенту)
- ГРАЂЕВИНСКИ ФОНД СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ И КАСНИЈЕГ ПЕРИОДА
- ОБЈЕКТИ У НЕСКЛАДУ СА АМБИЕНТОМ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ ВРЕДНОСТИ КОЈИ НИСУ УЦРТАНИ У КАТАСТАР
- ОБЈЕКТИ У НЕСКЛАДУ СА АМБИЕНТОМ КОЈИ НИСУ УЦРТАНИ У КАТАСТАР
- ПРЕДВИДНА ГРАНИЦА ПРОСТОРНЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИСКЕ ЦЕЛИНЕ
- ГРАНИЦА ЗАШТИЂЕНЕ ОКОЛИНЕ ПРОСТОРНЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИСКЕ ЦЕЛИНЕ

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
	ВРАЊЕ - ВАРОШ МАХАЛА
	СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД-а за ППР ВРАЊЕ 1
ГРАНИЦЕ ПНКД и ВРЕДНОВАЊЕ	

КРАЉА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ ЈУЖНА СТРАНА ГОРЊИ ДЕО

КНЕЗ МИЛОШ ЈУГОЗАПАД

- Приликом планирања простора све интервенције планирати у сарадњи са надлежним заводом за заштиту споменика културе.
- Приликом планирања простора све интервенције планирати у сарадњи са надлежним заводом за заштиту споменика културе.
- Предлаже се стручна обнова фасада грађевина од посебне вредности и вредности на основу историјских извора и постојећег и изворног изгледа, односно враћање првобитног изгледа тамо где је то изводљиво и оправдано, док се на преосталим објектима у просторној целини, и непосредној околини грађевина од посебне вредности, предвиђа стилско надовезивање на очуване објекте у виду уклапајућег колорита и форме, у складу са предложеним решењем за реставрацију.
- Функционално и визуелно интегрисати улични фронт ка улицама Краља Стефана Првовенчаног и Кнеза Милоша.
- Рекламне елементе у оквиру просторне целине потребно је визуелно усамити и ограничити на што мању површину. Њихово постављање је могуће само испод подеоног венца између приземља и спрета, на циљ је добити естетски усклађену и функционалну целину. Облик и величина рекламних елемената (табли са натписом над радњом), дужина конзоле, врста слова и сл. прописиваће се са циљем да се обезбеди историјски и архитектонски амбијент.

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ РНШ
	СТУДИЈА ЗАШТИТЕ И ОГУЋЕ ДОГРАДБЕ I
	МЕРЕ ЗАШТИТЕ И МОГУЋЕ ДОГРАДБЕ УЛИЦА КРАЉА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ ЈУЖНА СТРАНА ГОРЊИ ДЕО И КНЕЗА МИЛОША

КРАЉА СТЕФАНА ПРОВЕНЧАНОГ ЈУЖНА СТРАНА ДОЊИ ДЕО

- максимална спратност је П+2, у циљу усклађавања венаца и волумена објеката у низу. Посебним условима за појединачне објекте ближе ће се одредити да ли се у последњој етажи формира поткровље у форми мансарде, повучени спрат или спрат, у зависности од непосредног окружења и постојећег стања објекта који се реконструише и дограђује.

- повећање спратности (више од П+1+Пк односно П+2) сами услови локације не дозвољавају, као ни значај грађевина од посебне вредности.

- имајући у виду да се у Бранковој улици формирала претежно угоститељска намена, са кафићима и ресторанима и отвореним и затвореним баштама, потребно је приликом израде пројектне документације третирати и фасадне равни ка овој улици ради стварања одговарајућег амбијента.

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
	СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД а за ПГР ВРАЊЕ 1
	МЕРЕ ЗАШТИТЕ И МОГУЋА ДОГРАЂБА УЛИЦЕ КРАЉА СТЕФАНА ПРОВЕНЧАНОГ ЈУЖНА СТРАНА ДОЊИ ДЕО

КРАЉА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ СЕВЕРНА СТРАНА

максимална спратност је П+2, према улици краља Стефана Првовенчаног, у циљу усаглашавања венаца и волумена објеката у низу. Повећање спратности (више од П+2) ка улици краља Стефана Првовенчаног, сами услови локације не дозвољавају као ни значај грађевина од посебне вредности и амбијенталних вредности целине.

Према Карађорђевој улици блок је омеђен зградама вишепородичног становања и представља зграде грађене у социјалистичком периоду, са равним кровом. Обнову реконструкцију и евентуалну доградњу планирати искључиво у складу архитектуром објекта на коме се ради (раван кров, материјализација фасадних равни, ритам отвора и сл.).

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НРБС
	СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД а за ППР ВРАЊЕ 1
	МЕРЕ ЗАШТИТЕ И МОГУЋА ДОГРАДБА УЛИЦЕ КРАЉА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ СЕВЕРНА СТРАНА

ЛЕГЕНДА:

НКД

1. КУЉА БОРЕ СТАНКОВИЋА
2. ПРИБОРЧИЋЕВА КУЉА
3. КУЉА ДРАГУТИНА ВЛАИЊИЋА
4. КУЉА НАРОДНОГ ХЕРОЈА СИМЕ ПОГАЧАРЕВИЋА

ГРАЂЕВИНЕ ОД ВРЕДНОСТИ И ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ

5. КУЉА ПОРОДИЦЕ СТОПИЋ
6. КУЉА ПОРОДИЦЕ АВРАМОВИЋ
7. КУЉА ПОРОДИЦЕ БОРИЋ
8. КУЉА ПОРОДИЦЕ ВЛАИЊИЋ И СТЕВАНОВИЋ
9. КУЉА ПОРОДИЦЕ МИЛОЈКОВИЋ (ЈОСИФ ВЛАИЊИЋ)
10. КУЉА ПОРОДИЦЕ ПАУНОВИЋ
11. КУЉА ПОРОДИЦЕ ТРАЈКОВИЋ (1889)
12. КУЉА ЈЕЛЕНЕ БОРЂЕВИЋ
13. КУЉА ПОРОДИЦЕ КЉАЧИЊИ
14. КУЉА ПОРОДИЦЕ ЈОВАНОВИЋ
15. КУЉА ПОРОДИЦЕ ЈОВАНА СТАНИСАВЉЕВИЋА
16. КУЉА ПОРОДИЦЕ ЏОЉИЊИЋИ
17. ЗГРАДА ХОТЕЛА ЕВРОПА
18. ЗГРАДА СТОЈАНА НИКОЉИЋА
19. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ДИМИТРИЈА ТУЦОВИЋА бр 1
20. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ГЕНЕРАЛА БЕЛМАРКОВИЋА бр 22
21. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ГЕНЕРАЛА БЕЛМАРКОВИЋА бр 15
22. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ АЉБАНСКЕ ГОЛГОТЕ бр 38
23. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ АЉБАНСКЕ ГОЛГОТЕ бр 15
24. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ КРАЉА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ бр 23а
25. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ХЕРЦЕГОВАЧКА бр 22а
26. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ХЕРЦЕГОВАЧКА бр 30
27. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ХЕРЦЕГОВАЧКА бр 40
28. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ЈОВАНА ХАЦИ ВАСИЉЕВИЋА бр 33
29. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ЈОВАНА ХАЦИ ВАСИЉЕВИЋА бр 35а
30. КУЉА ПОРОДИЦЕ МАНАСИЈЕВИЋ

ЛЕГЕНДА:

- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД ЗНАЧАЈА
- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД ВЕЛИКОГ ЗНАЧАЈА
- ОБЈЕКТИ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ ОД ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ КОЈИ НЕ НАРУШАВАЈУ АМБИЈЕНТ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ СПОМЕНИЧКИХ ВРЕДНОСТИ (које је потребно прилагодити амбијенту)
- ГРАЂЕВИНСКИ ФОНД СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ И КАСНИЈЕГ ПЕРИОДА
- ОБЈЕКТИ У НЕСКЛАДУ СА АМБИЈЕНТОМ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ ВРЕДНОСТИ КОЈИ НИСУ УЦРТАНИ У КАТАСТАР
- * ОБЈЕКТИ У НЕСКЛАДУ СА АМБИЈЕНТОМ КОЈИ НИСУ УЦРТАНИ У КАТАСТАР
- ПРЕДВИДНАРНА ГРАНИЦА ПКИЦ
- ГРАНИЦА ЗАШТИЋЕНЕ ОКОЛИНЕ ПКИЦ

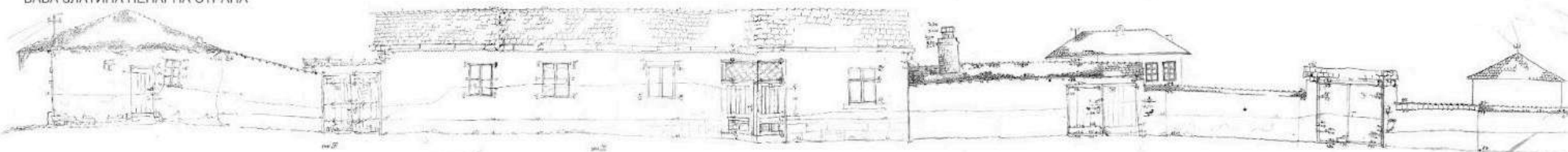

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
	ВРАЊЕ - ДОЂА МАХАЛА
	СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД-а за ППР ВРАЊЕ 1
ГРАНИЦЕ ПКИЦ И ВРЕДНОВАЊЕ	

БАБА ЗЛАТИНА ПАРНА СТРАНА

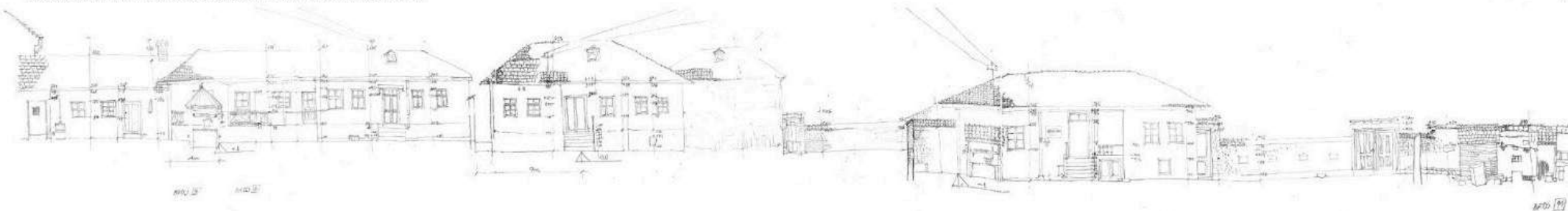
БАБА ЗЛАТИНА НЕПАРНА СТРАНА

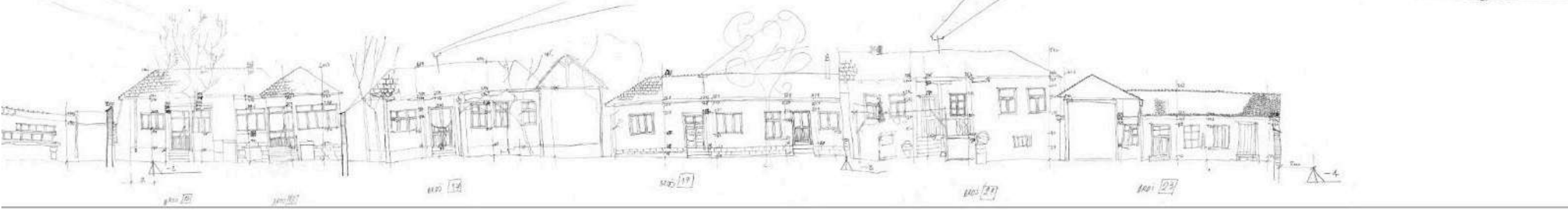
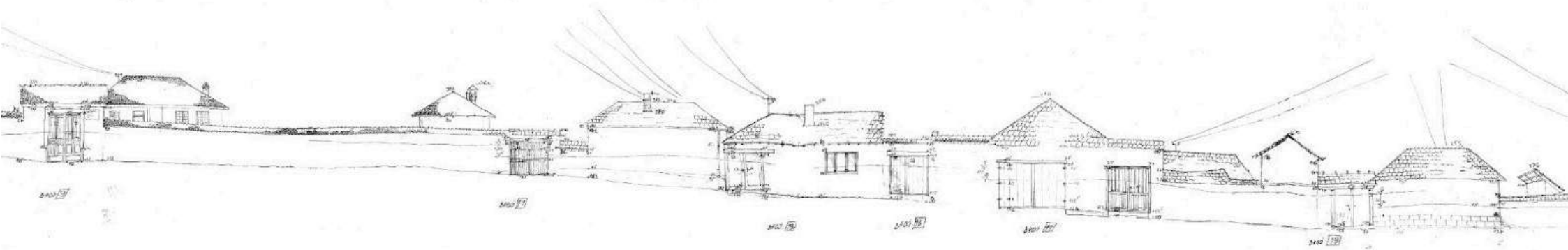
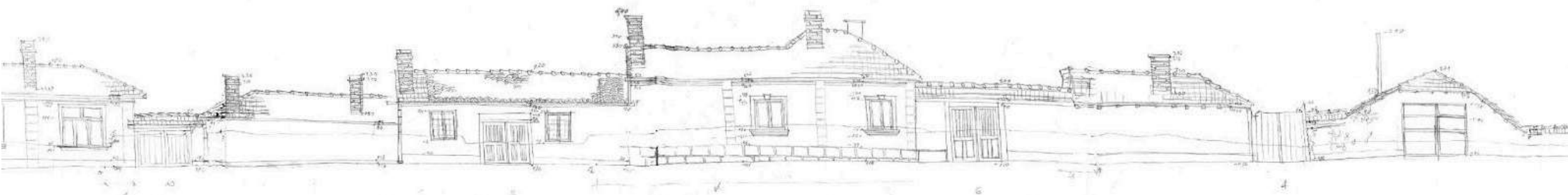

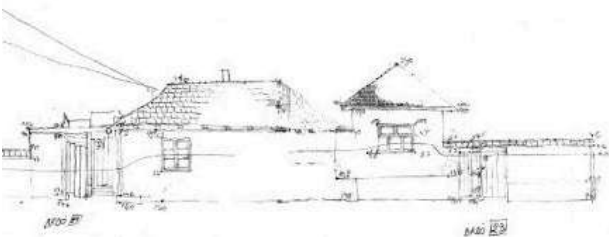
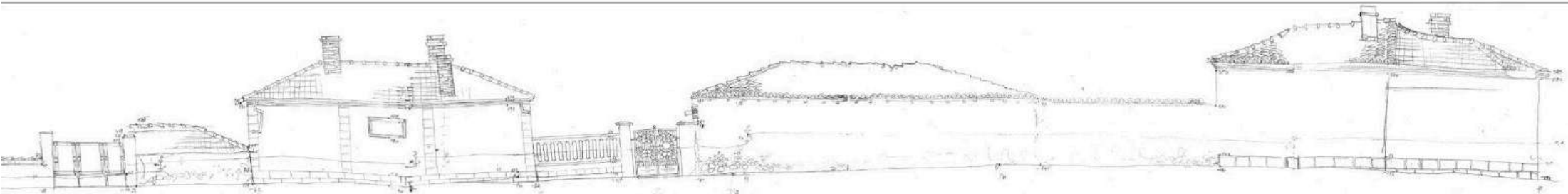
БАБА ЗЛАТИНА ПРЕСЕК КРОЗ ДВОРИШТА ПАРНА СТРАНА

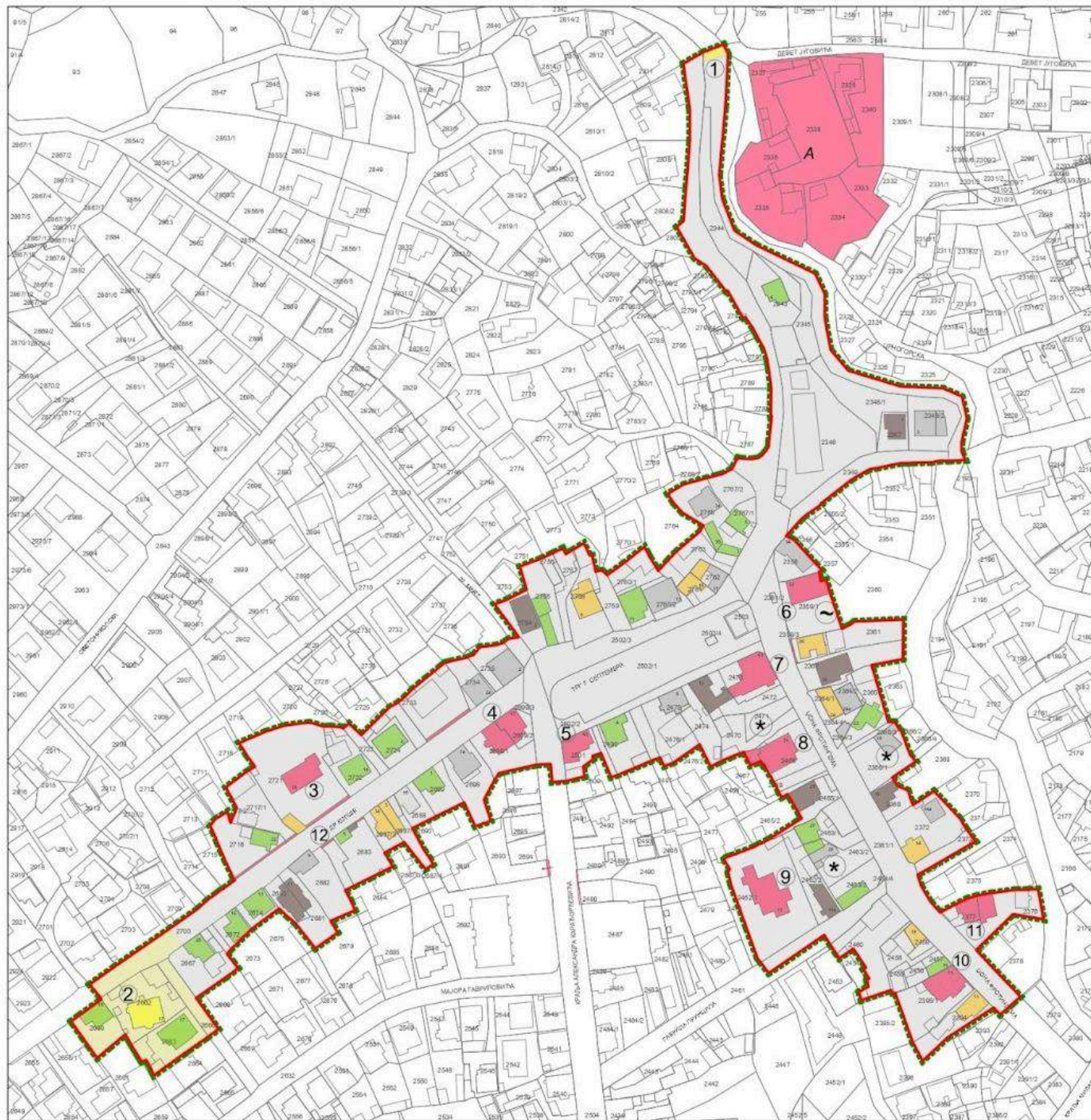
БАБА ЗЛАТИНА ПРЕСЕК КРОЗ ДВОРИШТА НЕПАРНА СТРАНА

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ ВОЈВОДИНЕ
	СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД-а из ППР БРАЊЕ 1
	БАБА ЂАТРИНА УЛИЦА ДОКУМЕНТАЦИЈА ИЗ 1972.

НКД

1. СТАРИ МОСТ У ВРАЉУ (БЕЛИ МОСТ)
2. СТАРА ВАРОШКА КУЋА СТАНЕ ЈАЊИЋ

ГРАЂЕВИНЕ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ:

3. КУЋА ПОРОДИЦЕ ЦВЕТКОВИЋ
4. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ КРАЉА АЛЕКСАНДРА КАРАЂОРЂЕВИЋА бр 57
5. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ КРАЉА АЛЕКСАНДРА КАРАЂОРЂЕВИЋА бр 42
6. КУЋА КАРАФИЛАЦА
7. КУЋА ДРАГАНА ЦВРКА
8. КУЋА АНГЕЛИНЕ НИНЕ СТАЉИЋ
9. АМЕРИКАНСКИ ВАСПИТНИ ДОМ
10. КУЋА ПОРОДИЦЕ НАКИЋ
11. ОБЈЕКАТ НА АДРЕСИ ЦОНА ФРОНТИНГЕМА бр 10 (СУТЕСКИНА бр 40)

РАТНИ МЕМОРИАЛИ:

12. СПОМЕН ПЛОЧА ЊИПРИ СТАНКОВИЋУ - НОБ

A - АРХЕОЛОШКО НАЛАЗИШТЕ

ЛЕГЕНДА:

- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД ЗНАЧАЈА
- ОБЈЕКТИ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ ОД ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ КОЛИ НЕ НАРУШАВАЈУ АМБИЈЕНТ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ СПОМЕНОВАНЕ ВРЕДНОСТИ (КОЈЕ ЈЕ ПОТРЕБНО ПРИЛАГОДИТИ АМБИЈЕНТУ)
- ГРАЂЕВИНСКИ ФОНД СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ И КАСНИЈЕГ ПЕРИОДА
- ОБЈЕКТИ У НЕСЛАДУ СА АМБИЈЕНТОМ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ ВРЕДНОСТИ КОЛИ НИСУ УЧРТАНИ У КАТАСТАР
- ОБЈЕКТИ У НЕСЛАДУ СА АМБИЈЕНТОМ КОЈИ НИСУ УЧРТАНИ У КАТАСТАР
- ПРЕДВИНАРНА ГРАНИЦА ПКИИЗ
- ГРАНИЦА ЗАШТИЂЕНЕ ОКОЛИНЕ ПКИИЗ

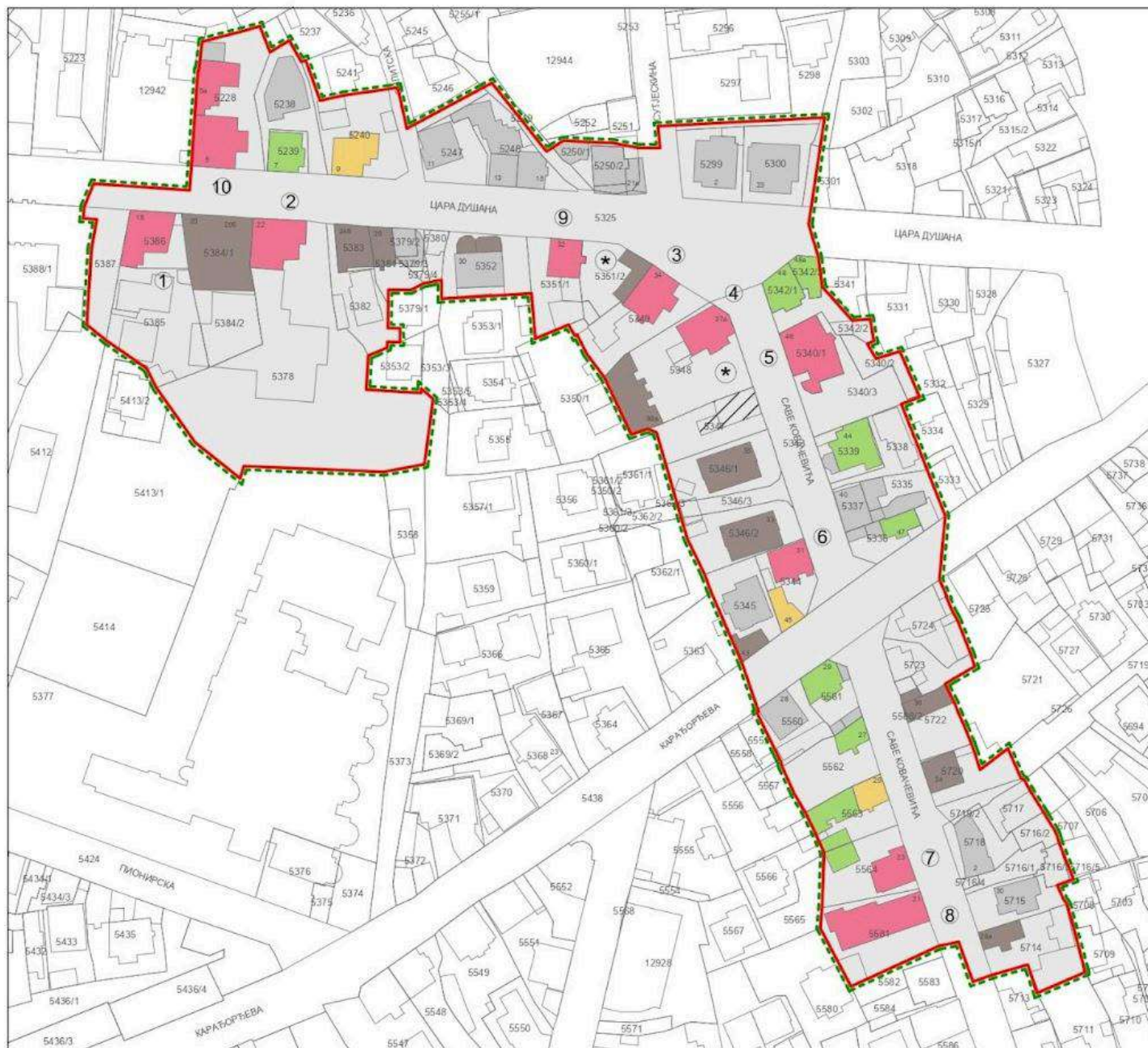

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ

ВРАЉЕ - ТУЉБЕ

СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД-а за ПГР ВРАЉЕ 1

ГРАНИЦЕ ПКИИЗ И ВРЕДНОВАЊЕ

ЛЕГЕНДА:

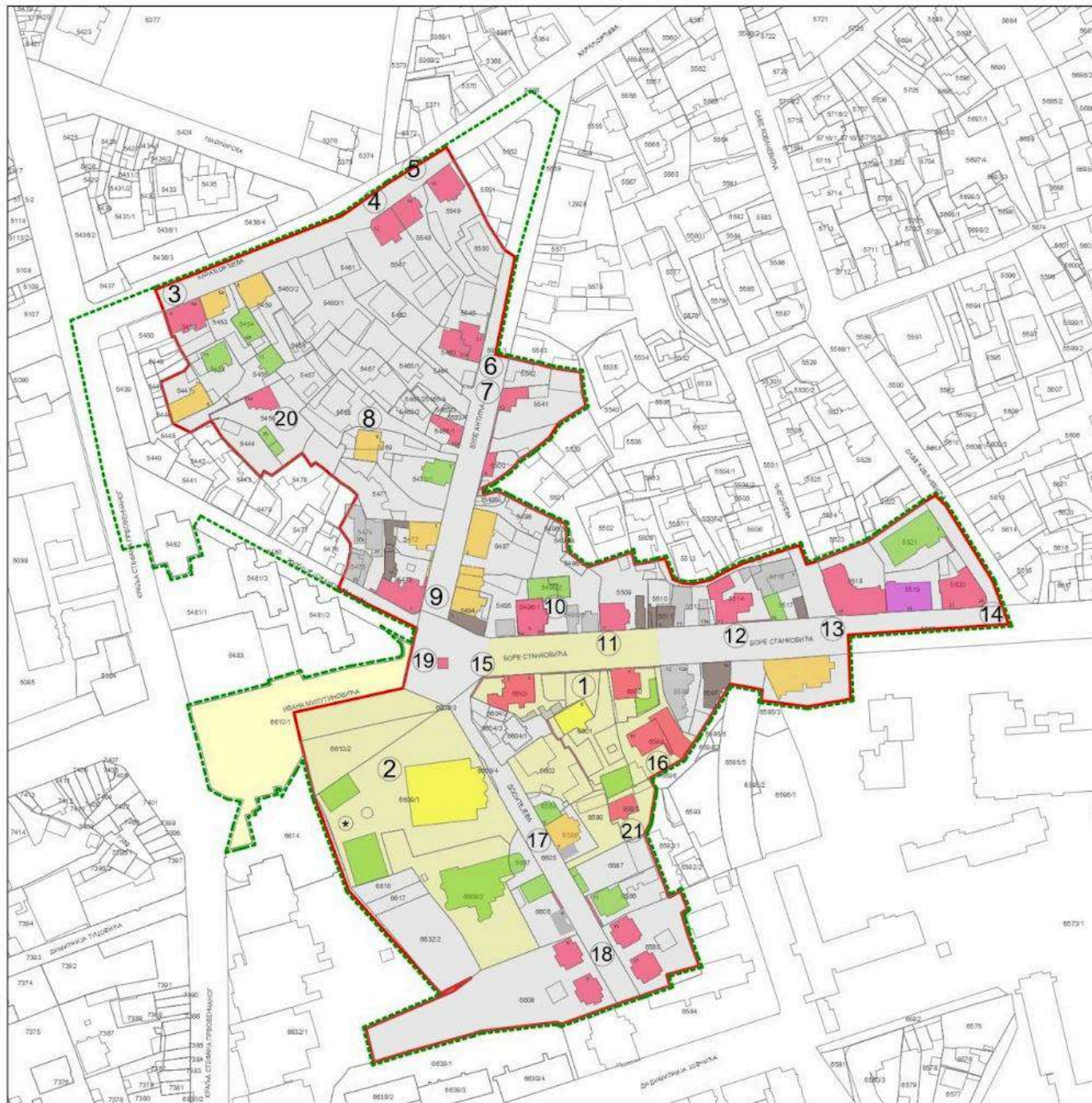
- ГРАЂЕВИНЕ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ**
1. КУЋА ПОРОДИЦЕ МИТРОВИЋ
 2. КУЋА АЛЕКСАНДРА Р. ХРИСТИЋА
 3. БУЉКОВСКА КУЋА
 4. КУЋА ПОРОДИЦЕ БОГДАНОВИЋ - ЧАТЛАПИ
 5. КОЧИЋЕВА КУЋА
 6. БОНДЕТОВА КУЋА И ЛОКАЛ
 7. ПИЛЕТОВА КУЋА
 8. КУЋА АЛЕКСАНДРА ДОДИЋА
 9. КУЋА У УЛ. ЦАРА ДУШАНА БР.32
 10. ЗГРАДА СТАРЕ ПОШТЕ (кућа Жике Рафајловића)

ЛЕГЕНДА:

- ОБЈЕКТИ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ ОД ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ КОЈИ НЕ НАРУШАВАЈУ АМБИЈЕНТ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ СПЕЦИФИЧНИХ ВРЕДНОСТИ (које је потребно прилагодити амбијенту)
- ГРАЂЕВИНСКИ ФОНД СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ И КАСНИЈЕГ ПЕРИОДА
- ОБЈЕКТИ У НЕСКЛАДУ СА АМБИЈЕНТОМ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ ВРЕДНОСТИ КОЈИ НИСУ УЦРТАНИ У КАТАСТАР
- ОБЈЕКТИ У НЕСКЛАДУ СА АМБИЈЕНТОМ КОЈИ СУ УЦРТАНИ У КАТАСТАР
- ПРЕДВАЖНА ГРАНИЦА ПКИЦ
- ГРАНИЦА ЗАШТИБНЕ ОКОЛИНЕ ПКИЦ

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
	ВРАЋЕ - САВА КОВАЧЕВИЋ
	СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД-а за ППР ВРАЋЕ 1
ГРАНИЦЕ ПКИЦ И ВРЕДНОЊЕ	

ЛЕГЕНДА:

НКД:

1. КУЉА ДРАГЕ И ТОМЕ МИКИЋА (данае породице Станковић)
2. САБОРНА ЦРКВА СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ

ГРАЂЕВИНЕ ОД ВРЕДНОСТИ И ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ:

3. КУЉА ЈАНЧЕ СТАЈЕ
4. КУЉА ПОРОДИЦА СТОЈАНОВИЋ И ЈОВАНОВИЋ
5. КУЉА ПОРОДИЦЕ СМИЉКОВИЋ
6. КУЉА ПОРОДИЦЕ СТОЈЉКОВИЋ
7. КУЉА ПОРОДИЦЕ АНТИЋ са спомен плочом посејеном Вукашину Вулегу Антићу
8. ПОРОДИЦА ЈАНГИЈЕВИЋ БОЈАДИЊЕ (АНТА ЈАНГИЈЕВИЋ, 1894.)
9. КУЉА ДР КОСТИЊА
10. КУЉА НАЈДЕ ШКИЋ
11. КУЉА АНДРЕ АВРАМОВИЋА
12. КУЉА МАНОЛА ЏУВАРЕВИЋА
13. ЗГРАДА МОДЕРНЕ
14. МЛИСАВСКА КУЉА
15. КУЉА ПОРОДИЦЕ ЛУКАРЕВИЋ
16. КУЉА ЈОВАНА СТЕВАНОВИЋА ЧАЉБЕ
17. КУЉА ДР АШИМОВИЋА
18. ЦРКВЕНЕ КУЉЕ
19. СПОМЕНИК ПАЦИМ ЖРТВАМА У БАЛКАНСКИМ И ПРВОМ СВЕТОМ РАТУ
20. КУЉА МИХАИЛА КИРИЋА, грађена 1900. године
21. МЛИЊЕВА КУЉА

ЛЕГЕНДА:

- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО ОД ЗНАЧАЈА
- ОБЈЕКТИ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ ОД ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ КОЈИ НЕ НАРУШАВАЈУ АМБИЕНТ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ СПОМЕНИЧКИХ ВРЕДНОСТИ (ако је потребно прилагодити амбиенту)
- ГРАЂЕВИНСКИ ФОНД СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ И КАСНИЈЕГ ПЕРИОДА
- ОБЈЕКТИ У НЕСКЛАДУ СА АМБИЕНТОМ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ ВРЕДНОСТИ КОЈИ НИСУ УЧРТАНИ У КАТАСТАР
- ★ ОБЈЕКТИ У НЕСКЛАДУ СА АМБИЕНТОМ КОЈИ НИСУ УЧРТАНИ У КАТАСТАР
- ПРЕЛИМИНАРНА ГРАНИЦА ПРОСТОРНЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИСКЕ ЦЕЛИНЕ
- ГРАНИЦА ЗАШТИЊЕНЕ ОКОЛИНЕ ПРОСТОРНЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИСКЕ ЦЕЛИНЕ

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ

ВРАЂЕ - ЦРКВЕНА МАХАЛА

СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД-а за ПР ВРАЂЕ 1

ГРАНИЦЕ ПКИЦ и ВРЕДНОЊАЂЕ

- Обавезан је конзерваторски третман непокретних културних добара, грађевина од посебне вредности и вредности, и обавезно је стилско и волуменско уклапање на осталим парцелама, приликом извођења радова на објектима валоризованим као објекти без вредности или у нескладу са амбијентом, код неутралних грађевина или на празним парцелама када се буду изграђивале.
- Дозвољене су интервенције у складу са Законом о културном наслеђу, који подразумева реконструкцију, рестаурацију, санацију, консолидацију, адаптацију на основу издатих конзерваторских услова и одобрених конзерваторских пројеката.
- Просторе, комплексе и објекте у склопу целине неопходно је третирати савесно и одговорно, сходно принципима очувања културног наслеђа, и у сарадњи са надлежним заводом за заштиту споменика културе.
- Предвидети мере визуелног ублажавања негативности насталих амбијентално неуклопљеном

неконтролисано и хаотичном урбанизацијом у оквиру целине, односно предвидети мере у циљу остварења визуелне санације зоне културног добра или амбијента.

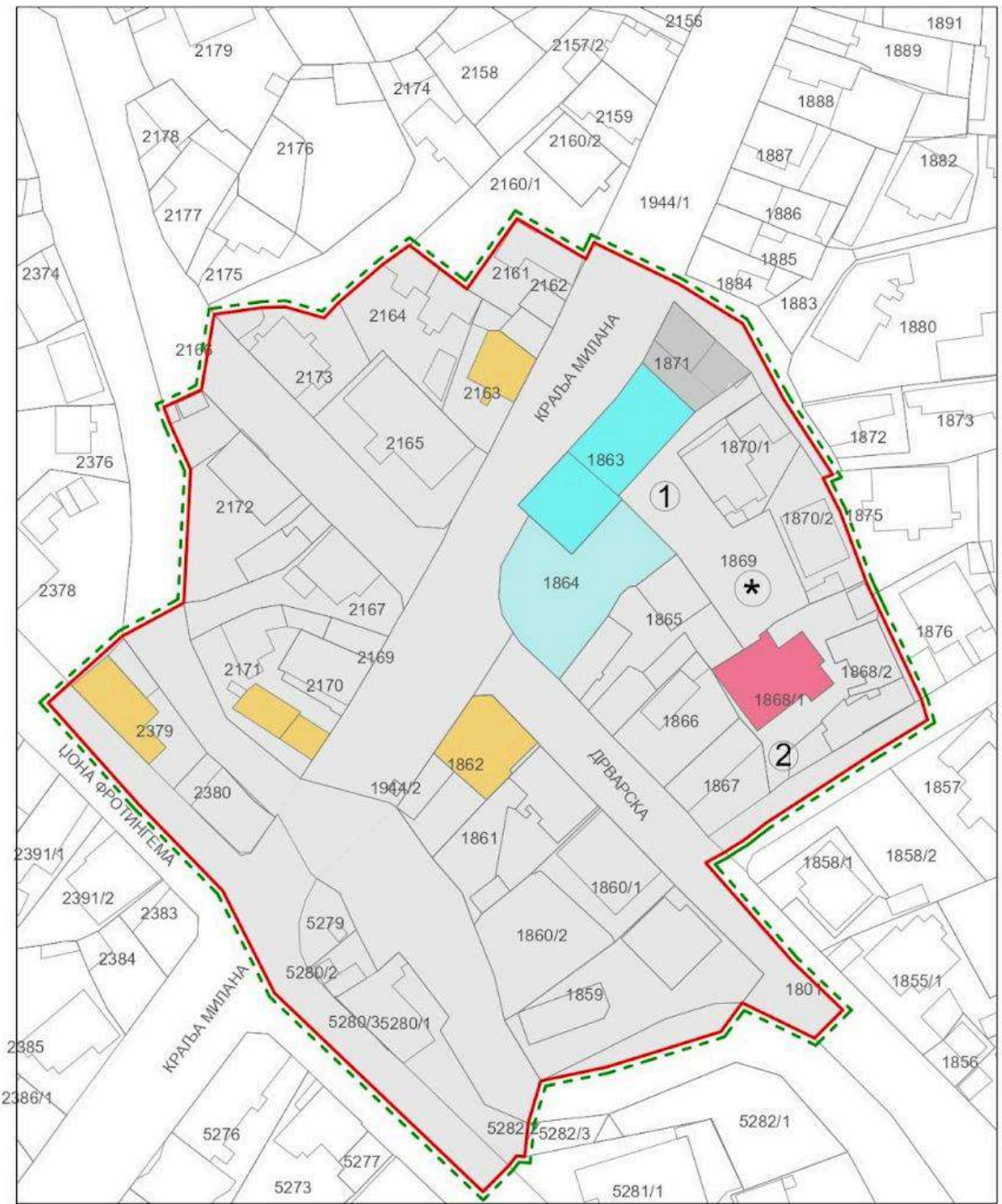
Надоградњу приземних објеката ниже амбијенталне вредности, без вредности и у нескладу са амбијентом могуће је планирати само у случајевима где та услови локације дозвољавају само ради усклађивања са непосредним окружењем, узимајући као реперне грађевине од вредности.

максимална спратност објеката је затечена, односно за објекта који су без вредности или у нескладу са амбијентом П+1 (евентуално П+1+Пк, након консултација са Заводом, уколико архитектонска анализа покаже оправданост), осим у делу целине од броја 17-25, где је спратност П+2;

постојећа намена - становање средњих густина, није одговарајућа па је потребно прилагодити је условима локације и мерама заштите непокретног културног наслеђа;

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ РНШ
	СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД а за ППР ВРАЊЕ 1
	МЕРЕ ЗАШТИТЕ И МОГУЋЕ ДОГРАДЊЕ УЛИЦЕ БОРЕ СТАНКОВИЋА

ЛЕГЕНДА:

- НКД
 1. ТУРСКАЈА МАМ
- ОБЈЕКТИ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ
 2. КУЉА ПОРОДИЦЕ РАШИЋ - ХУСЕИН-ПАШИНА КУЉА

ЛЕГЕНДА:

- НЕПОКРЕТНО КУЛТУРНО ДОБРО
- ОБЈЕКТИ ОД ПОСЕБНЕ ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ ОД ВРЕДНОСТИ
- ОБЈЕКТИ КОЈИ НЕ НАРУШАВАЈУ АМБИЈЕНТУ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ СПОМЕНИЧКИХ ВРЕДНОСТИ (КОЈЕ ЈЕ ПОТРЕБНО ПРИСТАГОДИТИ АМБИЈЕНТУ)
- ГРАЂЕВИНСКИ ФОНД СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ И КАСНИЈЕГ ПЕРИОДА
- ОБЈЕКТИ У НЕСЛАДУ СА АМБИЈЕНТОМ
- ОБЈЕКТИ БЕЗ ВРЕДНОСТИ КОЈИ НИСУ УЦРТАНИ У КАТАСТАР
- ОБЈЕКТИ У НЕСЛАДУ СА АМБИЈЕНТОМ КОЈИ НИСУ УЦРТАНИ У КАТАСТАР
- ПРЕДМИНАРНА ГРАНИЦА ПКЦИ
- ГРАНИЦА ЗАШТИЋЕНЕ ОКОЛИНЕ ПКЦИ

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
	ВРАЊЕ - ХАМАМ
	СТУДИЈА ЗАШТИТЕ НКД-а за ПГР ВРАЊЕ 1
ГРАНИЦЕ ПКЦИ и ВРЕДНОВАЊЕ	

ОЧУВАЊЕ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ ВРАЊА

Заштита културне баштине захтева посвећеност и одговорност заједнице, стручњака и представника власти на локалном и другим нивоима, како би се спречило њено пропадање услед временских утицаја, урбанизације или запостављања. Заустављање процеса деградације историјског језгра града Врања захтева интегрисани приступ који укључује стручњаке, локалну заједницу, и власти, а потребан је нови приступ у планирању и пројектовању, који би се ускладио са непосредним окружењем.

Кроз Студију је истакнуто неколико кључних корака који могу помоћи у очувању историјског језгра Врања:

Ревитализација и рестаурација – Рестаурација старих грађевина и инфраструктуре уз коришћење аутентичних материјала и техника може помоћи очувању оригиналног изгледа и карактера града. То укључује обнову фасада, кровова, прозора и других архитектонских детаља, оградних зидова, ограда и капија.

Прилагођавање модерне инфраструктуре – Модернизација мора бити пажљиво урађена, уз очување историјског изгледа. Постављање модерне инфраструктуре, нових инсталација и завршних облога, треба извести на начин који неће нарушити аутентичност.

Очување визуелног ритма и пропорција историјског језгра Врања и његовог специфичног ритма у висинама, линијама и облицима својих зграда је од изузетног значаја. Нови објекти треба да се придржавају тих пропорција, посебно висине, како би се очувао склад и хармонија, односно да би се интегрисали као природни део амбијента.

Увођење зелених површина и пешачких зона – Стари делови Врања нису предвиђени за све већи број возила, па је боље фокусирати се на пешачке зоне, интегрисане улице и зелене површине које могу додатно нагласити лепоте простора. Урбано зеленило доприноси квалитету живота и додатно оплемењује историјски простор.

Подршка одрживом туризму – Фокусирати се на поштовање и вредновање историјских вредности.

Укључивање локалне заједнице – Локална заједница треба да буде активно укључена у процес очувања кроз едукативне програме и јавне расправе. На тај начин, становници ће осећати одговорност и бити мотивисани да сами учествују у очувању.

Законска заштита – Неопходно је поштовати законе, прописе, ратификоване међународне повеље и стратегије које штите историјска језгра од неадекватне урбанизације, нелегалне градње и небриге. Санкционисање оних који не поштују прописе доприноси дугорочном очувању баштине.

Стална истраживања и надзор – Праћење стања историјских зграда и спровођење истраживања о њиховом стању омогућава да се проблеми препознају и реше на време. Употреба дигиталних технологија може олакшати праћење промена и брже реаговање.

Организовање јавних догађаја у циљу едукације о историјском контексту Врања и културној вредности градских зграда и пејзажа помаже грађанима да боље разумеју њихову важност и да се повежу са својим коренима.

Ознаке и информативне табле – Постављање табли на зградама са описима њихове историје, важности и архитектонских карактеристика једна је од могућности пружања едукације "у пролазу" која подсећа становнике на културну вредност објеката у њиховој свакодневној околини.

Поштовање препознатих историјско-архитектонских целина старог града од суштинског је значаја за очување културног идентитета и аутентичности Врања. Ове целине су специфичне по својој архитектонској, урбаној, историјској и културној вредности, а њихов (делимично) очувани карактер доприноси очувању идентитета, али и јединственој атмосфери и естетици локалне заједнице.

Проналазак најоптималнијих решења у пројектовању које повезује стару и нову архитектуру захтева баланс између очувања историјске аутентичности и задовољавања савремених потреба. Ови изазови могу се успешно савладати кроз анализу постојећег контекста града, јер детаљно истраживање архитектонских стилова, материјала и пропорција старих објеката кључно је за очување њихове вредности. Нова архитектура треба да прати просторне односе старе градње, укључујући висину, ширину, пропорције, и оријентацију. Тиме се ствара хармонија која омогућава да нови објекти изгледају као природни наставак постојећег простора, а не као нарушавање његове равнотеже.

Подизање свести о очувању градитељског наслеђа града кључно је за ангажовање локалне заједнице и подстицање подршке очувању културних вредности. Градитељско наслеђе представља зграде, објекте, и структуре које имају историјску, културну, архитектонску, или уметничку вредност. Оно обухвата све, од археолошких структура и развалина старих градова и утврђења, верских објеката, старих трговачких кућа, и занатских радионица, до индустријских грађевина из 19. и 20. века, али и савремене архитектуре са посебним стилем или значењем.

Ове активности помажу у подизању свести, развијају осећај припадности и подстичу локалну заједницу да активно учествује у очувању градитељског наслеђа града.

Старо Врање може да поврати и задржи свој аутентичан изглед и вредност, истовремено обогаћено функцијама и садржајима прилагођеним модерним потребама. Склад старог

града се тиме чува као живо наслеђе, у којем је заједничко постојање прошлост и садашњост у хармонији.

Данашњи тренд уметања превеликих зграда у просторе који не могу да поднесу такву градњу, концентрацију људи и аутомобила, потребно је променити, јер се њиме евидентно насилно, парцијално и непромишљено, у већ консолидоване и складне целине, уводе грађевине чији су капацитети превелики. Неопходно је претходно препознати типолошке карактеристике грађене средине, уличну матрицу, природне и друге специфичности, па на основу ових података одређивати даљи развој. При чему треба имати на уму да је ниска градња са већим процентом зеленила у самом градском језгру од непроцењиве вредности, у смислу смањења негативних утицаја климатских промена.

О Врању треба промишљати као о **ЗЕЛЕНОМ ГРАДУ**, јер ретки су градови који су окружени и прожети зеленилом, чији паркови су постојали на истој локацији и пре више векова, који су имали и (донекле) сачували пространа дворишта са зеленилом и аутохтоним врстама, куће грађене у складу са принципима пасивне градње, стару урбану матрицу и овако богато наслеђе.

Приступ у очувању и заштити централне Зоне старог Врања који је изложен кроз Студију осигурава да историјско-архитектонске целине задрже свој идентитет и аутентичност као и да се њихове вредности додатно истакну, омогућавајући будућим генерацијама да уживају у културном наслеђу. Тиме се остварује склад између прошлости и садашњости, где се историја поштује, а град остаје функционалан и виталан.

ЛИТЕРАТУРА

- Каниц, Феликс (1987): *Србија – земља и сѿановнишѿво од римској доба до краја XIX века*, књига 2, Српска књижевна задруга. Београд, Србија.
- Јиричек, Константин (1952): *Исѿорија Срба*, књига I и II
- Милићевић Ђ. Милан (1884): *Краљевина Србија*, Краљевска српска државна штампарија, Београд.
- Челебија, Евлија (1957): *Пуѿојис II*, Сарајево.
- Карић, Владимир (1997): *Србија (ојис државе, земље и сѿановнишѿва)*, Београд – Нови Сад
- Поповић, М. Алекса (2023): *Улоја ѿравославних ѿрѿоваца у инѿеѿрацији срѿској народа ѿоком 18. века, Лесковачки зборник 63*, стр. 65-78 (<https://leskovackizbornik.rs/index.php/zbornik/article/view/147/163>)
- Ко је ко у Југославији (1928): Издање Југословенског годишњака (Београд) и Нове Европе (Загреб)
- Хаѿи-Васиљевић, Јован (1896): *Ка исѿорији ѿрага Врања*, Годишњица Николе Чупића, Лужна сѿара Србија, књига II, Прешевска област, 1913.
- Николић, Т. Риста (1904): *Пољаница и Клисурса*, Етнографски зборник IV, САН
- Николић, Т. Риста (1912): *Крајишѿе и Власина*, Етнографски зборник IV, САН
- Ђоровић, Владимир (1913): *Исѿорија Јуѿославије*, I књига, Народно дело

- Здравковић, Иван (1964): *Избор ѿрађе за ѿроучавање сѿоменика исламске архѿеѿкѿуре у Јуѿославији*, Југословенски институт за заштиту споменика културе, Београд
- Здравковић, Иван: *Сѿоменици кулѿуре у Врању*, Југословенски институт за заштиту споменика културе, Београд
- Здравковић, Иван (1990): *Докуменѿи народној сѿваралашѿва у ѿрошлосѿи, Сѿоменици ѿрагске и сеоске архѿеѿкѿуре у Србији*, Београд
- Којић, Бранислав (1949): *Сѿара ѿрагска и сеоска архѿеѿкѿура у Србији*, Београд
- Којић, Бранислав (1966): *Сисѿемаѿизација насеља у Србији*, Глас CCLXVIII САНУ Одељење друштвених наука књ. 13, Београд, 175–217;
- Којић, Бранислав (1970): *Варошице у Србији XIX века*, Београд.
- Којић, Branislav (1976): *Stari balkanski gradovi, varoši i varošice*, Beograd
- Максимовић, Бранко (1957) *Урбанизам – основи пројектовања градова*, Београд.
- Максимовић, Бранко (1962) *Урбанизам у Србији – оснивање и реконструкција вароши у 19. веку (друго издање, допуњено са 127 слика)*, Београд.
- Максимовић, Бранко (1978) *Идејни развој српског урбанизма – период реконструкције градова до 1914. године*, Београд.
- Дероко Александар (1951): *Средњовековни ѿрагови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд.

- Дероко, А. (1968): *Народно неимарство*, Београд
- Вученовић, Светислав (1986): *Мејодологија исцртавања урбаних целина*, Гласник Друштва конзерватора Србије 10, Београд, стр. 131-136
- Више од наслеђа, издање Савета Европе, Регионални завод за заштиту споменика културе Смедерево, 2012.
- Нешковић, Јован (1994): *Заштита историјских урбаних целина – мејодологија*, Гласник ДКС 18, Београд, 217-220.
- Нешковић, Јован, Куртовић-Фолић, Нађа, Радовић, Ранко, Ђорђевић, Слободан, *Сцара чаршија у Новом Пазару – заштита и рехабилитација* Београд - Краљево, 1988.
- Вученовић, Светислав (1986): *Мејодологија исцртавања урбаних целина*, Гласник ДКС 10, Београд, 130-136.
- Вученовић, Светислав (1994): *Урбано наслеђе између разградње и обнове*, Гласник ДКС 18, Београд, 211-216.
- Вученовић, Светислав (2004): *Урбана и архитектонска конзервација, том 1 Свеш – Европа*, Београд 2004.
- Macura, Vladimir (1984) *Čaršija i gradski centar: Razvoj središta varoši i grada Srbije XIX i prve polovine XX veka*, Niš–Kragujevac.
- Đokić, Vladan (2004) *Urbana morfologija: grad i gradski trg*, Београд.
- Đokić, Vladan (2009) *Urbana tipologija: gradski trg u Srbiji*, Београд.
- Yurekli, Ferhan (2005): *The Turkish House a Concise re-evaluation*, Istanbul.
- Gunay, Reha (1998): *Tradicion of the Turkish House and Safranbolu Houses*, Istanbul.
- Kucukerman, Onder (1996): *Turkish House in search of spatial Identity*, Istanbul.

- Вукановић, Татомир П., 1907-1997 (1978): *Врање : етничка историја и културна баштина врањској територијој у доба ослобођења од Турака 1878*, Врање (<https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/bib/91609356>)
- Вукановић, Татомир П., 1907-1997 (1972): *Хајдучија у врањским дрвенима крајем XVII столећа*, Врање (<https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/bib/91676428>)
- Вукановић, Татомир П., 1907-1997 (1968): *Урбаностички план Врања из 1883. год.*, Врање (<https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/bib/100764172>)
- Вукановић, Татомир П., 1907-1997 (1994): *Из врањске прошлости*, Врање (<https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/bib/275523596>)
- Вукановић, Татомир П., 1907-1997 (1965): *Средњовековна жупа Врање*, Врање (<https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/bib/45785871>)
- Ђинђић, Славољуб (1972): *Турско Врање у делу Боре Сманковића*, Београд, Филолошки факултет (<https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/bib/529161364>)
- Јаначковић, Бранка (2017): *Начелство округа врањског 1878-1915. – аналистички инвентар*, Врање.
- Симоновић, Риста (1973): *Градски народноослободилачки одбор Врање : 1944-1945. 1*, Врање, Историјски архив

- Албум *др Аријуса ван Тинховена*: [Digitaal topstuk \(kb.nl\)](https://www.digitaletopstuk.nl/)
- Кадиевић, Александар (1997) *Један век изражења националног сила у српској архитектуре (средина XIX – средина XX)*, Београд.
- Кадиевић, Александар (1995) *Примери архитектуре српског националног сила у Врању између два свешка раја*, Врањски гласник XXVIII, Врање, 67-80.
- Тошева Снежана (1999). *Прилој истраживању рада Свешозара Сцарије у југоисточној Србији*, Лесковачки зборник XXXIX, Лесковац, 123-134.

- Тошева Снежана (2018): *Градињелскоје у служби државе – делатност и освајање Архиепископског одељења Министарства трајевина у српској архиепископији 1918-1941*, Београд.
- Боровњак Ђурђија, Межински Миловановић Јелена (2023): Архитекта Василиј Михаилович Андросов (1872-1941), Београд.
- Шолаја Владимир, Магдић Адела (1995): *Прилој изучавању окружној инжењерској у врањском округу у периоду 1878-1913.године*, Врањски гласник XXVIII, Врање, 57-65.
- Антић, Вукашин (2011) *Поводом 130 година од оснивања Врањске болнице (1881-2011)*, Зборник радова II научног скупа „800 година српске медицине“ идржаног у манастиру Прохор Пчињски од 9. до 12. јуна 2011, Београд.
- Антић, Вукашин (2011) *Болница у Врању, хроника*, <https://www.rastko.rs/istorija/medicina/delo/13937>
- Кривошејев, Владимир (2018): *ВРАЊЕ 1913 на фотојрафијама др Аријуса ван Тинховена*, Народни музеј Врање и Народни музеј Ваљево.
- (https://www.researchgate.net/publication/323074677_VRANJE_1913_na_fotografijama_dr_Arijusa_van_Tinhovena)
- Николић, В. (1963): *Исељавање Врањанаца ван мајнице у прошлости и данас*, Лесковачки зборник 3, стр. 86
- Митровић, Миодраг (1967): *Порекло и породице Џиноли, оснивача пашиног конака у Врању*, Врањски гласник 3, стр. 277-279
- Андрејевић, Борисав, Војиновић, Милорад, Блатник, Александар, Стојановић, Радославка, Шурдиловић, Јован (1979): *Прилози из документације Завода за заштитну сџоменика културе Ниш: Архиепископска баштина Врања*, Врањски гласник 12-13, Врање
- Војиновић, Милорад (1993-1994): *Зграда окружној Начелској у Врању и њен значај у односу на градски центар заједно са зградом Окружној суда и другим јавним трајевинама кроз историју*, Врањски гласник XXVI-XXVII, Врање, 131-136.
- Митровић, Гордана (1998): *Врање, Зграда сџарој начелској*, у: *Споменичко наслеђе Србије*, Београд, 147.
- Митровић, Гордана (2009), *Од заштитне јојединих трајевина ка рехабилитацији ѓросџора*, Гласник ДКС 33, Београд, 257–259.
- Митровић, Гордана (2019): *Шџа крију мали трагови или вароши брањене сећањем*, Гласник ДКС 43, Београд, 259–264.

- Жунић, Тијана (2003): *Окружно начелскоје у Врању-ѓујоказно освајање националној сџила у новијој српској архиепископији*, Лесковачки зборник 43, Лесковац, 179-186.
- Костић, Михајло (1968): *Врањско-бујановачка коѓлина – ѓривредно-геојрафске карактеристике*, Врањски гласник 4, Врање, 183-261.
- М. Ђурђевић (1993-1994): *Прилој ѓроучавању новије архиепископије у Врању*, Врањски гласник XXVI-XXVI, Врање, 117.
- Здравковић Џонов, Љубица. *Знамениѓи Врањанци* (2015. изд.). Врање: Историјски архив "31. јануар". стр. 11–17
- Бундало Сања, Томашевић Мирјана (2017): *Сџаре врањске фамилије*, Врање, стр. 10.
- Несторовић, Богдан (2006): *Архиепископија Србије у XIX веку*, Art Press, Београд

- Војиновић, Станиша (1993): Јужна Србија у часопису “Караџић” 1899-1901, 1903, Тихомира Ђорђевића, Лесковачки зборник бр. 33, Лесковац, стр. 307-333 (<https://muzejleskovac.rs/leskovacki-zbornik/leskovacki-zbornik-33-1993.pdf>)
- Зарковић, Божидар В. *Тргови и урбанизација Србије крајем средње и почетком новог века*, докторска дисертација, Београд 2012.
- Стојсављевић, Растислав, Бубало – Живковић, Милка (2011): *Генега српских средњовековних трагова*, Глобус, број 35, Српско географско Друштво, Београд.
- Ђурђевић, Марина (1995): Поглед на новије градитељско наслеђе југоисточне Србије до Првог светског рата, Лесковачки зборник бр. 35, стр. 61-68. (<https://muzejleskovac.rs/leskovacki-zbornik/leskovacki-zbornik-35-1995.pdf>)
- Ђурђевић, Марина (1999): *Делатности Руских архиепископа у југоисточној Србији*, Лесковачки Зборник бр. 34, Лесковац, 188-189; (<https://muzejleskovac.rs/leskovacki-zbornik/leskovacki-zbornik-34-1994.pdf>)
- Ергелашев-Шипка, Зорица (1980): *Петра Ј. Појовић - животи и делатности*, Зборник за ликовне уметности, Матица српска, Одељење за ликовне уметности, Нови Сад
- Милошевић, м.Данијела (2019): *Архиепископа Пејтар Ј. Појовић (1873-1945)*, докторска дисертација, Београд, 2019, Универзитет у Београду, Филозофски факултет
- Макуљевић, Ненаг (2010). *Андреја Дамјанов: архиепископа њозноосманској Балкана*, Зборник Машице српске за ликовне уметности 38. Нови Сад, 137—150.
- Momčilović-Petronijević, A. Cvetković, I. & Stajić, D. (2024): *Protection of Immovable Cultural Heritage, Current State and Challenges*, International Scientific Conference BASA'2023, Sofia, 59-69
- Цветковић, И, Стошић, Ђ. и Никшић, А. (2022): *Израживање индустријског наслеђа Лесковца*, Зборник радова са конференције Индустријско и техничко наслеђе, значај, стање и могућности, Завод за заштиту споменика културе у Панчеву, Панчево, стр. 65-89
- Cvetković, I. Stošić, Đ. Momčilović-Petronijević, A. & Stanković, S. (2023): *Preserving the Architectural Heritage of the City of Nis in the 21st Century: Challenges and Opportunities (Obilićev Venac Case Study)*, Proceedings THE International Conference Synergy of Architecture & Civil Engineering SINARG 2023, 364-375
- Цветковић, И. и Стошић, Ђ. (2023): *Очување културног и природног наслеђа Вучја у 21. веку, искуства из праксе*, Зборник радова са XII конференције, Заштита градитељског наслеђа у 21. веку, Београд, стр. 145-158
- А. Мирић (2011): *Ревизијализација Селамлука у Врању*, конзерваторски испит одбрањен 2011 у РЗСРК Београд (необјављено)
- А. Miric, *Balkan variation of Oriental architecture, Pasa Konaks in Vranje*, International Conference VSU'2015, Sofia, 2015, Volume 1, 46-53

Необјављени извори:

- Службена документација Завода за заштиту споменика културе Ниш
- Документација Завода за заштиту споменика културе Ниш - рекогносцирање Врања 1972. године Милорад Војиновић, Александар Радовић, Борисав Андрејевић, Александар Блатник, Радославка Стојановић
- Фотодокументација Завода за заштиту споменика културе Ниш, Ј. Шурдиловић, 1980. године

- Техничка документација Завода за заштиту споменика културе Ниш, Милорад Војиновић, Александар Блатник, Радославка Стојановић, 1972. године
- Техничка документација Завода за заштиту споменика културе Ниш, Ивана Цветковић, Лазар Динић, Маријана Минић, 2024. године
- Документација Архива “31. јануар” у Врању
- Документација Народног музеја у Врању

Интернет извори:

- https://nasledje.gov.rs/index.cfm?jezik=Serbian_CIR
- <https://istorijskenovine.unilib.rs/>
- <https://muzejleskovac.rs>
- <https://muzejleskovac.rs/leskovacki-zbornik/leskovacki-zbornik-40-2000.pdf>
- <https://dзонfrotingam.rs/>

РЕСТОРАН
Серебряный мач

РЕСТОРАН
Серебряный мач

S
R
E
B
R
O
925

S
R
E
B
R
O
925

СДЕЛАЙ
ЛОЖА
100%
МЕДИ